

Kireää pintaa ja ammattitaitoisia kokeita.
Konteksti, frekvenssi ja fonologinen läpinäkyvyys
suomen kielen homonyymisten sananmuotojen tulkinnassa

Pro gradu -tutkielma
Suomen kieli
Suomen kieli ja
suomalais-ugrilainen kielentutkimus
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Turun yliopisto
Maaliskuu 2014
Nina Tirkkonen

TURUN YLIOPISTO

Kieli- ja käännöstieteiden laitos / Humanistinen tiedekunta

TIRKKONEN, NINA: *Kireää pintaa ja ammattitaitoisia kokeita*. Konteksti, frekvenssi ja fonologinen läpinäkyvyys suomen kielen homonyymisten sananmuotojen tulkinnassa.

Pro gradu -tutkielma, 144 s., 19 liites.

Suomen kieli

Maaliskuu 2014

Tutkimuksessa selvitetään kirjallisen testin avulla kontekstin, frekvenssin ja fonologisen läpinäkyvyyden vaikutusta suomen kielen homonyymisten sananmuotojen (esim. *kokeista*, *pinnassa*, *suojaisin*) tulkintaan. Testi pohjautuu Klaus Laalon (1990) homonyymisten sananmuotojen luokitteluun ja rakentuu perusmuotojen nimeämisen varaan. Homonyymiset sananmuodot (yht. 36 muotoa) esiintyvät joko kontekstissa tai kontekstittä, ja tehtävänannossa joko on tai ei ole viitattu muotojen monitulkintaisuuteen. Kontekstit ovat lisäksi joko rajaavia (sallivat vain yhden tulkinnan) tai neutraaleja (mahdollistavat useamman tulkinnan). Testiin on osallistunut yhteensä 57 yläkoululaista ja lukioista (50 suomenkielistä ja 7 S2-oppijaa).

Tutkimuksessa selvitetään, vaikuttavatko konteksti, frekvenssi ja fonologinen läpinäkyvyys siihen, missä määrin homonyymisten sananmuotojen eri merkitykset oivalletaan ja millä perusteilla homonyymisten sananmuotojen tulkinta määräytyy silloin, kun vaihtoehtoisista merkityksistä oivalletaan vain jokin. Erityisen huomion kohteena on homonyymien tulkinta rajaavassa kontekstissa: ohjaako konteksti automaattisesti oikeaan tulkintaan, ja jäävätkö kontekstiin sopimattomat merkitykset huomaamatta (vrt. Laalo 1982: 7; 1990: 12), vai aktivoituvatko merkitykset kattavasti? Kysymyksenasettelu on psykolingvistinen, ja työssä myös Laalon (1982: 7; 1990: 12) näkemystä suhteutetaan homonyymien prosessoinnista tehtyyn tutkimukseen.

Tulosten perusteella homonyymisten sananmuotojen monitulkintaisuus oivalletaan parhaiten silloin, kun muodot esiintyvät ilman kontekstia ja tehtävänanto ohjaa vaihtoehtoisien merkitysten pohdintaan; muulloin niiden monitulkintaisuus jää pitkälti huomaamatta – jopa silloin, kun monitulkintaisuudella leikitellään. Monitulkintaisuuden havaitseminen ei myöskään riippunut frekvenssistä eikä läpinäkyvyydestä, jotka kuitenkin vaikuttivat siihen, mitä perusmuotoa vain yhden tulkinnan oivaltaneet informantit suosivat.

Rajaavassa kontekstissa homonyymiset sananmuodot tulkittiin usein kontekstinvastaisesti. Erityisen paljon virhetulkintoja esiintyi S2-oppijoilla ja yläkoululaisilla, ja ne kasautuivat konteksteihin, joissa kontekstuaalisesti oikea tulkinta vastasi homonyymisen sananmuodon harvinaisempaa merkitystä. Tulkinnan ratkaisi siis frekvenssi, eivät kontekstuaaliset vihjeet. Laalon (1982: 7; 1990: 12) hypoteesin voi kuitenkin katsoa toteutuvan niissä rajaavissa konteksteissa, joissa kontekstinmukainen tulkinta vastasi homonyymisen sananmuodon yleisempää merkitystä.

Asiasanat: fonologinen läpinäkyvyys, frekvenssi, homonymia, konteksti, monitulkintaisuus, morfologia, polysemia, psykolingvistiikka, suomi toisena kielenä

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin Originality Check -järjestelmällä.

SISÄLLYS

1. JOHDANTO.....	3
1.1. Tutkimusaihe ja tutkimuksen tavoitteet	3
1.2. Tutkimusmetodi, tutkimuskysymykset ja hypoteesit	5
1.3. Tutkielman rakenne	7
2. TAUSTATEORIAMETODIT	8
2.1. Tutkimusalat, teoreettiset ja metodiset lähtökohdat	8
2.1.1. Laalon (1990) homonyymiluokitus	8
2.1.2. Psykolingvistiikka	10
2.1.3. Suomi toisena kielenä (S2).....	12
2.2. Katsaus aiempiin tutkimuksiin	13
3. KIELELLINEN MONITULKINTAISUUS	16
3.1. Leksikaalinen monitulkintaisuus	17
3.2. Syntaktinen monitulkintaisuus	18
3.3. Morfologinen monitulkintaisuus	19
3.3.1. Paradigmansisäinen homonymia.....	20
3.3.2. Muotoryhmän sisäinen homonymia	21
3.3.3. Muotoryhmien välinen homonymia	24
4. HOMONYymiEN TULKINTA	31
4.1. Tutkimusmenetelmiä	31
4.2. Konteksti ja frekvenssi homonyymien prosessoinnissa	33
4.2.1. Kontekstin tyyppi ja homonyymien frekvenssisuhteet	33
4.2.2. Merkitysten aktivoituminen kontekstissa.....	34
4.2.3. Lapset homonyymien prosessoijina	36
4.2.4. Homonyymien prosessointi vieraassa kielessä	38
4.3. Konteksti, frekvenssi ja fonologinen läpinäkyvyys suomen kielen morfologisesti kompleksisten muotojen prosessoinnissa	39
4.3.1. Pintafrekvenssi ja lemmafrekvenssi taivutusmuotojen prosessoinnissa.....	39
4.3.2. Fonologisen läpinäkyvyyden vaikutus homonyymisten sananmuotojen tulkintaan.....	41
4.3.2.1 Perusmuodon asema taivutusmuotojen prosessoinnissa.....	41

4.3.2.2. Fonologisen läpinäkyvyyden dimensioita	42
4.4. Syntaktiset ja semanttiset vihjeet homonyymisten sananmuotojen tulkinnassa.....	44
5. AINEISTO JA TULOKSET	46
5.1. Informanttiryhmät	46
5.2. Testausasetelma.....	47
5.3. Testisuoritukset tehtävittäin	49
5.3.1. Tehtävä 1: Homonyymiset sananmuodot rajaavassa kontekstissa.....	50
5.3.1.1. Tavoitevastaukset.....	51
5.3.1.2. Kontekstinvastaiset muodot.....	60
5.4. Tehtävä 2: Homonyymiset sananmuodot kontekstista	68
5.4.1. Tavoitevastaukset.....	69
5.4.2. Yhden tavoitemuodon sisältävät vastaukset.....	76
5.4.3. Tehtävä 3: Homonyymiset sananmuodot neutraalissa kontekstissa...86	
5.4.3.1. Tavoitevastaukset	86
5.4.3.2. Yhden tavoitemuodon sisältävät vastaukset.....	96
5.4.4. Tehtävä 4: Rajaavan kontekstin homonyymiset sananmuodot kontekstistaan irrotettuina.....	109
5.4.4.1. Retrospektiivinen tehtävä 4a.....	109
5.4.4.2. Tavoitevastaukset (tehtävä 4b)	111
5.4.4.3. Yhden tavoitemuodon sisältävät vastaukset	121
6. KOKOAVAA TARKASTELUA	132
LÄHTEET.....	138

LIITTEET

- Liite 1 Aineiston homonyymisten sananmuotojen piirteitä
- Liite 2 Kontekstien kuvaukset (tehtävät 1 ja 3)
- Liite 3 Suomenkielisten ja S2-informanttien taustatietolomake (malli)
- Liite 4 Homonyymitesti: ohjeistus ja tehtävät (1–5)
- Liite 5 Tavoitemuodot, tavoitemuotoihin rinnastuvat muodot ja muut muodot
- Liite 6 Tehtävien 1–4 tuntemattomiksi merkityt sanat informanttiryhmittäin
- Liite 7 Tuloksia

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimusaihe ja tutkimuksen tavoitteet

Muoto ja merkitys kuuluvat kielessä erottamattomasti yhteen, mutta ne eivät aina vastaa toisiaan yksioikoisesti: joskus yhtä merkitystä voi ilmaista usealla eri sanalla (synonymia), joskus taas yhteen sanaan kätkeytyy koko kirjo toisiinsa liittyviä merkityksiä (polysemia); toisinaan yksi ja sama muoto viittaa kahteen tai useampaan täysin erimerkityksiseen sanaan (homonymia). Tämän tutkimuksen kohteena on nimenomaan homonymia, eri lekseemien satunnainen samanasuisuus. (Ks. määritelmistä esim. Kangasniemi 1997: 42, 44).

Homonyymien tulkinta ei aina suju ongelmitta. Virhetulkinnolle ovat alttiita etenkin pienet lapset, joilla metalingvistinen tietoisuus on vasta kehittymässä. Heille ei ole itsestään selvää, että yhdellä muodolla voidaan viitata useaan eri asiaan. Tämä käy hyvin ilmi seuraavasta esimerkistä, jossa äiti tiedustelee nuhaiselta kolmivuotiaaltaan, sattuuko tällä kurkkuun. Lapsi vastaa: ”*Ei, sattuuko siulla paprikaan?*” (vrt. IS 25.1.2013). Lapsi tulkitsee homonyymien *kurkku* ’vihannekseksi’, vaikka äiti ilmiselvästi tarkoittaa ’nielua’.

Kurkku on esimerkki täydellisestä homonyymista (vrt. Penttilä 1975: 323), sillä merkityksen kahtalaisuus ulottuu kaikkiin taivutusmuotoihin. Suomen kielessä on kuitenkin myös sellaista homonymiaa, joka ilmenee vain tietyissä paradigman muodoissa. Tällaisia muotoja ovat esimerkiksi *ei toivota, kertoja, lihasta, maksamme, niitä, onkia, palossa, paperista, pirteiltä, runoilta, säkeistä ja turvaisin*¹. Tutkimuksessani haluan selvittää, kuinka hyvin eri-ikäiset (13–19-vuotiaat) koehenkilöt havaitsevat yllä luetellun kaltaisten homonyymisten sananmuotojen eri merkitykset, kun muodot esiintyvät joko kontekstissa tai kontekstitta ja kun tehtävänannossa joko on tai ei ole viitattu niiden monitulkintaisuuteen. Olen kiinnostunut myös siitä, millä perustein tulkinta määräytyy silloin, kun merkityksistä havaitaan vain yksi.

¹ Vaihtoehtoiset perusmuodot ovat *toivoo, toivottaa* (< *ei toivota*), *kerta, kertoja* (< *kertoja*), *liha, lihas* (< *lihasta*), *maksa, maksaa* (< *maksamme*), *ne, niitä* (< *niitä*), *onki, onkia* (< *onkia*), *palko, palo* (< *palossa*), *paperi, paperinen* (< *paperista*), *pirteä, pirtti* (< *pirteiltä*), *runo, runo+ilta* (< *runoilta*), *säe, säkki* (< *säkeistä*) ja *turvaisa, turvata* (< *turvaisin*).

Tutkimukseni lähtökohtana on homonyymisiin sananmuotoihin laajalti perehtyneen Laalon näkemys, jonka mukaan konteksti ohjaa yleensä oikeaan tulkintaan niin tehokkaasti, että muut tulkintavaihtoehdot eivät lainkaan tule mieleen (Laalo 1982: 7; 1990: 12); virhetulkintoja pääsee syntymään lähinnä silloin, kun jokin sana tai ilmaus ei ole kielenkäyttäjälle tuttu (Laalo 1990: 15, 106). Oletus kontekstin oikeaan ohjaavasta vaikutuksesta tuntuu uskottavalta ainakin yllä esitetyn *kurkku*-esimerkin valossa: kurkkukipu assosioitunee aikuisen mielessä vihannekseen vasta, kun lapsi ilmaisee oman tulkintansa. Lapsen tulkinta taas perustuu mahdollisesti siihen, että hän on useammin kuullut *kurkun* viittaavan vihannekseen kuin nieluun.

Laalo (1982: 7; 1990: 12) ottaa hypoteesissaan kantaa ainoastaan sellaisiin konteksteihin, joissa homonyymisellä sananmuodolla on vain yksi järkevä tulkintavaihtoehto. Tällaisten rajaavien kontekstien lisäksi on kuitenkin olemassa myös konteksteja, joissa homonyyminen sananmuoto voidaan aidosti tulkita useammalla kuin yhdellä tavalla. Tällaiset neutraalit kontekstit ovat tavallisia muun muassa vitseissä, mainoskielessä, lyriikassa ja aforismeissa, joissa kielellä leikitellään tietoisesti (vrt. Laalo 1990: 12). Esimerkiksi sutkauksen "*Kun tavarat ovat kateissa, syyttävä sormi osoittaa kissoihin*" homonyyminen sananmuoto *kateissa* saanee aluksi tulkinnan 'kadoksissa', mutta lauseen loppuun sijoitettu semanttinen vihje *kissoihin* ohjaa muuttamaan tulkintaa.

Peilaan kontekstin vaikutusta homonyymisten sananmuotojen tulkintaan myös siihen, kuinka hyvin vaihtoehtoiset merkitykset tunnistetaan, kun sananmuodot esiintyvät kontekstista. Tarkastelussa kiinnitän huomiota myös homonyymisten sananmuotojen ominaisuuksiin, ennen kaikkea frekvenssiin ja fonologiseen läpinäkyvyyteen. Frekvenssillä viittaa siihen, kuinka taajaan homonyymisen sananmuodon eri tulkintavaihtoehdot esiintyvät – etenkin suhteessa toisiinsa –, ja fonologisella läpinäkyvyydellä siihen, kuinka suoraan sananmuodon vaihtoehtoiset perusmuodot ovat luettavissa homonyymisestä taivutusmuodosta.

Esimerkiksi lekseemit *säe* ja *säksi* ovat kumpikin yhtä yleisiä: ne ovat 1979 julkaistussa Suomen kielen taajuussanastossa (tuonnempana SKT) sijalla 5204. Myös fonologisen läpinäkyvyyden suhteen muodot ovat yhdenveroisia, sillä kumpikaan perusmuodoista ei astevaihtelun ja monikon *i*:n aiheuttamien äännemuutosten ($k \sim \emptyset$, $kk \sim k$; $i : e$) vuoksi ole suoraan luettavissa lekseemeille yhteisestä *säkeistä*-muodosta. Paneudun frekvens-

siin ja fonologiseen läpinäkyvyyteen tarkemmin luvussa 4. Nyt esittelen lyhyesti aineistonkeruuseen käyttämäni metodin sekä tutkimuskysymykseni ja hypoteesini.

1.2. Tutkimusmetodi, tutkimuskysymykset ja hypoteesit

Selvitän kontekstin, frekvenssin ja fonologisen läpinäkyvyyden vaikutusta homonyymisten sananmuotojen tulkintaan kirjallisella testillä (ks. liite 4), johon on osallistunut yhteensä 57 yläkoulu- ja lukioikäistä informanttia. Informanteista 50 puhuu suomea äidinkielenään ja 7 toisena kielenä. Testissä on kaikkiaan viisi tehtävää, joista neljässä informantit nimeävät homonyymisille sananmuodoille² perusmuotoja (nominilla yksikön nominatiivi ja verbeillä A-infinitiivin³ lyhempi muoto) ja viidennessä merkitsevät, kuinka tuttuja tehtävissä tavoitellut perusmuodot heille ovat.

Tehtävät 1 ja 3 ovat kontekstitehtäviä: tehtävässä 1 kontekstit sallivat vain yhden tulkintavaihtoehdon (rajaava konteksti), tehtävässä 3 useamman (neutraali konteksti). Tehtävät 2 ja 4 sen sijaan ovat kontekstittomia. Kontekstittomat tehtävät eroavat toisistaan siten, että jälkimmäisessä tehtävässä informantteja ohjataan tehtävänannossa varta vasten pohtimaan kohdemuodoille vaihtoehtoisia tulkintoja. Lisäksi tehtävä 4 muodostaa parin tehtävän 1 kanssa, sillä siinä esiintyvät homonyymiset sananmuodot ovat tuttuja tehtävän 1 konteksteista. Tämä on tarkoituksenmukaista, koska tehtävän 4 yhtenä tavoitteena on saada lisävalaistusta Laalon (1982: 7; 1990: 12) hypoteesin toteutumiseen tehtävässä 1. Tuloksia analysoin sekä kvalitatiivisesti että kvantitatiivisesti.

Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

1. Auttaako rajaava konteksti (tehtävä 1) automaattisesti tulkitsemaan homonyymiset sananmuodot oikein, ja jäävätkö kontekstiin sopimattomat merkitykset väistämättä huomaamatta?
2. Missä määrin homonyymisten sananmuotojen eri merkitykset havaitaan
 - (a) kontekstitta (tehtävä 2)
 - (b) neutraalissa kontekstissa (tehtävä 3)

² Tuonnempana viitataan testissä esiintyviin homonyymisiin sananmuotoihin myös termillä *kohdemuoto*.

³ Käytän tutkimuksessani Ison suomen kieliopin (2005) kielioppitermejä.

- (c) kontekstista, kun tehtävänanto ohjaa pohtimaan vaihtoehtoisia merkityksiä (tehtävä 4)?
3. Missä määrin frekvenssi ja fonologinen läpinäkyvyys vaikuttavat homonyymisten sananmuotojen tulkintaan?
 4. Ennustaako informanttien ikä ja kielitausta testissä menestymistä?

Alla ovat hypoteesini:

1. Oletan, että rajaava konteksti ohjaa Laalon (1982: 7; 1990: 12) hypoteesin mukaisesti oikeaan tulkintaan eivätkä informantit siksi tule ajatelleeksi muita tulkintavaihtoehtoja.
2. (a) Kontekstista esiintyvien muotojen monitulkintaisuus havaitaan luultavasti vain satunnaisesti, koska informanteja ei ole erikseen kehoitettu kiinnittämään huomiota vaihtoehtoihin merkityksiin.
(b) Neutraalissa kontekstissa homonyymisten sananmuotojen vaihtoehtoiset merkitykset havaitaneen huomattavasti paremmin kuin kontekstista, koska kontekstit sisältävät kielellistä leikittelyä ja jättävät tarkasteltavien sananmuotojen tulkinnan avoimeksi.
(c) Tehtävänantoon sisältyvä viittaus monitulkintaisuuteen helpottanee vaihtoehtoisten merkitysten oivaltamista. Hypoteesini on, että eri tulkintavaihtoehdot huomataan kutakuinkin yhtä hyvin kuin neutraalin kontekstin tehtävässä.
3. Frekvenssillä ja fonologisella läpinäkyvyydellä ei rajaavassa kontekstissa (tehtävä 1) liene merkitystä, koska kontekstuaaliset vihjeet ohjannevat oikeaan tulkintaan. Sen sijaan tehtävissä 2, 3 ja 4 frekvenssi ja läpinäkyvyys luultavasti vaikuttavat vahvasti sekä monitulkintaisuuden havaitsemiseen että siihen, mitä tavoitemuotoja yhden merkityksen tunnistanee informantit suosivat. Tarkennan tähän liittyviä hypoteeseja aineistoluvussa (luku 5).
4. Uskon, että sekä informanttien ikä että kielitausta korreloivat testissä menestymisen kanssa. Suomenkielisistä informanteista heikoimmin menestynevät nuorimmat (kahdeksaluokkalaisten), parhaiten taas vanhimmat (lukiolaiset); yhdeksäsluokkalaisten tulos sijoittunee näiden kahden ääripään välille. Kielitaustan vaikutus lienee vielä suurempi kuin iän. Oletukseni on, että iän suhteen heterogeeninen S2-informanttien ryhmä suoriutuu testistä kaikkia muita ryhmiä heikommin. Toisaalta testimenestykseen vaikuttavat luultavasti

myös yksilölliset muuttajat, kuten suomen kielen arvosana ja testissä tavoiteltujen perusmuotojen tuntemus. Yksilötuloksiin en tilasyistä kuitenkaan pysty paneutumaan. Tutkielmani pääsisällöt ja rakenne ilmenevät seuraavasta alaluvusta.

1.3. Tutkielman rakenne

Tutkimukseni etenee siten, että luvussa 2 esittelen lyhyesti tärkeimmät teoreettiset ja metodiset lähtökohtani ja teen katsauksen aiempiin tutkimuksiin, joissa on paneuduttu kielelliseen monitulkintaisuuteen. Teoreettisia lähtökohtiani täsmennän luvuissa 3 ja 4. Luvussa 3 käsittelen lyhyesti kielellisen monitulkintaisuuden lajeja, minkä jälkeen siirryn tarkastelemaan varsinaista tutkimuskohdettani, suomen kielen sananmuotohomonymiaa. Esittelen perusteellisesti myös homonyymitestini pohjana olevan Laalon (1990) homonyymisten sananmuotojen luokituksen.

Luvussa 4 keskityn homonyymien ja homonyymisten sananmuotojen tulkintaan psykolingvivistisestä ja lingvivistisestä näkökulmasta. Aloitan kansainvälisistä homonyymien prosessointiin liittyvistä tutkimuksista, minkä jälkeen esittelen nimenomaan suomen kielestä tehtyjä tutkimuksia. Luvun avainkäsitteitä ovat *konteksti*, *frekvenssi* ja *fonologinen läpinäkyvyys*. Kontekstien sisältämiä syntaktisia ja semanttisia vihjeitä tarkastelen myös puhtaan lingvivistisesti.

Viides luku on omistettu tutkimusaineiston analyysille. Luvun alussa esittelen tutkimukseeni osallistuneet informanttiryhmät ja selostan, millaista testausasetelmaa olen käyttänyt aineistonkeruussa. Myös testin kohdemuodot ja niiden valintakriteerit käydään läpi. Testitehtäviä luonnehdin tulosten analyysin yhteydessä, sillä tarkastelu etenee tehtävittäin. Tulokset kokoan yhteen luvussa 6, jossa myös arvioin homonyymitestini onnistuneisuutta. Seuraavaksi kuvailen lyhyesti tutkimuksessa hyödyntämiäni taustateorioita ja tutkimusmetodiani.

2. TAUSTATEORIAM JA METODIT

2.1. Tutkimusalat, teoreettiset ja metodiset lähtökohdat

Homonymia on leksikaalis-semanttinen ilmiö (Laalo 1989a: 512), jossa eri lekseemit ovat keskenään samanasuisia (vrt. esim. Laalo 1989b: 220; 1990: 26). Se, että kyse on eri lekseemeistä, näkyy myös sanakirjoissa: yhteenlankeavat lekseemit on tapana erottaa omiksi hakusanoiksi (vrt. esim. PS, s.v. *kuusi*: 1. 'havupuu', 2. 'lukusana'). Sananmuotohomonymiassa monitulkintaisuus ilmenee vain määrämuodoissa, joten kyseessä on ennen kaikkea morfologinen ilmiö (vrt. Laalo 1989a: 512). Erikseen on huomautettava, että aina eivät lankea yhteen eri lekseemien muodot, vaan mahdollista on myös saman lekseemin eri muotojen päällekkäisyys (vrt. luku 3.3.1).

Alla tuon lyhyesti esiin näkökulmia, joista käsin homonyymisia sananmuotoja tarkastellaan tässä tutkimuksessa. Luvussa 3 rajaon homonymian suhteessa toiseen monitulkintaisuuden lajiin, polysemiaan.

2.1.1. Laalon (1990) homonyymiluokitus

Olen käyttänyt homonyymitietäni laadinnassa apuna Laalon (1990) luokituksessa esitettyjä homonyymisten sananmuotojen tyyppejä. Esittelen tämän luokituksen yksityiskohtaisesti luvussa 3.3. Sitä ennen on kuitenkin tarpeen sivuta lyhyesti Laalon vanhempaa homonyymiluokitusta (1982)⁴, jossa suomen kielen homonyymiset sanamuodot on jaettu seuraaviin viiteen ryhmään:

1. Perusmuotojen ja taivutusmuotojen väliset yhteenlankeamiset.
2. Nominien ja verbien väliset yhteenlankeamiset.
3. Morfofonologisten prosessien aiheuttamat yhteenlankeamiset.
4. Erilaista segmentointia edellyttävät yhteenlankeamiset.
5. Saman lekseemin eri taivutusmuotojen väliset yhteenlankeamiset.

Ryhmyksestä käyvät ilmi paitsi homonyymisten sananmuotojen ryhmät myös monitulkintaisuutta aiheuttavat tekijät (Laalo 1982: 3). Valitettavasti ryhmien väliset

⁴ Sama luokitus on esitetty myös Virittäjässä (1988).

rajat eivät kuitenkaan ole selvät, vaan kategoriat ovat osin päällekkäisiä. Erityisen ongelmallinen ryhmä ovat Laalon (1990: 40) itsensä mukaan nominien ja verbien väliset yhteenlankeamiset: osa niistä on perus- ja taivutusmuotojen välisiä tapauksia (vrt. *koski* < v. *koskea*, subst. *koski*), osa vaatii erilaista segmentointia (vrt. *lainaan* : *laina+an* 'laina', *lainaa+n* 'lainata') ja osa on saanut alkunsa morfofonologisista muutoksista (vrt. *sanoin* < *sana* [*a* : *o*], *sanoa*). Päällekkäisyyttä esiintyy rakennetyyppien lisäksi myös sananmuotohomonymian syissä (Kytömäki 1990: 525). Esimerkiksi morfofonologiset prosessit aiheuttavat sananmuotojen yhteenlankeamia myös nominien ja verbien välisissä muodoissa (vrt. *niitä* < *ne* [*e* : *i*], *niittää* [-*tt* ~ -*t*]).

Vuonna 1990 ilmestyneessä teoksessaan *Säkeistä patoihin. Suomen kielen monitulkintaiset sananmuodot* Laalo (1990: 41) toteaa, että selkeys ja johdonmukaisuus ovat homonyymisten sananmuotojen ryhmittelyssä lopulta tärkeämpiä tekijöitä kuin se, että homonymian syyt käyvät ilmi itse jaottelusta. Samalle kannalle asettuvat myös teoksen arvostelleet Kamppari (1990) ja Kytömäki (1990).

Uudempi ryhmitys (Laalo 1990) noudattaa viron kielen homonyymisiä sananmuotoja luokitelleen Viksin (1984) esitystä, jossa homonyymiset sananmuodot on jaettu paradigmansisäisiin, muotoryhmän sisäisiin ja muotoryhmien välisiin tapauksiin. Jakoperusteena on se, ilmeneekö monitulkintaisuus vain yhden lekseemin taivutusmuodoissa (vrt. *koiramme*: yks. nom., yks. gen. tai mon. nom.), kahden tai useamman eri lekseemin samoissa taivutusmuodoissa (vrt. *jaloilla* < *jalka*, *jalo*: mon. adess.) vai kahden tai useamman eri lekseemin eri taivutusmuodoissa (vrt. *evästä* < *evä*: yks. elat., *eväs*: yks. partit.).

Homonyymisten sananmuotojen ryhmillä on yhtymäkohtia Laalon vuoden 1982 luokitukseen: paradigmansisäisestä homonymiasta on kyse vuoden 1982 jaottelun viidennessä ryhmässä, muotoryhmän sisäisestä taas jaottelun kolmannessa ryhmässä; muotoryhmien väliseen homonymiaan kuuluvat vuoden 1982 luokituksen ryhmät 1, 2 ja 4 sekä osa kolmannen ryhmän tapauksista (vrt. Laalo 1990: 42). Perusmuodon ja taivutusmuotojen välisten homonymiatapausten asemaa omana ryhmänään Laalo (1990: 40–41) pohtii erikseen. Hän kirjoittaa seuraavasti:

Tarkoituksenmukaisen ryhmittelyn kannalta on myös kyseenalaista, kannattaako sinänsä selkeärajainen 1. ryhmä säilyttää erillisenä vai olisiko parempi tehdä siitä sellainen 3. ryhmän alaryhmä, jossa vain toinen muodoista on segmentoitavissa mutta toinen ei ole (Laalo 1990: 40–41).

Kyseiseen tekstinkohtaan on ilmeisesti jäänyt virhe, sillä vuoden 1982 luokituksen kolmas ryhmä tarkoittaa morfofonologisten muutosten aiheuttamia yhteenlankeamisia, mutta tekstissä Laalo (1990: 40–41) kirjoittaa muotojen erilaisesta segmentoinnista ja vuoden 1990 luokituksessa myös sijoittaa perusmuodon ja taivutusmuodon väliset tapaukset muotoryhmien välisten yhteenlankeamisten joukkoon, yhdeksi erilaista segmentointia vaativien muotojen alaryhmistä. Tekstissä (Laalo 1990: 41) esiintyvä virhe lienee syynä väärinkäsitykseen Kampparin (1990) kirjoittamassa arvostelussa, jossa todetaan, että Laalon (1990) kaavailema korjaus vuoden 1982 luokitukseen ei olisi toteuttamiskelpoinen, koska

– – ensimmäisessä ryhmässä on vain nomineja, eikä sitä näin ollen voi sijoittaa kolmannen ryhmän osaksi, jossa on nominien ja verbien yhteenlankeamistapauksia (Kamppari 1990: 176).

Kamppari (1990) näyttää puolestaan sekoittaneen kolmannen ryhmän tapaukset nominien ja verbien välisiä muotoja sisältävään toiseen ryhmään, joka Laalon (1990: 39–40) esityksessä on neljäntenä⁵. Kampparin (1990: 176) huomautus, jonka mukaan Laalon (1990) kaavailema uudistus ei olisi toteuttamiskelpoinen, voidaan täten katsoa aiheettomaksi.

Luvussa 3 esittelen ainoastaan Laalon vuoden 1990 luokituksen, sillä sen sisältö on pieniä yksityiskohtia lukuun ottamatta sama kuin vuoden 1982 luokituksen, mutta häiritsevää päällekkäisyyttä on karsiutunut pois (ks. myös Kamppari 1990: 176). Paradigmansisäisten homonyymien tulkintaan en tutkimuksessani syvenny, mutta mainitsen luvussa 3 kuitenkin lyhyesti, millaisia tapauksia tähän homonymiatyyppiin kuuluu. Tutkimuksessani en käsittele sananmuotohomonymiaa vain lingvivistisestä näkökulmasta, vaan työlläni on myös vahva psykolingvistinen tausta. Tästä lisää seuraavaksi.

⁵ Laalon (1982) luokituksen ryhmät 2 ja 4 ovat Laalon (1990: 39–42) esityksessä vaihtaneet paikkaa.

2.1.2. Psykolingvistiikka

Psykolingvistiikka tutkii kielen ja mielen välisiä yhteyksiä (vrt. esim. Dufva 1999: 12): kielten omaksumista, kielellisen informaation prosessointia ja edustusta muistissa (ks. esim. Järvikivi 2003: 1). Sekä leksikaaliset homonyymit että morfologisesti kompleksiset (mahdollisesti homonyymiset) muodot ovat näiden kysymysten kannalta hedelmällisiä tutkimuskohteita, ja ne ovatkin olleet vilkkaan tutkimuksen kohteina (ks. leksikaalisten homonyymien osalta esim. Klepousniotou 2002: 209 ja morfologisesti kompleksisten muotojen osalta esim. Järvikivi, Pyykkönen & Niemi 2009: 221).

Tutkimukseni nivoutuu osaksi tätä tutkimusperinnettä: selvitän kokeellisesti, kuinka koehenkilöt tulkitsevat suomen kielen homonyymisiä sananmuotoja ja kuinka konteksti, frekvenssi ja fonologinen läpinäkyvyys vaikuttavat tulkintoihin. Myös tutkimukseni lähtökohtana oleva Laalon (1982: 7; 1990: 12) hypoteesi voidaan helposti muuntaa psykolingvistiseen muotoon. Hypoteesin mukaan homonyymisten sananmuotojen merkitykset aktivoituvat rajaavassa kontekstissa selektiivisesti, toisin sanoen siten, että ainoastaan kontekstinmukainen merkitys aktuaalistuu. Merkitysten aktivoitumiseen liittyvää psykolingvististä käsitteistöä tarkennan luvussa 4, jossa suhteutan Laalon (1982: 7; 1990: 12) hypoteesia kansainvälisestä psykolingvistisestä tutkimuksesta saatuihin tuloksiin. Tätä käsitteistöä sovellan luonnollisesti myös aineiston analyysissa.

Tutkimukseni painopiste ei kuitenkaan ole monitulkintaisten ilmausten prosessoinnissa, vaan prosessoinnin lopputuloksessa. Siksi menetelmäni eroaa kokeellisuudestaan huolimatta niistä psykolingvistikista menetelmistä, joita tämän työn luvussa 4 esiteltävissä tutkimuksissa on käytetty. Näihin menetelmiin kuuluu muun muassa lukemisen aikaisten silmänliikkeiden rekisteröinti ja reaktioaikojen mittaus erilaisissa nimeämis- ja päätöksentekotehtävissä (ks. tarkemmin luku 4.1). Osassa tutkimuksista on hyödynnetty myös aivokuvantamismenetelmiä, jotka ovat tyypillisiä neurokognitiivisessa tutkimuksessa. Kaikkien tässä esiteltyjen tutkimusmenetelmien käyttö vaatii erityisiä laitteita, mikä on psykolingvistiselle tutkimukselle ominaista (vrt. Dufva 1999: 28).

Oma tutkimusmetodini, kirjallinen testi, kertoo prosessoinnista vain epäsuorasti, sillä tulokset pohjautuvat yksinomaan informanttien kirjallisiin testivastauksiin, joita he ovat saaneet rauhassa pohtia. Vaikka analysoin tuloksia sekä määrällisesti että laadullisesti,

voin ainoastaan yrittää päätellä, ovatko koehenkilöt havainneet kulloinkin yhden vai useamman homonyymisten sananmuotojen merkityksistä. Tämä näkökohta on syytä pitää mielessä tuloksia arvioitaessa. Oman haasteensa tulosten tulkintaan tuo myös se, että suomi ei osalle informanteista ole äidinkieli, vaan toinen kieli.

2.1.3. Suomi toisena kielenä (S2)

Tutkimukseeni on osallistunut seitsemän informanttia, jotka ovat omaksuneet suomen kielen vasta muutettuaan Suomeen 10–15-vuotiaina. He liittyvät tutkimukseeni suomi toisena kielenä -alaan, joka puolestaan on osa kansainvälistä toisen kielen tutkimusta (*second language acquisition* eli *SLA*). *Toinen kieli (L2)* voi viitata joko kaikkiin ensikielen jälkeen omaksuttuihin kieliin, tai sitä voidaan käyttää vieraan kielen alakäsitteenä sellaisista kielistä, jotka on omaksuttu kohdekielisessä ympäristössä (ks. termien määrittelystä esim. Lomaa & Tuomela 1993 tai Sajavaara 1999: 73–76). Itse käytän termiä jälkimmäisessä merkityksessä, vieraan kielen oppimisen alakäsitteenä. Suomesta toisena kielenä käytän vakiintunutta lyhennettä *S2*.

Toiset kielet voidaan omaksua joko kokonaan ilman opetusta tai osittain opetuksen avulla (vrt. esim. Lomaa & Tuomela 1993: 242–243). Käsillä olevaan tutkimukseen osallistuneet informantit käyvät suomenkielistä koulua, joten he ovat saaneet myös formaalista suomen kielen opetusta. Luultavaa on silti, että kenenkään suomen kielen kompetenssi ei yllä natiivien suomenpuhujien tasolle.

Perustan oletuksen Selinkerin kehittämään välikieliteoriaan, jonka pääkohdat on julkaistu artikkelina vuonna 1972. Välikieleksi nimitetään toisen kielen oppijan kielimuotoa. Siinä sekoittuvat opittavan kielen ja ensikielen piirteet, mutta toisaalta siinä esiintyy myös omalaksisia piirteitä, jotka eivät ole peräisin sen paremmin ensikielestä kuin opittavasta kielestäkään. Välikieltä ohjaa viisi psykologivististä prosessia – äidinkielen siirtovaikutus, opetustilanteen siirtovaikutus, oppimisstrategiat, kommunikaatiostrategiat sekä yliyleistäminen –, ja nämä prosessit ovat yhdessä vastuussa siitä, millaisena välikieli kunakin hetkenä näyttäytyy. Välikielellä on myös taipumus fossiilistua, mikä tarkoittaa, että oppijan kielimuoto lakkaa joillakin osaluilla kehittymästä. (Selinker 1972: 214–215.)

Käsillä olevan tutkimuksen S2-informantit ovat aloittaneet suomen kielen opiskelun aikaisintaan peruskoulun neljännellä luokalla, myöhäisimmillään yhdeksännellä luokalla. Homonyymitestiin osallistuessaan (syksyllä 2012) he olivat olleet Suomessa yhdestä kuuteen vuotta, ja heidän kielenoppimisprosessinsa oli tuolloin mitä luultavimmin kesken. Jo tästä syystä on todennäköistä, että heidän vastauksissaan esiintyy suomenkielisten informanttien vastauksista poikkeavia piirteitä. Analysoin S2-informanttien vastaukset silti samalla tavalla kuin suomenkielisten informanttien vastaukset, mutta huomioin perusmuotojen tarkastelussa myös toisen kielen erityislaadun. Toisen kielen näkökulma on otettu huomioon myös luvussa 4, jonka alaluvussa 4.2.4 esittelen lyhyesti, millaisia erityispiirteitä L2-oppijoiden homonyymien prosessoinnissa on havaittu verrattuna yksikielisiin aikuisiin ja lapsiin. Nyt teen kuitenkin katsauksen aiemmin julkaistuihin aiheittani sivuaviin tutkimuksiin.

2.2. Katsaus aiempiin tutkimuksiin

Suomen kielen sananmuotohomonymiaa ei ole liiemmin tutkittu ennen atk:n aikakautta (Laalo 1989a: 514). Ahlman (1939) on kuitenkin jo varhain käsitellyt erityyppisiä homonyymeja ja niiden osuutta kielellisessä leikittelyssä, ja Saarimaa (1940) on kiinnittänyt homonyymisiin sananmuotoihin huomiota tyylin selvyyden kannalta. Hän on löytänyt moitittavaa esimerkiksi sentapaisista lauseista kuin ”*Teoksessa arvostellaan eräitä yleisiä tieteellisiä kantoja*” ja ”*Se on säilynyt peruna vanhoilta ajoilta*” (ks. Saarimaa 1940: 398).

Laajalti suomen kielen homonyymisiin sananmuotoihin on ensimmäisenä perehtynyt Penttilä (1975). Hän antaa esimerkkejä sananmuotohomonymiasta jo sanaleikkejä käsittelevässä artikkelissaan (Penttilä 1961), mutta vuonna 1975 julkaistussa artikkelissaan hän ulottaa tarkastelun sananmuotohomonymiaa aiheuttaviin tekijöihin ja käsittelee myös useita suomen kielen homonyymisten sananmuotojen tyyppejä. Myös termi *sananmuotohomonymia* (viroksi *sõnavormide homonüümia*) on peräisin Penttilältä (mts. 323).

Kielellisen leikittelyn näkökulmasta homonymiaa sivuaa Ahlmanin (1939) ja Penttilän (1961) ohella myös Kytömäki (1986), joka on analysoinut Suomen Kuvalehden vuosien 1979–1985 Jyviä ja akanoita -palstalta poimimiaan esimerkkejä. Homonyymisiin

sananmuotoihin perustuu muun muassa seuraava akana: ”*Ensiavun tärkeimpiä taitoja on tietää, ”Miten **lasta** tehdään?”* (Kytömäki 1986: 57). Saukkonen, Haipus, Niemikorpi ja Sulkala (1982) puolestaan ovat julkaisseet luettelon sellaisista homonyymisistä sananmuodoista, jotka esiintyvät SKT:n koostamisessa käytetyssä aineistossa. Tämä luettelo olisi ollut oivallinen apuneuvo homonyymitestini laadinnassa, mutta valitettavasti en saanut sitä ajoissa käsiini.

Kattavimmin suomen kielen sananmuotohomonymiaa on käsitellyt Laalo. Hän on jatkanut Penttilän työtä jakaessaan homonyymisiä sananmuotoja ensi kerran tyypeihin vuonna 1982 ilmestyneessä laudaturtyössään; sama luokitus on myöhemmin julkaistu artikkelina (1988). Vuonna 1989 julkaistussa artikkelissaan Laalo (1989a) puolestaan käsittelee homonymiaa yleisesti ja suhteessa toiseen monitulkintaisuuden lajiin, polysemiaan. Tätä artikkelia hyödynnän luvussa 3. Lisäksi Laalo (1989b) on vertaillut keskenään suomen ja viron kielen homonyymisten sananmuotojen tyypejä. Vuonna 1990 hän julkaisikin uuden homonyymisten sananmuotojen luokituksen, jonka pohjana on jo mainittu Viksin (1984) viron kielen homonyymisten sananmuotojen ryhmitys. Laalon vuoden 1990 luokitus on julkaistu artikkelina myös englanniksi (1999).

Opinnäytetöissä homonymiaa ja sananmuotohomonymiaa on tarkasteltu melko runsaasti. Lähimpänä omaa tutkimusaiheittani ja -metodiani on Aitavaaran (1999) tutkimus monimerkityksisten lauseiden tulkinnasta. Aitavaara (mt.) tutkii kirjallisen testin avulla (ks. Aitavaara 1999: liite 1), kuinka hyvin suomenkieliset seitsemäs- ja yhdeksäsluokkalaiset tunnistavat sentyyppisten lauseiden tai lausekkeiden kuin *Tikka osui puuhun*, *Pirun kaunis auto* tai *Hirvi on **turvallinen** eläin* monimerkityksisyyden. Testiin sisältyy yhteensä 25 monimerkityksistä lausetta tai lauseketta, joista kaikki ovat oman tutkimukseni termein neutraaleja. Testissä myös tehdään selväksi, että lauseille haetaan useampaa kuin yhtä tulkintaa, kun taas omassa tutkimuksessani vain yksi testitehtävä sisältää selvän viittauksen kohdemuotojen monitulkintaisuuteen.

Lause-esimerkeistä on myös pääteltävissä, että monimerkityksisyys voi Aitavaaran (1999) tutkimuksessa olla yhtä hyvin leksikaalista (sana *tikka* on polyseeminen), syntaktista (*piru* voi määrittää joko syntagmaa *kaunis auto* tai vain adjektiivia *kaunis*) kuin morfologistakin (adjektiivin *turvallinen* kantasanana voi olla joko *turpa* tai *turva*). Joissain tapauksissa vastakkain ovat valitun ilmauksen – esimerkiksi *Ei **maksa** vaivaa* –

idiomitulkinta ja konkreettinen tulkinta: *maksa* sulautuu joko osaksi idiomia, jonka merkitys on 'ei kannata', tai se voidaan tulkita konkreettisesti sisäelimen nimitykseksi.

Omassa tutkimuksessani monimerkityksisyys rajoittuu sananmuotojen homonymiaan ja kontekstit ovat moninaisempia kuin Aitavaaran (1999) tutkimuksessa. Kumpaankin tutkimukseen on kuitenkin osallistunut suomenkielisiä yläkouluikäisiä informanteja: Aitavaaran (mt.) tutkimukseen seitsemäs- ja yhdeksäsluokkalaisia (yht. 37 informanttia), omaan tutkimukseeni kahdeksas- ja yhdeksäsluokkalaisia (yht. 31 informanttia) sekä lisäksi lukiolaisia (yht. 19 informanttia) ja S2-oppijoita (7 informanttia).

Aitavaaran (1999) tutkimuksessa seitsemäs- ja yhdeksäsluokkalaisten välille muodostui huomattava ero: seitsemäsluokkalaiset (yhteensä 19) tunnistivat keskimäärin vain 6,7 lauseen monimerkityksisyyden, kun taas yhdeksäsluokkalaisilla (yhteensä 18) vastaava luku oli 20,4 (mts. 33, 36). On mielenkiintoista nähdä, eroavatko oman tutkimukseni kahdeksas- ja yhdeksäsluokkalaisten suoritukset toisistaan näin selvästi. Vaikka tutkimustuloksemme eivät olekaan täysin vertailukelpoisia, tuon aineistoni analyysissa esille myös joitakin Aitavaaran (mt.) tutkimuksessaan tekemiä havaintoja.

Muissa opinnäytetöissä homonymiaa on tarkasteltu runsaimmin kielellisen leikkelyn näkökulmasta (Happonen 1998; Koivuniemi 2002; Malk 2008, Mäki 2003; Seppälä 2005; Seppänen 2000; Vilenius 2010; Virtanen 2001). Näistä erityismaininnan ansaitsee Vileniuksen (2010) pro gradu -työ, sillä sen innoittamana päädyin homonyymitestissäni (ks. liite 4) hyödyntämään itse keksimieni kontekstien lisäksi Fingerpori-sarjakuviin sisältyvää homonyymisilla sananmuodoilla leikkelyä. Ratkaisun onnistuneisuutta pohdin tulosten esittelyn yhteydessä.

Nimistöntutkimuksen perspektiivistä homonymiaa ovat tutkineet Puolakka (2003) sekä Virta (2005). Puolakka (mt.) tarkastelee etunimien (esim. *Uno*) appellatiivistumista slangisanastossa, Virta (mt.) yleisnimien ja erisnimien välistä homonymiaa (esim. nimet *Aina* ja *Otto*). Yleisnimet ja erisnimet aiheuttavat homonymiaa myös taivutusmuodoissa, mutta päätin silti keskittyä tutkimuksessani ainoastaan yleisnimissä esiintyvään sananmuotohomonymiaan. Homonyymitestini kolmanteen tehtävään tosin sisältyy kaksi sellaista sananmuotoa, joiden toisena tulkintana on erisnimi. Nämä muodot (*Orvokilla* ja *Toimia*) eivät kuitenkaan ole tehtävässä kohdemuotoina, vaikka

ovatkin olennainen osa sanaleikkiä. Lopuksi mainittakoon vielä Bussmanin (1988) tutkielma kaksikielisen lapsen sanaston kehityksestä sekä Heleniuksen (2006) ja Leppäsen (1995) pro gradu -työt, joilla Laalon (1982) laudaturtyön tavoin on tietokone-lingvistinen lähtökohta.

Avainasemassa työssäni ovat Laalon (1990) homonyymiluokituksen lisäksi eräät psykolingvistiset tutkimukset, joissa on selvitelty suomen kielen (homonyymisten) taiputusmuotojen tai taiputusvartaloitten prosessointia kontekstissa tai ilman kontekstia. Päälähteeni on Järvikiven (2003) väitöskirja *Allomorphy and Morphological Salience in the Mental Lexicon*, joka koostuu joukosta erillisiä tutkimuksia (mm. Järvikivi & Niemi 2002a, 2002b ja 2002c). Lisäksi sivuan muun muassa Laineen ja kollegoiden (Bertram, Hyönä & Laine 2000; Hyönä, Vainio & Laine 2002; Laine, Vainio & Hyönä 1999) sekä Järvikiven, Pyykkösen ja Niemen (2006 ja 2009) tutkimuksia.

Laalon (1982: 7; 1990: 12) hypoteesin kannalta olennainen käsitteistö tulee – kuten jo aiemmin olen maininnut – kansainvälisistä tutkimuksista; niissä tutkimuskohteena ovat olleet englannin kielen leksikaaliset homonyymit. Tukeudun esityksessäni ennen kaikkea Traxlerin (2012) teokseen *Introduction to Psycholinguistics. Understanding Language Science*, mutta hyödynnän myös muita lähteitä. Yksittäisistä tutkimuksista aiheittani lähimpänä ovat Goodingin (2005) sekä Simpsonin, Kruegerin, Kangin ja Elofonin (1994) tutkimukset, joissa on selvitetty kontekstin ja frekvenssin vaikutusta lasten ja nuorten homonyymien prosessointiin. Kohdekielenä on kummassakin tapauksessa ollut englanti. Palaan näihin tutkimuksiin luvussa 4. Ennen sitä teen selkoa kielellisen monitulkintaisuuden lajeista.

3. KIELELLINEN MONITULKINTAISUUS

Kielellinen monitulkintaisuus voi olla sanastoon liittyvää tai rakenteellista. Sanastoon liittyvä monitulkintaisuus on joko homonymiaa tai polysemiaa, kun taas rakenteellinen monitulkintaisuus jakautuu syntaktiseen ja morfologiseen monitulkintaisuuteen. (Laalo 1989a: 512). Alla teen lyhyen katsauksen näihin monitulkintaisuuden ilmenemismuotoihin.

3.1. Leksikaalinen monitulkintaisuus

Leksikaalinen monitulkintaisuus on jaettavissa kahteen päätyyppiin: homonymiaan ja polysemiaan (Lyons 1977: 550; Laalo 1989b: 220). Yhteistä näille monitulkintaisuuden ilmenemismuodoille on, että samaan merkitykseen assosioituu useampi kuin yksi merkitys. Silloin, kun merkitykset liittyvät semanttisesti toisiinsa, puhutaan polysemiasta (vrt. esim. *kieli* 'suussa oleva elin', 'kielijärjestelmä' jne.); homonymiasta taas on kyse, kun merkitykset ovat toisistaan erillisiä (vrt. esim. *vaara* 'uhkaava tilanne' tai 'kukkula') (vrt. Laalo 1989b: 220). Polysemia on siis yhden lekseemin monimerkityksisyyttä, kun taas homonymiassa täysin erimerkityksiset lekseemit ovat sattumalta samanasuisia (vrt. Laalo 1989b: 220; Leino 1993: 121–122). Larjavaaran (2007: 122) mukaan juuri merkitysten täydellinen eriävyys riittää homonymian ehdoksi.

Merkitysten erillisyyttä voi kuitenkin tarkastella sekä diakronisesta että synkronisesta näkökulmasta, eikä lopputulos aina ole identtinen. (Vrt. Laalo 1989b: 225; Lyons 1977: 550–551.) Esimerkiksi skandinaaviset lainat *näkki* 'vedenhaltija' ja *näkki* 'simpukka' ovat erilähtöisiä (ks. NES, s.v. *näkki* < *näck*, *sneck*) ja siten kielihistoriallisesti tarkasteltuna homonyymeja. Niiden merkitykset ovat kuitenkin nykykielessä alkaneet ainakin paikoitellen assosioitua keskenään (Laalo 1989b: 223, 230), joten jos kriteeriksi otetaan kielenpuhujien intuitio, on kyse polysemiasta.

Kielenpuhujien intuitio on nykykielen kannalta tärkein kriteeri homonymian ja polysemian erottamisessa (ks. Laalo 1989b: 227). Intuitiokriteeriä on soveltanut käytäntöön ainakin Raukko (2002), joka on ryhmitellyt polyseemisen *pitää*-verbin merkityksiä koehenkilöiden arvioiden perusteella. Intuitiokriteerin käyttöä puoltaa myös se, että psykolingvistikissa tutkimuksissa (vrt. esim. Beretta, Fiorentino & Poeppel 2005; Klepousniotou 2001; Klepousniotou & Baum 2007; Rodd, Gaskell, Marslen-Wilson 2002) on osoitettu, että homonyymiset ja polyseemiset sanat prosessoidaan eri tavalla: polysemia helpottaa (nopeuttaa) prosessointia, homonymia taas vaikeuttaa (hidastaa) sitä. Ratkaisuni keskittyä tutkimuksessani ainoastaan homonymiaan tuntuu tämän tiedon valossa erityisen mielekkäältä.

Etymologia- ja intuitiokriteerin ohella on kolmaskin kriteeri, jota on käytetty homonymian ja polysemian väliseen rajanvetoon: taivutus. Ajatuksena on, että polyseemisiä ovat sanat, joiden kaikki taivutusmuodot ovat identtisiä; jos vain osa

muodoista on samoja, on kyse homonymiasta. Taivutuskriteeri ei kuitenkaan ole kovin käyttökelpoinen, sillä se johtaa usein sekä etymologisesti että intuitiivisesti arveluttavaan lopputulokseen. Lisäksi taivutuskriteerin mekaaninen käyttö eliminoi leksikaalisen homonymian, sillä polyseemisiksi olisi sen perusteella katsottava sellaisetkin täysin erilliset merkitykset kuin 'nielu' ja 'eräs vihannes', joilla on läpi paradigman yhteinen merkitys *kurkku*. (Vrt. Laalo 1989b: 227.) Laalo (mts. 227) esittääkin, että taivutuskriteeriä voi soveltaa myös ”kriittisen pidättyvästi”, toisin sanoen siten, että taivutukseltaan eriävät sanat katsotaan aina homonyymeiksi, mutta taivutuksen samuutta ei tulkita automaattisesti polysemian merkiksi.

Oman tutkimusaineistoni monitulkintaiset sananmuodot taivutuskriteeri osoittaa yksiselitteisesti homonyymisiksi, sillä monitulkintaisuus ilmenee vain määrämuodoissa. Monitulkintaisuus on siis rakenteellista, ei leksikaalista. Rakenteellisen monitulkintaisuuden kahta ilmenemismuotoa, syntaktista ja morfologista, käsittelen seuraavaksi. Syntaktista monitulkintaisuutta sivuan vain lyhyesti, ennen kuin siirryn varsinaiseen tutkimusaiheeseeni, morfologiseen monitulkintaisuuteen.

3.2. Syntaktinen monitulkintaisuus

Syntaktista monitulkintaisuutta aiheuttavat kahden tai useamman sanan rakenteissa muun muassa sijamuotojen käytön moninaisuus ja vaikutusalan kaksitulkintaisuus (Laalo 1990: 31). Sijamuotoon perustuvaa monitulkintaisuutta ilmentää esimerkiksi lause *Katselin kaloja akvaariossa*, jossa inessiivi jättää tulkinnanvaraiseksi, ovatko akvaariossa vain kalat vai myös kalojen katselija. Tunnetuimpia esimerkkejä syntaktisesta monitulkintaisuudesta ovat sellaiset tapaukset kuin *pienet pojat ja tytöt*, jossa adjektiivimääritteen vaikutusala voi ulottua joko poikiin ja tyttöihin tai vain poikiin (Laalo 1990: 32).

Kansainvälisessä kirjallisuudessa syntaktinen monitulkintaisuus esitetään usein ainoana rakenteellisen monitulkintaisuuden lajina. Tämä on luonnollista, koska valtaosa tutkimuksista koskee morfologisesti köyhää englannin kieltä. Suomen kielessä morfologinen monitulkintaisuus – jota käsittelen seuraavaksi – on hyvin moninaista.

3.3. Morfologinen monitulkintaisuus

Morfologinen monitulkintaisuus on osittaista homonymiaa (Laalo 1990: 29). Sitä ilmenee sekä taivutusmuodoissa että päätteissä ja tunnuksissa (vrt. Larjavaara 2007: 212). Tässä tutkimuksessa keskityn homonyymisiin taivutusmuotoihin, mutta homonyymisista päätteineksistä sopii mainita *-n*, joka voi olla verbien yksikön 1. persoonan persoonapäätte, yksikön genetiivin tunnus tai instruktiivin tunnus, sekä *-jA*, joka on käytössä sekä monikon partitiivin päätteinä (vrt. *taloja*) että verbeihin liittyvänä tekijännimenjohtimena (vrt. *tutkija*). Tapauksia, joissa *jA*-suffiksillinen muoto on tulkittavissa samanaikaisesti sekä johdokseksi että taivutusmuodoksi (vrt. *neuloja*), sisältyy myös homonyymitestiini; lisäksi sivuan luvussa 4.3.1 Bertramin, Hyönän ja Laineen (2000) tutkimusta, jonka aineistona ovat olleet homonyymisen *jA*-suffiksin sisältävät, mutta kuitenkin yksitulkintaiset muodot. Pääteainesten homonymiaa kutsutaan myös affiksaaliseksi homonymiaksi (ks. esim. Järvikivi 2003: 22).

Nyt keskityn sananmuotohomonymiaan. Suomen kielessä sananmuotojen monitulkintaisuus ulottuu useimmiten sekä puhuttuun että kirjoitettuun kieleen, mutta on myös tapauksia, joissa jokin sananmuoto on homonyyminen vain jommassakummassa rekisterissä. Tällöin on kyse joko homofoniasta tai homografiasta. Esimerkkeinä homofonisista sananmuodoista mainittakoon ääntämykset [*asukkaan*] < *asu* tai *asukas* ja [*sadettakin*] < *sade* tai *sadetakki* ja homografisista kirjoitusasut *menekin* < *mennä* tai *menekki* ja *karjua* < *karju* tai *karjua*. Näissä esimerkeissä on kyse homofoniasta ja homografiasta suppeassa merkityksessä. Kumpikin ilmiö voidaan kuitenkin ymmärtää myös laajemmin. (Vrt. Laalo 1990: 34–36.)

Laajasti määriteltynä homofoniaa on kaikki puheessa ilmenevä homonymia ja homografiaa kaikki kirjoitetussa kielessä ilmenevä homonymia. Sillä ei ole merkitystä, ulottuuko homofonisen muodon monitulkintaisuus myös kirjoitukseen tai homografisen muodon monitulkintaisuus puheeseen. Tätä laajaa määritelmää sovellettaessa homofonian ja homografian välinen ero jää pieneksi, sillä suurin osa suomen kielen homonymiatapauksista kattaa sekä puhutun että kirjoitetun kielen (Laalo 1990: 34–35, 37.)

Oman tutkimukseni kohteena on kirjoitetussa kielessä esiintyvä monitulkintaisuus,

mutta valtaosa homonyymiteistiini sisällyvistä monitulkitaisista sananmuodoista on monitulkitaisia myös puheessa. Mukana on kuitenkin myös kolme homonyymisten sananmuotojen sarjaa, joihin sisältyvät muodot ovat monitulkitaisia vain kirjoitetussa kielessä: pronominiksi tai verbiksi tulkittavat *heitä*, *tuota* ja *muuta*; yhdyssanaksi tai yhdistämättömän sanan muodoksi hahmottuvat *keskusteluilta*, *lauluilta* ja *homoilta* sekä substantiivi- tai verbitulkintaiset *munia*, *juhlia* ja *kukkia*. Tutkimuksessani käytän silti termiä *homonymia*, en termiä *homografia*.

Seuraavaksi esittelen homonyymiteistini perustana olevan Laalon (1990) homonyymisten sananmuotojen luokituksen, jossa homonymia on määritelty joko paradigmansisäiseksi, muotoryhmän sisäiseksi tai muotoryhmien väliseksi.

3.3.1. Paradigmansisäinen homonymia

Paradigmansisäisessä homonymiassa on kyse saman lekseemin eri taivutusmuotojen välisistä yhteenlankeamisista (Laalo 1990: 41); näistä muodoista siis puuttuu formaalinen oppositio (vrt. Laalo 1999: 125). Laalo (mts. 43–47) erottaa sanaluokan perusteella kolme produktiivista paradigmansisäisen homonymian alaryhmää. Nämä ovat adjektiivien superlatiivi- ja instruktiivimuodot (vrt. *Pienin poika köpöttelee pihalla pienin askelin*, jossa *pienin* esiintyy ensin superlatiivina ja sitten monikon instruktiivina), eräät substantiivien omistusliitteiset muodot (vrt. esim. *Kirjani on kadonnut/ovat kadonneet*, jossa *kirjani* viittaa joko yhteen tai useampaan kirjaan) sekä verbien muodoista muun muassa eräät preesens- ja imperfektimuodot (vrt. esim. *Minä imuroin eilen, joten sinä imuroit tänään*).

Paradigmansisäistä homonymiaa edustavat myös *kaunis*-tyypin sanojen yksikkö- ja monikkomuotojen väliset yhteenlankeamiset muissa sijamuodoissa kuin genetiivissä, partitiivissa ja illatiivissa (vrt. esim. *kauniina kesäpäivänä* ja *kauniina kesäpäivinä*). Samankaltaista yksikkö- ja monikkomuotojen sekoittumista ilmenee myös interrogatiivisen *mikä*-pronominin paikallissijoissa (vrt. esim. *Missä koulussa/kouluissa on parhaat oppimistulokset?*). Tällainen homonymia ei kuitenkaan ole produktiivista, kuten ei myöskään numeraaleissa *seitsemän(toista)*, *kahdeksan(toista)*, *yhdeksän(toista)* ja *kymmenen* esiintyvä yksikön nominatiivin ja genetiivin päällekkäisyys. Laalo (1990: 43) mainitsee epäproduktiivisista homonymiatyypeistä ainoastaan yksikön genetiivin ja

instruktiivin väliset tapaukset (vrt. esim. *jalan* ilmauksissa *mennä jalan* [instr.] ja *oikean jalan kenkä* [gen.]).

Kangasniemi (1997: 56) arvelee paradigmansisäisen homonymian aiheuttavan kielenopetuksessa enemmän ongelmia kuin muiden monitulkintaisuusilmiöiden, ja sitä olisikin mielenkiintoista tutkia erityisesti S2-oppijoiden näkökulmasta. Tähän tutkimukseen paradigmansisäistä homonymiaa ei sen erityislaadun vuoksi kuitenkaan ollut mielekästä sisällyttää. Sen mukaanotto olisi vaatinut myös toisenlaisia metodisia ratkaisuja, koska perusmuotojen nimeäminen ei näissä tapauksissa olisi ollut informatiivista, olisihan perusmuoto tulkinnasta riippumatta ollut aina sama. Muotoryhmän sisäisten ja muotoryhmien välisten homonymiatapausten tutkimisessa perusmuotojen nimeäminen sen sijaan on ainakin periaatteessa käypä metodi. Näitä homonymian tyyppejä tarkastelen seuraavissa alaluvuissa (3.3.2 ja 3.3.3).

3.3.2. Muotoryhmän sisäinen homonymia

Muotoryhmän sisäisessä homonymiassa eri lekseemien samat muodot ovat keskenään samanasuisia. Esimerkiksi *rakeista* on joko substantiivin *rae* tai *rakki* monikon elatiivi. Muotoryhmän sisäistä homonymiaa aiheuttaa etenkin kaksi morfofonologista prosessia: astevaihtelu ja *i*-suffiksin etiset vokaalinmuutokset. (Vrt. Laalo 1990: 48.) Käsittelen ensiksi *i*-suffiksin aiheuttamia monitulkintaisuustapauksia, sillä niitä on hyvin runsaasti. Sen jälkeen esittelen astevaihtelun aiheuttamaa monitulkintaisuutta ja lisäksi sellaisia homonymiatapauksia, joissa vaikuttavat sekä astevaihtelun että monikon *i*:n aiheuttamat äänne muutokset. Mainitsen kunkin tapausryhmän yhteydessä, millainen kolmen sananmuodon sarja homonyymitestiini on valikoitunut. Nämä sarjat on taulukoitu liitteeseen 1 siten, että kussakin tehtävässä esiintyvät toisiaan vastaavat muodot ovat helposti tarkistettavissa.

***i*-suffiksin aiheuttama sananmuotohomonymia**

Monikon *i*:stä aiheutuvat vokaalinmuutokset synnyttävät runsaasti sananmuotohomonymiaa. Suurin osa homonymiatapauksista ilmenee muodoissa, joiden toisen tavun vokaaliedustus on joko *ei*, *oi* tai *i*. (Vrt. Laalo 1990: 50.)

Toisen tavun *ei*-diftongi esiintyy kaikkiaan seitsemän eri taivutustyyppin monikkovartalossa, mutta monitulkintaisia ovat lähinnä sellaisten sanojen muodot, jotka ovat nominatiivissa *i*-, *eA*- tai *e'*-loppuisia. Homonymisia ovat siten esimerkiksi sananmuodot *kireistä* (< *kiri*, *kireä*), *paisteista* (< *paisti*, *paiste*) ja *vaaleista* (< *vaali*, *vaalea*). Tämänkaltaisia yhteenlankeamisia on useita kymmeniä, ja suurimmassa osassa tapauksista toisena osapuolena on *i*-vartaloinen nomini. (Laalo 1990: 51–53.) Näin on myös yllä mainituissa esimerkeissä.

Yhteen näyttävät Laalon (1990: 52) esittämän taulukon perusteella useimmiten lankeavan kahden substantiivin tai substantiivin ja adjektiivin muodot. Monikon elatiivimuodoista monet ovat lisäksi ainakin teoreettisesti tulkittavissa myös verbien imperatiiveiksi; toisinaan tämä on myös semanttisesti mahdollista, kuten esimerkiksi muodossa *koneista* (< *koni*, *kone*, *koneistaa*). Homonymitestiini sisältyy yksi *ei*-diftongillinen sananmuotosarja (*kokeista* – *paineista* – *haaveista*), jossa substantiivit ovat elatiivissa ja jossa myöskään verbitulkinnat eivät ole täysin poissuljettuja⁶.

Toisen tavun *oi*-diftongi voi olla peräisin sekä *a*- että *o*-vartaloisesta sanasta. Monitulkintaiset muodot ovat senkaltaisia kuin *janoja* (< *jana*, *jano*), *mahoja* (< *maha*, *maho*) tai *valoja* (< *vala*, *valo*). Myös tällaisia yhteenlankeamistapauksia on runsaasti. (Laalo 1990: 50, 54.) Testissäni *oi*-diftongillisia muotoja esiintyy yhdessä sananmuotosarjassa (*korkeilta* – *aroilta* – *aidoilta*), jossa kuitenkin vaikuttaa myös astevaihtelu.

Monikon *i* voi aiheuttaa paitsi vartalovokaalin muuttumisen toiseksi myös vokaalin katoamisen. Näin tapahtuu *e*- ja *ä*-vartaloisissa sanoissa sekä niissä kaksitavuisissa *a*-vartaloissa, joiden ensi tavun vokaali on labiaalinen (*o* tai *u*), kuten tapauksissa *nuora* ja *soppa*, jotka tietyissä monikkomuodoissa lankeavat yhteen lekseemien *nuori* ja *soppi* kanssa (vrt. esim. *nuorilla* ja *sopissa*). Monikkomuotojen välisiä tapauksia enemmän esiintyy sellaisia yhteenlankeamisia, joissa *i*-vartaloiden yksikkömuodot ovat samanasuisia kuin *e*-, *ä*- tai *a*-vartaloisten sanojen monikkomuodot. (Laalo 1990: 55.) Esimerkkeinä tällaisista muodoista mainittakoon *kodissa* (< *kota*, *koti*), *mädissä* (< *mäti*, *mätä*) ja *purkissa* (< *purkka*, *purkki*). Nämä tapaukset kuuluvat muotoryhmien väliseen

⁶ Tätä en huomannut testiä laatiessani.

homonymiaan, mutta koska en ole sisällyttänyt vastaavanlaisia muotoja homonyymitestiini, mainitsen homonyymityypin tuonnempana vain lyhyesti.

Astevaihtelun (ja *i*-suffiksin) aiheuttama sananmuotohomonymia

Laalon (1990: 48) mukaan astevaihtelu yksinään aiheuttaa suomessa melko vähän monitulkintaisuutta. Silloin, kun monitulkintaisuutta syntyy, yhteen lankeavat useimmiten astevaihtelunalaisen lekseemin heikkoasteinen muoto ja jokin astevaihteluttoman lekseemin muoto, joka sisältää saman konsonanttiaineksen (vrt. esim. *salvat* < *salpa*⁷, *salva*). Toisinaan astevaihteluun osallistuva konsonantti vaihtelee kadon kanssa, ja tällöin heikko aste ei lainkaan sisällä astevaihteluun osallistuvaa konsonanttia (vrt. esim. *sulassa* < *sula*, *sulka*). Mahdollista on myös se, että kaksi astevaihtelunalaista lekseemiä ainakin kirjoitetussa kielessä lankeaa yhteen vain heikossa asteessa, vaikka ne myös vahvassa asteessa sisältäisivät saman konsonanttiaineksen (vrt. *hauissa* < *hauki*, *haku*). (Vrt. Laalo 1990: 49.)

Homonyymitestissäni on mukana yksi kolmen sananmuodon sarja, jossa muotoryhmän sisäinen monitulkintaisuus aiheutuu yksinomaan astevaihtelusta. Kyseinen sarja on *pinnassa – turvassa – pannassa*. Kahdessa tapauksessa (*pinnassa* ja *pannassa*) on kyse *t:n* astevaihtelusta (*nt ~ nn*), mutta *turvassa*-muodossa vaihtelunalainen konsonantti on *p* (*rp ~ rv*). Toisessa muotosarjassa (*heitä – tuota – muuta*) monitulkintaisuus aiheutuu niin ikään astevaihtelusta, mutta kyseessä on muotoryhmien välinen homonymia.

Tavallisimmin astevaihtelu vaikuttaa monitulkintaisuuden syntyyn yhdessä monikon *i:n* aiheuttamien vokaalinmuutosten kanssa (vrt. Laalo 1990: 48). Esimerkiksi muoto *kepeistä* on monitulkintainen, koska *p:n* astevaihtelu muuttaa substantiivin *keppi* geminaatan yksinäiskonsonantiksi (*pp ~ p*) ja monikon *i* puolestaan hävittää *ä:n* adjektiivista *kepeä*. Vastaavasti *rivoilla* on monitulkintainen siksi, että substantiivin *ripa* astevaihtelunalainen konsonantti *p* muuttuu kyseisessä taivutusmuodossa *v:ksi* ja vartalovokaali *a:sta o:ksi*.

⁷ Esimerkeistä on lihavoitu kulloinkin astevaihteluun osallistuva konsonantti.

Homonyymitestissäni astevaihtelun ja monikon *i:n* yhteisvaikutuksesta syntyneitä homonymiaa ilmenee yksittäisessä taivutusmuodossa *kokeista* (< *koe*, *kokki*) sekä kolmen muodon sarjassa *korkeilta* (< *korkea*, *korppi*) – *aroilta* (< *arka*, *aro*) – *aidoilta* (*aita* > *aito*). Se, että *korkeilta* on muista muodoista poiketen *ei*-diftongillinen, vähentää muotosarjan onnistuneisuutta. Lisäksi *aroilta* ja *aidoilta* eroavat toisistaan siinä, että vaihtoehtoisista perusmuodoista *a*-loppuinen on ensiksi mainitussa tapauksessa adjektiivi (*arka*), kun taas viimeksi mainitussa substantiivi (*aita*). Kaikki sarjan muodot ovat kuitenkin sanaluokaltaan ambivalentteja (joko substantiiveja tai adjektiiveja).

Kaikkiaan muotoryhmän sisäisiä homonymiatapauksia sisältyy testiini kolmen sarjan verran. Seuraavaksi tarkastelen muotoryhmien välisiä homonymiatapauksia ja esittelen homonyymitestiini valikoituneet muotosarjat.

3.3.3. Muotoryhmien välinen homonymia

Muotoryhmien välisessä homonymiassa eri lekseemien eri muodot ovat keskenään samanasuisia (Laalo 1990: 56). Ryhmä on varsin heterogeeninen, mutta alaryhmiä yhdistää se, että monitulkintaiset muodot ovat segmentoitavissa eri tavoin. Alaryhmät käyvät ilmi alla olevasta sisällysluettelon osasta (vrt. Laalo 1990).

6. MUOTORYHMIEN VÄLISTÄ MONITULKINTAISUUTTA:

ERI LEKSEEMIEN ERI MUODOT

- 6.1. Nominin perusmuoto ja taivutusmuoto
- 6.2. Yhdyssanoihin liittyviä tapauksia
- 6.3. Muita erilaisen segmentoinnin tapauksia
 - 6.3.1. Nominien stA-loppuiset muodot
 - 6.3.2. Muita nominien taivutusmuotoja
 - 6.3.3. Numeraalien taivutusmuotoja
 - 6.3.4. Verbien muotoja
- 6.4. Nominien ja verbien väliset tapaukset
 - 6.4.1. Nominien ja verbien samanasuiset suffiksit
 - 6.4.2. Suffiksittomien muotojen yhteenlankeamisia
 - 6.4.3. Eri segmentointia edellyttäviä taivutusmuotoja
- 6.5. Eräät yksikkö- ja monikkomuodot

Laalo (1990) on jakanut muotoryhmien väliset homonymiatapaukset viiteen alaryhmään. Ensimmäisen ryhmän muodostavat nominin perusmuodon ja taivutusmuodon väliset tapaukset (esim. *hirveä* < *hirve+ä*, *hirveä*), toisen ryhmän yhdyssanoja koskevat tapaukset (esim. *vaahtoamme* < *vaahto+a+mme* [verbi], *vaahto+a+mme* [substantiivi], *vaahto+amme* [yhdyssubstantiivi]), kolmannen ryhmän

muut erilaisen segmentoinnin tapaukset (esim. *lihasta* < *liha+sta*, *lihas+ta*), neljännen ryhmän nominien ja verbien väliset tapaukset (esim. *autoilla* > *auto+i+lla*, *autoil+la*) ja viidennen ryhmän eräiden yksikkö- ja monikkomuotojen väliset tapaukset (esim. *kopissa* < *kop+i+ssa* 'koppa', *kopi+ssa* 'koppi').

Alaryhmissä 1, 2, 3 ja 5 kaikki muodot ovat erijakoisia, kun taas nominien ja verbien välisiin muotoihin (alaryhmä 4) kuuluu myös tapauksia, jotka segmentoidaan samalla tavalla tulkinnasta riippumatta (vrt. esim. *jäämme* < *jää+mme* 'jää', 'jäädä'). Huomautettava on, että alaryhmä 1 on sikäli erikoinen, että siihen kuuluvat muodot voidaan – kulloisenkin tulkinnan mukaan – joko segmentoida tai jättää segmentoimatta (vrt. Laalo 1990: 41); tämän homonyymityypin asemasta on ollut puhetta luvussa 2.1.1. Laajin ryhmistä on alaryhmä 3, jossa erijakoisten homonyymien tyyppejä on erotettu peräti neljä.

Erikseen on mainittava, että numeraalien muodot sekä yksikkö- ja monikkomuotojen sekaantumien olen rajannut tutkimukseni ulkopuolelle – ennen kaikkea siksi, että halusin pitää testin mahdollisimman lyhyenä. Kyseiset tapausryhmät myös ovat melko marginaalisia. Esimerkiksi numeraalien muodoista ainoastaan murtolukujen partitiivien ja järjestyslukujen elatiivien välisillä muodoilla (esim. *kolmannesta* < *kolmas*, *kolmannes*) on käytännön merkitystä (vrt. Laalo 1990: 77). Alla käsitelen lyhyesti muita muotoryhmien välisen homonymian alaryhmiä ja mainitsen kunkin ryhmän yhteydessä myös, millaisen sananmuotosarjan homonyymitestini sisältää.

Nominin perusmuoto tai taivutusmuoto

Yksikön nominatiivit ovat enimmäkseen varsin erinäköisiä kuin taivutusmuodot. Partitiivin päättevariantit *A* ja *tA* ovat kuitenkin tavallisia myös nominatiivissa (Laalo 1990: 56–57), joten ei ole yllättävää, että nominatiivit lankeavat useimmin yhteen juuri partitiivimuotojen kanssa (vrt. Laalo, mts. 57). Nominatiivi- ja partitiivimuotojen yhteenlankeamistapaukset ansaitsevat Laalon (1990: 58) mukaan huomiota jo siksi, että sekä nominatiivi että partitiivi ovat tärkeitä ja taajaan esiintyviä sijoja.

Alla olevaan asetelmaan on koottu joitakin esimerkkejä nominatiivien ja partitiivimuotojen sekaantumista. Monitulkintaiset sananloput, joiden mukaan muodot

on ryhmitelty, perustuvat Laalon (1990: 57–58) esitykseen; asetelman muoto sen sijaan on pitkälti samanlainen kuin Aitavaaran (1999: 25) tutkimuksessa. Partitiivimuodot on segmentoitu, ja niiden perään on merkitty mahdolliset vartalovokaalin muutokset.

ASETELMA 1. Nominatiivin ja partitiivin yhteenlankeamisia.

Sananloppu	Nominatiivi	Partitiivi	
-aa	<i>vajaa</i>	<i>vaja+a</i>	
-eA	<i>lempeä</i>	<i>lempe+ä</i>	(i > e)
-iA:	<i>filosofia</i>	<i>filosofi+a</i>	
-OjA:	<i>meloja</i>	<i>melo+ja</i>	(a > o)
-UjA:	<i>kutsuja</i>	<i>kutsu+ja</i>	
-ntA:	<i>kaavinta</i>	<i>kaavin+ta</i>	
-stA:	<i>keskusta</i>	<i>keskus+ta</i>	
-tA:	<i>noita</i>	<i>noi+ta</i>	(uo > o)

Muodoissa *filosofia*, *meloja*, *kutsuja*, *kaavinta* ja *keskusta* sekoittuu kaksi substantiivina, muodoissa *vajaa* ja *lempeä* substantiivi ja adjektiivi ja muodossa *noita* pronomini ja substantiivi. Homonyymitestiini olen valinnut kahden substantiivin väliset muodot *velkoja* – *neuvoja* – *saunoja*, joissa toisena tulkintana on aina *OjA*-loppuinen tekijännimijohdos, toisena *a*- tai *o*-vartaloisen substantiivin monikon partitiivimuoto. Vartalovokaalin epäyhtenäisyys vähentää sarjaan kuuluvien muotojen vertailukelpoisuutta, sillä se vaikuttaa muotojen fonologiseen läpinäkyvyyteen eli siihen, sisältyykö nominatiivivartalo taivutusmuotoon vai ei: *neuvo* on läpinäkyvä, kun taas *sauna* ja *velka* eivät ole.

Partitiivimuotojen lisäksi myös jotkin essiivi- ja genetiivimuodot ovat monitulkintaisia. Tällaisia ovat esimerkiksi *minä* (ess.) ja *tainen* (gen.). Nominatiivin ja muiden sijojen kuin partitiivin, essiivin ja genetiivin väliset yhteenlankeamiset (vrt. esim. *postilla* ja *vuoksi*) ovat harvinaisia. (Vrt. Laalo 1990: 58–59). Homonyymitestissäni on huomioitu vain nominatiivin ja partitiivin välinen homonymia.

Yhdyssanoihin liittyviä tapauksia

Sellaiset monitulkintaisuustapaukset, joissa ainakin yhtenä tulkintavaihtoehtona on yhdyssana, ovat Laalon (1990: 62) mukaan hyvin laaja ja produktiivinen erijakoisten

homonyymien alaryhmä. Laalo (1990: 62–66) käsittelee neljäntyyppisiä yhteenlankeamisia. Tapaukset voidaan ryhmitellä seuraavasti:

1. Yhdyssanan perusmuoto lankeaa yhteen yhdistämättömän sanan taivutusmuodon kanssa (vrt. esim. *puoliamme, muistoilta*).
2. Yhdyssanan perusmuoto lankeaa yhteen joko yhdyssanan tai yhdistämättömän sanan perusmuodon kanssa (vrt. esim. *koululaiskuri, veronalainen*).
3. Yhdyssanan taivutusmuoto lankeaa yhteen toisen sanan taivutusmuodon kanssa (*lähiöinä, perusteet*).
4. Moniosainen yhdyssana on hahmotettavissa eri tavoin (vrt. esim. *varhaisuusenglanti*).

Testiini olen valinnut kolme *ilta*-loppuista muotoa (*keskusteluilta – lauluilta – homoilta*), sillä vakiintuneita *amme*-loppuisia yhdyssanoja on hyvin vähän (vrt. Laalo 1990: 63–64) ja muihin tyyppeihin kuuluvat tapaukset olisivat olleet testaukseen liian heterogeenisiä.

Muita erilaisen segmentoinnin tapauksia

Yksi suurimmista nominien erijakoisten taivutusmuotojen ryhmistä ovat *stA*-loppuiset elatiivi- ja partitiivimuotojen sekaantumet. Hyvin produktiivisen alaryhmän muodostavat sellaiset *inen*-johtimisten adjektiivien ja niiden kantasanojen yhteenlankeamistapaukset kuin *estoista, nimistä, perinteistä* ja *sotkuista*. (Ks. Laalo 1990: 70–72.) Tästä tapausryhmästä olen valinnut homonyymitestiini muotosarjan *metallista – lasista – muovista*, jossa perusmuotojen kantasanaan on jokin aineen nimitys: *metalli, lasi* tai *muovi*.

Toisessa tärkeässä alaryhmässä sekaantuvat konsonanttivartaloltaan *s*-vartaloisten nominien partitiivimuodot ja vokaaliloppuisten nominien elatiivimuodot, kuten tapauksissa *evästä, katosta* ja *luonnosta* (Laalo 1990: 72–73). Testissäni tämäntyyppisistä muodoista ovat mukana substantiivitulkitaiset *kuusta – lautasta – kaivosta*, joissa partitiivissa ovat konsonanttivartaloiset *kuusi (kuus-), lautanen (lautas-)* ja *kaivos (kaivos-)* ja elatiivissa vokaalivartaloiset *kuu, lautta* (heikko vokaalivartalo *lauta-*) ja *kaivo*. Muotosarja ei ole sikäli täysin onnistunut, että sanat kuuluvat eri taivutustyyppeihin ja että yhdessä muodossa (*lautasta*) vaikuttaa myös astevaihtelu.

Muihin erijakoisten taivutusmuotojen tyypeihin kuuluvat muun muassa *e*-vartaloiden illatiivien ja *e'*-vartaloiden genetiivien väliset yhteenlankeamiset, kuten *tähteen* (< *tähde, tähti*), sekä *e*-vartaloiden abessiivien ja *e'*-vartaloiden partitiivien sekaantumat, kuten *lumetta* (< *lumi, lume*), *kannetta* (< *kansi, kanne*) ja *apetta* (< *appi, ape*) (Laalo 1990: 74). Ryhmä ei kuitenkaan ole likimainkaan yhtä suuri kuin edellä esiteltyt (vrt. Laalo 1990: 74), enkä siksi ole sisällyttänyt tämän ryhmän tapauksia testiini.

Verbien muotoja

Verbien muodoista eri tavoin segmentoitavia ovat jotkin (*T*)*TA*-suffiksin sisältävät muodot sekä osa *isi*-päätteisistä muodoista. (*T*)*TA*-suffiksi on käytössä yhtäältä kausatiiviverbien (esim. *kadottaa*) johtimena, toisaalta johtimettomien verbien (esim. *kadota*) passiivin tunnuksena. Yhteen lankeavissa muodoissa on täten kyse kausatiiviverbien aktiivi- ja johtimettomien verbien passiivimuodoista.

Samanasuisia ovat ensinnäkin johtimellisen verbin aktiivin imperatiivi- ja kieltovertalo sekä johtimettoman verbin passiivin kieltovertalo, kuten muodossa *ei pudota*, joka voi olla myös yksikön 3. persoonan aktiivimuoto (vrt. *hän ei pudota*). (Vrt. Laalo 1990: 78–80.) Tämän yhteenlankeamistyyppin olen valinnut homonyymitestiini. Sananmuodot ovat *ei erota* – *ei herätä* – *ei inhota*. Muotosarja ei syntaktisesti ole kovin onnistunut: verbipareissa *erota* ja *erottaa* sekä *herätä* ja *herättää* on kummassakin vastakkain intransitiivi- ja transitiiiverbi, mutta verbipari *inhota* ja *inhottaa* ei noudata samaa kaavaa. Siinä missä *erota* ja *herätä* ovat intransitiivisia, on niitä muodollisesti vastaava *inhota* transitiivinen; *inhottaa* puolestaan on tunnekausatiiviverbi, jonka objekti on semanttiselta rooliltaan kokija, ei kohde (vrt. *Minua inhottaa* ja *Minä inhoan räntäsadetta*).

Muita aktiivi- ja passiivimuotojen yhteenlankeamistyyppisiä ovat eräät *E*-infinitiivin inessiivit, kuten *luettaessa* (< akt. *luettaa*, pass. *lukea*) ja *tanssittaessa* (< akt. *tanssittaa*, pass. *tanssia*), sekä jotkin *VA*-partisiipin muodot, kuten *upottava* (< akt. *upottaa*, pass. *upota*) ja *erehdyttävä* (< akt. *erehdyttää*, pass. *erehtyä*). Silloin, kun verbillä on myös konsonanttivartalo (vrt. *irrota* : *irrot-*), ovat myös *A*-infinitiivit monitulkintaisia: ne voivat olla myös (*T*)*TA*-johdoksen imperatiivi- ja kieltovertaloita (vrt. *irrota!*). (Laalo 1990: 79–81.)

Toinen merkittävä, mutta (T)TA-tyyppiä selvästi pienempi monitulkintaisuustapausten ryhmä ovat *isi*-muodot. Ne voivat olla joko *ise*-johtimillisten verbien imperfekti- tai eräiden muiden verbien konditionaalimuotoja. Esimerkkejä tällaisista muodoista ovat *surisi*, *kutisi* ja *valaisi*, joissa imperfektiksi tulkittavia ovat verbit *surista*, *kutista* ja *valaista* ja konditionaaliksi tulkittavia verbit *surra*, *kutea* ja *valaa*. (Laalo 1990: 81.) Näiden kahden päätyypin lisäksi on muutamia sellaisia hajatapauksia kuin *kylvin* (< *kylpeä*, *kylvää*), *tullaan* (< *tulla*, *tullata*) ja *pesivät* (< *pesiä*, *pestä*) (Laalo 1990: 78, 81, 82). Tällaisia muotoja en kuitenkaan ole sisällyttänyt homonyymitestiini.

Nominien ja verbien väliset yhteenlankeamiset

Laalo (1990: 82–93) jakaa nominien ja verbien väliset yhteenlankeamistapaukset kolmeen alaryhmään:

1. Nominien ja verbien samanasuisten suffiksien aiheuttamat yhteenlankeamiset.
2. Suffiksittomien muotojen yhteenlankeamiset.
3. Eri tavoin segmentoitavissa olevat muodot.

1. Nominien ja verbien yhteiset suffiksiainekset ovat *-A*, *-n*, *-t* ja *-mme*. Verbeillä *A*-suffiksi on *A*-infinitiivin tunnus, kun taas *-n*, *-t* ja *-mme* ovat persoonapäätteitä. Nominieilla *-A* taas on partitiivin päätevariantti, *-n* genetiivin (ja instruktiivin) pääte, *-t* monikon nominatiivin pääte ja *-mme* monikon ensimmäisen persoonan omistusliite. Nämä suffiksit aiheuttavat yhteenlankeamisia, kun nominilla ja verbillä on sama vartalo, kuten tapauksissa *suo(-n, -t, -mme)*, *leikki(-ä, -n, -t)* ja *toivo(-a, -n, -t, -mme)*. (Laalo 1990: 82–83.)

Nominin taivutusmuoto ja verbin *A*-infinitiivi eivät lankea yhteen silloin, kun on kyseessä *dA*-tunnuksinen verbi (vrt. *suoda*), ja astevaihtelutapauksissa (vrt. *leikki*-) erillään pysyvät *mme*-suffiksilliset muodot (vrt. Laalo 1990: 83–84). Kuitenkin homonyymitestiini sisältyvä *arvomme*-muoto, jossa vaikuttaa *p:n* astevaihtelu, sallii sekä verbi- että substantiivitulkinnan (*arpoa* ja *arvomme*). Muut muotosarjan jäsenet ovat *nuolemmme* ja *tapammme*. Näistä *nuolemmme* ei sikäli vastaa sarjan muita muotoja, että siinä ei vaikuta astevaihtelu eikä kumpikaan sen perusmuodoista (*nuoli* ja *nuolla*) ole läpinäkyvä suhteessa taivutusmuotoon. *A*-suffiksillisista muodoista olen valinnut testiin

homografiset sananmuodot *munia – juhlia – kukkia*, joiden kaltaisia tapauksia on varsin runsaasti (vrt. Laalo 1990: 84).

2. Suffiksittomien muotojen yhteenlankeamisiin kuuluu sekä tapauksia, joissa erityyppiset nominien perusmuodot lankeavat yhteen verbien taivutusmuotojen kanssa, että tapauksia, joissa erityyppiset verbivartalot lankeavat yhteen nominien taivutusmuotojen kanssa (Laalo 1990: 88). Esimerkkejä ensimmäisen ryhmän tapauksista ovat jo esillä olleet *suo*, *leikki* ja *toivo* (nominatiivi ja imperatiivi tai imperfekti), *oppi*, *muisti* ja *soitin* (nominatiivi ja imperfekti) sekä *löysin* ja *turvaisin* (superlatiivi ja imperfekti tai konditionaali). Homonyymitestiini sisältyy muotosarja *suojaisin – kuuluisin – valtaisin*, jossa sekoittuvat superlatiivi- ja konditionaalimuodot. Nämäkään muodot eivät ole täysin yhteneväisiä, sillä vain *valtaisin*-muodossa vaikuttaa astevaihtelu (*lt ~ ll*), mikä tekee taivutusmuodon ja perusmuodon *vallata* suhteesta läpinäkymättömän.

3. Verbivartaloiden ja nominien perusmuotojen yhteenlankeamisista käyvät esimerkeiksi *stA*-loppuiset muodot *harrasta* ja *säästä* (nominatiivi ja imperatiivi), *korvaa* ja *osaa* (partitiivi, imperatiivi ja yksikön kolmannen persoonan indikatiivimuoto) sekä sellaiset satunnaiset yhteenlankeamistapaukset kuin *keitä*, *niitä* ja *päätä* (partitiivi ja imperatiivi) (ks. Laalo 1990: 88–91). Homonyymitestiini olen valinnut kolme pronominin partitiiviksi tai verbin imperatiiviksi tulkittavaa muotoa – *heitä*, *tuota* ja *muuta* – lähinnä siksi, että halusin saada mukaan myös mahdollisimman monenlaisia sanaluokkarajat ylittäviä muotoja.

Erijakoisia tapauksia kuuluu myös nominien ja verbien välisiin muotoihin. Tällaisia ovat *Amme-*, *AAn-*, *si-*, *isi-*, *i(d)en-* ja *ineen-*, *inemme-*, *lla-*, *illa(An)-* ja *stA(An)-*loppuiset muodot. Esimerkiksi verbien ja substantiivien parit *haluta* ja *halu* (ja ? *haluamme*), *liimata* ja *liima*, *lakata* ja *lakka*, *väristä* ja *väri*, *kopioida* ja *kopio*, *kuulla* ja *kuu*, *autoilla* ja *auto*, *napista* ja *nappi* lankeavat yhteen muodoissa *haluamme*, *liimaan*, *lakkasi*, *värisi*, *kopioiden*, *kuulla*, *autoilla(an)* ja *napistaan*. (Vrt. Laalo 1990: 91–92.)

Seuraavaksi tarkastelen homonyymeja ja homonyymisia sananmuotoja psykolingvistisestä näkökulmasta.

4. HOMONYMIEN TULKINTA

Homonyymien tulkinnalla viitataan tässä tutkimuksessa kahteen asiaan: mielensisäiseen prosessiin, jonka aikana homonyymien merkityksistä aktivoituu joko yksi tai useampi, ja tämän prosessin lopputulokseen. Homonyymitestilläni pääsen käsiksi vain prosessin lopputulokseen, jota ilmentävät koehenkilöiden nimeämät perusmuodot. Tässä luvussa esittelen kuitenkin tutkimuksia, joissa on keskitytty nimenomaan homonyymien prosessointiin. Tavoitteenani on ennen muuta suhteuttaa Laalon (1982: 7; 1990: 12) hypoteesia psykolingvistisissä tutkimuksissa tehtyihin havaintoihin.

Sanojen haku muistista (engl. *lexical access*) on automaattista ja nopeaa, mutta prosessin tarkasta kulusta vallitsee erilaisia näkemyksiä (Traxler 2012: 97). Niihin ei tässä ole tarpeen puuttua, vaan riittää, että huomio kiinnittyy kahteen seikkaan: merkitysten aktivoitumiseen ja aktiivisena pysymiseen. Prosessointitutkimukset, joita tässä luvussa esittelen, auttavat hahmottamaan, millä edellytyksin homonyymien merkitykset aktivoituvat joko yhdessä tai yksitellen ja missä vaiheessa kontekstiin sopimattomat merkitykset alkavat hiipua. Ennen kuin siirryn esittelemään tällaisista tutkimuksista saatuja tuloksia, luonnehdin lyhyesti tutkimusmenetelmiä, joiden avulla homonyymien prosessointia on pyritty ymmärtämään.

4.1. Tutkimusmenetelmiä

Homonyymien prosessointia on tutkittu monin menetelmin. Kaksi varsin suosittua menetelmää ovat silmänliikerekisteröinti ja priming-menetelmä (vrt. esim. Simpson 1994: 360–363). Kuvailen metodien peruseräiteitä seuraavaksi.

Silmänliiketutkimuksessa tietokone rekisteröi tarkkaan jokaisen katsekontaktin paikan ja keston. Menetelmän käyttö perustuu siihen, että silmänliikkeiden ajatellaan kertovan suoraan luetun informaation prosessoinnista. Metodin kiistattomimmat edut ovat reaaliaikaisuus ja luontevuus: koehenkilöiltä ei vaadita reagointia ärsykkeisiin, vaan ainoastaan lauseiden tai tekstikappaleiden lukemista. Lukemisen hidastumisesta voidaan päätellä, että luettava rakenne aiheuttaa prosessointikuormitusta. (Vainio 2006: 4–6.) Homonyymien kohdalla prosessoinnin hidastumisen katsotaan olevan merkki useamman merkityksen aktivoitumisesta (vrt. Traxler 2012: 118).

Priming-menetelmässä sen sijaan käytetään erilaisia herätesanoja tai -lauseita (engl. *prime*), joita seuraa kohdesana (Haberlandt 1994: 15). Jos kohdesanana on esimerkiksi *haapa*, voi herätesanana olla vaikkapa homonyyminen ja läpinäkymätön sananmuoto *haavat*, yksitulkintainen ja läpinäkyvä *haapaa* tai kohdesanaan liittymätön *prinssi* (esimerkki Järvikivi, Pyykkönen & Niemi 2009: 236). Herätesanat ja kohdesanat voidaan esittää joko auditiivisesti tai visuaalisesti, ja koehenkilöiden tehtävänä voi olla yksinkertaisesti toistaa kohdesana mahdollisimman nopeasti (*naming*) tai ratkaista, onko kyseessä todellinen sana vai epäsana (*lexical decision*)⁸ (vrt. esim. Simpson 1994: 362–363).

Vertaamalla reaktioaikoja ja virhemääriä eri testausasetelmissa voidaan päätellä, mitkä homonyymien merkityksistä ovat kulloinkin aktivoituneet (vrt. Simpson 1994: 363). Pitkät reaktioajat ja suuret virhemäärät kertovat prosessointikuormituksesta (vrt. Haberlandt 1994: 15). Homonyymien on todettu hidastavan prosessointia (ks. esim. Rodd, Gaskell & Marslen-Wilson 2002).

Priming-menetelmällä päästään käsiksi myös prosessoinnin eri vaiheisiin. Tämä onnistuu varioimalla herätesanan ja kohdesanan esittämisen väliin jäävää aikaa (SOA eli *stimulus onset asynchrony*). Merkitysten aktiivisuutta voidaan tutkia esimerkiksi esittämällä kohdesana 150 millisekunnin kuluttua herätesanan näyttämisestä tai ääneen lukemisesta, kun taas pitempi intervalli (esim. 600 millisekuntia) paljastaa, onko jokin merkityksistä jo hiipumassa. On myös huomattu, että kun intervalli on riittävän pitkä (väh. 600 ms.), tuloksiin alkaa vaikuttaa myös strateginen komponentti. (Vrt. Haberlandt 1994: 15–16.) Tämä näkökohta nousee esiin tuonnempana, kun tarkasteltavaksi tulee fonologinen läpinäkyvyys (ks. luku 4.3).

Tutkimuksissa voidaan käyttää apuna myös aivokuvantamismenetelmiä, kuten aivomagneettikäyrien (MEG) tai tapahtumasidonnaisten herätevasteiden (ERP) mittaamista (näistä menetelmistä ks. tarkemmin esim. Kutas & Van Petten 1994: 83–144). Luvuissa 4.2 ja 4.3 esiteltävissä tutkimuksissa on käytetty kaikkia yllä kuvattuja menetelmiä.

⁸ Leksikaalisen päätöksenteon kokeita on mahdollista hyödyntää myös käyttämättä priming-menetelmän mukaisia heräte- ja kohdesanoja. Tavallisissa leksikaalisen päätöksenteon kokeissa informantit näkevät tai kuulevat yksittäisiä sanoja ja painavat *kyllä*- tai *ei*-nappia heti, kun ovat ratkaisseet, onko sana todella olemassa vai ei (ks. testausasetelman kuvaus esim. Järvikivi & Niemi 2002c: 86).

4.2. Konteksti ja frekvenssi homonyymien prosessoinnissa

Nykynäkemyksen mukaan konteksti ei estä leksikaalisten homonyymien kontekstiin sopimattomia merkityksiä aktivoitumasta, mutta se auttaa deaktivoimaan ne myöhemmässä vaiheessa (Traxler 2012: 117). Kaikki kontekstit ja kaikki homonyymit eivät kuitenkaan käyttydy samalla tavalla, vaan merkitysten aktivoitumiseen vaikuttavat sekä kontekstin että homonyymien ominaisuudet (vrt. Traxler 2012: 117–119). Näitä käsittelen seuraavaksi.

4.2.1. Kontekstin tyyppi ja homonyymien frekvenssisuhteet

Kontekstit voidaan karkeasti jakaa neutraaleihin ja rajaaviin (engl. *neutral* ja *biased context*). Perusero on, että neutraalissa kontekstissa homonyymien tulkinta jää avoimeksi, kun taas rajaavassa kontekstissa vain jompikumpi (tai jokin) tulkintavaihtoehdoista sopii kontekstiin. (Vrt. Traxler 2012: 118). Rajaavat kontekstit on mahdollista luokitella vielä heikosti rajaaviin ja vahvasti rajaaviin: heikosti rajaava konteksti tekee toisesta tulkinnasta toista todennäköisemmän, kun taas vahvasti rajaava konteksti sulkee toisen tulkintavaihtoehdon kokonaan pois (ks. esim. Simpson 1981: 128). Omassa tutkimuksessani jokaiseen rajaavaan kontekstiin sopii vain yksi tulkintavaihtoehto, mutta syntaktisten vihjeiden vahvuus vaihtelee. Palaan tähän näkökohtaan tuonnempana.

Homonyymit puolestaan voivat olla merkityksiltään joko tasa-arvoisia tai eriarvoisia (*balanced* tai *biased ambiguous homonym*). Tasa-arvoisista homonyymeista on kyse, kun vaihtoehtoiset merkitykset ovat likimain yhtä yleisiä; eriarvoisissa homonyymeissa yksi merkitys dominoi eli esiintyy muita taajempaan. Ilmiötä kutsutaan merkitysdominanssiksi, ja sen on todettu vaikuttavan siihen, aktivoituvatko homonyymien merkitykset valikoivasti vai kattavasti, toisin sanoen yksitellen vai yhdessä. (Vrt. Traxler 2012: 117–118.) Merkitysdominanssin vaihtoehtoisena terminä käytän *frekvenssisuhteita*.

Jako tasa-arvoisiin ja eriarvoisiin homonyymeihin sopii hyvin myös suomen kielen homonyymisiin sananmuotoihin. Merkityksiltään tasa-arvoinen on esimerkiksi

homonyymitestiini sisältyvä *ei inhota* -muoto: sekä *inhota-* että *inhottaa-*verbi ovat SKT:ssa sijalla 7844. Eriarvoinen sen sijaan on esimerkiksi homonyyminen sananmuoto *kodissa*, jonka vaihtoehtoiset perusmuodot *kota* ja *koti* ovat SKT:ssa sijoilla 9466 ja 258. Eriarvoisten homonyymien yleisemmästä merkityksestä käytän tuonempana myös termiä *ensisijainen* tai *frekventimpi merkitys* ja harvinaisemmasta merkityksestä termiä (*frekvenssiltään*) *toissijainen merkitys*. Nyt esittelen lyhyesti kontekstin tyyppin ja merkitysdominanssin yhteyttä homonyymien merkitysten aktivoitumiseen.

4.2.2 Merkitysten aktivoituminen kontekstissa

Kun eriarvoiset homonyymit sijoitetaan rajaavaan kontekstiin, konteksti voi puoltaa joko niiden ensisijaista tai toissijaista merkitystä. Jaottelu on tärkeä, koska silmänliiketutkimuksissa on havaittu, että merkitykset aktivoituvat eri tavalla yleisemmän merkityksen mukaisissa konteksteissa kuin harvinaisempaa merkitystä tukevissa konteksteissa. Myös neutraalissa kontekstissa esiintyvien homonyymien prosessoinnissa on omat erityispiirteensä. (Vrt. Traxler 2012: 118–119.) Alla olevasta asetelmasta (asetelma 2) käy tiivistetysti ilmi merkitysdominanssin ja kontekstin tyyppin vaikutus homonyymien prosessointiin. Tiedot perustuvat Traxlerin (2012: 116–119) esitykseen.

ASETELMA 2. Homonyymien merkitysdominanssin ja kontekstin tyyppin vaikutus merkitysten aktivoitumiseen. Tasa-arvoiset ja eriarvoiset homonyymit, rajaava ja neutraali konteksti.

MERKITYSDOMINANSSI	KONTEKSTIN TYYPPI	
	Rajaava konteksti	Neutraali konteksti
Tasa-arvoiset homonyymit	valikoiva aktivoituminen	kattava aktivoituminen
Eriarvoiset homonyymit	1. valikoiva aktivoituminen	valikoiva aktivoituminen
	2. kattava aktivoituminen	

Homonyymien merkitykset aktivoituvat osassa tapauksista valikoivasti (yksi merkitys), osassa kattavasti (kaikki merkitykset). Rajaavassa kontekstissa merkitysten aktivoituminen on valikoivaa silloin, kun on kyse tasa-arvoisista homonyymeista. Sen sijaan eriarvoisten homonyymien merkitykset aktivoituvat joko valikoivasti tai kattavasti sen mukaan, kumpi (tai mikä) merkityksistä saa kontekstista tukea: kun

konteksti puoltaa homonyymin ensisijaista merkitystä, aktivoituminen on valikoivaa, mutta kun se puoltaa homonyymin toissijaista merkitystä, aktivoituminen on kattavaa.

Saman mekanismin on todettu pätevän sekä sanaluokaltaan yhtenäisiin että sanaluokaltaan ambivalentteihin homonyymeihin (vrt. Fedorenko, Piantadosi & Gibson 2012). Suomen kielessä esimerkiksi sanaluokaltaan yhtenäisestä homonyymisestä sananmuodosta käy *paloissa* (< *pala*, *palko*, *palo*) ja sanaluokaltaan ambivalentista *maksamme* (< subst. *maksa*, v. *maksaa*). Kiinnitän sanaluokan ambivalenssiin huomiota rajaavan kontekstin tehtävässä, sillä se vaikuttaa siihen, kuinka vahvasti syntaktiset vihjeet potentiaalisesti ohjaavat sananmuodon tulkintaa. Kontekstin vahvuudella puolestaan saattaa olla merkitystä sille, missä määrin informantit päätyvät kontekstinmukaisiin ratkaisuihin (vrt. esim. Martin, Vu, Kellas & Metcalf 1999).

Laalon (1988: 7; 1990: 12) hypoteesi antaa olettaa, että merkitykset aktivoituvat rajaavassa kontekstissa aina valikoivasti, jollei jokin häiriötekijä sekoita tulkintaa. Virhetulkintoja saattavat Laalon (1990: 16–17, 106) mukaan aiheuttaa kiteytyneiden ilmausten alkuperän hämärtyminen, sanan tuntemattomuus tulkitsijalle tai jokin satunnaistekijä, kuten väsymys tai huonokuuloisuus. Psykolingvistiset tutkimukset (vrt. Traxlerin 2012: 116–119 esitys) kuitenkin osoittavat, että toissijaista merkitystä tukevassa kontekstissa homonyymien merkitykset aktivoituvat kattavasti. Tällaiset kontekstit ovat Laalon (1982: 7; 1990: 12) hypoteesin kannalta kriittisiä, vaikka merkitysten aktivoitumista ei voikaan suoraan rinnastaa lopulliseen tulkintaan.

Neutraaleihin konteksteihin Laalon (1982: 7; 1990: 12) hypoteesi ei ota kantaa. Niissä tasa-arvoisten homonyymien merkitykset aktivoituvat tutkimusten mukaan kattavasti, kun taas eriarvoisten homonyymien merkityksistä aktivoituu ainoastaan taajempaan esiintyvä (ks. asetelma 2 yllä). Homonyymitestini kannalta lähtökohta on mielenkiintoinen, koska neutraalin kontekstin tehtävässä (tehtävä 3) esiintyy runsaasti sanaleikkejä. Nähtäväksi jää, oivaltavatko informantit kielellisen leikittelyn, vai syrjäyttääkö frekvenssi neutraalin kontekstin suomat tulkintamahdollisuudet. Koska kaikki informanttini eivät ole aikuisia, on paikallaan tehdä lyhyt katsaus myös siihen, kuinka lapset prosessoivat homonyymeja.

4.2.3. Lapset homonyymien prosessoijina

Lapset eivät osaa hyödyntää leksikaalis-semanttista ja pragmaattista tietoa yhtä tehokkaasti kuin aikuiset (Clahsen & Felser 2006). Niinpä on loogista, että he tulkitsevat homonyymeja osittain eri tavalla kuin aikuiset. Lapsille on ominaista luottaa homonyymien tulkinnassa frekvenssiin silloinkin, kun se johtaa kontekstuaalisesti absurdiin lopputulokseen (Doherty 2000: 367). Näin voi tapahtua rajaavissa konteksteissa, joissa oikea tulkinta vastaa homonyymin harvinaisempaa merkitystä.

Huomionarvoista on, että homonyymien tulkinta kontekstissa tuottaa vaikeuksia vielä 10-vuotiaillekin lapsille (vrt. Mazzocco 1997), vaikka jo nelivuotiailla olisi tarvittavat metalingvistiset kyvyt homonyymien ymmärtämiseen (vrt. Doherty 2000). Syyksi tulkintavaikeuksiin on esitetty joko lasten oletettavasti noudattamaa leksikaalista periaatetta, jonka mukaan yhtä muotoa vastaa aina yksi merkitys, tai puutteita toiminnanohjauksessa: väärän merkityksen tukahduttaminen ei jostain syystä onnistu (vrt. Doherty 2004: 212).

Kymmentä vuotta vanhempien lasten homonyymien tulkinnasta on saatu ristiriitaisia tuloksia. Simpson, Krueger, Kang ja Elofson (1994) vertasivat tutkimuksessaan 9- ja 12-vuotiaiden lasten homonyymien tulkintaa. Testiaineisto koostui englanninkielisistä lausekonteksteista, joista osa puolsi homonyymin ensisijaista, osa toissijaista merkitystä. Tehtävä oli priming-paradigman mukainen nimeämistehtävä, jonka aineisto oli kirjallista. Kaikki kontekstit olivat vahvasti rajaavia. Testissä 12-vuotiaat lapset tekivät enemmän virheitä kuin testiin osallistuneet 9-vuotiaat lapset. Nuoremmat informantit olivat siis herkempiä kontekstuaalisille vihjeille, kun taas vanhemmilla informanteilla merkitysten prosessointi perustui selvemmin frekvenssiin. (Simpson ym. 1994: 61–72.)

Selitykseksi Simpson ym. (1994: 69) tarjoavat ikäryhmien välisiä kvalitatiivisia eroja homografien prosessoinnissa: 9-vuotiaiden kokemus sanoista on vielä rajallista, eikä käsitys sanojen frekvensseistä ole ehtinyt vakiintua; 12-vuotiailla sen sijaan on jo käytössään selvät frekvenssihierarkiat, koska heillä on enemmän kokemusta sanoista ja niiden käytöstä. Silti hekään eivät vielä ole kohdanneet homonyymien toissijaisia merkityksiä riittävän usein, mikä saa heidät tukeutumaan tulkinnoissaan frekvenssiin. (Simpson ym. 1994: 69–70.)

Toisenlaiseen tulokseen on päätyntä englannin kielen homofonien tulkintaa tutkinut Gooding (2005). Gooding (mt.) käytti tutkimuksessaan niin ikään priming-paradigman mukaista nimeämismetodia, mutta kontekstit esitettiin 11–13-vuotiaille koehenkilöille suullisesti. Kaikki Goodingin (mt.) tutkimuksessa käyttämät kontekstit puolsivat homofonin toissijaista merkitystä siinä määrin, että toinen tulkintavaihtoehto oli täysin poissuljettu. Goodingin (mt.) tutkimuksessa kuudesluokkalaisten kykenivät tulkitsemaan vahvasti rajaaviin konteksteihin sijoitetut homofonit oikein ja merkitysten aktivoituminen oli selektiivistä (Gooding 2005: 109–110).

On pohtimisen arvoista, miksi kuudesluokkalaisten tekivät Simpsonin ym. (1994) tutkimuksessa paljon virheitä, kun taas Goodingin (2005) tutkimuksessa vain vähän. Gooding (2005: 104) ehdottaa, että syynä on kirjoitetun ja puhutun kielen oppositio: leksikaaliset homonyymit prosessoidaan eri tavalla sanoja luettaessa kuin kuultaessa. Kolmas- ja kuudesluokkalaisten välisten erojen Simpsonin ym. (1994) tutkimuksessa Gooding (2005: 57) arvelee kytkeytyvän lukutaitoon. Kolmasluokkalaisten lukeminen on verrattain uusi taito, minkä vuoksi heidän on keskityttävä lukemiseen huolellisesti; kuudesluokkalaisten sen sijaan lukevat sujuvasti, mikä saattaa vähentää heidän keskittymistään ja johtaa huolimattomaan lukemiseen.

Tämä selitys tuntuisi uskottavalta, jos aikuiset olisivat tehneet testissä vielä enemmän virheitä kuin kuudesluokkalaisten. Näin ei Simpsonin ja Kruegerin (1991) tutkimuksessa – jonka aineisto on sama kuin Simpsonin, Kruegerin, Kangin ja Elofsonin (1994) tutkimuksessa – kuitenkaan ollut, vaan aikuisten tulokset olivat samankaltaiset kuin kolmasluokkalaisten. Simpsonin ym. (1994: 70) selitys onkin, että homografien prosessointi noudattaa U:n muotoista kehityskaarta. Lapset ja aikuiset tukeutuvat kontekstiin, mutta eri syistä: lapset siksi, että heillä ei ole käsitystä sanojen frekvenssisuhteista, aikuiset siksi, että heillä on niin monipuolinen kokemus eri tekstilajeista ja konteksteista, ettei heidän tarvitse perustaa tulkintaansa frekvenssiin. Sen sijaan kuudesluokkalaisten ovat kyllä ehtineet muodostaa käsityksen sanojen frekvenssisuhteista, mutta tekevät virhetulkintoja siksi, etteivät ole kohdanneet homonyymien toissijaisia merkityksiä riittävän usein.

Käsillä olevan työn kannalta Goodingin (2005) ja Simpsonin ym. (1994) tutkimuksista nousee esiin kolme konseptia, jotka voivat olla hyödyllisiä tulosten tulkinnassa ja

vertailussa: kontekstien vahvuus, huolimaton lukeminen ja kokemus konteksteista. Kontekstien vahvuus saattaa vaikuttaa tuloksiin rajaavan kontekstin tehtävässä (tehtävä 1) siksi, että sitä ei testissäni ole yhtenäistetty. Mikäli taas informantit ohjeistuksesta piittaamatta lukevat huolimattomasti, on todennäköistä, että vastaukset ovat kontekstiin sopimattomia niissä tapauksissa, joissa oikea tulkinta vastaa homonyymien toissijaista merkitystä.

Koska huolimaton lukeminen kytkeytyy lukutaitoon (vrt. Gooding 2005: 57), olisi oletettavaa, että lukiolaiset lukisivat kaikkein huolimattomimmin, onhan heidän lukutaitonsa kaikkein vakiintunein. Parasta suoriutumista lukiolaisille sen sijaan ennustaa se, että heillä on eniten kokemusta erityyppisistä konteksteista (vrt. Simpson ym. 1994: 69–70). S2-informanttien tuloksiin sen sijaan vaikuttavat mahdollisesti vielä jotkin lisätekiöt; paneudun näihin seuraavaksi.

4.2.4. Homonyymien prosessointi vieraassa kielessä

L2-oppijat osaavat hyödyntää leksikaalis-semanttisia ja pragmaattisia vihjeitä, mutta eivät nojaa tulkinnoissaan syntaktiseen tietoon. Tendenssi ignoroida syntaktiset vihjeet erottaa heidät sekä yksikielisistä aikuisista että lapsista. (Vrt. Clahsen & Felser 2006: 25.) Toinen eroavaisuus nousee esiin priming-tutkimuksista, joissa on muunneltu herätesanan ja kohdesanan väliin jäävää aikaa (SOA).

Elston-Güttlerin ja Friedericin (2005) priming-tutkimuksessa kohdesanat esitettiin joko 200 tai 500 millisekunnin kuluttua herätesanan esittämisestä ja koehenkilöiden oli mahdollisimman nopeasti tehtävä päätös kohdesanojen leksikaalisesta statuksesta (sana tai epä sana). Ensimmäisessä testausasetelmassa merkitysten todettiin reaktioaikojen ja ERP-mittausten perusteella aktivoituneen kattavasti sekä L1- että L2-informanteilla. Toinen testausasetelma kuitenkin toi esiin merkittävän eron natiivien ja L2-oppijoiden välillä: englantia äidinkielenään puhuvilla koehenkilöillä kontekstiin sopimattomat merkitykset eivät enää 500 millisekunnin kuluttua herätesanan esittämisestä olleet aktiivisia, kun taas englantia vieraana kielenä puhuvilla koehenkilöillä kumpikin merkitys oli edelleen aktiivinen. Tästä Elston-Güttler ja Friederici (mts. 271–273) päättelivät, että L2-oppijat eivät disambiguoivat homonyymeja yhtä tehokkaasti kuin natiivit.

Hun, Zhangin, Zhaon, Man, Lain ja Yaon (2011) priming-tutkimuksessa, jossa niin ikään hyödynnettiin ERP-mittauksia, kuva täsmentyy siten, että kontekstiin sopimattoman merkityksen pysyminen aktiivisena riippuu homonyymien tyypistä: kun kyseessä on tasa-arvoinen homonyymi, myös kontekstiin sopimaton merkitys on aktiivinen 500 millisekunnin kuluttua herätesenan esittämisestä; kun kyseessä on eriarvoinen homonyymi, kontekstiin sopimaton merkitys on aktiivinen vain, jos se vastaa homonyymien frekventimpää merkitystä. Harvinaisempi kontekstiin sopimaton merkitys ei toisin sanoen aktivoidu lainkaan. (Vrt. Hu ym. 2011: 210–211.)

Mekanismi on täysin sama kuin asetelmassa 1 esitetty, mutta L2-oppijoiden osalta havainnot pätevät myöhempään prosessointivaiheeseen, jossa homonyymille annetaan tavallisesti kontekstin vaatimusten mukainen tulkinta. Joka tapauksessa on odotettavissa, että homonyymitestissäni hankalimmin tulkittavia ovat ne kontekstit, joissa tulkinta rajautuu homonyymisen sananmuodon toissijaiseen merkitykseen. Seuraavaksi tarkastelen nimenomaan suomen kielen morfologisesti kompleksisten muotojen kontekstuaalista prosessointia.

4.3. Konteksti, frekvenssi ja fonologinen läpinäkyvyys suomen kielen morfologisesti kompleksisten muotojen prosessoinnissa

Homonyymisten sananmuotojen merkitykset näyttävät Järvikiven, Pyykkösen ja Nieminen (2009) tulosten perusteella aktivoituvan kattavasti (mts. 225, 229). Kontekstissa merkitysten aktivoituminen noudattanee samoja periaatteita kuin leksikaalisten homonyymien prosessointi. Alla nostan esiin joitakin lisätekiä, joiden on todettu vaikuttavan nimenomaan taivutusmuotojen prosessointiin.

4.3.1. Pintafrekvenssi ja lemmafrekvenssi taivutusmuotojen prosessoinnissa

Morfologisesti kompleksisten muotojen prosessointiin vaikuttaa ainakin potentiaalisesti kahdentyyppinen frekvenssi: koko taivutusmuodon esiintymistäajuus ja taivutusmuotoon sisältyvän sanakannan esiintymistäajuus (vrt. Järvikivi 2003: 24). Ensiksi mainittua frekvenssityyppiä nimitetään tavallisesti pintafrekvenssiksi ja

viimeksi mainittua lemmafrekvenssiksi (ks. esim. Bertram, Hyönä & Laine 2000: 368; Järvikivi 2003: 24; Lehtonen 2006: 56). Tässä tutkimuksessa hyödynnän käytännön syistä ainoastaan lemmafrekvenssejä; ne ovat peräisin Saukkosen, Haipuksen, Niemikorven ja Sulkalan (1979) koostamasta Suomen kielen taajuussanastosta (lyhennettynä SKT).

Pinta- ja lemmafrekvenssejä muuntelemalla on pyritty ratkaisemaan kysymys siitä, miksi morfologisesti kompleksiset muodot prosessoidaan kontekstissa yhtä nopeasti kuin monomorfeemiset yksikön nominatiivit, mutta ilman kontekstia näitä hitaammin (ks. esim. Hyönä, Vainio & Laine 2002). Syynä siihen, että irrallaan esiintyvien nominatiivien prosessointi on taivutusmuotojen prosessointia nopeampaa, pidetään yleisesti sitä, että nominatiivit prosessoidaan holistisesti eli kokosanaahmoina, kun taas morfologisesti kompleksiset muodot pilkotaan rakenneosiinsa, mikä on holistista prosessointia työläämpää (Vrt. esim. Lehtonen 2006: 42).

Selitystä vaille jää kuitenkin se, miksi taivutusmuodot kontekstissa esiintyessään prosessoidaan yhtä nopeasti kuin yksikön nominatiivit (vrt. Hyönä ym. 2002). Muuttaako konteksti morfologisesti kompleksisten muotojen prosessointitapaa, vai onko nopeutunut prosessointi kontekstuaalisten (syntaktisten) vihjeiden ansiota?

Bertram, Hyönä ja Laine (2000) selvittelivät kysymystä silmänliikerekisteröintiin ja omatahtiseen lukemiseen perustuvissa kokeissa. He käyttivät tutkimusaineistona lauseita, joihin oli kulloinkin sijoitettu yksi homonyymisen *JA*-suffiksin sisältävä muoto (esim. *polkuja*); *JA*-suffiksin kontekstinmukainen luenta oli partitiivin päätte (Bertram ym. 2000: 380). Mikäli lukunopeuteen vaikuttaisi vain pintaafrekvenssi, se olisi merkki holistisesta prosessoinnista; jos lukunopeus sen sijaan riippuisi myös lemmafrekvenssistä, olisi syytä olettaa, että muodot on pilkottu osiin, sillä muutoin sanakannan frekvenssi olisi irrelevantti (Bertram ym. 2000: 372).

Lukunopeuden todettiin vaihtelevan sekä pinta- että lemmafrekvenssin mukaan. Sen, että lemmafrekvenssin muuntelu vaikutti tuloksiin, Bertram ym. (2000) tulkitsivat merkiksi dekompositioreitin käytöstä. Samalla tulokset viittasivat siihen, että kontekstuaaliset vihjeet edistivät *JA*-suffiksin tunnistamista partitiivin päätteeksi ja siten nopeuttivat muotojen prosessointia. (Vrt. Bertram ym. 2000: 379–381.)

Omassa tutkimusaineistossani on kaksi nominatiivin ja taivutusmuodon väliseen homonymiaan perustuvaa sananmuotosarjaa (*velkoja – neuvoja – saunoja* sekä *keskusteluilta – lauluilta – homoilta*). Kun nämä muodot esiintyvät kontekstissa (tehtävät 1 ja 3), nominatiivin ja taivutusmuodon oppositiolla ei liene merkitystä, koska morfologinen efekti (prosessoinnin hidastuminen) häviää kontekstissa. Sen sijaan muotojen esiintyessä kontekstista (tehtävät 2 ja 4) on mahdollista, että informantit suosivat niitä perusmuotoja, jotka ovat taivutusmuodoista suoraan luettavissa; nämä tulevat oletettavasti ensimmäisinä mieleen, koska irrallaan esiintyvät yksikön nominatiivit prosessoidaan taivutusmuotoja nopeammin (vrt. Hyönä ym. 2002).

Teen myöhemmin katsauksen kontekstuaalisiin vihjeisiin, joista on apua nimenomaan suomen kielen homonyymisten sananmuotojen tulkinnassa. Ensin käsittelen kuitenkin fonologisen läpinäkyvyyden yhteyttä homonyymisten sananmuotojen tulkintaan.

4.3.2. Fonologisen läpinäkyvyyden vaikutus homonyymisten sananmuotojen tulkintaan

Monilla suomen kielen sanoilla on useita vartalovariantteja, joista osa esiintyy vain taivutusmuodoissa ja morfofonologisten muutosten vuoksi poikkeaa selvästi perusmuodosta (vrt. esim. *vesi: vesi-, vede-, vete-, vet-*). Tällaiset muodot ovat fonologisesti läpinäkymättömiä (vrt. *vede-, vete- ja vet-*), ja niiden prosessointi saattaa erota perusmuotojen prosessoinnista. Alla teen siksi lyhyen katsauksen fonologisen läpinäkyvyyden dimensioihin ja fonologisesti läpinäkymättömien muotojen prosessointiin. Aluksi on kuitenkin paikallaan tarkastella perusmuodon asemaa taivutusmuotojen prosessoinnissa.

4.3.2.1. Perusmuodon asema taivutusmuotojen prosessoinnissa

Fonologisella läpinäkyvyydellä viitataan yleensä morfologisesti kompleksisen muodon ja sen perusmuodon välillä vallitsevaan suhteeseen (Järvikivi 2003: 18). Perusmuodoksi on tavallisesti määritelty yksikön nominatiivi, mikä on sikäli ongelmallista, että nominatiivilla ei näytä olevan erityisasemaa kielellisen informaation prosessoinnissa: taivutusmuotojen prosessointi ei vaadi nominatiivin aktivoimista (vrt. suomen kielen morfologisesti kompleksisten muotojen osalta Järvikivi 2003: 121–146).

Homonymiteistissäni käytän kuitenkin metodia, joka rakentuu perusmuotojen nimeämisen varaan. Informanttien on siis testin sananmuotoja tulkitessaan suhteutettava merkitykset juuri nominatiiviin, jonka olen valinnut perusmuodoksi siksi, että kouluissa noudatetaan samaa käytäntöä. Verbien perusmuodoksi olen samasta syystä määritellyt A-infinitiivin lyhemmän muodon. Testissäni kohdemuotojen prosessointi vaatii siis sekä merkityksen aktivoimisen että sitä vastaavan perusmuodon haun muistista; näkyvänä todisteena merkityksen aktivoitumisesta on testissä nimetty perusmuoto.

Valitun metodin vuoksi taivutusmuodon läpinäkyvyys vaikuttaa tuloksiin todennäköisemmin kuin tutkimuksissa, joissa prosessointia mitataan suoraan. Alla teen selkoa fonologisen läpinäkyvyyden olemuksesta ja sivuan myös tutkimustuloksia, joita läpinäkymättömien taivutusmuotojen prosessoinnista on saatu.

4.3.2.2. Fonologisen läpinäkyvyyden dimensioita

Fonologinen läpinäkyvyys on tutkimuksessani hiukan enemmän kuin perusmuodon ja taivutusmuodon välillä vallitseva suhde (vrt. Järvikivi 2003: 18). Homonymian vuoksi olennaista on ensinnäkin taivutusmuodon suhde kahteen (tai useampaan) eri perusmuotoon, ja lisäksi on myös määritettävä, kumpi (tai mikä) perusmuodoista on fonologisesti lähempänä taivutusmuotoa. Esimerkiksi taivutusmuoto *jaloissa* on läpinäkymättömän suhteessa perusmuotoon *jalka*, mutta läpinäkyvä suhteessa perusmuotoon *jalo*; samalla perusmuodon *jalo* suhde taivutusmuotoon *jaloissa* on läpinäkyvämpi kuin perusmuodon *jalka*.

Läpinäkyvyyttä voidaan tarkastella paitsi kahden (tai useamman) muodon välisenä suhteena myös fonologisen ja morfologisen rakenteen interaktiona. Mielenkiinnon kohteena on tällöin, missä määrin morfologiset operaatiot, kuten affiksaatio, laukaisevat myös fonologisia prosesseja, jotka muuttavat sanan rakennetta läpinäkymättömämmäksi. (Vrt. Järvikivi 2003: 19.) Alla olevat esimerkkisanat havainnollistavat perusmuodon ja taivutusmuodon suhdetta morfologisten ja fonologisten operaatioiden näkökulmasta.

Perusmuoto	Taivutusmuoto	Morfol. operaatiot	Fonol. operaatiot
<i>taulu</i>	<i>tauluilla</i>	<i>i+lla</i>	–
<i>naula</i>	<i>nauloilla</i>	<i>i+lla</i>	<i>a > o</i>
<i>rukki</i>	<i>rukeilla</i>	<i>i+lla</i>	<i>kk ~ k; i > e</i>

Taivutus on yksinkertaisimmillaan puhtaan agglutinoivaa, kuten substantiivin *taulu* monikon adessiivimuodossa *tauluilla*. Taivutusmuodon suhde perusmuotoonsa on täysin läpinäkyvä, sillä *taulu* on taivutusmuodosta suoraan segmentoitavissa. Sen sijaan muoto *nauloilla* ei ole yhtä läpinäkyvä, koska monikon *i:n* lisääminen on aiheuttanut vartalovokaalin muuttumisen toiseksi (*a > o*). Vielä läpinäkymättömämpi on taivutusmuoto *rukeilla*, jossa vokaalinmuutoksen (*i > e*) lisäksi vaikuttaa myös *k:n* astevaihtelu. Mitä useampia fonologisia muutoksia taivutus laukaisee, sitä läpinäkymättömämpi taivutusmuodosta siis tulee.

Silti tällaisten läpinäkymättömien muotojen prosessointi ei välttämättä ole hankalampaa kuin läpinäkyvien, sillä sidonnaisille sanavartaloille (vrt. esim. *anoppi-*, *anoppe*, *anope-* ja *anopi-*) näyttäisi olevan omat edustumansa mentaalisisessä leksikossa (vrt. Järvikivi & Niemi 2002a, 2002b ja 2002c). Suomenkielisten informanttien osalta tämä onkin uskottavaa, koska heillä on ollut runsaasti aikaa omaksua eri vartaloallomorffit; S2-opiskelijoille sanojen vartalossa tapahtuvat äännemuutokset sen sijaan mitä luultavimmin aiheuttavat ongelmia, vaikka niihin yleensä kiinnitetään opetuksessa huomiota.

Omassa tutkimusaineistossani fonologiset muutokset ja niiden lukumäärä ovat tärkeä kriteeri sekä saman tyyppin taivutusmuotojen keskinäisessä vertailussa että vaihtoehtoisten perusmuotojen läpinäkyvyyden määrittämisessä. Esimerkiksi testiini sisältyvän muotosarjan *kokeista – paineista – haaveista* jäsenistä *kokeista* on muita läpinäkymättömämpi, koska taivutusmuodossa vaikuttaa *k:n* astevaihtelu. Taivutusmuotojen vaihtoehtoista perusmuodoista läpinäkyvämpiä sen sijaan ovat perusmuodossaan *e*-loppuiset substantiivit *koe*, *paine* ja *haave*, kun taas *i*-loppuiset substantiivit *kokki*, *paini*⁹ ja *haavi* ovat monikon *i:n* etisen vokaalinmuutoksen (*i > e*) vuoksi läpinäkymättömämpiä. Toisinaan on mahdotonta ratkaista, kumpi perusmuodoista on toista läpinäkyvämpi. Esimerkkejä tällaisista tapauksista ovat *laulu* ja *lauluilta*, joista toinen on taivutusmuodon kanssa identtinen ja toinen siitä suoraan segmentoitavissa (*laulu+i+lta*), sekä *nuolemme*, jonka sisältämä *e*-vartalo (*nuole-*)

⁹ Läpinäkymättömiä ovat myös *paineinen* ja *paineistaa*.

esiintyy sekä substantiivin *nuoli* että verbin *nuolla* taivutuksessa. Tällaisissa tapauksissa olen merkinnyt läpinäkyvyyden irrelevantiksi.

Fonologisen läpinäkyvyyden vaikutusta suomen kielen homonyymisten sananmuotojen prosessointiin ovat selvittelleet Järvikivi, Pyykkönen ja Niemi (2009). He käyttivät tutkimuksessaan priming-paradigman mukaisia leksikaalisen päätöksenteon kokeita, joissa herätesanat olivat näkyvissä joko 60 millisekuntia tai 300 millisekuntia. Järvikivi ym. (mt.) havaitsivat, että fonologinen läpinäkyvyys ei vaikuttanut tuloksiin ensimmäisessä testausasetelmassa, kun taas toisessa testausasetelmassa herätesanan läpinäkyvyys suhteessa kohdesanaan (vrt. esim. *haavat–haava*) lyhensi reaktioaikoja merkittävästi verrattuna läpinäkymättömään herätesanaan (vrt. *haavat–haapa*). Tästä Järvikivi ym. (2009) päättelivät, että koehenkilöt olivat jälkimmäisessä testausasetelmassa ehtineet tulla tietoisiksi muodoista ja hyödynsivät prosessoinnissa kaikkia käytettävissä olevia vihjeitä, myös visuaaliseen samankaltaisuuteen perustuvia (Järvikivi ym. 2009: 232).

Tutkimukseni kannalta löydös voi osoittautua merkitykselliseksi, koska homonyymitestini sananmuodot (vrt. herätesanat) ovat olleet koehenkilöiden nähtävissä ennalta määrittelemättömän ajan. Niinpä he ovat mitä luultavimmin ehtineet tulla tietoisiksi näistä muodoista, joten he saattavat vastauksissaan suosia perusmuotoja, jotka ovat taivutusmuotoon nähden läpinäkyviä.

Alla käsittelen vielä kahta kontekstiin liittyvää muuttujaa, jotka luultavasti vaikuttavat siihen, kuinka testin homonyymiset sananmuodot hahmotetaan: syntaktisia ja semanttisia vihjeitä. Näitä tarkastelen puhtaasti lingvistikannalta.

4.4. Syntaktiset ja semanttiset vihjeet homonyymisten sananmuotojen tulkinnassa

Syntaktisista vihjeistä on suomen kielessä apua niin sanaluokaltaan ambivalenttien kuin sanaluokaltaan yhtenäistenkin homonyymien tulkinnassa. Tärkein yksittäinen tulkintaa helpottava tekijä lienevät erityyppiset kongruenssi-ilmiöt: määritteen ja pääsanan välinen kongruenssi sekä subjektin ja predikaatin kongruenssi. Tulkintaa ohjaavat kuitenkin myös muunlaiset syntaktiset vihjeet. (Vrt. Laalo 1990: 95–96.)

Nominien ja verbien väliset homonymiatapaukset ratkeavat usein jo sen tiedon perusteella, että jokaisessa lauseessa on oltava predikaatti. Esimerkiksi lauseen *Te niin!* monitulkinainen sananmuoto *tee* on helppo tunnistaa verbiksi, koska *niin* ei mitenkään voisi olla lauseen predikaatti. Kysymyslauseessa *Missä tee viipty?* on *tee* tulkittava nominiksi juuri siksi, että lauseessa jo esiintyy predikaatti *viipyy*. Nominin tunnistaa myös siitä, että se esiintyy nominille tyypillisissä tehtävissä, kuten adjektiivimääritteenä (*Tytön uusin hankinta on porakone.*), genetiivimääritteenä (*Maksan kuntoa voidaan selvittää verikokeilla.*) tai omistusrakenteen subjektina (*Hänellä on vielä toivoa.*). (Vrt. Laalo 1988: 114; 1990: 103.)

Adjektiivin tai substantiivin muodoiksi hahmottuvien homonymiatapausten (esim. *vapaa, iloista, vaaleissa*) tulkitsemisessa auttaa usein se tieto, että määrite edeltää pääsanaansa. Lisäksi adjektiivimääritteen ja substantiivin välillä vallitsee suomen kielessä sekä luku- että sijakongruenssi. Niinpä monitulkinainen sananmuoto voidaan tulkita substantiiviksi silloin, kun se esiintyy kongruoivan sanan jäljessä (*Tuoreissa viileissä on raikas maku*), ja adjektiiviksi silloin, kun se esiintyy samassa sijassa ja luvussa olevan sanan edellä (*Vileissä juomissa on valinnanvaraa*). (Laalo 1988: 111; Laalo 1990: 96.)

Syntaktiset vihjeet voivat auttaa oikeaan tulkintaan pääsemistä myös silloin, kun vaihtoehtoiset merkitykset kuuluvat samaan sanaluokkaan. Laalo (1990: 96–101) kuitenkin tekee huomioita vain oman tutkimukseni kannalta irrelevanttien tapausryhmien – eräiden yksikkö- ja monikkomuotojen, adjektiivien superlatiivi- ja instruktiivimuotojen sekä tiettyjen pronomien – tulkinnasta, joten en puutu niihin tässä yhteydessä.

Semanttisilla vihjeillä Laalo (1990: 103) tarkoittaa kielenkäyttötilanteisiin liittyviä taustatietoja, joista osa on ilmaistu kielellisesti ja osa taas on pääteltävissä. Silloin, kun homonymian sananmuodon tulkinta on kokonaan semanttisten vihjeiden varassa, tapahtuu virhetulkintoja toisinaan myös aikuisille suomenpuhujille (vrt. Laalo 1999: 126). Tyypillinen virhetulkintojen lähde on, että jokin sana tai fraasi on kielenpuhujalle tuntematon tai jokin taivutusmuoto niin marginaalinen, että se koetaan oudoksi (vrt. Laalo 1990: 16–17, 106). Laalo (mts. 16–17, 107–108) mainitsee muun muassa tapauksista, joissa *jambisäe* on tulkittu *jambisäkiksi*, *pato* on saanut *padalle* kuuluvat

korvat (vrt. *Pienillä padoillakin on korvat*) ja *tullee*-tyyppiset potentiaalimuodot on torjuttu murteellisuuksina.

Homonyymitestissäni (liite 4) semanttiset vihjeet ovat ratkaisevia niissä tehtävän 1 rajaavissa konteksteissa, joihin on sijoitettu sanaluokaltaan yhtenäinen muotoryhmän sisäinen homonyymi (*kokeista* tai *pinnassa*, kontekstit 5 ja 10); sanaluokaltaan ambivalentin muotoryhmän sisäisen homonyymien *korkeilta* tulkinnessa on käytettävissä myös syntaktisia vihjeitä, mikä helpottanee sen tulkitsemista oikein. Nyt seuraava tutkimusaineiston analyysi tuo asiaan empiirisen näkökulman.

5. AINEISTO JA TULOKSET

5.1. Informanttiryhmät

Tutkimukseeni osallistuneet informantit ovat eteläkarjalaisia yläkoulun ja lukion opiskelijoita. Kaikki yläkoulussa opiskelevat informantit ovat Lappeenrannasta, samoin kuin lukiossa opiskelevat S2-informantit. Suomenkieliset lukiolaiset sen sijaan ovat Imatralta. Informantteja on kaikkiaan 57, ja heistä on muodostettu neljä ryhmää: suomenkieliset kahdeksaluokkalaiset (R1a), suomenkieliset yhdeksäsluokkalaiset (R1b), suomenkieliset lukiolaiset (R2) ja suomea toisena kielenä puhuvat yläkoululaiset ja lukiolaiset (R3).

Kahdeksaluokkalaiset olivat testauksen aikaan iältään 13–14-vuotiaita, yhdeksäsluokkalaiset 14–15-vuotiaita. Suomenkielisten lukiolaisten ikä vaihteli 17:stä 19:ään, ja S2-informanttien ikä 15:stä 19:ään. S2-informanttien laaja ikäskala johtuu siitä, että yläkoululaiset ja lukiolaiset on informanttien vähäisen määrän vuoksi sijoitettu samaan ryhmään. Lukiolaisten ikä sen sijaan vaihtelee, koska osa informanteista on ensimmäisen, osa kolmannen vuosikurssin opiskelijoita.

Ryhmät eroavat toisistaan myös sukupuolijakauman perusteella: kahdeksas- ja yhdeksäsluokkalaisista suurin osa on poikia, kun taas lukiolaisista valtaosa on tyttöjä; S2-informanttien ryhmässä sukupuolet jakautuvat tasaisemmin. Tarkat luvut käyvät ilmi taulukosta 1:

TAULUKKO 1. Informanttien lukumäärä ja sukupuolijakauma informantiryhmissä R1a, R1b, R2 ja R3.

Informantit	R1a	R1b	R2	R3	Kaikki
Tytöt	1	5	14	3	24
Pojat	15	10	5	4	33
Yht.	16	15	19	7	57

Eroavaisuuksia ryhmien välille aiheuttaa myös äidinkielen arvosanojen jakauma viimeisimmässä arvioinnissa. Kahdeksas- ja yhdeksäsluokkalaisten arvosanojen keskiarvot ovat lähellä toisiaan (R1a: 8,3¹⁰ ja R1b: 7,9), mutta arvosanajakaumat poikkeavat toisistaan: R1a:ssa korkein arvosana on 9 (annettu yhdeksälle informantille) ja alhaisin 6 (annettu yhdelle informantille); muilla on äidinkielestä joko arvosana 8 (kolme informanttia) tai 7 (kaksi informanttia). R1b:ssä korkein arvosana on 10 (annettu kahdelle informantille) ja alhaisin 7 (annettu viidelle informantille); jäljelle jäävien seitsemän informantin arvosana on 8. Yhdeksännellä luokalla valtaosalla opiskelijoista on siis arvosana 8, kun taas kahdeksäsluokkalaisten yleisin arvosana on 9. Tämä saattaa heijastua myös homonyymitestin tuloksiin.

Suomenkielisten lukiolaisten (R2) arvosanojen keskiarvo on niin ikään lähellä kahdeksaa (7,9), ja arvosanat vaihtelevat 6:sta 9:ään (arvosana 6 on annettu kolmelle informantille, arvosana 9 viidelle); arvosana 8 on annettu seitsemälle informantille ja arvosana 7 kolmelle. S2-informanteilla suomen kielen arvosanojen keskiarvo on melko korkea: 8,4. Kaksi informanttia ei tosin ole ilmoittanut arvosanaansa. Muiden arvosana on joko 8 (annettu kolmelle informantille) tai 9 (annettu kahdelle informantille).

Taustatietojen esittelystä on luontevaa siirtyä testausasetelman selostamiseen.

5.2. Testausasetelma

Homonyymitesti on teetetty lokakuussa 2012 yläkoulun ja lukion äidinkiellentunnilla tai S2-tunnilla, ja sen tekemiseen oli varattu yksi oppitunti. Jo ennen tätä testausta

¹⁰ Keskiarvo on laskettu arvosanansa ilmoittaneiden informanttien (15/16) arvosanojen perusteella.

(toukokuussa 2012) olin teettänyt vastaavanlaisen homonyymitestin 24:llä yläkoulussa opiskelevalla informantilla, joista osa oli suomenkielisiä ja osa S2-oppijoita. Tämän pilottitestauksen jälkeen olen muun muassa vaihtanut tehtävien 1 ja 3 paikkaa, koska järjestys näytti vääristävän tuloksia (ks. tarkemmin luku 6). Myös testiin sisältyviin homonyymisiin sananmuotoihin on tullut muutoksia. Kuvailen seuraavaksi testausasetelmaa, jota käytin käsillä olevaan tutkimukseen sisältyvän testin teettämisessä.

Ennen testin aloittamista jaoin informanteille kirjalliset ohjeet, jotka kävin läpi myös suullisesti. Tärkeä osa ohjeistusta oli pieni tehtävä, jossa harjoiteltiin perusmuotojen nimeämistä. Tehtävän tavoitteena oli ehkäistä ennalta tulosten vääristymistä sen vuoksi, että perusmuodon käsite olisi epäselvä. Informantit tekivät nimeämistehtävän ensin itsenäisesti, minkä jälkeen se vielä tarkastettiin yhdessä suullisesti.

Valitettavasti ohjeistuksessa jäi käsittelemättä, kuinka yhdyssanoista ja verbien kieltomuodoista saadaan perusmuoto; juuri näitä homonyymityyppejä ei sisällynyt pilottitestiini. Ohjeistuksen puutteellisuus näkyy myös testituloksissa. Kielteiset verbinmuodot ovat aiheuttaneet ongelmia erityisesti lukiolaisille. Tämä johtunee siitä, että yläkoululaiset ja S2-informantit kysyivät, jätetäänkö perusmuotoon kieltoverbi, kun taas lukiolaisista kukaan ei tätä kysymystä esittänyt. Lopuksi ohjeistuksessa korostettiin sitä, että oikeita vastauksia saattaa testissä olla useita. Tarkat ohjeet, samoin kuin itse homonyymitesti, ovat työn liitteenä (liite 4).

Ohjeistuksen jälkeen informantit täyttivät taustatietolomakkeen (ks. liite 3). Suomenkielisiltä kerättävät taustatiedot rajoittuvat ikään, sukupuoleen ja viimeisimpään äidinkielen arvosanaan. S2-informanteilta kysytään lisäksi suomen kielen opiskeluun liittyvää taustatietoa. Kummassakin lomakkeessa on lisäksi kysymys kaksikielisyydestä, mutta tämä kysymys osoittautui käyttökelvottomaksi: termi olisi ehdottomasti pitänyt määritellä, ja lisäksi suomenkielisten informanttien lomakkeessa olisi pitänyt ohjata kaksikieliset informantit täyttämään S2-informanteille tarkoitettu taustatietolomake. Nyt yläkouluikäisten informanttien ryhmään osui kaksi kaksikielistä, ja heidän kielellinen taustansa jäi toista äidinkieltä (kummassakin tapauksessa venäjä) lukuun ottamatta selvittämättä. Toisaalta kaksikielisten informanttien testitulokset eivät poikkea suomenkielisten informanttien tuloksista, joten heidät on sisällytetty suomenkielisten informanttien ryhmään (R1a ja R1b).

S2-informanteissa kaksikielisyyskysymys aiheutti suoranaista hämmennystä, ja jokainen on selvästi tulkinnut kysymyksen omalla tavallaan. Loppujen lopuksi kysymys on tutkimukseni kannalta epäolennainen, sillä kaikki S2-informantit ovat tulleet Suomeen vasta 10–15-vuotiaina, eikä heistä kukaan saapuessaan osannut suomea. Heidän kaksikielisyytensä on siis myöhäistä perua, joten kenenkään kielitaidon ei voi olettaa olevan äidinkielisten suomenpuhujien tai varhaisten kaksikielisten tasolla.

Taustatietolomakkeet täytettyään informantit saivat ensimmäisen viidestä testitehtävästä. Jokainen sai tehdä testin omaan tahtiinsa ja hakea uuden tehtävän aina, kun oli valmis palauttamaan edellisen tehtävän; tehtävät jaettiin informanteille yksi kerrallaan, jotteivät he voisi korjata vastauksiaan jälkikäteen. Yksi suomenkielinen lukiolainen kuitenkin teki tehtävät 4 ja 5 vahingossa väärässä järjestyksessä, minkä vuoksi olen jättänyt hänen tehtävän 4 vastauksensa huomioimatta. Testisanojen tuntemusta mittaavan viidennen tehtävän vastauksia sen sijaan olen hyödyntänyt tulosten analyysissa. Testitehtävien ryhmäkohtaiset tulokset esittelen seuraavaksi. Homonyymitesti on liitteessä 4.

5.3. Testisuoritukset tehtävittäin

Esittelen seuraavassa tehtävien 1–4 ryhmätulokset. Etenen tarkastelussa aina seuraavassa järjestyksessä: suomenkielisten kahdeksaluokkalaisten (R1a) tulokset, suomenkielisten yhdeksäsluokkalaisten (R1b) tulokset, suomenkielisten lukiolaisten (R2) tulokset ja S2-opiskelijoiden (R3) tulokset. Sanastontuntemusta mittaavan tehtävän 5 tuloksia en käsittele erikseen, mutta viittaan niihin tarvittaessa. Kaikki homonyymitestin tehtävät sisältyvät liitteeseen 4.

Ennen analyysia on paikallaan tehdä muutamia terminologisia selvennyksiä. Nimitän *kohdemuodoiksi* testiin sisältyviä homonyymisiä sananmuotoja, joille informanttien on määrä nimetä perusmuotoja. Näitä vaihtoehtoisia perusmuotoja taas nimitän *tavoitemuodoiksi*. Tehtävässä 1 tavoitemuodoiksi on määritelty kontekstin vaatimusten mukainen perusmuoto, kun taas tavoitemuodolle vastakkainen termi on *kontekstinvastainen muoto*. Tavoitemuodon sisältävät vastaukset ovat tässä tapauksessa *tavoitevastauksia*. Muissa tehtävissä tavoitevastauksia ovat vastaukset, jotka osoittavat

informanttien havainneen kohdemuotojen monitulkintaisuuden, toisin sanoen ne vastaukset, jotka sisältävät kaksi tavoitemuotoa tai tavoitemuotoa läheisesti muistuttavaa muotoa. Tällaisista muodoista käytän termiä *tavoitemuotoon* (tai *kontekstinvastaiseen muotoon*) *rinnastuva muoto* ja vastauksista, jotka sisältävät tällaisia muotoja, termiä *tavoitevastaukseen rinnastuva vastaus*. Mikäli tavoitevastauksiin rinnastuvat vastaukset – jotka kertovat perusmuotoihin liittyvistä ongelmista – olisi jätetty hyväksymättä, lukija saisi vääristyneen käsityksen monitulkintaisuuden havaitsemisesta.

Kaikki tehtävien tavoitemuodot ja tavoitemuotoihin rinnastuvat muodot on listattu liitteeseen 5. Samasta liitteestä ovat tarkistettavissa myös ne muodot, joita ei ole rinnastettu tavoitemuotoihin, sekä kriteerit, joiden perusteella päätös muotojen hyväksymisestä tavoitemuodoiksi on tehty. Aineiston analyysissä en mainitse erikseen jokaista tavoitemuotoon rinnastuvaa muotoa, mutta ne on kuitenkin erotettu kuvioissa omaksi kokonaisuudekseen. Laskelmissa tällaiset muodot sen sijaan on huomioitu sellaisinaan, mikä vaikuttaa osaltaan siihen, että tavoitevastausten ja kontekstinvastaiten muotojen tai yhden tavoitemuodon sisältävien vastausten summa ei aina ole 100,0 prosenttia; toinen vaikuttava tekijä on vastauksissa esiintyvien tavoitemuodoista poikkeavien muotojen määrä (vrt. liite 5). Nyt luonnehdin lyhyesti tehtävää 1 ja esittelen ryhmäkohtaiset tulokset.

5.3.1. Tehtävä 1: Homonyymiset sananmuodot rajaavassa kontekstissa

Tehtävä 1 (ks. liite 4) koostuu 12 lyhyestä lausekontekstista, joissa kussakin on kohdemuotona yksi homonyyminen sananmuoto. Kontekstit on konstruoitu siten, että vain yksi tulkintavaihtoehto on semanttisesti järkevä. Kontekstien vahvuutta ei kuitenkaan ole yhtenäistetty, ja niinpä osa konteksteista saattaa rajata tulkinnan tehokkaammin yhteen vaihtoehtoon kuin toiset. Pyrin ottamaan tämän huomioon tuloksia tulkitessani.

Tehtävän lähtökohtana on Laalon (1982: 7; 1990: 12) hypoteesi, jonka mukaan konteksti ohjaa yleensä oikeaan tulkintaan niin huomaamattomasti, että homonyymisten sananmuotojen vaihtoehtoiset merkitykset jäävät kokonaan havaitsematta. Selektiivistä, kontekstinmukaista aktivoitumista vastaan todistaisi tehtävässä se, että kohdemuodoille

nimettäisiin useita perusmuotoja tai että vastauksissa esiintyisi runsaasti kontekstinvastaisia perusmuotoja. Niinpä käsittelen erikseen tavoitevastauksia ja kontekstinvastaisia muotoja. Vastauksista ei vielä pysty päättämään, ovatko vaihtoehtoiset tulkinnat jääneet kokonaan huomaamatta, mutta tähän kysymykseen palaan tehtävässä 4a.

5.3.1.1. Tavoitevastaukset

Tehtävän 1 tavoitemuodot käyvät ilmi liitteestä 5, mutta ne tulevat myös toistetuiksi tuonnempana. Tulosten arvioimiseksi olen tiettyjen kriteerien avulla pyrkinyt asettamaan kontekstit (ks. kuvaukset liitteestä 2) vaikeusjärjestykseen. Käyttämäni kriteerit ovat (1) kontekstuaalisen tuen suunta, (2) kohdemuodon läpinäkyvyys suhteessa tavoitemuotoon ja (3) kontekstin tarjoamien syntaktisten vihjeiden vahvuus. Kukin kohdemuoto (tai sen esiintymiskonteksti) on pisteitetty siten, että pisteitä on kertynyt jokaisesta tulkintaa helpottavasta ominaisuudesta. Mitä korkeampi kokonaispistemäärä kohdemuodolla on, sitä helpommin tulkittava oletan sen siis olevan.

Korkein mahdollinen pistemäärä on 4, sillä syntaktisten vihjeiden vahvuutta olen arvioinut kolmiportaisella asteikolla. Kriteerit on johdettu luvussa 4 esitetyistä empiirisistä havainnoista, ja tulos näyttää taulukossa 2 kuvatun laiselta. Kohdemuodot esiintyvät samassa järjestyksessä kuin testitehtävässä, ja kontekstit on numeroitu yhdestä kahteentoista. Oikealle on merkitty kohdemuotojen saama kokonaispistemäärä.

TAULUKKO 2. Tehtävän 1 kohdemuodot ja tavoitemuodot sekä kontekstien haastavuus. Kriteereinä kontekstuaalisen tuen suunta (konteksti), läpinäkyvyys ja syntaktisten vihjeiden vahvuus (synt. vihjeet). Merkintä *irr.* = irrelevantti.

	Kohdemuoto	Tavoitemuoto	Konteksti	Läpinäkyvyys	Synt. vihjeet	Pisteet yht.
1.	<i>arvomme</i>	<i>arpoa</i>	0	0	2	2
2.	<i>ei erota</i>	<i>erottaa</i>	1	0	1	2
3.	<i>heitä</i>	<i>he</i>	1	1	2	4
4.	<i>keskusteluilta</i>	<i>keskusteluilta</i>	1	irr.	1	2
5.	<i>kokeista</i>	<i>kokki</i>	0	irr.	0	0
6.	<i>korkeilta</i>	<i>korkea</i>	1	1	2	4
7.	<i>kuusta</i>	<i>kuusi</i>	0	0	1	1
8.	<i>metallista</i>	<i>metallinen</i>	0	0	2	2
9.	<i>munia</i>	<i>muna</i>	1	0	2	3
10.	<i>pinnassa</i>	<i>pinna</i>	0	1	0	1
11.	<i>suojaisin</i>	<i>suojata</i>	1	irr.	2	3
12.	<i>velkoja</i>	<i>velka</i>	1	0	1	2

Taulukosta ilmenee, että kohdemuotojen saama kokonaispistemäärä vaihtelee nollassa neljään. Kontekstuaalisen tuen suunnasta pisteen ovat saaneet ne kohdemuodot, joiden konteksti ohjaa tulkintaa kohdemuodon yleisemmän merkityksen suuntaan (vrt. kontekstit 2, 3, 4, 6, 9, 11 ja 12). Pisteittä ovat jääneet ne kohdemuodot, joissa tulkinta ohjautuu kohdemuodon harvinaisempaan merkitykseen (vrt. kontekstit 1, 5, 7, 8 ja 10). Kyseisen tyyppiset kontekstit ovat Laalon (1982: 7; 1990: 12) hypoteesin kannalta kriittisiä, koska niissä homonyymien merkitysten on ainakin englannin kielessä todettu aktivoituvan kattavasti (vrt. Traxler 2012: 117–119). Tämä tarkoittaa, että homonyymien yleisempi merkitys aktivoituu ennen harvinaisempaa merkitystä. Mikäli informantit nimeävät ensiksi mieleen tulevan tulkinnan, heidän vastauksensa on luultavasti kontekstin vastainen.

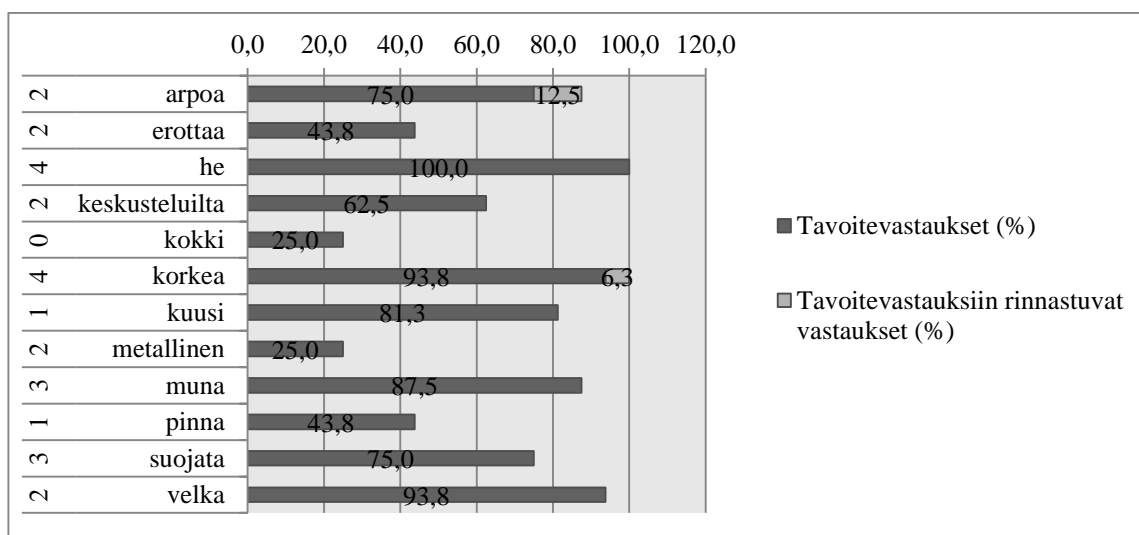
Läpinäkyvyydestä on annettu piste niissä tapauksissa, joissa tavoitemuoto on äänteellisesti lähempänä kohdemuotoa kuin sen kanssa kilpaileva kontekstinvastainen muoto (vrt. kontekstit 3, 6 ja 10). Joissain tapauksissa tavoitemuoto ja kontekstinvastainen muoto ovat yhtä läpinäkyviä tai läpinäkymättömiä (vrt. kontekstit 4, 5 ja 11), joten läpinäkyvyyden voi katsoa olevan irrelevantti muuttuja.

Syntaktisten vihjeiden vahvuutta olen arvioinut kolmiportaisella asteikolla, koska syntaktisten vihjeiden olemassaolo ei suomen kielessä ole joko–tai-kysymys, vaan jatkumo. Eniten pisteitä on annettu sanaluokaltaan ambivalenteille kohdemuodoille (vrt. kontekstit 1, 3, 6, 8, 9 ja 11), sillä niiden tulkinnassa kontekstuaaliset syntaktiset vihjeet ovat vahvimmillaan. Syntaktisilla vihjeillä on kuitenkin merkitystä myös monien sanaluokaltaan yhtenäisten muotojen tulkinnassa (vrt. kontekstit 2, 4, 7 ja 12); ainoastaan sanaluokaltaan yhtenäisten muotoryhmän sisäisten homonyymien tulkinta on täysin semanttisten vihjeiden varassa (vrt. kontekstit 5 ja 10). Ne ovat siksi jääneet arvioinnissa pisteittä.

Esitettyjen kriteerien perusteella kohdemuodot asettuvat seuraavanlaiseen järjestykseen: helpoiksi luokiteltavia ovat kohdemuodot *heitä* ja *korkeilta* (4 p.), melko helpoiksi luokiteltavia *munia* ja *suojaisin* (3 p.), neutraaleiksi luokiteltavia *arvomme*, *ei erota*, *keskusteluilta*, *metallinen* ja *velkoja* (2 p.), melko vaikeiksi luokiteltavia *kuusta* ja *pinnassa* (1 p.) ja vaikeaksi luokiteltava *kokeista* (0 p.) Hyödynnän tässä ilmoitettuja kriteereitä ja

kokonaispisteitä tehtävän analyysissa. Yksittäisiin muuttujiin paneudun kontekstinvas-
taisten muotojen yhteydessä. Nyt esittelen tehtävän 1 ryhmäkohtaiset tulokset.

R1a: Kahdeksaslukkalaisilla tavoitevastausten ja tavoitevastauksiin rinnastuvien
vastausten osuus on keskimäärin 68,8 prosenttia, mikä tarkoittaa, että
tavoitevastaukseen on päätenyt keskimäärin 11,0/16 informanttia. Osuus on yllättävän
pieni eikä täysin tue Laalon (1982: 7; 1990: 12) näkemystä, jonka mukaan konteksti
ohjaisi yleensä oikeaan tulkintaan eivätkä kontekstiin sopimattomat merkitykset
lainkaan aktivoituisi. Toisaalta myöskään merkitysten kattavasta aktivoitumisesta ei ole
näyttöä, sillä yksikään informantti ei ole nimennyt kohdemuodoille kahta
tavoitemuotoa. Tavoitevastausten ja tavoitevastauksiin rinnastuvien vastausten osuudet
ilmenevät alla olevasta kuvioista (kuvio 1).

KUVIO 1. Tavoitevastausten ja tavoitevastauksiin rinnastuvien vastausten osuudet teh-
tävässä 1, R1a. Tavoitemuotojen edellä haastavuuspisteet (0–4).

Tavoitevastausten osuudet vaihtelevat kohdemuodoittain 25,0 prosentista 100,0
prosenttiin. Yllättävää on, että peräti kolmasosa tavoitemuodoista esiintyy alle 50,0
prosentissa vastauksista. Ennakkopisteet eivät täysin selitä tavoitemuotojen osuuksissa
esiintyvää vaihtelua, mutta sellaisen yleistyksen voi tehdä, että kaikkein korkeimpiin
ennakkopisteisiin ylänneet kohdemuodot (*heitä* ja *korkeilta*) on tulkittu poikkeuksetta
kontekstin mukaisesti, kun taas pisteittä jäänyt muoto (*kokeista*) on kaikkein useimmin
tulkittu kontekstin vastaisesti. Yhden, kahden ja kolmen pisteen muodot sen sijaan eivät

kaikilta osin asetu ennakkopisteiden mukaiseen järjestykseen.

Joukosta poikkeavat muodot tulevat parhaiten esille, kun tavoitevastausten osuuksia tarkastellaan suhteessa keskiarvoon (68,2 %). Keskiarvon yläpuolelle sijoittuvat kohdemuodot *arvomme* (75,0 % + 12,5 %¹¹), *heitä* (tavoitevastauksia 100,0 %), *korkeilta* (100,0 %), *kuusta* (81,3 %), *munia* (87,5 %), *suojaisin* (75,0 %) ja *velkoja* (93,8 %). Muotojen ennakkopisteet vaihtelevat yhdestä neljään. Huominonarvoista on, että ainoastaan tavoitemuoto *he* (4 p.) on nimetty jokaisessa vastauksessa.

Odotuksenvastaista on, että tavoitemuodot *arpoa* ja *velka* (2 p.) esiintyvät vastauksissa useammin kuin *muna* ja *suojata* (3 p.) ja että *suojata* esiintyy jopa harvemmin kuin yhden pisteen muoto *kuusi*. Tulosta selittää ainakin se, että kolme informanttia (18,8 %) on *suojata*-verbin sijasta päätenyt perusmuotoon *suoja* ja yksi perusmuotoon *suojaa*. Kyseiset informantit ovat nähtävästi sekoittaneet taivuttamisen ja johtamisen¹², sillä *suoja* on sekä *suojata*-verbin että adjektiivin *suojaisa* kantasana. Testin ohjeistuksessa tämä näkökohta jäi huomiotta.

Keskiarvon alapuolelle tavoitevastausten osuus jää kohdemuodoissa *ei erota* (43,8 %), *keskusteluilta* (62,5 %), *kokeista* (25,0 %), *metallista* (25,0 %) ja *pinnassa* (43,8 %). Kaikki muodot on luokiteltu vaikeiksi–neutraaleiksi (0–2 p.), ja etenkin muotoryhmän sisäisten homonyymien *kokeista* ja *pinnassa* haastavuus oli ennakoitavissa, koska niiden tulkinta on ainoastaan semanttisten vihjeiden varassa; *pinnassa* esiintyy lisäksi idiomaattisessa lauseyhteydessä, mikä on saattanut vaikeuttaa sen tulkintaa entisestään. Tämä tuntuu uskottavalta myös monimerkityksisten lauseiden tulkintaa tutkineen Aitavaaran (1999: 79) tulosten valossa: hän toteaa sanontojen (esim. *Ei maksa vaivaa*) olleen hankalia yläkoululaisille (seitsemäsluokkalaisille).

Vaikka tavoitevastausten osuudet ovat yllättävän alhaisia, poikkeaa ennakkopisteiden mukaisesta järjestyksestä kuitenkin vain *metallista*, joka on kahden pisteen muodoksi saanut oikean perusmuodon todella harvoin. Kyse ei silti välttämättä ole siitä, ettei vaihtoehtoisia merkityksiä ole oivallettu, vaan siitä, että vaihtoehtoiset perusmuodot (*metalli* ja *metallinen*) ovat keskenään johtosuhteessa. Niinpä vaikeus saattaa jälleen

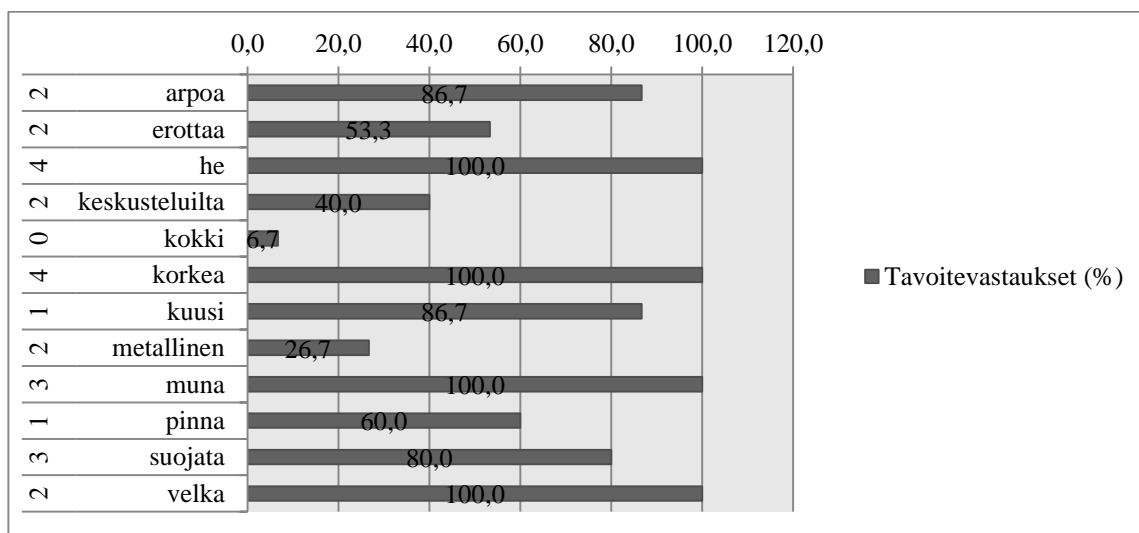
¹¹ Pidän tavoitemuotoihin rinnastuvat muodot erillään varsinaisista tavoitemuodoista, jotta lukija voi halutessaan katsoa, mistä muodosta kulloinkin on kyse (vrt. liite 5).

¹² Kiitän professori Tuomas Huuhoa tästä huomiosta.

piillä johtamisen ja taivuttamisen erottamisessa (vrt. *suojaisin*-muodon tulkinta). Kielteinen verbinmuoto *ei erota* on niin ikään kahdesti saanut perusmuodokseen substantiivin (*ero*), joka on kummankin tulkintavaihtoehdon (*erota* ja *erottaa*) kantasana. Samoin yhdyssanatulkinnan (*keskusteluilta*) osuutta vähentää mahdollisesti epävarmuus perusmuodosta: informantit ovat saattaneet oudoksua sitä, että kohdemuoto on jo valmiiksi perusmuodossa.

Se, että tavoitevastauksia on annettu näin vähän, viittaa siihen, että kontekstit eivät joko ole riittävän vahvoja tai että informantit eivät ole osanneet hyödyntää niitä tulkinnoissaan. Palaan näihin näkökohtiin tuonnempana.

R1b: Yhdeksäsluokkalaisilla tavoitevastausten osuus on keskimäärin 70,0 prosenttia, joten tavoitevastaukseen on päätytty keskimäärin 10,5/15 informanttia. Tavoitevastausten osuus ei hypoteesini vastaisesti ole mainittavasti suurempi kuin kahdeksäsluokkalaisilla. Alla olevasta kuviosta (kuvio 2) kuitenkin ilmenee, että eri tavoitemuodot on nimetty vaihtelevassa määrin.

KUVIO 2. Tavoitevastausten osuudet tehtävässä 1, R1b. Tavoitemuotojen edellä haastavuuspisteet (0–4).

Yhdeksäsluokkalaisilla täysin oikein ratkaistuja kohdemuotoja on neljä (*heitä*, *korkeilta*, *munia* ja *velkoja*) ja alle 50,0-prosenttisesti oikein tulkittuja muotoja kolme. Näiltä osin yhdeksäsluokkalaiset ovat suoriutuneet tehtävästä kahdeksäsluokkalaisia paremmin,

vaikka tavoitevastausten keskimääräinen osuus on kummassakin ryhmässä lähes sama.

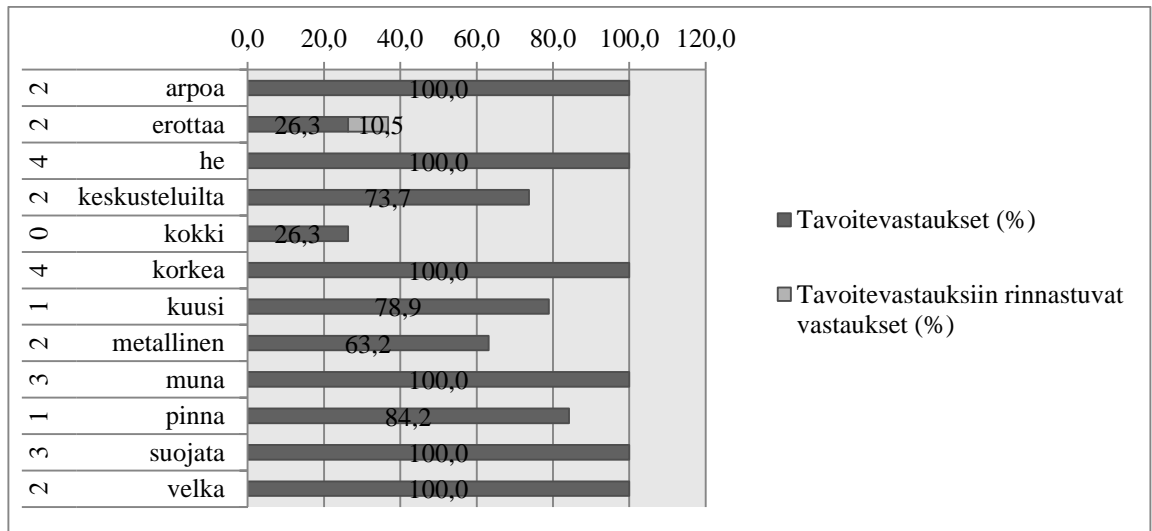
Ennakkopisteiden suhde tavoitevastausten osuuksiin on samankaltainen kuin kahdeksaluokkalaisilla: keskiarvon yläpuolelle sijoittuvat muodot *arvomme* (86,7 %), *heitä* (tavoitevastauksia 100 %), *korkeilta* (100 %), *kuusta* (86,7 %), *munia* (100 %), *suojaisin* (80,0 %) ja *velkoja* (100 %), kun taas keskiarvon alapuolelle jäävät muodot *ei erota* (53,3 %), *keskusteluilta* (40,0 %), *kokeista* (6,7 %), *metallista* (26,7 %) ja *pinnassa* (60,0 %).

Odotuksenmukaisen järjestyksen rikkovat selvimmin kohdemuodot *suojaisin* (3 p.) sekä *pinnassa* (1 p.) ja *metallista* (2 p.). Näistä ainoastaan *pinnassa*-muodon sijoittuminen poikkeaa R1a:n tuloksesta. Yksi mahdollinen selitys on, että yhdeksäsluokkalaisille idiomien *pinna kireällä* oivaltaminen on ollut helpompaa kuin kahdeksäsluokkalaisille; myös Aitavaaran (1999) tutkimuksessa yhdeksäsluokkalaiset oivalsivat monimerkityksisten lauseiden idiomaattiset tulkinnat nuorempia informanteja (seitsemäsluokkalaisia) paremmin. Toisaalta tavoitevastausten osuus on yhdeksäsluokkalaisillakin melko alhainen.

Kahden muun järjestyksestä poikkeavan muodon (*metallista* ja *suojaisin*) analyysia lienee sekoittanut se, että vaihtoehtoiset perusmuodot (*metalli* ja *metallinen*; *suojaisa* ja *suojata*) ovat samakantaisia. Koska *metalli* on samalla tehtävän 1 kontekstinvastainen muoto, analysoin sen esiintyvyyttä tuonnempana; kohdemuodosta *suojaisin* sen sijaan sanottakoon, että se on kahdesti saanut perusmuodokseen substantiivin *suoja* ja kerran substantiivin *suojaus*, joista kumpikaan ei ole kohdemuodon aito perusmuoto.

Varsin mielenkiintoista on, että harvimmin kontekstinmukaisesti tulkittu *kokeista*-muoto on saanut tavoitevastauksen *kokki* vain yhdeltä informantilta. Tulosta eivät selitä perusmuodon tuottamiseen liittyvät ongelmat, vaan syytä on etsittävä muualta. Pohdin selityksiä kontekstinvastaisten muotojen esittelyn yhteydessä.

R2: Lukiolaiset ovat suoriutuneet tehtävästä 1 selvästi paremmin kuin yläkoululaiset: tavoitevastaukseen (tai tavoitevastaukseen rinnastuvaan vastaukseen) on päätynyt keskimäärin 15,1/19 informanttia. Tavoitevastausten osuus (79,4 %) on silti alhaisempi kuin olisin odottanut. Eri tavoitemuotojen esiintyvyys käy ilmi kuvioista 3 (alla).

KUVIO 3. Tavoitevastausten ja tavoitevastauksiin rinnastuvien vastausten osuudet tehtävässä 1, R2. Tavoitemuotojen edellä haastavuuspisteet (0–4).

Lukiolaiset ovat ratkaisseet oikein kuusi kohdemuotoa (*arvomme, heitä, korkeilta, munia, suojaisin ja velkoja*), ja ainoastaan kahdelle kohdemuodolle (*ei erota ja kokeista*) on annettu kontekstin vaatima tulkinta alle puolessa tapauksista. Lukiolaisten tulos on siis myös näiltä osin parempi kuin yläkoululaisten, mikä vastaa hypoteesiani. Ennakkopisteiden osalta tuloksissa on joitakin eroavaisuuksia verrattuna R1a:han ja R1b:hen.

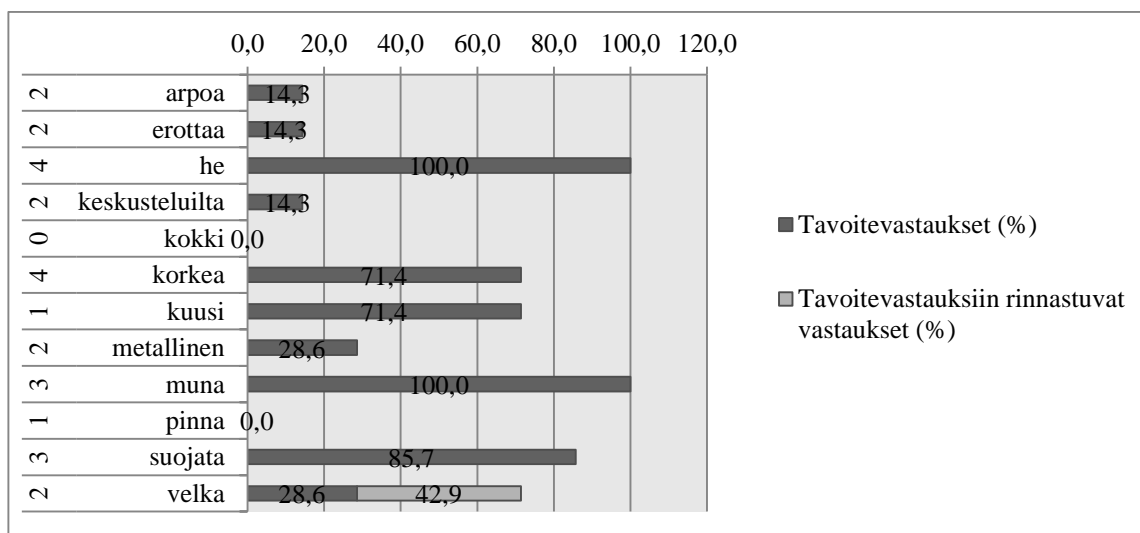
Tavoitevastausten osuus yltää keskiarvon (79,4 %) yläpuolelle seuraavissa tapauksissa (sulkeissa tavoitevastausten osuus): *arvomme* (100,0 %), *heitä* (100,0 %), *korkeilta* (100,0 %), *munia* (100,0 %), *pinnassa* (84,2 %), *suoja* (100,0 %) ja *velkoja* (100,0 %). Huomionarvoista on, että *suoja*, jolle kahdeksas- ja yhdeksäsluokkalaiset ovat satunnaisesti nimenneet perusmuodoksi myös sekä verbi- että adjektiivijohdoksen kantasanan *suoja*, ei lukiolaisille näytä tuottaneen minkäänlaisia vaikeuksia ja että myös idiomin oivaltamista vaativan *pinnassa*-muodon (1 p.) tulkinta on lukiolaisilta onnistunut selvästi yläkoululaisia paremmin. Ilmeisesti kyvyssä tulkita idiomaattisia ilmauksia tapahtuu kehitystä vielä yläkoulusta lukioon siirryttäessä.

Keskiarvon alapuolelle tavoitevastausten osuus jää kohdemuodoissa *ei erota* (36,8 %), *keskusteluilta* (73,7 %), *kokeista* (26,3 %), *kuusta* (78,9 %) ja *metallista* (63,2 %). *Kuun* tai *kuusen* muodoksi hahmottuva *kuusta* on yllättäen saanut lukiolaisilta yläkoululaisia harvemmin tavoitetulkinnan *kuusi*. Tässä tapauksessa lukiolaiset ovat luultavasti

lukeneet kontekstin huolimattomasti. Sen sijaan tavoitemuodot *keskusteluilta* ja *metallinen* esiintyvät lukiolaisten vastauksissa selvästi useammin kuin yläkoululaisten vastauksissa; johdokset ja yhdyssanat eivät siis ole hämänneet lukiolaisia samassa määrin kuin yläkoululaisia. Silti on huomautettava, ettei myöskään lukiolaisten tulos ole kovin hyvä.

Lisäksi lukiolaisille on tuottanut erityisen paljon hankaluuksia kielteisen verbinmuodon *ei erota* tulkinta: se on kahdelta informantilta saanut perusmuodokseen *erottaa*-verbin sijasta kieltoverbin sisältävän muodon *ei erottaa* (rinnastettu tavoitemuotoihin) ja peräti kymmeneltä informantilta kohdemuodon kanssa identtisen *ei erota* -muodon. Testin ohjeistuksessa ei puututtu tällaisten muotojen analyysiin, joten perusmuotojen nimeämiseen liittyvät ongelmat ovat ymmärrettäviä. Myös se, että muotoryhmän sisäinen homonyymi *kokeista* on saanut kaikkein vähiten tavoitevastauksia, on ennakkopisteiden (0 p.) ja yläkoululaisten tulosten perusteella odotuksenmukaista.

R3: Tavoitevastaukseen (tai tavoitevastaukseen rinnastuvaan vastaukseen) on S2-informanteista päätenyt keskimäärin 3,3/7 informanttia (47,6 %). Keskiarvo on huomattavasti alhaisempi kuin muissa informanttiryhmissä, mikä vastaa hypoteesiani. Toisaalta on syytä tähdentää, että ryhmä on hyvin pieni eivätkä tulokset sen vuoksi ole täysin vertailukelpoisia muiden informanttiryhmiä tulosten kanssa. Yhteistä kuitenkin on, että tavoitemuotojen osuuksissa on paljon hajontaa (ks. kuvio 4 alla).

KUVIO 4. Tavoitemuotojen ja tavoitemuotoihin rinnastuvien muotojen osuudet tehtävässä 1, R3. Tavoitemuotojen edellä haastavuuspisteet (0–4).

S2-opiskelijat ovat ratkaisseet täysin oikein kohdemuodot *heitä* (4 p.) ja *munia* (3 p.). Nämä muodot ovat myös muissa informanttiryhmissä saaneet lähes yksinomaan tavoitetulkintoja; ainoastaan tavoitemuodon *muna* osuus jää yhdessä ryhmässä (R1a) alle sadan prosentin (87,5 %). Tältä osin S2-informantit ovat suoriutuneet tehtävästä paremmin kuin kahdeksaluokkalaiset, joilla oikein ratkaistuja muotoja kaikkiaan on vain yksi. Toisaalta kohdemuodoista peräti kuusi on R3:ssa saanut tavoitevastauksen vain yhdeltä tai kahdelta informantilta (osuus 14,3–28,6 %).

Keskimääräistä (47,6 %) enemmän tavoitevastauksia on nimetty kohdemuodoille *heitä* (100,0 %), *korkeilta* (71,4 %), *kuusta* (71,4 %), *munia* (100,0 %), *suojaisin* (85,7 %) ja *velkoja* (71,4 %). Samat muodot sijoittuvat myös lähes kaikissa suomenkielisten informanttien ryhmissä keskiarvon yläpuolelle; vain *kuusta* on lukiolaisilta saanut tavoitetulkinnan *kuusi* keskimääräistä harvemmin. Huomionarvoista on, että *suojaisin* sijoittuu S2-informanteilla ennakkopisteidensä mukaiselle paikalle, sillä vain yksi informantti on tarjonnut sille perusmuodoksi substantiivia *suoja*. Se, että *korkeilta* (4 p.) on vasta jaetulla kolmannella sijalla, johtuu osittain siitä, että yksi informantti on nimennyt sille *kokeista*-muodolle tarkoitettun perusmuodon *koe*. Kyseessä on ilmiselvästi vahinko, sillä kohdemuodot *kokeista* ja *korkeilta* ovat testissä perätysten.

Vain S2-informanttien vastauksille ominainen piirre on, että perusmuodon *velka* löytäminen on ollut hankalaa. Olen kuitenkin hyväksynyt norminmukaisen perusmuodon rinnalle myös muodot *vela*, *velkaa* ja *velko* sillä edellytyksellä, että *velka* on informanteille merkitykseltään tuttu (ks. tehtävän 5 tulokset liitteestä 6). Ilman tätä rajoitusta tavoitevastauksen osuus nousisi sataan prosenttiin. Ratkaisu ei kuitenkaan olisi mielekäs, koska merkitystä ei voi aktivoida, jollei se ole tuttu – vastaukset kertoisivatkin ainoastaan informanttien loogisesta päättelykyvystä. Kaksi vastausta on täten jätetty huomiotta.

Jäljelle jäävät kuusi kohdemuotoa ovat saaneet tavoitetulkinnan alle puolessa tapauksista: *metallinen* esiintyy kaksi kertaa (28,6 %), *arpoa*, *erottaa* ja *keskusteluilta* kerran (14,3 %) ja *kokki* sekä *pinna*¹³ eivät kertaakaan (0,0 %). Kaikkien suomen-

¹³ Tarkalleen ottaen perusmuoto *pinna* esiintyy yhdessä vastauksessa, mutta sen nimennyt informantti ilmoittaa tehtävässä 5, ettei ole koskaan kuullut sanaa. Tämän vuoksi olen jättänyt vastauksen hyväksymättä.

kielisten informanttiryhmien tuloksesta poikkeaa ainoastaan se, että *arpoa*-verbi esiintyy keskimääräistä harvemmin. Tämä selittyy sanastollisilla ongelmilla, sillä neljä informanttia seitsemästä ilmoittaa tehtävässä 5 sanan *arpoa* itselleen tuntemattomaksi (ks. liite 6), ja näiden informanttien lisäksi yksi on nähtävästi vain kuvitellut tuntevansa sanan, koska on nimennyt perusmuodoksi kokonaan toisen verbin, *arvata*.

Perusmuodon tuottamisen kannalta hankaliksi osoittautuneet kohdemuodot (*ei erota*, *keskusteluilta* ja *metallista*) ovat S2-informanteilta saaneet vielä vähemmän tavoitevastauksia kuin miltään suomenkieliseltä informanttiryhmältä. Muiden informanttiryhmien tuloksista poikkeaa myös se, että kumpikaan muotoryhmän sisäinen homonyymi (*kokeista* ja *pinnassa*) ei ole saanut yhtään hyväksyttävää tavoitevastausta. Jälkimmäisen muodon osalta tulosta selittävät luultavasti ainakin sanastolliset aukot (*pinna* on kolmelle informantille tuntematon) ja idiomin *pinna kireällä* vieraus.

Kaiken kaikkiaan eri informanttiryhmien tulokset ovat hyvin yhdenmukaiset. Selitysten löytämiseksi on tärkeää tarkastella tuloksia myös kontekstinvastaisten muotojen näkökulmasta.

5.3.1.2. Kontekstinvastaiset muodot

Kontekstinvastaisten muotojen tarkastelu on välttämätöntä Laalon (1982: 7; 1990: 12) hypoteesin arvioinnin kannalta. Jo tavoitevastausten vähäinen esiintyvyys asettaa hypoteesin totuusarvon kyseenalaiseksi. Nyt pyrin selvittämään, millaiset kohdemuodot ovat tuottaneet informanteille eniten vaikeuksia ja miksi.

Tehtävässä 1 kohdemuodot *ei erota*, *heitä*, *keskusteluilta*, *korkeilta*, *munia*, *suojaisin* ja *velkoja* on sijoitettu kontekstiin, joka puoltaa niiden ensisijaista merkitystä (konteksti 1). Näissä tapauksissa kontekstinvastainen muoto on tavoitemuotoa harvinaisempi. Sen sijaan kohdemuodot *arvomme*, *kokeista*, *kuusta*, *metallista* ja *pinnassa* sijaitsevat kontekstissa, joka tukee niiden toissijaista merkitystä (konteksti 2). Näissä tapauksissa kontekstinvastainen muoto on tavoitemuotoa yleisempi. Alla oleva asetelma (asetelma 1) havainnollistaa, mitkä kontekstinvastaiset muodot ovat tavoitemuotoa harvinaisempia (ylhäällä oikealla), mitkä tavoitemuotoa yleisempiä (alhaalla oikealla).

Kontekstinvastaisten muotojen perään on lisäksi merkitty kontekstin järjestysnumero (1–12).

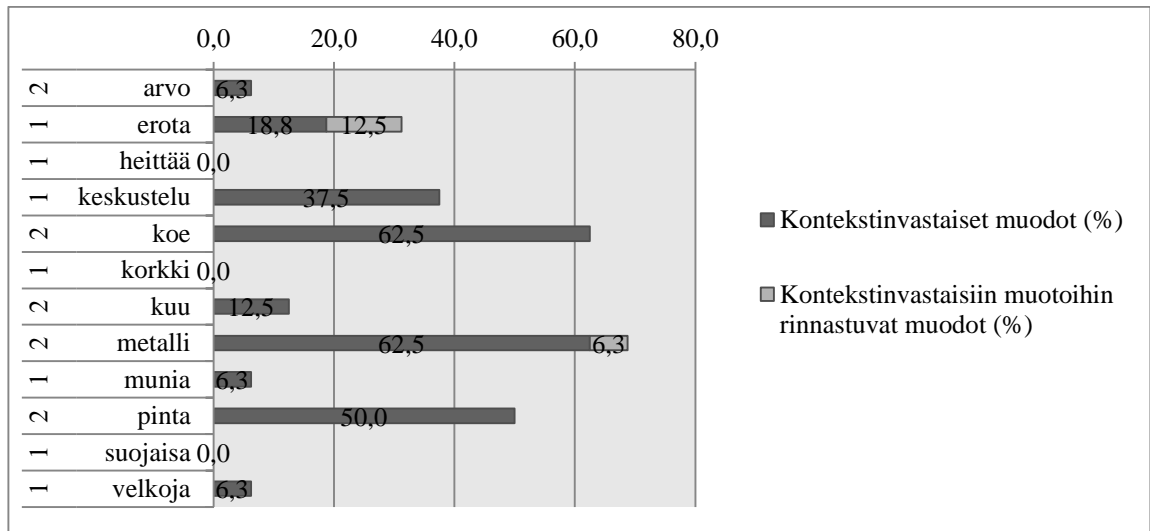
ASETELMA 1. Kontekstit 1 ja 2. Tavoitemuotoa harvinaisemmat ja tavoitemuotoa yleisemmät kontekstinvastaiset muodot.

Konteksti 1	Tavoitemuotoa harvinaisemmat muodot	<i>erota</i> (2.)
		<i>heittää</i> (3.)
		<i>keskustelu</i> (4.)
		<i>korkki</i> (6.)
		<i>munia</i> (9.)
		<i>suojaista</i> (11.)
		<i>velkoja</i> (12.)
Konteksti 2	Tavoitemuotoa yleisemmät muodot	<i>arvo</i> (1.)
		<i>koe</i> (5.)
		<i>kuu</i> (7.)
		<i>metalli</i> (8.)
		<i>pinta</i> (10.)

Prosessointitutkimuksissa (vrt. luku 4.2) on havaittu, että homonyymien yleisempi merkitys aktivoituu riippumatta kontekstuaalisen tuen suunnasta, kun taas harvinaisempi merkitys aktivoituu – yleisemmän merkityksen jälkeen – vain, kun kontekstuaaliset vihjeet tukevat sen aktivoitumista (vrt. luku 4.2.2). Siksi oletan, että tavoitemuotoa harvinaisempia perusmuotoja (*erota*, *heittää*, *keskustelu*, *korkki*, *munia*, *suojaista* ja *velkoja*) ei juuri tavata informanttien vastauksissa, kun taas tavoitemuotoa yleisemmät perusmuodot (*arvo*, *koe*, *kuu*, *metalli* ja *pinta*) esiintyvät vastauksissa huomattavasti todennäköisemmin. Kontekstinvastaisten muotojen *arvo*, *kuu* ja *metalli* (konteksti 2) esiintyvyyttä saattaa lisätä myös niiden läpinäkyvyys; tavoitemuotoa harvinaisemmista kontekstinvastaisista muodoista (konteksti 1) tavoitemuotoa läpinäkyvämpiä ovat *erota*, *munia* ja *velkoja* ja tavoitemuotojen kanssa yhtä läpinäkyviä *keskustelu* ja *suojaista*.

Seuraavaksi tarkastelen kontekstinvastaisten muotojen esiintyvyyttä erityisesti kontekstuaalisen tuen suunnan mukaan (konteksti 1 vs. konteksti 2).

R1a: Kontekstinvastaiseen (tai kontekstinvastaiseen muotoon rinnastuvaan) muotoon on päätenyt keskimäärin 3,8/16 informanttia (23,4 %). Kohdemuodoittainen jakauma näyttää seuraavanlaiselta (kuvio 5):

KUVIO 5. Kontekstinvastaisten muotojen ja niihin rinnastuvien muotojen osuudet tehtävässä 1, R1a. Muotojen edellä kontekstin tyyppi (1–2).

Kuviosta ilmenee, että vastauksissa tavataan yhdeksää kontekstinvastaista muotoa ja että niitä on nimetty sekä ensisijaisen että toissijaisen merkityksen mukaisissa konteksteissa esiintyville kohdemuodoille. Huomionarvoista on kuitenkin, että ensimmäisessä kontekstityypissä kontekstinvastaista muotoja esiintyy selvästi vähemmän kuin toisessa: 11,6 prosenttia (vaihteluväli 0,0–31,3 %) versus 40,0 prosenttia (vaihteluväli 6,3–68,8 %). Tämä on hypoteesini mukaista.

Kun konteksteja tarkastellaan erikseen, havaitaan, että ensimmäisessä kontekstityypissä vain kontekstinvastaista perusmuodot *erota* ja *keskustelu* on nimetty useammin kuin kerran: *erota* viisi kertaa (31,3 %) ja *keskustelu* kuusi kertaa (37,5 %). Näissäkin on luultavimmin kyse perusmuodon tuottamiseen liittyvistä vaikeuksista, jotka selittyvät ainakin osittain tehtävänannon puutteellisuudella. Kerran vastauksissa esiintyvät kontekstinvastaista muodot *munia* ja *velkoja* (6,3 %), mutta niiden esiintyminen johtunee muusta kuin väärän merkityksen aktivoitumisesta: muodot ovat peräisin informantilta, joka on kopioinut yhteensä seitsemän kohdemuotoa vastaukseen sellaisenaan. Tulokset eivät siis kumoa Laalon (1982: 7; 1990: 12) hypoteesia, koska kontekstinvastaista muotoja esiintyy harvakseltaan ja niiden esiintyminen voidaan selittää muista tekijöistä kuin väärän merkityksen aktivoitumisesta johtuvaksi.

Sen sijaan niissä tapauksissa, joissa kontekstinvastainen perusmuoto on tavoitemuotoa yleisempi (konteksti 2), on kontekstinvastaista perusmuotoja nimetty niin runsaasti, että

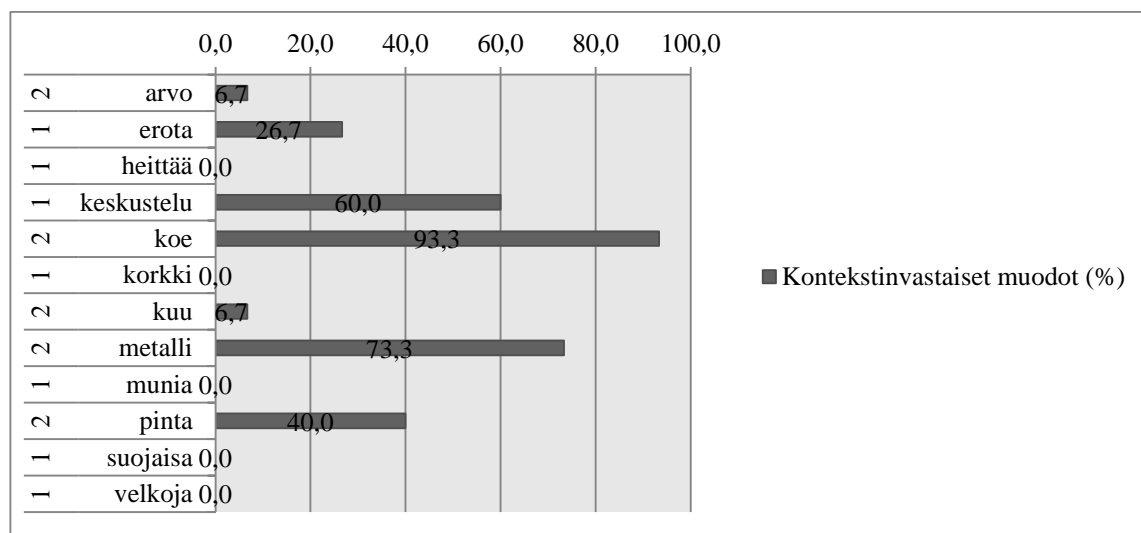
Laalon (1982: 7; 1990: 12) hypoteesin paikkansapitävyys on vahvasti kyseenalainen: useimmin nimetyt kontekstinvastaiset perusmuodot *koe* (62,5 %), *metalli* (62,5 %) ja *pinta* (50 %) esiintyvät vähintään puolessa vastauksista, mikä tekee virhetulkintoista systemaattisen ilmiön.

Substantiivin *koe* suosio perustuu frekvenssin lisäksi luultavasti siihen, että kokeet ovat koulumaailmassa jokapäiväinen, vahvan tunnelatauksen sisältävä asia: testaamiseen on vaikea suhtautua neutraalisti. Substantiivin *metalli* esiintyvyyttä lieventävät lisänneet paitsi frekvenssi ja fonologinen läpinäkyvyys, myös se, että *metalli* on adjektiivin *metallinen* kantasana. Kireään *pintaan* kahdeksaluokkalaiset ovat luultavasti päätyneet siksi, että konkreettinen tulkinta on ollut helpommin löydettävissä kuin idiomitulkinta; näin ollen tavoitemuodon *pinna* läpinäkyvyys ei liene ollut relevantti muuttuja. Fonologinen läpinäkyvyys ei muutenkaan näytä olleen ratkaisevan tärkeä kohdemuotojen tulkinnassa, sillä yhtä lailla läpinäkyvät *kuu* (12,5 %) ja *arvo* (6,3 %) esiintyvät vastauksissa vain harvoin. Sen sijaan informantit näyttävät monissa tapauksissa perustaneen tulkintansa frekvenssiin, vaikka seurauksena on ollut järjetön tulkinta. Tältä osin heidän tuloksensa ovat verrattavissa lasten homonyymien tulkinnasta tehtyihin havaintoihin (vrt. luku 4.2.3).

Ilmeisimmät selitysvaihtoehdot ovat kontekstien vahvuuden vaihtelu, huolimaton lukeminen tai frekvenssihierarkioiden vakiintuneisuus yhdistettynä suhteellisen vähäiseen kokemukseen homonyymisten sananmuotojen käyttöyhteyksistä (vrt. luku 4.2.3). Kontekstien vahvuuden vaikutukseen viittaa se, että erityisesti muotoryhmän sisäiset homonyymit *kokeista* ja *pinnassa* ovat aiheuttaneet virhetulkintoja; näissä tapauksissa kontekstuaaliset vihjeet ovat yksinomaan semanttisia, minkä vuoksi konteksteja voinee pitää heikompina kuin muiden kohdemuotojen esiintymiskonteksteja. Siihen, missä määrin tuloksia selittää huolimaton lukeminen, missä määrin vähäinen kokemus toissijaisen merkityksen mukaisista konteksteista, selviää, kun eri informanttiryhmien tuloksia verrataan keskenään. Toisaalta on myös tapauksia, joissa tulkintaongelmat eivät niinkään näytä liittyvän merkitysten prosessointiin kuin kohdemuotojen rakenteeseen (vrt. samakantaiset johdokset *erota* ja *erottaa* sekä *metalli* ja *metallinen*).

R1b: Yhdeksäsluokkalaisista kontekstinvastaisen perusmuodon on nimennyt keskimäärin 3,8/15 informanttia (25,6 %), joten kontekstinvastaisten muotojen osuus on

kutakuinkin sama kuin kahdeksaluokkalaisilla. Niiden osuudet kuitenkin jakautuvat epätasaisemmin kuin R1a:ssa. Jakauma näyttää kuviossa 6 esitetyn laiselta:

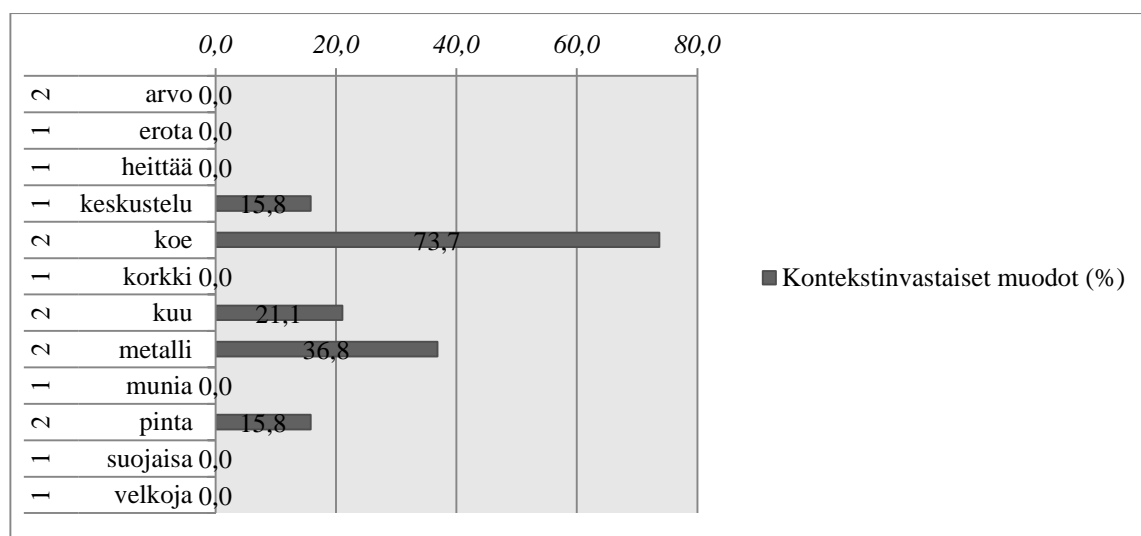
KUVIO 6. Kontekstinvastaisten muotojen osuudet tehtävässä 1, R1b. Muotojen edellä kontekstin tyyppi (1–2).

Kontekstinvastaaisia perusmuotoja on nimetty seitsemälle kohdemuodolle, ja niistä vain kaksi esiintyy ensisijaista merkitystä tukevassa kontekstissa. Kyseessä ovat muodot *ei erota* (kontekstinvastaaisia muotoja 26,7 %) ja *keskusteluilta* (kontekstinvastaaisia muotoja 60,0 %), joissa kontekstinvastaaisen muodon (*erota* ja *keskustelu*) suosio perustuu luultavimmin vaikeuteen tuottaa perusmuoto, kuten jo aiemmin olen tuonut esiin. Kontekstinvastaaisia muotoja tavataan ensisijaista merkitystä tukevissa konteksteissa keskimäärin 12,4 prosenttia (vaihteluväli 0,0–60,0 %). Laalon (1982: 7, 1990: 12) hypoteesia näiden kontekstinvastaisten muotojen esiintyminen ei kumoa.

Toissijaista merkitystä tukevassa lauseyhteydessä kontekstinvastaaisia muotoja sen sijaan esiintyy runsaasti, keskimäärin 44,0 prosentissa kaikista vastauksista (vaihteluväli 6,7–93,3 %). Useimmin on R1a:n tavoin nimetty kontekstinvastaaiset perusmuodot *koe* (93,3 %), *metalli* (73,3 %) ja *pinta* (40,0 %); *arvo* ja *kuu* erottuvat jälleen joukosta, sillä niistä kumpikin on läpinäkyvyydestään huolimatta nimetty vain kerran (6,7 %). Tulosta selittää mahdollisesti se, että kohdemuotojen *arvomme* ja *kuusta* tulkintaa eivät sekoita senkaltaiset tekijät kuin affektio (vrt. *kokeista*), perusmuodon epäselvyys (vrt. *metallista*) tai idiomien oivaltaminen (vrt. *pinnassa*). *Arvomme*-muodon tulkintaa ovat

lisäksi saattaneet helpottaa sanaluokan ambivalenssi ja siihen kytkeytyvä syntaktisten vihjeiden vahvuus.

R2: Lukiolaisista kontekstinvastaisen perusmuodon on nimennyt keskimäärin 2,6/19 informanttia. Kontekstinvastaisten muotojen osuus (13,6 %) on täten selvästi alhaisempi kuin yläkoululaisilla, mikä on hypoteesini mukaista ja myös tavoitevastausten esiintyvyyden perusteella odotuksenmukaista. Kohdemuodoittain kontekstinvastaiset muodot jakautuvat kuvion 7 (alla) osoittamalla tavalla.

KUVIO 7. Kontekstinvastaisten muotojen osuudet tehtävässä 1, R2. Muotojen edellä kontekstin tyyppi (1–2).

Kuviosta ilmenee, että kontekstinvastaisia perusmuotoja on nimetty vain viidelle kohdemuodolle (*keskusteluilta, kokeista, kuusta, metallista ja pinnassa*). Näistä ainoastaan *keskusteluilta* (kontekstinvastaisia muotoja 15,8 %) esiintyy kohdemuodon ensisijaista merkitystä puoltavassa kontekstissa. Tämäkin muoto on saanut kontekstinvastaisen perusmuodon *keskustelu* huomattavasti harvemmin kuin yläkoululaisilta, mikä viittaa siihen, että lukiolaiset ovat olleet varmempia yhdyssanojen perusmuodosta kuin yläkoululaiset, jotka ovat useammin purkanee yhdyssanan rakenneosiansa. Hieman harhaanjohtavaa tuloksissa on se, että *ei erota* ei näennäisesti ole lainkaan saanut kontekstinvastaisia perusmuotoja; sille on kuitenkin peräti kymmenen kertaa nimetty virheellinen perusmuoto *ei erota* (ks. liite 5). Laalon (1982:

7, 1990: 12) hypoteesin toteutumiseen tämä ei vaikuta, ja paremmalla ohjeistuksella tilanne olisi luultavasti ollut toisenlainen.

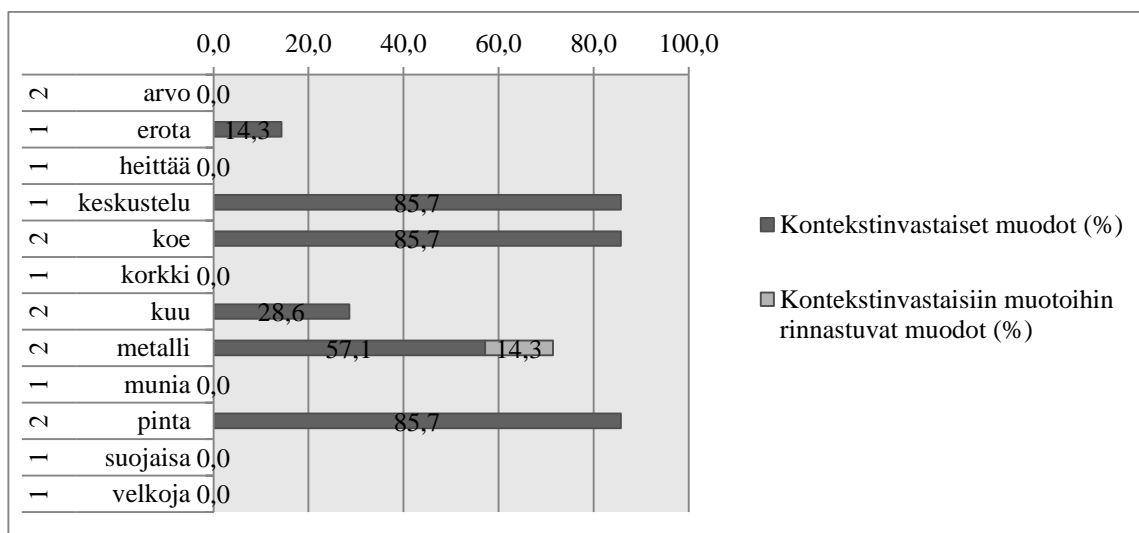
Toissijaista merkitystä tukevassa kontekstissa esiintyville kohdemuodoille on nimetty kontekstinvastainen perusmuoto lähes kolmasosassa tapauksista (29,5 %), ja niiden osuus vaihtelee 15,8 prosentista aina 73,7 prosenttiin. Useimmin nimetty kontekstinvastainen perusmuoto on – aivan kuten ryhmissä R1a ja R1b – *koe* (73,7 %), jonka suosioon lienee vaikuttanut paitsi frekvenssi myös sanan subjektiivinen tuttuus ja sanaan liittyvä tunnelataus. Myös toiseksi useimmin nimetty kontekstinvastainen perusmuoto, *metalli* (36,8 %), on sama kuin yläkoululaisilla. Sen saavuttama osuus on kuitenkin selvästi alhaisempi kuin R1a:ssa ja R1b:ssä, mikä viittaisi siihen, että lukiolaiset ovat yläkoululaisia harjaantuneempia pitämään johdokset ja taivutusmuodot erillään.

Kontekstinvastaisen perusmuodon *kuu* (osuus 21,1 %) lukiolaiset sen sijaan ovat nimenneet useammin kuin yläkoululaiset, luultavasti huolimattoman lukemisen vuoksi. Linjasta poikkeaa myös perusmuodon *pinta* vähäinen esiintyminen vastauksissa (15,8 %), mikä selittyisi luontevasti sillä, että idiomien tulkinta helpottuu iän mukana. Kontekstinvastainen *arvo* puolestaan oli myös yläkoululaisten vastauksissa harvinainen, ja lukiolaisten vastauksissa muotoa ei tavata lainkaan. Uskon, että oikeaan tulkintaan ovat auttaneet vahvat syntaktiset vihjeet.

Se, että lukiolaiset ovat suoriutuneet tehtävästä yläkoululaisia paremmin, viittaa siihen, että ryhmien välisiä eroja ei selitä huolellinen tai huolimaton lukeminen: olisi epäjohdonmukaista, että yläkoululaiset olisivat kiinnittäneet konteksteihin vähemmän huomiota kuin lukiolaiset, joiden lukutaito on jo varsin kehittynyt. Paremmen tulosta selittäisi se, että lukiolaisten kokemus homonyymisten sananmuotojen esiintymiskonteksteista on vankempi kuin yläkoululaisten. Tulos näyttää sopivan Simpsonin ym. (1994) selitykseen *U:n* muotoisesta kehityskaaresta homonyymien tulkinnassa, vaikka vertailukohta vasta lukemaan oppineisiin puuttuukin.

R3: S2-informanteista kontekstinvastaisen perusmuodon on nimennyt keskimäärin 2,2/7, mikä vastaa 31,0:aa prosenttia vastauksista. Osuus on lähellä lukiolaisten ja yhdeksäsluokkalaisten tulosta. Sitä kuitenkin laskee se, että S2-informantit ovat nimenneet erityisen runsaasti muita kuin tavoitemuotoja tai kontekstinvastaisia muotoja

(ks. liite 5b). Kontekstinvastaisten muotojen osuudet ilmenevät kohdemuodoittain alla olevasta kuvioista (kuvio 8).

KUVIO 8. Kontekstinvastaisten muotojen ja niihin rinnastuvien muotojen osuudet tehtävässä 1, R3. Muotojen edellä kontekstin tyyppi (1–2).

Kontekstinvastaisia muotoja on nimetty yhteensä kuudelle kohdemuodolle, ja ne kasautuvat jälleen niihin konteksteihin, jotka ohjaavat tulkintaa kohdemuodon toissijaisen merkityksen suuntaan: kontekstinvastaiseen muotoon on toissijaista merkitystä tukevissa lauseissa päätenyt keskimäärin 54,3 prosenttia informanteista (vaihteluväli 0,0–85,7 %), kun taas ensisijaista merkitystä tukevissa konteksteissa vain 14,3 prosenttia (vaihteluväli 0,0–85,7 %).

Keskusteluilta ja *ei erota* ovat ainoat ensisijaisen merkityksen mukaisessa kontekstissa esiintyvät kohdemuodot, jolle on nimetty kontekstinvastainen perusmuoto: *keskustelu* esiintyy peräti kuuden informantin (85,7 %) vastauksessa, *erota* vain yhden (14,3 %). Yhdysanatulkinainen *keskusteluilta* näyttää olleen S2-informanteille vaikeampi kuin suomenkielisille informanteille. Ongelma ei kuitenkaan liityne merkitykseen, vaan muotoon, sillä merkitykseltään yhdyssana on täysin läpinäkyvä. Koska kontekstin ei voi yksiselitteisesti katsoa aiheuttaneen virhetulkintoja, on myös S2-informanttien tulos tältä osin Laalon (1982: 7, 1990: 12) hypoteesin mukainen.

Toissijaista merkitystä tukevat kontekstit sen sijaan ovat aiheuttaneet runsaasti virhetulkintoja. Useimmin vastauksissa esiintyvät kontekstinvastaiset muodot *koe* (85,7 %), *pinta* (85,7 %) ja *metalli* (57,1 %), jotka myös suomenkielisten informanttien ryhmissä ovat olleet vahvasti edustettuina. Perusmuoto *pinta* esiintyy S2-informanttien vastauksissa kuitenkin vielä useammin kuin missään muussa informanttiryhmässä. Syynä lienee se, että lekseemi *pinna* on kolmelle informantille tuntematon (ks. tehtävän 5 tulokset liitteestä 6); ainut *pinna*-tulkintaan päätenyt informantti on ilmeisesti perustanut tulkintansa fonologiseen läpinäkyvyyteen. Näiden kolmen kontekstinvastaisen perusmuodon lisäksi vastauksissa esiintyy enää kontekstinvastainen *kuu* (28,6 %), jonka osuus vastauksista on melko alhainen.

S2-informanttien heikko tulos on odotuksenmukainen, kun ottaa huomioon, että homonyymien kontekstiin sopimattomien merkitysten on vieraan kielen oppijoilla todettu pysyvän pitkään aktiivisina (vrt. luku 4.2.4). Laalon (1982: 7; 1990: 12) hypoteesia eivät sen sijaan vahvista minkään informanttiryhmän tulokset: konteksti ei ole johtanut automaattisesti oikeaan tulkintaan, vaan frekvenssi on vaikuttanut tuloksiin vahvasti. Selektiivisesti merkitykset kyllä näyttävät aktivoituneen – aktivoitu merkitys vain on monesti ollut kontekstinvastainen. Seuraavaksi on aika siirtyä tarkastelemaan, johtaako homonyymien esiintyminen ilman kontekstia yhden vai useamman merkityksen aktivoitumiseen.

5.4. Tehtävä 2: Homonyymiset sananmuodot kontekstista

Tehtävässä 2 (ks. liite 4) haluan selvittää, missä määrin homonyymisten sananmuotojen eri merkitykset oivalletaan, kun kohdemuodot esiintyvät ilman kontekstia. Kohdemuotoina on 12 homonyymistä sananmuotoa, jotka kuuluvat samoihin homonyymityyppeihin kuin tehtävän 1 kohdemuodot.

Hypoteesini on, että informantit eivät tunnista kohdemuotojen monitulkintaisuutta kovin hyvin, koska he eivät ole varautuneet kiinnittämään monitulkintaisuuteen erityistä huomiota. Toisaalta homonyymisten sananmuotojen merkitykset näyttävät ilman kontekstia aktivoituvan kattavasti (vrt. Järvikivi, Pyykkönen & Niemi 2009: 225, 229). On kuitenkin muistettava, että testini mahdollistaa vastausten tietoisien pohdinnan, mikä saattaa johtaa erilaisiin tuloksiin kuin tutkimukset, joissa on hyödynnetty merkitysten

prosessointia suoraan mittaavia menetelmiä. Erityisesti fonologisen läpinäkyvyyden on todettu vaikuttavan merkitysten prosessointiin vain tiettytyyppisissä testausasetelmissä (vrt. Järvikivi 2003: 21). Seuraavaksi esittelen lyhyesti sellaisia muuttujia, joiden oletan vaikuttavan kohdemuotojen monitulkintaisuuden havaitsemiseen.

5.4.1. Tavoitevastaukset

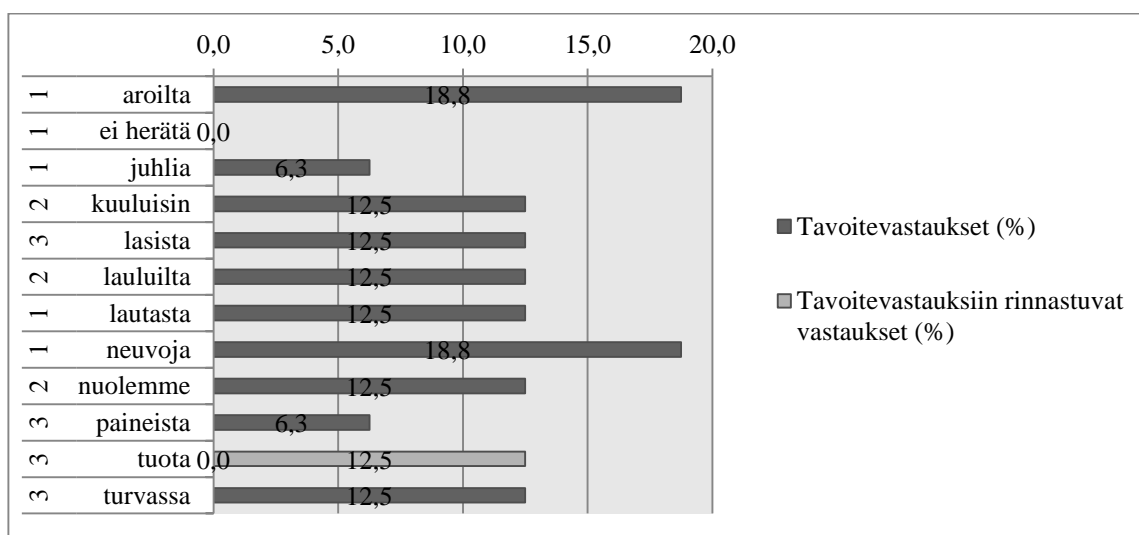
Oletan, että frekvenssi ja läpinäkyvyys vaikuttavat kohdemuotojen tulkintaan ja olen siksi jakanut kohdemuodot kolmeen frekvenssiin ja läpinäkyvyyteen perustuvaan luokkaan. Nämä luokat ja niihin sijoittuvat kohdemuodot ilmenevät liitteen 1 asetelmasta 2. Asetelma on sijoitettu liitteeseen, koska hyödynnän siinä esitettyjä luokkia myös yhden tavoitemuodon sisältävien vastausten yhteydessä. Samanlainen asetelma on tehty myös tehtävien 3 ja 4 kohdemuodoista, mikä helpottaa eri tehtävissä esiintyvien kohdemuotojen vertailua. Kuvailen luokkiinjakoa lyhyesti seuraavaksi.

Ensimmäistä ja toista frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokkaa yhdistää se, että frekvenssi ja läpinäkyvyys eivät kasaudu samaan tavoitemuotoon. Ensimmäisessä frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokassa (vrt. *aroilta*, *ei herätä*, *juhlia* ja *lautasta*) kulloinkin toinen tavoitemuodoista saa tukea frekvenssistä, toinen läpinäkyvyydestä. Esimerkiksi kohdemuodon *aroilta* tulkinnoista frekventimpi on *arka*, kun taas läpinäkyvämpi on *aro*. Myös toiseen frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokkaan sijoittuvissa kohdemuodoissa (*kuuluisin*, *lauluilta*, *neuvoja* ja *nuolemme*) jompikumpi tulkintavaihtoehdoista on toista frekventimpi, mutta erotukseksi ensimmäisen luokan muotoihin frekvenssin haastajana ei ole läpinäkyvyys, vaan jokin satunnaismuuttuja. Esimerkiksi kohdemuodon *neuvoja* frekventimpi tulkintavaihtoehto on *neuvo*, mutta läpinäkyvyydeltään tavoitemuodot *neuvo* ja *neuvoja* ovat tasaveroisia. Satunnaismuuttujia täsmennän analyysissä.

Sen sijaan kolmanteen luokkaan kuuluvissa kohdemuodoissa (*lasista*, *paineista*, *tuota* ja *turvassa*) sekä frekvenssi että läpinäkyvyys ohjaavat tulkintaa saman tavoitemuodon suuntaan, mikä tarkoittaa, että osa tavoitemuodoista ei saa tukea sen paremmin frekvenssistä kuin läpinäkyvyydestäkään (vrt. esim. *lasinen*). Tällaisten toissijaisten merkitysten oivaltamisen oletan olevan vähäistä. Hypoteesini on siis, että kolmanteen luokkaan sijoittuville kohdemuodoille nimetään vähemmän tavoitevastauksia kuin ensimmäiseen ja toiseen luokkaan kuuluville kohdemuodoille, joissa frekventtiys ja

läpinäkyvyys eivät kasaudu vain jompaankumpaan tavoitemuotoon. Tarkastelen ensimmäistä ja toista luokkaa tavoitevastausten analyysissä yhtenä kokonaisuutena, mutta yhden tavoitemuodon sisältävien vastausten yhteydessä merkitystä on koko kolmijaolla.

R1a: Kohdemuotojen monitulkintaisuus on hypoteesini mukaisesti oivallettu melko harvoin: vaihtoehdotiset merkitykset on kulloinkin tunnistanut keskimäärin 1,8/16 informanttia (10,5 %). Kohdemuodoittain tavoitevastausten osuudet ilmenevät alla olevasta kuviosta (kuvio 9), jossa kohdemuodot esiintyvät samassa järjestyksessä kuin testitehtävässä.

KUVIO 9. Tavoitevastausten ja tavoitevastauksiin rinnastuvien vastausten osuudet tehtävässä 2, R1a. Kohdemuotojen edellä frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokka (1–3).

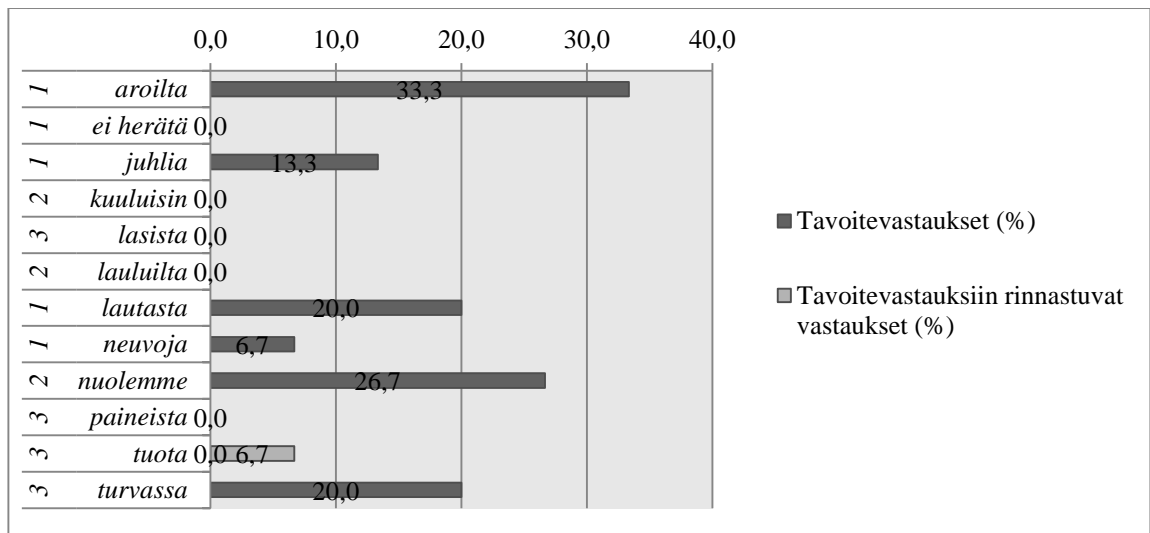
Kuviosta on pääteltävissä, että monitulkintaisuuden oivaltaminen on ollut melko vähäistä (tavoitevastauksia 0,0–18,8 %); toisaalta vain yhden kohdemuodon vaihtoehdotiset merkitykset ovat jääneet havaitsematta kaikilta informanteilta. Kyseessä ei odotukseni vastaisesti ole kohdemuoto, jossa frekventtiys ja läpinäkyvyys kasautuvat yhteen ja samaan tavoitemuotoon (lk. 3), vaan kielteinen verbinmuoto *ei herätä* (lk. 1), jonka frekventimpi merkitys on 'herättää' ja läpinäkyvämpi 'herätä'. Monitulkintaisuuden oivaltamista on mahdollisesti hankaloittanut se, että verbit *herätä* ja *herättää* ovat keskenään johtosuhteessa ja liittyvät toisiinsa myös semanttisesti;

lisäksi jo tehtävän 1 analyysi antoi viitteitä siitä, että kielteisten verbinmuotojen (vrt. tehtävän 1 *ei erota*) perusmuoto on osalle informanteista epäselvä.

Hypoteesini siitä, että monitulkintaisuuden havaitseminen riippuisi frekvenssin ja läpinäkyvyyden jakautumisesta vaihtoehtoisten tavoitemuotojen kesken, ei saa empiiristä tukea: ensimmäiseen ja toiseen frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokkaan kuuluvien kohdemuotojen (*aroilta, ei herätä, juhlia, lautasta; kuuluisin, lauluilta, neuvoja* ja *nuolemme*) monitulkintaisuus on havaittu keskimäärin 11,9-prosenttisesti (vaihteluväli 0,0–18,8 %) ja kolmanteen luokkaan sijoittuvien kohdemuotojen (*lasista, paineista, tuota* ja *turvassa*) keskimäärin 10,9-prosenttisesti (vaihteluväli 6,3–12,5 %). Ero on minimaalinen, ja myös vaihtelu on vähäistä. Kaksi eniten tavoitevastauksia saanutta muotoa – *aroilta* ja *neuvoja* (tavoitevastauksia 18,8 %) – kuuluvat kuitenkin frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokkiin 1 ja 2, mikä on hypoteesini mukaista. Toisaalta taas ensimmäiseen luokkaan sijoittuvat kohdemuodot *ei herätä* ja *juhlia* eivät hypoteesini vastaisesti ole saaneet (juuri) lainkaan tavoitevastauksia.

Frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokkia enemmän merkitystä saattaakin olla sillä, että eri luokkiin sijoittuvat homonyymiset sananmuodot kuuluvat eri homonyymityyppeihin. Tehtävien 1 ja 2 perusteella osa homonyymityypeistä vaikuttaa jo perusmuodon tuottamisen kannalta ongelmalliselta. Näihin kuuluvat esimerkiksi toiselta luennaltaan valmiiksi perusmuotoiset kohdemuodot (vrt. tehtävän 2 *juhlia, lauluilta* ja *neuvoja*), verbien kieltomuodot (vrt. tehtävän 2 *ei herätä*) ja johtosuhteessa olevien substantiivien ja adjektiivien sekaantumat (vrt. tehtävän 2 *lasista*). Toisaalta ainoastaan *ei herätä* ja *juhlia* ovat saaneet keskimääräistä vähemmän tavoitevastauksia (0,0 % ja 6,3 %), kun taas nominatiiviksi tai partitiiviksi hahmotettava *neuvoja* on saanut kaksi tavoitetulkintaa jopa keskimääräistä useammin (18,8-prosenttisesti). Nähtäväksi jää, ovatko muiden informanttiryhmien tulokset samansuuntaisia.

R1b: Yhdeksäsluokkalaiset näyttävät oivaltaneen kohdemuotojen monitulkintaisuuden yhtä heikosti kuin kahdeksäsluokkalaiset: tavoitevastaukseen on päätenyt kulloinkin 1,6/15 informanttia, ja monitulkintaisuuden tunnistamisprosentti on vain 10,6. Merkitysten kattavasta aktivoitumisesta ei ainakaan keskiarvon perusteella juuri ole viitteitä. Kohdemuodoittain tavoitevastausten osuudet ilmenevät kuviosta 10 (alla).

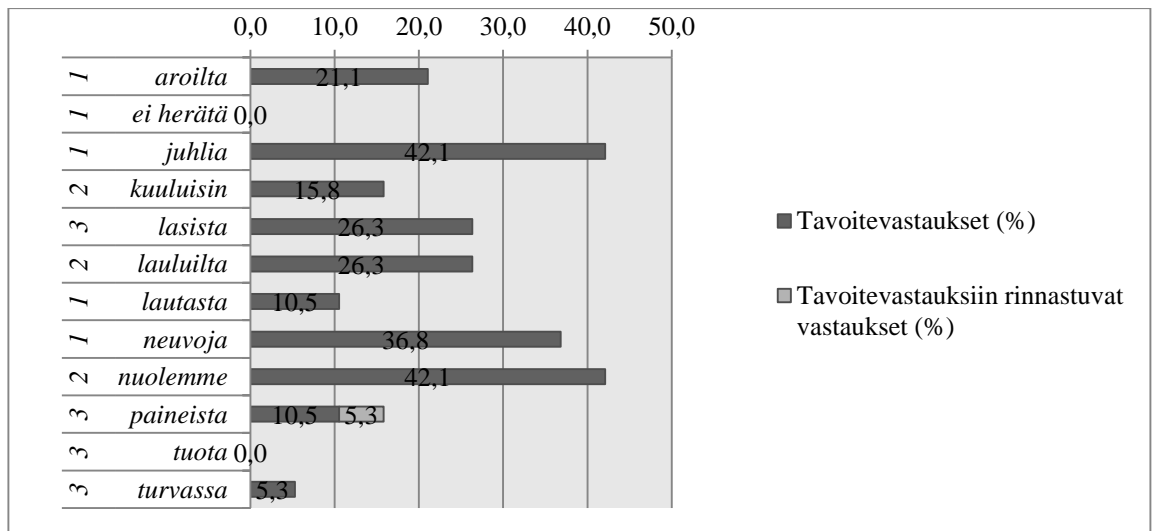
KUVIO 10. Tavoitevastausten ja tavoitevastauksiin rinnastuvien vastausten osuudet tehtävässä 2, R1b. Kohdemuotojen edellä frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokka (1–3).

Yhdeksäsluokkalaisilta on jäänyt huomaamatta peräti viiden kohdemuodon (*ei herätä*, *kuuluisin*, *lasista*, *lauluilta* ja *paineista*) monitulkintaisuus, kun taas R1a:ssa tavoitevastauksista jäi ainostaan kielteinen verbinmuoto *ei herätä*. Ne seitsemän kohdemuotoa, joille tavoitevastauksia tai tavoitevastauksiin rinnastuvia vastauksia on nimetty, on tunnistanut monitulkintaisiksi yhdestä viiteen informanttia (6,7–33,3 %); yksittäisten kohdemuotojen monitulkintaisuus on siis havaittu paremmin kuin R1a:ssa. Kyseessä ovat muodot *aroilta* (tavoitevastauksia 33,3 %), *juhlia* (13,3 %), *lautasta* (20,0 %), *nuolemme* (26,7 %) ja *turvassa* (20,0 %), jotka ovat frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokiltaan heterogeenisiä. Muiden kohdemuotojen vaihtoehtoiset merkitykset yhdeksäsluokkalaiset ovat vastoin odotustani oivaltaneet kahdeksäsluokkalaisia harvemmin.

Hypoteesini mukaista sen sijaan on, että tavoitevastauksia on annettu vähemmän niille kohdemuodoille, joissa frekvenssi- ja läpinäkyvyys ohjaavat tulkintaa saman tavoitemuodon suuntaan (lk. 3), kuin niille kohdemuodoille, joissa frekventtiys ja läpinäkyvyys eivät kasaudu samaan tavoitemuotoon (lk:t 1 ja 2). Kolmanteen luokkaan kuuluvat kohdemuodot (*lasista*, *paineista*, *tuota* ja *turvassa*) ovat saaneet kaksi tavoitemuotoa keskimäärin vain 6,7-prosenttisesti (vaihteluväli 0,0–20,0 %), kun taas jäljelle jäävät, ensimmäiseen ja toiseen luokkaan kuuluvat kohdemuodot (*aroilta*, *ei herätä*, *juhlia*, *lautasta*; *kuuluisin*, *lauluilta*, *neuvoja* ja *nuolemme*) on oivallettu monitulkintaisiksi keskimäärin 12,5-prosenttisesti (vaihteluväli 0,0–33,3 %).

Käytännössä ensimmäiseen ja toiseen frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokkaan kuuluvista kohdemuodoista puolet on kuitenkin vastoin ennako-odotustani tunnistettu monitulkintaisiksi korkeintaan yhtä usein kuin kolmanteen luokkaan kuuluvat muodot keskimäärin: *ei herätä*, *kuuluisin* ja *lauluilta* ovat jääneet tyystin tavoitevastauksitta, ja *neuvoja* on saanut tavoitevastauksen vain yhdeltä informantilta (6,7 %). Kolmessa tapauksessa (vrt. *ei herätä*, *lauluilta* ja *neuvoja*) tavoitevastausten osuutta ovat saattaneet pienentää perusmuotoihin liittyvät ongelmat, joihin olen viitannut jo R1a:n yhteydessä. Kolmanteen luokkaan kuuluvista kohdemuodoista vain *turvassa* (tavoitevastauksia 20,0 %) erottuu muista saman frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokan muodoista; muille kohdemuodoille tavoitevastauksia on odotukseni mukaisesti nimetty ani harvoin, jos lainkaan.

R2: Suomenkieliset lukiolaiset ovat tunnistaneet kohdemuotojen monitulkintaisuuden yläkoululaisia paremmin: vaihtoehtoiset merkitykset on oivaltanut keskimäärin 3,8/19 informanttia. Silti monitulkintaisuuden tunnistamisprosentti (20,2) on melko alhainen. Nämä tulokset vastaavat hypoteesejani. Toisaalta vaihtelua on paljon, mikä ilmenee myös kuviosta 11 (alla), johon on koottu tavoitevastausten osuudet kohdemuodoittain.

KUVIO 11. Tavoitevastausten ja tavoitevastauksiin rinnastuvien vastausten osuudet tehtävässä 2, R2. Kohdemuotojen edellä frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokka (1–3).

Lukiolaisilla tavoitevastausten osuus vaihtelee hiukan enemmän kuin yläkoululaisilla,

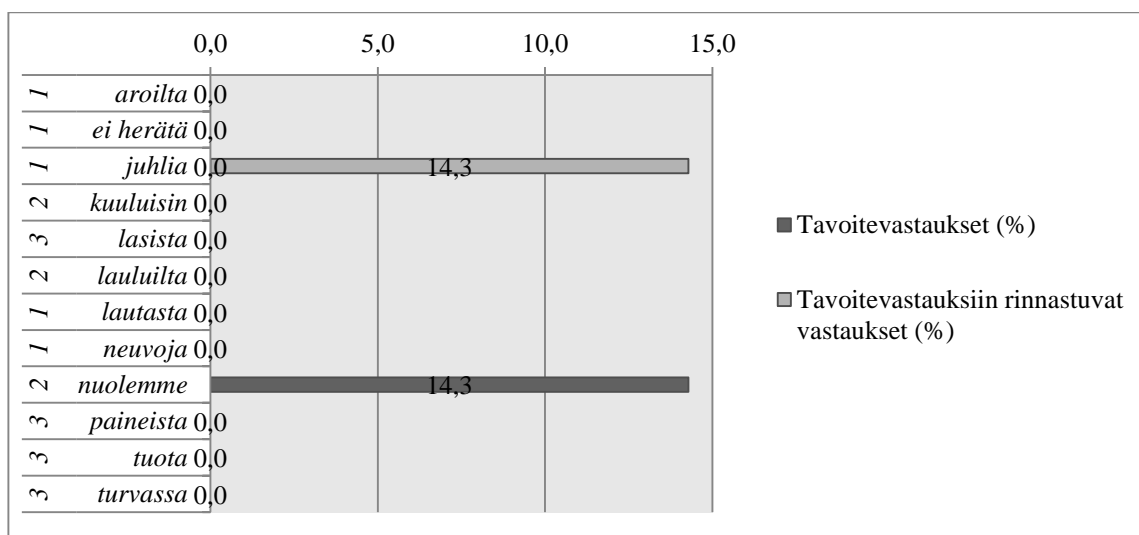
0,0 prosentista 42,1 prosenttiin. Suurimman osan kohdemuodoista lukiolaiset ovat tunnustaneet monitulkintaisiksi yhtä hyvin tai paremmin kuin vähintään jompikumpi yläkoululaisten informanttien ryhmistä (R1a tai R1b). Poikkeuksena ovat kohdemuodot *tuota* (tavoitevastauksia 0,0 %) ja *turvassa* (tavoitevastauksia 5,3 %), joille sekä kahdeksas- että yhdeksäsluokkalaiset ovat antaneet lukiolaisia enemmän tavoitevastauksia; yhdeksäsluokkalaisilta myös *aroilta* ja *lautasta* (tavoitevastauksia 21,1 % ja 10,5 %) ovat saaneet useammin kaksi tulkintaa kuin lukiolaisilta. Tavoitevastauksitta on R2:ssa jäänyt kaksi kohdemuotoa: verbien *herätä* ja *herättää* kieltomuoto *ei herätä* sekä pronominiksi, diskurssipartikkeliksi tai verbiksi (*tuota*, *tuota* tai *tuottaa*) hahmottuva *tuota*. Viimeksi mainitulle kohdemuodolle ovat yläkoululaiset satunnaisesti nimenneet perusmuodot *tuo* ja *tuota*.

Frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokkien mukainen tarkastelu osoittaa yhteneväisyyksiä yhdeksäsluokkalaisten tulokseen. Kolmanteen luokkaan kuuluvien kohdemuotojen (*lasista*, *paineista*, *tuota* ja *turvassa*) monitulkintaisuus on tunnistettu huomattavasti heikommin kuin ensimmäiseen ja toiseen luokkaan kuuluvien kohdemuotojen (*aroilta*, *ei herätä*, *juhlia*, *lautasta*; *kuuluisin*, *lauluilta*, *neuvoja* ja *nuolemma*): tavoitevastauksia on kolmanteen luokkaan kuuluville kohdemuodoille nimetty keskimäärin 11,8 prosenttia ja ensimmäiseen ja toiseen luokkaan kuuluville kohdemuodoille 25,1 prosenttia. Suuntaus on asettamani hypoteesin mukainen, mutta yksittäiset muodot kuitenkin poikkeavat joukosta, sillä tavoitevastausten osuudet vaihtelevat ensimmäiseen ja toiseen luokkaan kuuluvissa muodoissa 0,0 prosentista 42,1 prosenttiin ja kolmanteen luokkaan kuuluvissa muodoissa 0,0 prosentista 26,3 prosenttiin.

Suurin osa ensimmäiseen ja toiseen luokkaan kuuluvista kohdemuodoista on hypoteesini mukaisesti oivallettu monitulkintaisiksi useammin kuin kolmanteen luokkaan kuuluvat muodot keskimäärin; joukosta poikkeavat ainoastaan kielteinen verbinmuoto *ei herätä* (tavoitevastauksia 0,0 %) sekä *lautasen* tai *lautan* taivutusmuodoksi hahmottuva *lautasta* (tavoitevastauksia 10,5 %). Ensiksi mainitulle kohdemuodolle on peräti kymmenessä vastauksessa nimetty perusmuodoksi kohdemuodon toisinto *ei herätä* (joko yksin tai toisen muodon rinnalla), mikä viittaa siihen, että merkitysten prosessoinnin sijasta tai lisäksi kyse on perusmuodon tuottamiseen liittyvistä ongelmista. Nämä ongelmat taas selittyvät pitkälti sillä, että testin ohjeistus jäi puutteelliseksi (ks. luku 5.2).

Kolmanteen luokkaan kuuluvista kohdemuodoista ainoastaan *lasista* yltyä tavoitevastausten määrässä ensimmäiseen ja toiseen luokkaan sijoittuvien kohdemuotojen keskiarvoon: tavoitevastaukseen *lasi* ja *lasinen* on päätenyt viisi informanttia (26,3 %). Tämä on sikäli mielenkiintoista, että yläkoululaisten vastauksissa kyseinen muoto ei ole kertaakaan saanut sekä substantiivi- että adjektiivitulunkintaa. Tulos saattaa kertoa siitä, että lukiolaisilta sanaluokkien erillään pitäminen luonnistuu paremmin kuin yläkoululaisilta, jotka mahdollisesti ovat hahmottaneet perusmuodon ja johdoksen kantasanan samaksi asiaksi.

R3: S2-informanteista keskimäärin vain 0,2/7 on tunnistanut kohdemuotojen monitulunkintaisuuden, mikä tarkoittaa, että monitulunkintaisuuden tunnistamisprosentti (2,4) on hypoteesini mukaisesti alhaisempi kuin muissa ryhmissä. Alla olevasta kuviosta (kuvio 12) ilmenee, kuinka tavoitevastaukset jakautuvat eri kohdemuotojen kesken.

KUVIO 12. Tavoitevastausten ja tavoitevastauksiin rinnastuvien vastausten osuudet tehtävässä 2, R3. Kohdemuotojen edellä frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokka (1–3).

Monitulunkintaisiksi oivalletut kohdemuodot ovat *juhlia* ja *nuolemme*, jotka frekvenssin ja läpinäkyvyyden mukaisessa jaottelussa kuuluvat luokkiin 1 ja 2. Kummankin muodon on tunnistanut monitulunkintaiseksi vain yksi informantti, ja kohdemuodolle *juhlia* nimetyistä perusmuodoista vain toinen on täysin norminmukainen: nimetyt perusmuodot ovat *juhla* ja *juhlata*.

Näiden vastausten perusteella hypoteesiini frekvenssin ja läpinäkyvyyden yhteydestä monitulkintaisuuden havaitsemiseen on vaikea ottaa kantaa. Kiinnostavaa on kuitenkin se, että lukiolaiset ovat oivaltaneet kaikkein parhaiten nimenomaan näiden kahden kohdemuodon monitulkintaisuuden (tavoitevastauksia 42,1 %) ja että tavoitevastausta *nuoli* ja *nuolla* tavataan myös yhdeksäsluokkalaisilla selvästi keskimääräistä enemmän (tavoitevastauksia 26,7 %); *juhla* ja *juhlia* sen sijaan esiintyvät heillä vain kahdessa vastauksessa (13,3 %). Kahdeksäsluokkalaisilta kumpikaan kohdemuoto ei ole saanut keskimääräistä runsaammin tavoitetulkintoja. Yhden tavoitemuodon sisältävien vastausten analyysistä (alla) selviää, mitä tavoitemuotoja informantit ovat vastauksissaan suosineet.

5.4.2. Yhden tavoitemuodon sisältävät vastaukset

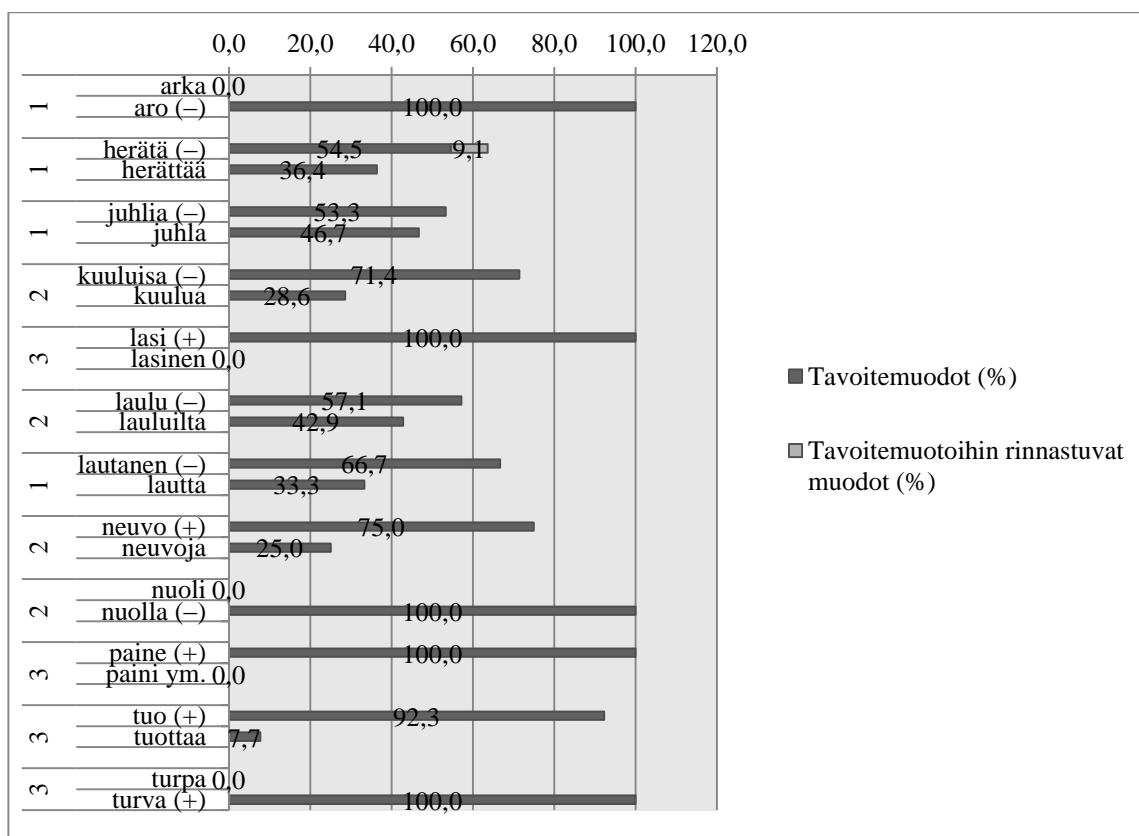
Yhden tavoitemuodon sisältävistä vastauksista voi päätellä, mitkä tekijät ovat ohjanneet homonymisten sananmuotojen tulkintaa silloin, kun niiden monimerkityksisyys on jäänyt huomaamatta. Oletan, että tulkintaa ovat ohjanneet ennen kaikkea frekvenssi ja läpinäkyvyys. Siksi perustan analyysini samoihin frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokkiin (ks. liite 1, asetelma 2), joita hyödynsin jo tavoitevastausten yhteydessä. Olennaisia ovat seuraavat kysymykset:

1. Kuinka usein tavoitemuotojen suosituimmuus on ratkennut (a) frekvenssin, (b) läpinäkyvyyden, (c) frekvenssin ja läpinäkyvyyden tai (d) jonkin satunnaismuuttujan perusteella?
2. Millaisissa tapauksissa tavoitemuotojen osuudet jakautuvat epätasaisimmin?
3. Millaiset tavoitemuodot jäävät kokonaan nimeämättä?

Oletan, että homonymisten sananmuotojen tulkinta määräytyy valtaosassa luokkien 1 ja 2 tapauksista frekvenssin perusteella. Pelkän frekvenssikriteerin täyttävät muodot ovat *arka*, *herättää*, *juhla* ja *lautta* (lk. 1) sekä *kuulua*, *laulu*, *neuvo* ja *nuoli* (lk. 2). Pelkän läpinäkyvyyskriteerin täyttävät puolestaan muodot *aro*, *herätä*, *juhlia* ja *lautanen* (lk. 1). Kolmannessa frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokassa suosittumaksi muodoksi päätynee poikkeuksetta sekä frekvenssi- että läpinäkyvyyskriteerin täyttävä muoto: *lasi*, *paine*, *tuo* ja *turva*. Satunnaismuuttujien merkitys kohdemuotojen tulkinnassa lienee vähäinen.

Tavoitemuotojen osuudet jakautunevat epätasaisesti kolmanteen luokkaan kuuluvissa kohdemuodoissa, sillä niissä frekvenssi ja läpinäkyvyys kasautuvat yhteen ja samaan tavoitemuotoon. Vastaavasti nimeämättä jäävät todennäköisimmin tavoitemuodot, jotka eivät täytä sen paremmin frekvenssi- kuin läpinäkyvyyskriteeriäkään. Tällaisia tavoitemuotoja on kahdeksan: *kuuluisa*, *lauluilta*, *neuvoja* ja *nuolla* (lk. 2) sekä *lasinen*, *paini* (ja *paineinen*, *paineistaa*¹⁴), *tuottaa* ja *turpa* (lk. 3). Seuraavaksi tarkastelen tuloksia esittämiäni hypoteesien valossa.

R1a: Yhden tavoitemuodon tai tavoitemuotoon rinnastuvan muodon nimenneitä informanteja on keskimäärin 12,2/16, mikä vastaa 76,0:aa prosenttia informanteista. Kohdemuodoittain tavoitemuotojen suhteelliset osuudet jakautuvat seuraavasti (kuvio 13):

KUVIO 13. Tavoitemuotojen suhteelliset osuudet tehtävässä 2, R1a. Tavoitemuotojen edellä frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokka (1–3); + tai – suositumman muodon perässä kertoo, onko kyse kohdemuodon yleisemmästä vai harvinaisemmasta merkityksestä.

¹⁴ Adjektiivi *paineinen* ja verbi *paineistaa* ovat sulkeissa sen vuoksi, että en testiä laatiessani tullut ajatelleeksi näitä tulkintavaihtoehtoja. Noudatan samaa merkintätapaa myös tuonnempana.

Tavoitemuotojen osuudet jakautuvat eri kohdemuodoissa vaihtelevan epätasaisesti. Viidessä tapauksessa vaihtoehtoisten perusmuotojen osuuksissa on peräti 100,0 prosenttiyksikön erotus (vrt. *aroilta*, *lasista*, *nuolemme*, *paineista* ja *turvassa*), mutta pienimmillään tavoitemuotojen osuudet ovat vain 6,7 prosenttiyksikön päässä toisistaan (vrt. *juhla* ja *juhlia*). Keskimääräinen erotus on 64,2 prosenttiyksikköä. Suositummat tavoitemuodot ovat *aro* (100,0 %), *herätä* (54,5 % + 9,1 %), *juhlia* (53,3 %), *kuuluisa* (71,4 %), *lasi* (100,0 %), *laulu* (57,1 %), *lautanen* (66,7 %), *neuvo* (75,0 %), *nuolla* (100,0 %), *paine* (100,0 %), *tuo* (92,3 %) ja *turva* (100,0 %).

Luokan 1 kohdemuodoissa (*aroilta*, *ei herätä*, *juhlia* ja *lautasta*) voitolle on poikkeuksetta päässyt perusmuodoista läpinäkyvämpi; luokan 2 muodoissa (*kuuluisin*, *lauluilta*, *neuvoja* ja *nuolemme*) tulkinnan näyttää vain kerran määränneen frekvenssi, kolmesti jokin muu tekijä; luokassa 3 (*lasista*, *paineista*, *tuota* ja *turvassa*) enemmän suosiota on poikkeuksetta saavuttanut sekä frekvenssi- että läpinäkyvyyskriteerin täyttävä muoto, mikä on täysin hypoteesini mukaista¹⁵. Alla esitän vielä lyhyesti joitakin huomioita eri frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokkiin sijoittuvista muodoista, jotka tavalla tai toisella erottuvat joukosta.

Ensimmäiseen luokkaan kuuluvien kohdemuotojen tulkinta vaikuttaa kaikissa tapauksissa määräytyneen fonologisen läpinäkyvyyden perusteella. Huomionarvoista on erityisesti se, että harvinainen substantiivi *aro* (frekvenssi SKT:n ulkopuolella) on tyystin syrjäyttänyt sitä frekventimmän, mutta fonologisesti läpinäkymättömän adjektiivin *arka* (frekvenssi SKT:ssa 3282). Informantit näyttävät *aroilta*-muodon tulkinnassa hyödyntäneen visuaaliseen samankaltaisuuteen perustuvia vihjeitä erityisen vahvasti. Havainto sopii Järvikiven, Pyykkösen ja Niemen (2009: 232) tutkimuksessaan tekemään päätelmään, jonka mukaan fonologinen läpinäkyvyys vaikuttaa homonyymisten sananmuotojen prosessointiin juuri sellaisissa testausasetelmissä, joissa koehenkilöillä on aikaa tulla tietoisiksi herätesanoista (vrt. homonyymitestini kohdemuodot).

Testausasetelmasta johtunee sekin, että toiseen luokkaan sijoittuva kohdemuoto *neuvoja* on useammin saanut perusmuodokseen substantiivin *neuvo* kuin kohdemuodon kanssa identtisen tekijännimenjohdoksen *neuvoja*. Odotuksenmukaista olisi ollut, että

¹⁵ Liitteeseen 7 (taulukko 5) on koottu suosituimpien tulkintojen määräytymisperusteet tehtävissä 2–4.

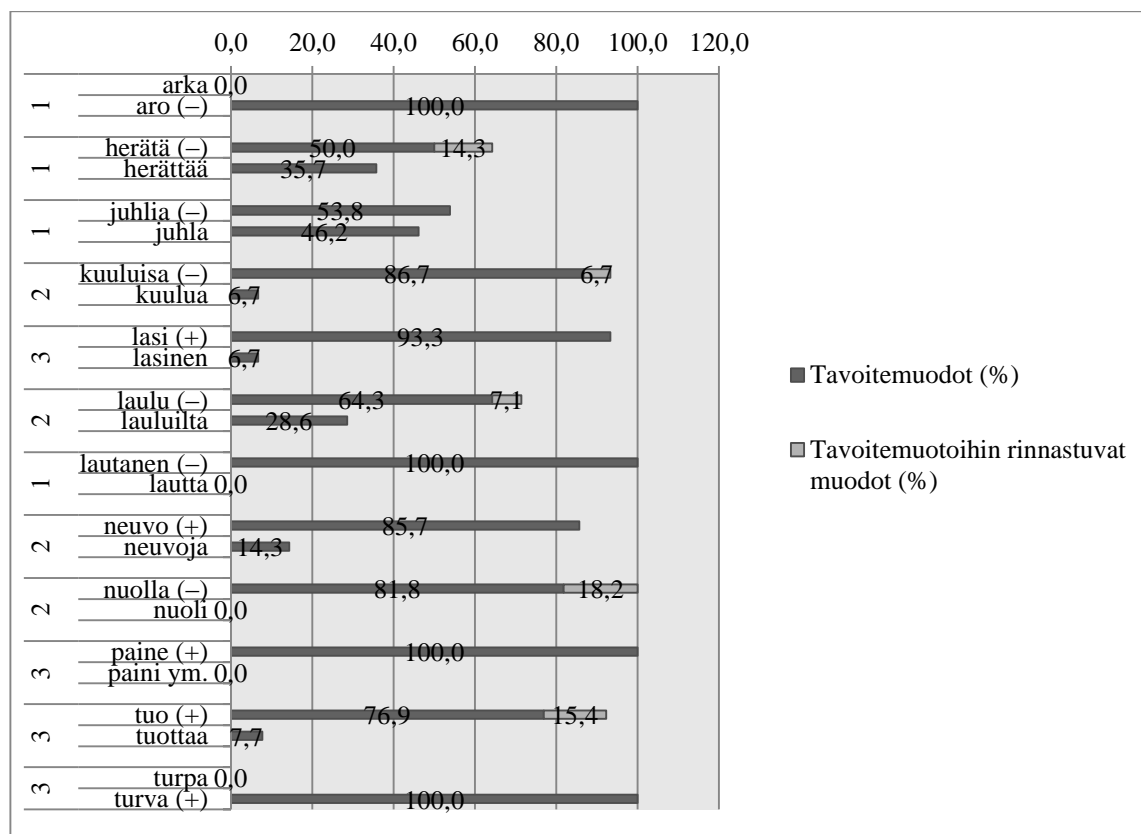
informantit olisivat vastauksissaan suosineet kohdemuodosta suoraan luettavissa olevaa nominatiivia: monomorfeemisten muotojen prosessointi on kontekstittomissa tapauksissa nopeampaa kuin polymorfeemisten muotojen (vrt. Laine, Vainio & Hyönä 1999). Testausasetelma onkin luultavasti saanut informantit välttelemään jo valmiiksi perusmuotoisen sanan nimeämistä vastauksissaan, eikä tulkintaa siten ole ratkaissut frekvenssi, vaikka *neuvo* vastaakin kohdemuodon yleisempää merkitystä.

Toiseen luokkaan sijoittuvista kohdemuodoista mielenkiintoisia ovat myös *kuuluisin* ja *nuolemmme*, joiden frekventimmän merkityksen mukainen perusmuoto (*kuulua* tai *nuoli*) esiintyy vastauksissa harvemmin kuin toissijaista merkitystä vastaava perusmuoto (*kuuluisa* tai *nuolla*). Selitys piilee ensiksi mainitussa tapauksessa merkitysten subjektiivisessa tuttuudessa – *kuuluisa* lienee nuorille affektiivisesti latautunut sana –, viimeksi mainitussa tapauksessa suffiksin frekvenssissä: ’nuolla’-tulkinnassa *mme*-päätte hahmottuu verbin persoonapäätteeksi, ’nuoli’-tulkinnassa taas substantiivin omistusliitteeksi. Omistusliitteiden asemasta on kirjoittanut esimerkiksi Ikola (1992).

Toinen hypoteesini koski tavoitemuotojen jakaumaa. Hypoteesini mukaista on, että kolmanteen luokkaan sijoittuvissa kohdemuodoissa (*lasista*, *paineista*, *tuota* ja *turvassa*) tavoitemuotojen osuudet jakautuvat epätasaisemmin kuin ensimmäiseen ja toiseen luokkaan sijoittuvissa kohdemuodoissa (*aroilta*, *ei herätä*, *juhlia* ja *lautasta*; *kuuluisin*, *lauluilta*, *neuvoja* ja *nuolemmme*): tavoitemuotojen osuudet ovat keskimäärin 96,2 prosenttiyksikön (lk. 3) tai 48,2 prosenttiyksikön päässä toisistaan (lk:t 1 ja 2). Vaihteluväli on kolmannen luokan muodoissa 84,6–100,0 prosenttiyksikköä, ensimmäisen ja toisen luokan muodoissa 6,7–100,0 prosenttiyksikköä.

Hypoteesiani noudattavat kolmanteen luokkaan sijoittuvista kohdemuodoista kaikki, ja ensimmäiseen ja toiseen luokkaan kuuluvista kohdemuodoista kaikki muut paitsi *aroilta* (lk. 1) ja *nuolemmme* (lk. 2); näille kaikki informantit ovat kulloinkin antaneet joko perusmuodon *aro* tai *nuolla*, aivan kuten kolmannen luokan muodoille *lasista*, *paineista* ja *turvassa* kulloinkin perusmuodon *lasi*, *paine* tai *turva*. Nimeämättä ovat siis jääneet frekvenssi- ja läpinäkyvyyskriteeriä täyttämättömät tavoitemuodot *lasinen*, *paini* (sekä *paineinen* ja *paineistaa*) ja *turpa* sekä fonologisesti läpinäkymättömät perusmuodot *arka* ja *nuoli*.

R1b: Yhden tavoitemuodon tai tavoitemuotoon rinnastuvan muodon sisältävään vastaukseen on päätenyt keskimäärin 13,0/15 informanttia (86,7 %). Tavoitemuotojen suhteelliset osuudet käyvät ilmi kuvioista 14 (alla).

KUVIO 14. Tavoitemuotojen suhteelliset osuudet tehtävässä 2, R1b. Tavoitemuotojen edellä frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokka (1–3); + tai – suositumman muodon perässä kertoo, onko kyse kohdemuodon yleisemmästä vai harvinaisemmasta merkityksestä.

Kuviosta ilmenee, että vaihtoehtoisten tavoitemuotojen osuudet jakautuvat suurimmaksi osaksi hyvin epätasaisesti. Viidessä tapauksessa tavoitemuotojen osuuksissa on peräti 100,0 prosenttiyksikön ero, mutta tavoitemuotojen *juhla* ja *juhliä* osuudet ovat vain 7,7 prosenttiyksikön päässä toisistaan. Keskiarvon perusteella tavoitemuotojen osuudet (erotus 75,7 %-yksikköä) jakautuvat epätasaisemmin kuin R1a:ssa.

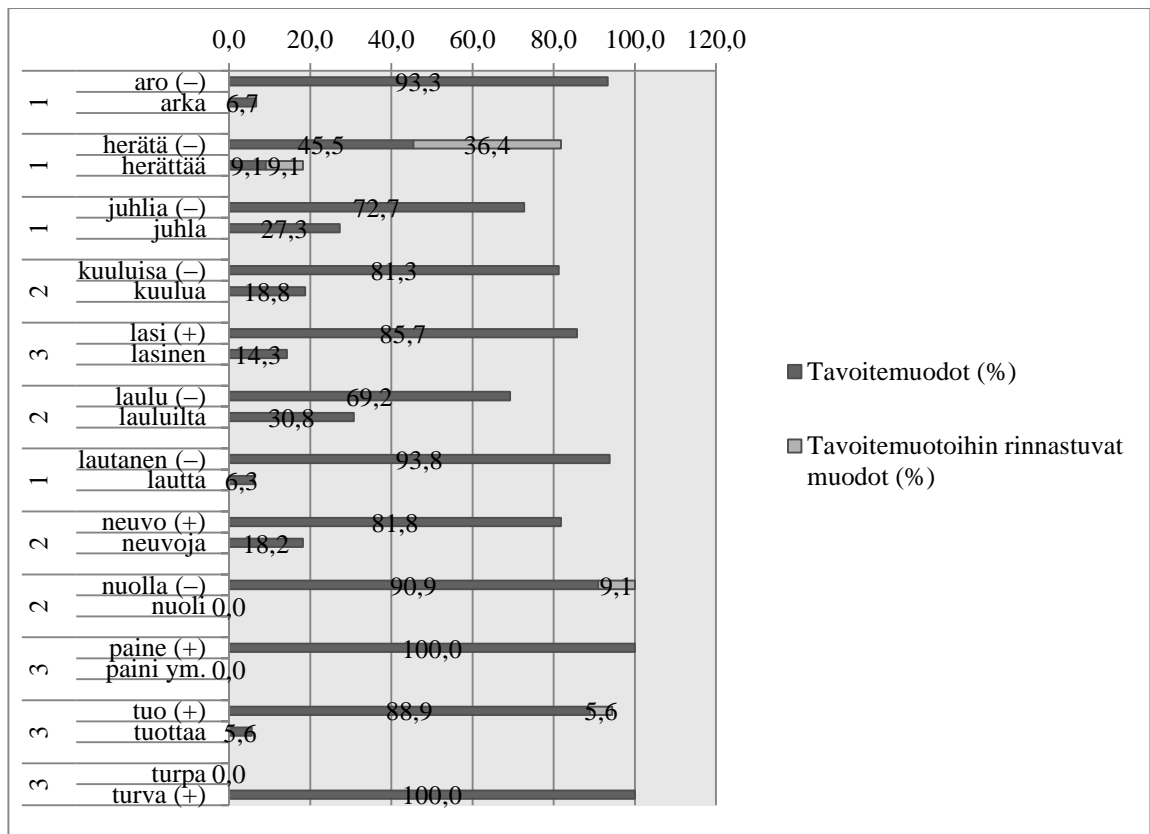
Suosituimmat perusmuodot ovat täsmälleen samat kuin kahdeksasluokkalaisilla: *aro* (100,0 %), *herätä* (50 % + 14,3 %), *juhliä* (53,8 %), *kuuluisa* (86,7 % + 6,7 %), *lasi* (93,3 %), *laulu* (64,3 % + 7,1 %), *lautanen* (100,0 %), *neuvo* (85,7 %), *nuolla* (81,8 % + 18,2 %), *paine* (100,0 %), *tuo* (76,9 % + 15,4 %) ja *turva* (100,0 %). Läpinäkyvämpi

muoto on täten kaikissa tapauksissa (4/4) saavuttanut frekventimpää muotoa enemmän suosiota, ja frekventimpi muoto on ylipäänsä vain kerran (1/8) nimetty kilpailijaansa useammin. Frekvenssi- ja läpinäkyvyyskriteerin täyttävät muodot ovat puolestaan kaikissa tapauksissa (4/4) päätyneet kummankin kriteerin suhteen toissijaista muotoa suositummaksi.

R1a:n tavoin vaihtoehtoisten tavoitemuotojen suhteelliset osuudet ovat kauempana toisistaan kolmanteen luokkaan sijoittuvissa kohdemuodoissa (*lasista, paineista, tuota* ja *turvassa*) kuin ensimmäiseen ja toiseen luokkaan kuuluvissa kohdemuodoissa. Keskiarvoksi muodostuu kolmannessa frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokassa 92,8 prosenttiyksikköä (vaihteluväli 84,6–100,0 %-yksikköä), kun taas ensimmäisessä ja toisessa luokassa tavoitemuotojen osuudet ovat keskimäärin 67,2 prosenttiyksikön päässä toisistaan (vaihteluväli 7,7–100,0 %-yksikköä).

Huomionarvoista on kuitenkin, että jokaisessa frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokassa on kohdemuotoja, jotka kaikki informantit ovat tulkinneet samalla tavalla: kohdemuodot *paineista* ja *turvassa* (lk. 3) ovat kulloinkin poikkeuksetta saaneet perusmuodon *paine* tai *turva*, kohdemuodot *aroilta* (lk. 1), *lautasta* (lk. 1) ja *nuolemme* (lk. 2) taas perusmuodon *aro*, *lautanen* tai *nuolla*. Tästä seuraa, että nimeämättä ovat jääneet tavoitemuodot *arka*, *lautta*, *nuoli*, *paini* (sekä *paineinen* ja *paineistaa*) ja *turpa*. Näistä perusmuodoista kaikki paitsi *lautta* puuttuivat myös R1a:n vastauksista. Perusmuodon *lautta* puuttuminen yhdeksäsluokkalaisten vastauksista voi liittyä siihen, että tulkintaa on ohjannut merkitysten subjektiivinen tuttuaste: *lautanen* on arkisen käyttöesineen nimitys, kun taas *lautta* ei kuulu aivan jokapäiväiseen sanastoon. Samasta ilmiöstä lienee kyse myös siinä, että kohdemuoto *kuuluisin* on yhtä poikkeusta lukuun ottamatta saanut perusmuodokseen adjektiivin *kuuluisa* (tai *kuuluinen*). Kahdeksäsluokkalaisilla ero ei kummassakaan tapauksessa ollut yhtä huomattava.

R2: Yhden tavoitemuodon sisältävään vastaukseen on päätynyt keskimäärin 14,2/19 informanttia (74,6 %). Osuus on noin kymmenen prosenttiyksikköä alhaisempi kuin kummassakaan yläkoululaisten muodostamassa informanttiryhmässä, mikä on tavoitevestausten osuuden perusteella odotuksenmukaista. Vaihtoehtoisten tavoitemuotojen suhteelliset osuudet ilmenevät kuviosta 15 (alla).

KUVIO 15. Tavoitemuotojen suhteelliset osuudet tehtävässä 2, R2. Tavoitemuotojen edellä frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokka (1–3); + tai – suositumman muodon perässä kertoo, onko kyse kohdemuodon yleisemmästä vai harvinaisemmasta merkityksestä.

Yläkoululaisten tuloksesta poiketen tavoitemuotojen osuudet ovat vain kolmessa tapauksessa 100,0 prosenttiyksikön päässä toisistaan (vrt. *nuolemma*, *paineista* ja *turvassa*). Pienimmillään erotus on 38,5 prosenttiyksikköä (vrt. *laulu* ja *lauluilta*). Vaihteluväli on siis pienempi kuin yläkoululaisilla, mutta tavoitemuotojen osuudet ovat silti keskimäärin vähintään yhtä kaukana toisistaan (erotus 75,7 %-yksikköä) kuin R1a:ssa ja R1b:ssä. Useammin nimetyt tavoitemuodot ovat kuitenkin täsmälleen samat kuin yläkoululaisilla: *aro* (93,3 %), *herätä* (45,5 % + 36,4 %), *juhlia* (72,7 %), *kuuluisa* (81,3 %), *lasi* (85,7 %), *laulu* (69,2 %), *lautanen* (93,8 %), *neuvo* (81,8 %), *nuolla* (90,9 % + 9,1 %), *paine* (100,0 %), *tuo* (88,9 % + 5,6 %) ja *turva* (100,0 %).

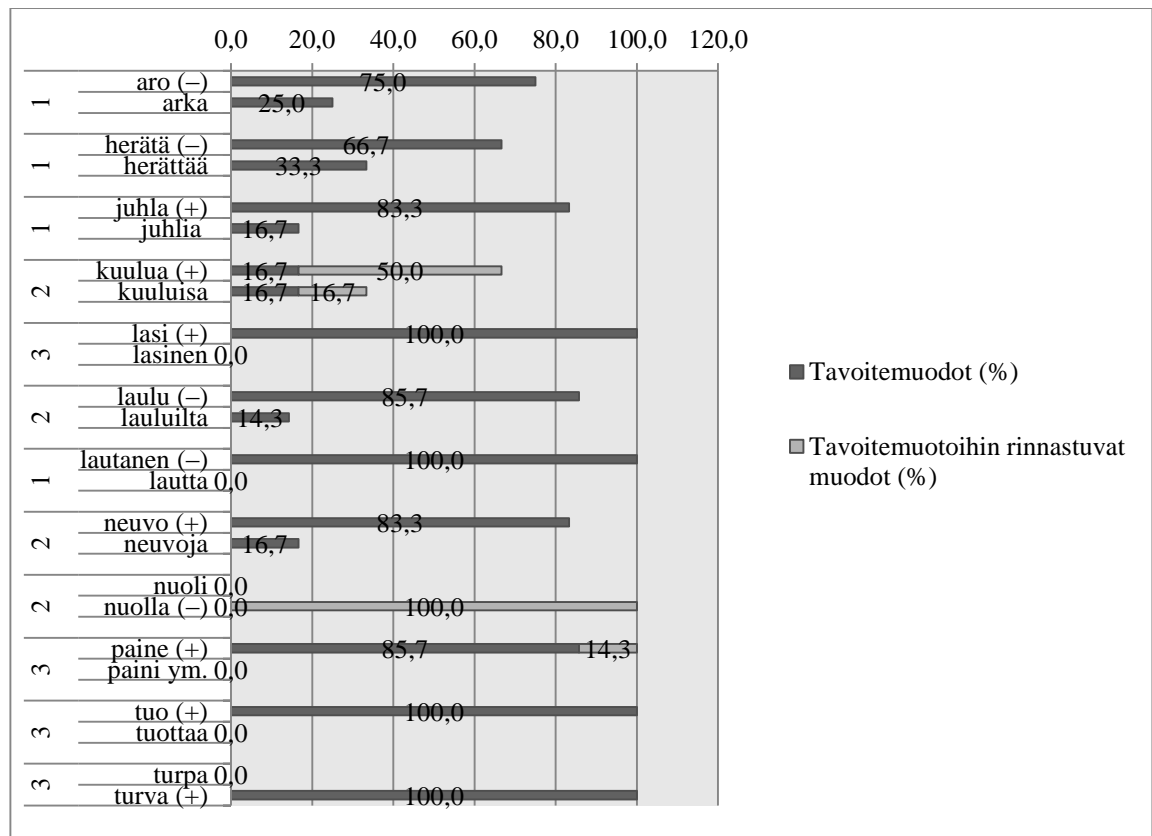
Suosittujen tulkintojen määräytymisperusteet ovat luettavissa R1a:n tulosten analyysistä. Tässä totean vain, että frekvenssin yhteys tavoitemuotojen suosioon on yllättävän vähäinen (vrt. lk:t 1 ja 2), kun taas läpinäkyvyys näyttää vaikuttaneen vahvemmin (vrt. lk. 1). Yllättävän vahvasti ovat vaikuttaneet myös satunnaismuuttujat

(vrt. lk. 2). Frekvenssin ja läpinäkyvyyden yhteisvaikutus on hypoteesini mukaisesti hyvin vahva (vrt. lk. 3).

Myös tavoitemuotojen jakauma osoittaa yhteneväisyyksiä yläkoululaisten tuloksiin: tavoitemuotojen osuudet jakautuvat hypoteesini mukaisesti epätasaisemmin niissä tapauksissa, joissa frekventtiys ja läpinäkyvyys kasautuvat jompaankumpaan tavoitemuodoista (lk. 3), kuin niissä tapauksissa, joissa kumpikin tavoitemuoto täyttää vain joko frekvenssi- tai läpinäkyvyyskriteerin, ei kumpaakin (lk:t 1 ja 2): tavoitemuotojen osuudet ovat luokassa 3 keskimäärin 90,1 prosenttiyksikön päässä toisistaan (vaihteluväli 71,4–100,0 %-yksikköä) ja luokissa 1 ja 2 keskimäärin 68,5 prosenttiyksikön päässä toisistaan (vaihteluväli 38,5–100,0 %-yksikköä).

Ainoa hypoteesistani selvästi poikkeava muoto on *nuolemme* (lk. 2), joka on kaikilta informanteilta saanut perusmuodokseen *nuolla*-verbin. Tämä ei poikkea yläkoululaisten tuloksesta. Myös kohdemuotojen *aroilta* (lk. 1) ja *lautasta* (lk. 1) tulkinta ylittää epätasaisuudessaan lähes kolmanteen luokkaan sijoittuvien muotojen keskiarvoon: tavoitemuotojen osuuksien väliset erotukset ovat 86,7 prosenttiyksikköä ja 87,5 prosenttiyksikköä. Nimeämättä jääneitä muotoja on kolme: *nuoli* (lk. 2), *paini* (lk. 3) ja *turpa* (lk. 3). Kyseiset muodot eivät esiinny myöskään yläkoululaisten vastauksissa.

R3: Suomea toisena kielenä puhuvat informantit ovat antaneet tehtävän 2 kohdemuodoille yhden tavoitetulkinnan keskimäärin 72,6 prosentissa tapauksista; yhden tavoitemuodon tai tavoitemuotoon rinnastuvan muodon sisältävään vastaukseen on täten päätenyt keskimäärin 5,1/7 informanttia. Yhden tavoitemuodon sisältävien vastausten osuus on yllättäen alhaisempi kuin missään suomenkielisten informanttien ryhmässä, mutta syynä on yksinkertaisesti se, että muita kuin tavoitemuotoja ja tavoitemuotoihin rinnastuvia muotoja esiintyy runsaasti (ks. liite 5). Tavoitemuotojen suhteelliset osuudet ilmenevät kuviosta 16 (alla).

KUVIO 16. Tavoitemuotojen suhteelliset osuudet tehtävässä 2, R3. Tavoitemuotojen edellä frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokka (1–3); + tai – suositumman muodon perässä kertoo, onko kyse kohdemuodon yleisemmästä vai harvinaisemmasta merkityksestä.

Kuviosta käy ilmi, että tavoitemuotojen osuuksissa on melko paljon hajontaa: kuudessa tapauksessa tavoitemuotojen osuuksissa on 100,0 prosenttiyksikön erotus (vrt. kohdemuodot *lasista*, *lautasta*, *paineista*, *tuota* ja *turvassa*), ja pienimmillään erotus on 33,3 prosenttiyksikköä (vrt. kohdemuodot *ei herätä* ja *kuuluisin*). Keskimäärin tavoitemuotojen osuudet ovat 73,4 prosenttiyksikön päässä toisistaan.

S2-opiskelijoiden suosimat tavoitemuodot ovat *aro* (75,0 %), *herätä* (66,7 %), *juhla* (83,3 %), *kuulua* (16,7 % + 50,0 %), *lasi* (100,0 %), *laulu* (85,7 %), *lautanen* (100,0 %), *neuvo* (83,3 %), *nuolla* (100,0 %), *paine* (85,7 % + 14,3 %), *tuo* (100,0 %) ja *turva* (100,0 %). Useammin nimetyt tavoitemuodot ovat pääosin samat kuin suomenkielisten informanttien ryhmissä, mutta kohdemuotojen *juhlia* ja *kuuluisin* tulkinta on määräytynyt eri perustein: S2-informantit ovat perustaneet tulkintansa kummassakin tapauksessa tilastolliseen frekvenssiin (vrt. *juhla* ja *kuulua*), kun taas suomenkielisillä informanteilla tulkinnan näyttää ratkaiseen joko fonologinen läpinäkyvyys (vrt. *juhlia*) tai toisen tulkintavaihtoehdon subjektiivinen tuttuus (vrt. *kuuluisa*).

Frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokkia koskeva hypoteesini toteutuu myös S2-informanttien osalta: vaihtoehtoisten tavoitemuotojen osuudet ovat etäämpänä toisistaan kolmanteen luokkaan sijoittuvissa kohdemuodoissa (*lasista, paineista, tuota ja turvassa*) kuin ensimmäiseen ja toiseen luokkaan kuuluvissa kohdemuodoissa (*aroilta, ei herätä, juhlia ja lautasta; kuuluisin, lauluilta ja nuolemme*). Kolmanteen luokkaan sijoittuvissa kohdemuodoissa tavoitemuotojen osuuksissa on peräti 100,0 prosenttiyksikön erotus, kun taas ensimmäiseen ja toiseen luokkaan sijoittuvissa muodoissa erotus on vain 65,2 prosenttiyksikköä (vaihteluväli 33,3–100,0 %-yksikköä). Silti myös kohdemuodot *lautasta* (lk. 1) ja *nuolemme* (lk. 2) ovat kaikki informantit kulloinkin tulkinneet substantiivin *lautanen* tai verbin *nuolla* muodoksi.

Niinpä nimeämättä ovat jääneet seuraavat tavoitemuodot: *lasinen, paini* (ja *paineinen, paineistaa*), *tuottaa* ja *turpa* (lk. 3) sekä *lautta* (lk. 1) ja *nuoli* (lk. 2). Muodot ovat samoja kuin suomenkielisten informanttien ryhmissä esiintymättömät muodot, ja niistä suurin osa on hypoteesini mukaisesti sekä frekvenssiltään että läpinäkyvyydeltään toissijaisia verrattuna kilpailijaansa; vain *lautta* ja *nuoli*, jotka on syrjäyttänyt jokin satunnaismuuttuja, edustavat kohdemuotojen yleisempää merkitystä.

Mainitsemisen arvoista on, että muissa informanttiryhmissä järjestään substantiivin *aro* muodoksi tulkittu *aroilta* on S2-informanttien ryhmässä kertaalleen saanut myös perusmuodon *arka*; perusmuotoon *aro* on päätenyt kolme informanttia. Tämä on sikäli kiinnostavaa, että sekä *aro* että *arka* ovat tuntemattomia niille informanteille, jotka ovat nimenneet perusmuodon *aro*. Tästä voi päätellä, että kyseiset informantit ovat todella perustaneet tulkintansa fonologiseen läpinäkyvyyteen. Ainoalla adjektiivitulkiintaan päätyneellä informantilla ratkaisevaa lienee ollut se, että hänen sanavarastoonsa kuuluu adjektiivi *arka*, muttei substantiivia *aro*.

Kaiken kaikkiaan kontekstista esiintyvien kohdemuotojen tulkinta on eri informanttiryhmissä ollut hyvin samansuuntaista. Seuraavaksi tarkastelun kohteeksi tulee neutraalissa kontekstissa esiintyvien muotojen tulkinta.

5.4.3. Tehtävä 3: Homonyymiset sananmuodot neutraalissa kontekstissa

Tehtävässä 3 selvittelen neutraalin kontekstin vaikutusta monitulkintaisuuden havaitsemiseen. Tehtävässä esiintyy pääasiassa erilaisia sanaleikkejä, joissa monitulkintainen sananmuoto voidaan käsittää useammalla kuin yhdellä tavalla. Koska monitulkintaisuudella leikitellään valitsemisani konteksteissa (ks. kuvaukset liitteestä 2) varsin selvästi, oletan, että tässä tehtävässä esiintyville homonyymisille sananmuodoille nimetään kaksi tavoitemuotoa huomattavasti useammin kuin kontekstista esiintyneille muodoille. Toisaalta prosessointitutkimuksissa on todettu, että neutraali konteksti aktivoi ainoastaan eriarvoisten homonyymien yleisemmän merkityksen; vain tasa-arvoisten homonyymien merkitykset aktivoituvat kattavasti (vrt. luku 4.2.2).

5.4.3.1. Tavoitevastaukset

Tavoitevastausten analyysi perustuu samoihin käsitteisiin kuin tehtävässä 2: olen jälleen jakanut kohdemuodot frekvenssin ja läpinäkyvyyden mukaisiin luokkiin (ks. asetelma 3 liitteestä 1), ja vaikka luokkia on hieman enemmän kuin tehtävässä 2, ovat hypoteesini ja analyysiperiaatteeni samat. Esittelen frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokat ja niihin sijoittuvat kohdemuodot seuraavassa lyhyesti. Tässä yhteydessä mainittakoon, että en juuri vertaa tehtävien tuloksia toisiinsa, mutta olen taulukoinut tehtävien 2–4 toisiaan vastaavat kohdemuodot ja tavoitevastausten osuudet rinnakkain liitteeseen 7.

Frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokkia on kaikkiaan viisi, ja niistä kolme ensimmäistä ovat samoja kuin tehtävässä 2. Luokissa 1, 2 ja 4 frekvenssi ja läpinäkyvyys eivät kasaudu samaan tavoitemuotoon: ensimmäisen luokan muodoissa (*kukkia*, *saunoja* ja *valtaisin*) vastakkain ovat frekvenssi ja läpinäkyvyys, toisen luokan muodossa (*kaivosta*) frekvenssi ja jokin satunnaismuuttuja ja neljännen luokan muodoissa (*ei inhota* ja *pannassa*) läpinäkyvyys ja jokin satunnaismuuttuja. Satunnaismuuttujia täsmennän itse analyysissa.

Luokassa 3 (*aidoilta*, *haaveista*, *muovista*, *muuta* ja *tapamme*) toinen tavoitemuodoista on sekä frekvenssiltään että läpinäkyvyydeltään ensisijainen verrattuna toiseen tulkintavaihtoehtoon. Uskon tällaisten tavoitemuotojen dominoivan ja oletan monitulkintaisuuden havaitsemisen siksi olevan vähäistä verrattuna ensimmäisen, toisen

ja neljännen luokan muotoihin. Viidenteen luokkaan sijoittamani yksinäinen kohdemuoto (*homoilta*) jää tavallaan frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokituksen ulkopuolelle, sillä vaihtoehtoisten tavoitemuotojen frekvenssit ovat tuntemattomat ja kumpikin tavoitemuodoista on yhtä läpinäkyvä.

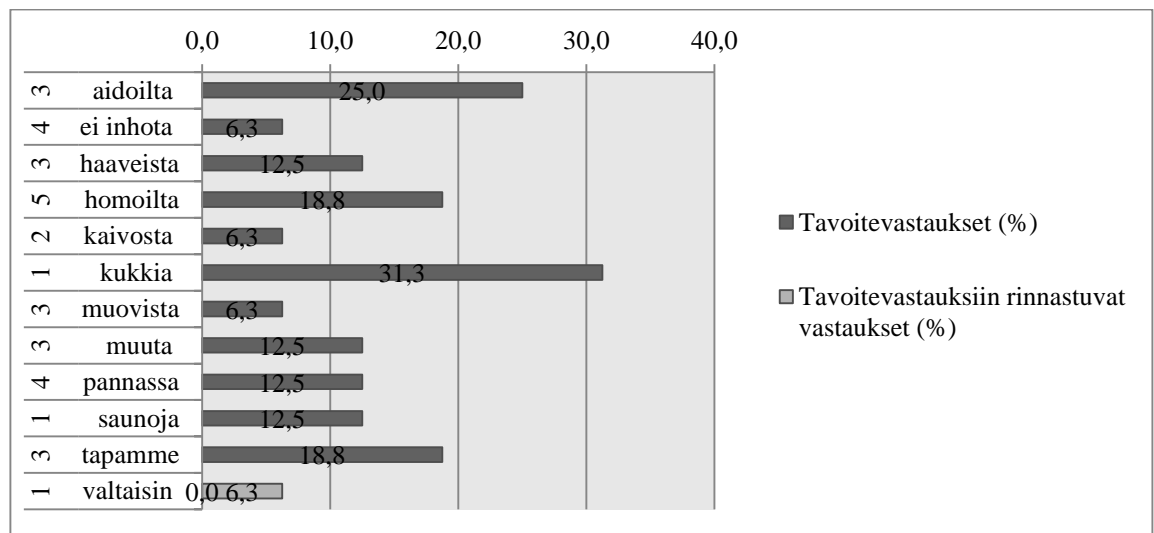
Kuten yllä on mainittu, neutraalissa kontekstissa tasa-arvoisten ja eriarvoisten homonyymien on todettu käyttäytyvän eri tavoin. Tehtävän 3 aineistoon kuuluu vain yksi aidosti tasa-arvoinen homonyymi (*ei inhota*), mutta haluan katsoa, tunnistetaanko monitulkintaisuus ylipäänsä helpommin silloin, kun frekvenssit ovat lähellä toisiaan, kuin jos ne ovat kaukana toisistaan. Siksi olen jakanut jäljelle jäävät kohdemuodot karkeasti kahtia: ensimmäiseen ryhmään kuuluvat kohdemuodot, joissa tavoitemuotojen frekvenssien etäisyys on SKT:ssa alle 2 000 lekseemiä, ja toiseen ryhmään ne kohdemuodot, joissa tavoitemuotojen frekvenssit ovat SKT:ssa yli 2 000 lekseemin päässä toisistaan. Alla oleva asetelma (asetelma 2) havainnollistaa tätä jakoa:

ASETELMA 2. Tehtävän 3 kohdemuotojen ensisijaiset ja toissijaiset merkitykset sekä frekvenssien erotus SKT:ssa.

Kohdemuoto	Ensisij. merkitys	Toissij. merkitys	Frekvenssien erotus
<i>aidoilta</i>	<i>aito</i>	<i>aita</i>	alle 2000 lekseemiä
<i>haaveista</i>	<i>haave</i>	<i>haavi</i>	yli 2000 lekseemiä
<i>homoilta</i>	eos.	eos.	eos.
<i>ei inhota</i>	<i>inhota/inhottaa</i>	<i>inhota/inhottaa</i>	0 lekseemiä
<i>kaivosta</i>	<i>kaivos</i>	<i>kaivo</i>	alle 2000 lekseemiä
<i>kukkia</i>	<i>kukka</i>	<i>kukkia</i>	alle 2000 lekseemiä
<i>muovista</i>	<i>muovi</i>	<i>muovinen</i>	yli 2000 lekseemiä
<i>muuta</i>	<i>muu</i>	<i>muuttaa</i>	alle 2000 lekseemiä
<i>pannassa</i>	eos.	eos.	eos.
<i>saunoja</i>	<i>sauna</i>	<i>saunoja</i>	yli 2000 lekseemiä
<i>tapamme</i>	<i>tapa</i>	<i>tappaa</i>	alle 2000 lekseemiä
<i>valtaisin</i>	<i>vallata</i>	<i>valtaisa</i>	yli 2000 lekseemiä

Kohdemuotoja, joissa ensisijaisen ja toissijaisen merkityksen välinen frekvenssiero on suhteellisen pieni, alle 2 000 lekseemiä, on kuusi: *aidoilta*, *ei inhota*, *kaivosta*, *kukkia*, *muuta* ja *tapamme*. Yli 2 000 lekseemin erotus on kohdemuotojen *haaveista*, *muovista*, *saunoja* ja *valtaisin* tulkinnoissa. Kohdemuotojen *homoilta* ja *pannassa* frekvenssisuhteet eivät ole tiedossa, koska niiden kumpikaan tulkintavaihtoehto ei esiinny SKT:ssa. Siksi nämä kaksi kohdemuotoa ovat testattavan hypoteesin kannalta irrelevantteja. Seuraavaksi tarkastelen hypoteesieni toteutumista eri informanttiryhmiä vastauksissa.

R1a: Kohdemuotojen monitulkintaisuutta ei tehtävässä 3 ole tunnistettu juuri paremmin kuin tehtävässä 2: tavoitevastauksen on nimennyt keskimäärin 2,3/16 informanttia (14,1 %), joten tavoitevastausten osuus on vain 2,6 prosenttiyksikköä korkeampi kuin tehtävässä 2. Hypoteesini perusteella olisin odottanut selvää eroa tehtävien välille. Tavoitevastausten osuuksissa on kuitenkin hajontaa, joten on mahdollista, että hypoteesini toteutuu osittain. Tavoitevastausten jakauma kohdemuodoittain näyttää kuviossa 17 (alla) esitetyn laiselta. Kohdemuodot ovat testitehtävästä poiketen aakkosjärjestyksessä.

KUVIO 17. Tavoitevastausten ja tavoitevastauksiin rinnastuvien vastausten osuudet tehtävässä 3, R1a. Kohdemuotojen edellä frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokka (1–5).

Tavoitevastauksia tai tavoitevastaukseen rinnastuvia vastauksia on nimetty kaikille kahdelletoista kohdemuodolle, ja hajonta on suurempaa kuin tehtävässä 2: tavoitevastausten osuudet vaihtelevat 0,0 prosentista 31,3 prosenttiin, kun vaihteluväli tehtävässä 2 oli 0,0–18,8 prosenttia. Tästä voi päätellä, että yksittäisten kohdemuotojen monitulkintaisuus on oivallettu paremmin kuin tehtävässä 2.

Itse asiassa ainoat kohdemuodot, joille tavoitevastauksia on nimetty vähemmän kuin tehtävän 2 vastaaville muodoille, ovat *kaivosta*, *muovista*, *saunoja* ja *valtaisn* (vrt. tehtävän 2 *lautasta*, *lasista*, *neuvoja* ja *kuuluisin*). Monissa tapauksissa neutraali konteksti näyttää näin tarkasteltuna edistäneen monitulkintaisuuden havaitsemista.

Toisaalta on muistettava, että kaikki kohdemuodot eivät ole frekvenssin, läpinäkyvyyden tai jonkin muun ominaisuuden suhteen vertailukelpoisia (ks. liite 1) ja että tuloksiin on luultavasti vaikuttanut myös tehtävän 3 kontekstien moninaisuus.

Hypoteesini frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokan vaikutuksesta monitulkintaisuuden havaitsemiseen ei kahdeksaluokkalaisten osalta toteudu tässäkään tehtävässä: ne kohdemuodot, joissa frekvenssi ja läpinäkyvyys kasautuvat vain jompaankumpaan tavoitemuotoon (lk. 3), on oivallettu monitulkintaisiksi hiukan paremmin kuin ne kohdemuodot, joissa frekvenssi ja läpinäkyvyys kilpailevat joko keskenään tai erikseen jotakin kolmatta muuttujaa vastaan (lk:t 1, 2 ja 4). Kolmanteen luokkaan kuuluvissa kohdemuodoissa (*aidoilta*, *haaveista*, *muovista*, *muuta* ja *tapamme*) tavoitevastaukseen on päätenyt keskimäärin 15,0 prosenttia informanteista (vaihteluväli 6,3–25,0 %), luokkiin 1, 2 ja 4 kuuluvissa kohdemuodoissa (*kukkia*, *saunoja* ja *valtaisin*; *kaivosta*; *ei inhota* ja *pannassa*) keskimäärin 11,5 prosenttia (vaihteluväli 6,3–31,3 %).

Kolmanteen luokkaan sijoittuvista kohdemuodoista ainoastaan *muovista* on hypoteesiani vastaavasti saanut kaksi tulkintaa ani harvoin (tavoitevastauksia 6,3 %), kun taas muille kohdemuodoille on nimetty kaksi perusmuotoa vähintään keskiarvon mukaisesti (vrt. *haaveista* ja *muuta* 12,5), kohdemuodoille *aidoilta* ja *tapamme* jopa keskimääräistä useammin (tavoitevastauksia 25,0 % ja 18,8 %). Muihin luokkiin sijoittuvista kohdemuodoista vain *kukkia* on odotuksenmukaisesti saanut runsaasti tavoitevastauksia (31,3 %). Tämä on sikäli mielenkiintoista, että tehtävän 2 vastaava muoto, *juhlia*, sai kaksi tulkintaa ainoastaan yhdeltä informantilta; ilmeisesti neutraali konteksti on tässä tapauksessa edistänyt monitulkintaisuuden havaitsemista.

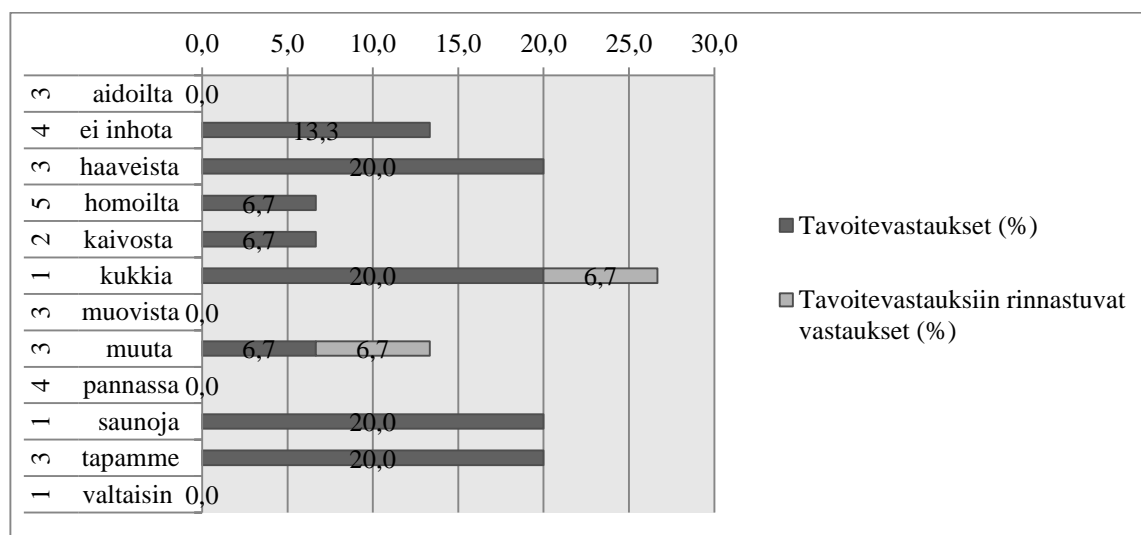
Myös suurimmalle osalle muista luokkiin 1, 2 ja 4 kuuluvista kohdemuodoista on annettu enemmän tavoitevastauksia kuin tehtävän 2 vastaaville muodoille, mutta tavoitevastausten osuus jää silti vaatimattomaksi (vrt. *ei inhota* 6,3 %, *pannassa* 12,5 %, *saunoja* 12,5 % ja *valtaisin* 6,3 %); *kaivosta* on saanut jopa vähemmän tavoitevastauksia (6,3 %) kuin tehtävän 2 vastaava muoto *lautasta*. Kolmanteen luokkaan sijoittuvista kohdemuodoista huomionarvoinen on *muuta*: se on pronominin tai verbin muodoksi hahmottuvista kohdemuodoista (vrt. *heitä* – *tuota* – *muuta*) ensimmäinen, joka on saanut myös verbitulkinnan. Tätä voinee pitää kontekstin ansiona, sillä semanttinen vihje *muuttomiehet.fi* lienee helppo assosoida *muuttaa*-verbiin.

Fingerpori-konteksteissa (kontekstit 1, 2, 5 ja 6) oma vaikutuksensa on luultavasti ollut sillä, että tulkintaa ohjaavat sekä sanalliset että kuvalliset vihjeet (ks. kontekstien kuvaukset liitteestä 2). Osa informanteista on ehkä osannut hyödyntää monipuolisesti kummankin tyyppin vihjeitä, kun taas osa on tukeutunut vain jompaankumpaan vihjetyyppiin. Kohdemuotojen *aidoilta* ja *pannassa* lisäksi sarjakuvakonteksti näyttää helpottaneen yhdyssanan perusmuodoksi tai yhdistämättömän sanan taivutusmuodoksi hahmottuvan *homoilta*-muodon (lk. 5) tulkintaa: se on tunnistettu monitulkintaiseksi tehtävän 2 vastaavaa muotoa (*lauluilta*) useammin (tavoitevastauksia 18,8 % vs. 12,5 %). Valtaosa informanteista on silti oivaltanut vain joko 'homo'- tai 'homoilta'-merkityksen, mikä tulee tarkemmin puheeksi yhden tavoitemuodon sisältävien vastausten analyysissa.

Homonymien tasa- tai eriarvoisuuden (ks. asetelma 2) yhteys merkitysten kattavaan tai selektiiviseen aktivoitumiseen voidaan tiivistää seuraavasti: Merkitysten tasa-arvoisuus (frekvenssien etäisyys SKT:ssa alle 2 000 lekseemiä) ei valtaosassa tapauksista näytä johtaneen kattavaan aktivoitumiseen, sillä tavoitevastauksia on kyseisen kriteerin täyttävälle kohdemuodoille (*aidoilta*, *ei inhota*, *kaivosta*, *kukkia*, *muuta* ja *tapamme*) nimetty keskimäärin vain 16,7 prosenttia (vaihteluväli 6,3–31,3 %). Toisaalta tasa-arvoisten homonymien merkitykset ovat kuitenkin todennäköisemmin aktivoituneet kattavasti kuin eriarvoisten homonymien (frekvenssien etäisyys SKT:ssa yli 2 000 lekseemiä) merkitykset, sillä jälkimmäiseen ryhmään kuuluville kohdemuodoille (*haaveista*, *muovista*, *saunoja* ja *valtaisin*) tavoitevastauksia on annettu keskimäärin ainoastaan 7,8 prosenttia (vaihteluväli 6,3–12,5 %).

Käytännössä keskiarvoon yltää tasa-arvoisista homonyymeista kuitenkin vain puolet (*tapamme* 18,8 %, *aidoilta* 25,0 % ja *kukkia* 31,3 % tavoitevastauksia) ja eriarvoisista homonyymeista vastaavasti vain puolet jää keskiarvon alapuolelle (*muovista* 6,3 % ja *valtaisin* 0,0 % tavoitevastauksia). Voinee siis olettaa, että merkitysten kattava aktivoituminen on tehtävässä 3 ollut vähäistä riippumatta sen paremmin merkitysdominanssista kuin frekventtiyden ja läpinäkyvyyden jakautumisesta tavoitemuotojen kesken. Alla jatkuva tulosten analyysi osoittaa, päteekö sama tendenssi myös muihin informanttiryhmiin.

R1b: Yhdeksäsluokkalaiset ovat päätyneet tavoitevastaukseen yllättäen jonkin verran harvemmin kuin kahdeksäsluokkalaiset: tavoitevastauksen on nimennyt keskimäärin 1,6/15 informanttia, joten niiden osuus on vain 10,6 prosenttia – aivan kuten tehtävässä 2. Kohdemuodoittain tehtävän 3 tavoitevastaukset jakautuvat kuvion 18 (alla) osoittamalla tavalla:

KUVIO 18. Tavoitevastausten ja tavoitevastauksiin rinnastuvien vastausten osuudet tehtävässä 3, R1b. Kohdemuotojen edellä frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokka (1–5).

Yhdeksäsluokkalaisten tulokset eroavat selvästi kahdeksäsluokkalaisten tuloksista: kohdemuotojen monitulkintaisuuden on parhaimmillaankin huomannut vain neljä informanttia (26,7 %), ja neljän kohdemuodon (*aidoilta*, *muovista*, *pannassa* ja *valtaisiin*) monitulkintaisuus on kaikilta jäänyt oivaltamatta. Toisaalta tehtävässä 2 tunnistamatta jäi peräti viiden kohdemuodon monitulkintaisuus. Tavoitevastauksia myös on vain neljässä tapauksessa (vrt. *aidoilta*, *kaivosta*, *tapamme* ja *pannassa*) annettu vähemmän kuin tehtävän 2 vastaaville muodoille (*aroilta*, *lautasta*, *nuolemmme* ja *turvassa*). Kahdeksäsluokkalaisia paremmin yhdeksäsluokkalaiset ovat oivaltaneet ainoastaan kohdemuotojen *ei inhota*, *haaveista* ja *saunoja* vaihtoehtoiset merkitykset. Heikkoa tulosta selittää nähdäkseni parhaiten yhdeksäsluokkalaisten arvosanjakauman epätasaisuus ja ylimpien arvosanojen harvinaisuus (vrt. luku 5.1).

Frekvenssin ja läpinäkyvyyden mukaisessa tarkastelussa luokkien 1, 2 ja 4 ja toisaalta luokan 3 välille ei muodostu merkittävää eroa: monitulkintaisuus on ensiksi mainituissa

luokissa havaittu keskimäärin 11,1-prosenttisesti (vaihteluväli 0,0–26,7 %), viimeksi mainitussa luokassa 9,3-prosenttisesti (vaihteluväli 0,0–20,0 %). Vakuuttavaa näyttöä siitä, että frekvenssin ja läpinäkyvyyden kasautuminen yhteen ja samaan tavoitemuotoon (lk. 3) vaikeuttaisi monitulkintaisuuden havaitsemista, ei keskiarvon perusteella ole, eikä myöskään yksittäisten kohdemuotojen tarkastelu johda toisenlaiseen lopputulokseen.

Ensimmäiseen, toiseen ja neljänteen luokkaan kuuluvista kohdemuodoista ainoastaan *kukkia* ja *saunoja* (tavoitevastauksia 20,0 % + 6,7 % ja 20,0 %) käyttäytyvät hypoteesini mukaisesti: ne on oivallettu monitulkintaisiksi vähintään kolmannen luokan keskiarvon (11,1 %) mukaisesti. Tämän uskon johtuvan ennen kaikkea kontekstista, sillä tavoitevastauksia on näissä tapauksissa nimetty enemmän kuin tehtävän 2 vastaaville muodoille *juhlia* ja *neuvoja*.

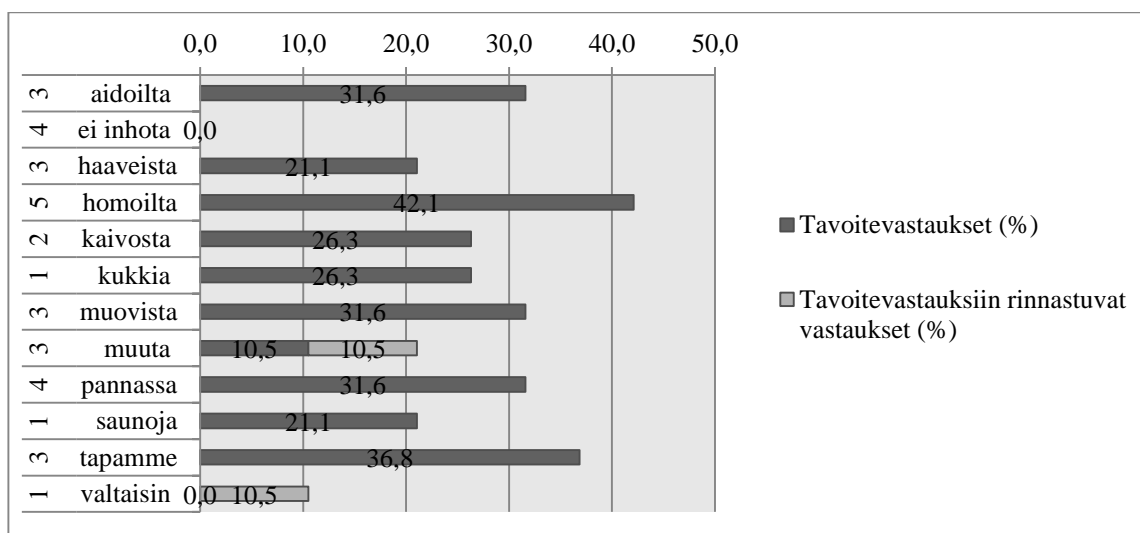
Kolmanteen luokkaan sijoittuvista kohdemuodoista hypoteesiani vahvistavat vain *aidoilta* ja *muovista*, joille ei ole nimetty lainkaan tavoitevastauksia. Muille samaan luokkaan sijoittuville kohdemuodoille (*haaveista*, *muuta* ja *tapamme*) tavoitevastauksia on nimetty jopa huomattavasti enemmän kuin luokkiin 1, 2 ja 4 sijoittuville kohdemuodoille keskimäärin: tulkinnat 'haave' ja 'haavi' on oivaltanut kolme informanttia (20,0 %), samoin kuin tulkinnat 'tapa' ja 'tappaa'; tulkinnat 'muu' ja 'muuttaa' on tunnistanut kaksi informanttia (13,3 %). Näissä tapauksissa kontekstuaaliset vihjeet ovat oman intuitiivisen arvioni perusteella erityisen selviä, joten tavoitevastausten täydellinen puuttuminen olisi ollut todella yllättävää.

Juuri kontekstien vuoksi frekvenssin ja läpinäkyvyyden vaikutusta informanttien tulkintoihin on vaikeampi arvioida objektiivisesti kuin tehtävässä 2, jossa muodot esiintyivät kontekstista. Tärkein havainto onkin mielestäni se, että osa konteksteista on kyllä auttanut oivaltamaan homonymisten sananmuotojen vaihtoehtoiset merkitykset toisia tehokkaammin mutta että merkitykset näyttävät silti aktivoituneen pääosin selektiivisesti.

Merkitysten kattavasta aktivoitumisesta on niukalti viitteitä sekä kaikkien muotojen (tavoitevastauksia keskimäärin 10,6 %) että tasa-arvoisten ja eriarvoisten homonymien erillisessä arvioinnissa: tavoitevastauksia on annettu kutakuinkin saman verran niille kohdemuodoille, joissa tavoitemuotojen frekvenssit ovat SKT:ssa korkeintaan 2 000

lekseemin päässä toisistaan, kuin niille kohdemuodoille, joissa frekvenssit ovat yli 2 000 lekseemin päässä toisistaan. Tavoitevastausten osuus on ensiksi mainitussa tapausryhmässä keskimäärin 11,1 prosenttia (vaihteluväli 0,0–26,7 %), viimeksi mainitussa 10,0 prosenttia (vaihteluväli 0,0–20,0 %). Merkitykset näyttävät siis aktivoituneen mitä suurimmassa määrin selektiivisesti – huolimatta siitä, että kielellä leikitellään monissa konteksteissa selvästi.

R2: Lukiolaisista keskimäärin 4,8/19 on nimennyt kohdemuodoille kaksi tavoitemuotoa. Tavoitevastausten esiintyvyys on keskimäärin 25,0 prosenttia, mikä on huomattavasti enemmän kuin yläkoululaisilla. Silti tavoitevastauksia on annettu vain 4,8 prosenttiyksikköä enemmän kuin tehtävässä 2. Näin tarkasteltuna neutraali konteksti ei juuri vaikuta edistyneen monitulkintaisuuden havaitsemista. Kohdemuodoittain tavoitevastaukset jakautuvat seuraavasti:

KUVIO 19. Tavoitevastausten ja tavoitevastauksiin rinnastuvien vastausten osuudet tehtävässä 3, R1b. Kohdemuotojen edellä frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokka (1–5).

Kuviosta ilmenee, että tavoitevastausten osuudet vaihtelevat 0 prosentista 42,1 prosenttiin – aivan kuten tehtävässä 2. Neljän kohdemuodon (*kukkia*, *saunoja*, *tapamme* ja *valtaisain*) merkitykset on oivallettu harvemmin kuin tehtävän 2 vastaavien muotojen (*juhlia*, *kuuluisin*, *neuvoja* ja *nuolemme*). Lisäksi kielteinen verbinmuoto *ei inhota* on kontekstin tuesta huolimatta jäänyt tavoitevastauksitta, aivan kuten tehtävän 2 *ei herätä*.

Tässä ei sinänsä ole mitään yllättävää, sillä jo tehtävissä 1 ja 2 tuli todettua, että kielteisten verbinmuotojen perusmuoto on lukiolaisille epäselvä: passiivi- tai aktiivitulkituksille kielto muodoille (*ei erota*, *ei herätä* ja *ei inhota*) on annettu hyvin runsaasti muita kuin tavoitemuodon sisältäviä vastauksia (ks. liite 5). Toisaalta ainoastaan tehtävän 2 kielteiselle verbinmuodolle *ei herätä* on edes satunnaisesti yritetty nimetä kaksi perusmuotoa; tämä antaa syytä olettaa, että kohdemuodon *ei inhota* monitulkitaisuus on todella jäänyt havaitsematta. Yläkoululaisilta *ei inhota* on kaikkiaan kolmesti saanut kaksi tavoitetulkintaa. Yläkoululaisten tuloksista poikkeaa myös se, että konteksti ei näytä helpottaneen *kukkia*-muodon substantiivi- ja verbitulkinnan oivaltamista: se on saanut kaksi tavoitemuotoa harvemmin kuin tehtävän 2 vastaava *juhlia*-muoto.

Vastausten tarkastelu frekvenssin ja läpinäkyvyyden kannalta johtaa samaan lopputulokseen kuin R1a:ssa ja R1b:ssä: monitulkitaisuus on havaittu vähintään yhtä hyvin niissä tapauksissa, joissa sekä frekvenssi että läpinäkyvyys tukevat tietyn merkityksen aktivoitumista (lk. 3), kuin niissä tapauksissa, joissa frekvenssi ja läpinäkyvyys ovat joko vastakkain tai kilpailevat erikseen jotakin kolmatta muuttujaa vastaan (lk:t 1, 2 ja 4). Ensiksi mainitussa tapausryhmässä monitulkitaisuus on havaittu keskimäärin 26,3-prosenttisesti (vaihteluväli 21,1–36,8 %), viimeksi mainitussa 21,2-prosenttisesti (vaihteluväli 0,0–31,6 %).

Kolmannen luokan muodoista yksikään ei käyttäydy hypoteesini mukaisesti: kaikki kohdemuodot ovat saaneet vähintään yhtä paljon tavoitevastauksia kuin ensimmäiseen, toiseen ja neljänteen luokkaan sijoittuvat kohdemuodot keskimäärin; *aidoilta* (tavoitevastauksia 31,6 %), *muovista* (31,6 %) ja *tapamme* (36,8 %) ylittävät keskiarvon selvästi. Jälkimmäisiin luokkiin sijoittuvista kohdemuodoista hypoteesiani noudattaa ainoastaan *pannassa*, jossa tavoitevastausten osuus (31,6 %) on huomattavasti suurempi kuin kolmanteen luokkaan sijoittuvissa kohdemuodoissa keskimäärin. Kaksi vähiten tavoitevastauksia saanutta muotoa (*ei inhota* 0,0 % ja *valtaisin* 10,5 %) sijoittuvat hypoteesini vastaisesti luokkiin 4 ja 1.

Mielenkiintoista on, että frekvenssi- ja läpinäkyvyysuhteiltaan spesifioimaton *homoilta* on saanut enemmän tavoitetulkintoja (42,1 %) kuin mikään muu tehtävän 3 kohdemuodoista. Mahdollinen selitys lukiolaisten yläkoululaisia selvästi parempaan tulokseen (vrt. tavoitevastausten osuudet R1a:ssa 18,8 % ja R1b:ssä 6,7 %) on

maailmantieto: TV2:n Homoilta (Ajankohtainen kakkonen: 12.10.2010¹⁶), jossa keskusteltiin seksuaalivähemmistöjen oikeuksista, on ehkä ollut lukiolaisille tuttu. Lisäksi he ovat saattaneet lukea Fingerporia, sillä myös muille kolmelle Fingerpori-stripeissä esiintyvälle kohdemuodolle (*aidoilta, kaivosta ja pannassa*) on nimetty kaksi tavoitemuotoa keskimääräistä useammin (tavoitevastausten osuudet 31,6 %, 26,3 % ja 31,6 %). Fingerporien käyttö testiaineistona ei tästä syystä välttämättä ollut paras mahdollinen ratkaisu.

Merkitysdominanssilla (ks. asetelma 3 yllä) ei näytä olevan selvää yhteyttä siihen, ovatko homonyymisten sananmuotojen merkitykset aktivoituneet kattavasti vai valikoivasti: tasa-arvoisille homonyymeille (frekvenssien etäisyys SKT:ssa alle 2 000 lekseemiä) tavoitevastauksia on nimetty keskimäärin 21,9 prosenttia ja eriarvoisille homonyymeille (frekvenssien etäisyys SKT:ssa yli 2 000 lekseemiä) 18,4 prosenttia. Vaihteluväli on tasa-arvoisissa homonyymeissa (*aidoilta, ei inhota, kaivosta, kukkia, muuta ja tapamme*) 0,0–36,8 prosenttia ja eriarvoisissa (*haaveista, muovista, saunoja ja valtais*) 10,5–31,6 prosenttia.

Eniten tavoitevastauksia (42,1 %) on kuitenkin saanut kohdemuoto, jonka frekvenssisuhteet ovat epäselvät (vrt. *homoilta*), ja vähiten (0,0 %) kohdemuoto, jonka merkitykset ovat täysin tasa-arvoiset (vrt. *ei inhota*) mutta joka on osoittautunut rakenteeltaan ongelmalliseksi. Se, että kaikkiaan seitsemälle kohdemuodolle (*aidoilta, haaveista, homoilta, kaivosta, muovista, muuta ja pannassa*) on nimetty enemmän tavoitevastauksia kuin tehtävän 2 vastaaville muodoille (*aroilta, paineista, lauluilta, lautasta, lasista, tuota ja turvassa*), viittaa siihen, että neutraali konteksti on joissain tapauksissa edistänyt monitulkintaisuuden havaitsemista. Silti merkitykset näyttävät valtaosassa tapauksista aktivoituneen selektiivisesti, kuten kontekstittomassa tehtävässä 2.

R3: S2-opiskelijat eivät tässä tehtävässä ole havainneet yhdenkään kohdemuodon monitulkintaisuutta. Tehtävä on siis mennyt vielä heikommin kuin tehtävä 2, jossa monitulkintaiseksi oivallettiin kaksi kohdemuotoa ja jossa monitulkintaisuuden tunnistamisprosentti oli keskimäärin 2,4. Samalla tulos tarkoittaa, etteivät S2-informantit ole lainkaan oivaltaneet kielellä leikittelyä. Yhden tavoitemuodon

¹⁶ Myös 9.4.1996 on järjestetty vastaavanlainen keskusteluilta, mutta siitä lukiolaiset eivät ikänsä vuoksi luultavasti tiedä.

sisältävien vastausten analyysi paljastaa, onko informanttien tulkintoja ohjannut kontekstin sijasta frekvenssi, kuten prosessointitutkimusten perusteella voisi ennustaa (vrt. luku 4.2.2).

5.4.3.2. Yhden tavoitemuodon sisältävät vastaukset

Noudatan yhden tavoitemuodon sisältävien vastausten analyysissä samoja periaatteita kuin tehtävässä 2, mutta kiinnitän lisäksi huomiota konteksteihin ja niiden neutraaliuteen. Tulosten tulkinnassa hyödynnän samaa frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokitusta kuin tavoitevastausten analyysissä (ks. asetelma 3 liitteestä 1). Pyrin vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

1. Kuinka usein tavoitemuotojen suosituimmuus on ratkennut (a) frekvenssin, (b) läpinäkyvyyden, (c) frekvenssin ja läpinäkyvyyden tai (d) jonkin satunnaismuuttujan perusteella?
2. Millaisissa tapauksissa tavoitemuotojen osuudet jakautuvat epätasaisimmin?
3. Millaiset tavoitemuodot jäävät kokonaan nimeämättä?

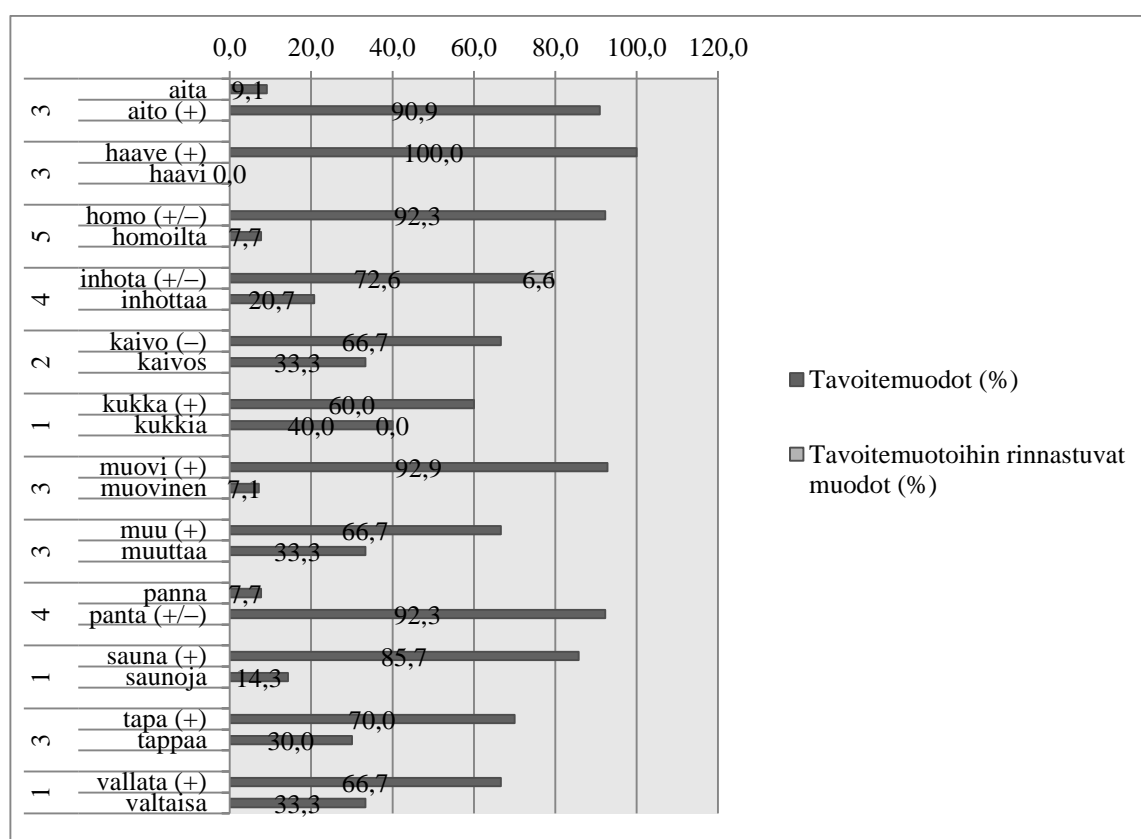
Hypoteesini on, että tavoitemuotojen suosituimmuus on luokissa 1 ja 2 määräytynyt enimmäkseen frekvenssin, luokassa 4 läpinäkyvyyden ja luokassa 3 frekvenssin ja läpinäkyvyyden perusteella. Satunnaismuuttujien rooli lienee vähäinen. Frekvenssin asemaa tulkinnassa korostavat luvussa 4.2.2 esitetyt yleistyksiset, joiden mukaan ainakin englannin kielen leksikaalisten homonyymien merkitykset aktivoituvat neutraalissa kontekstissa valikoivasti siten, että frekvenssi määrää, mikä merkitys tulee aktivoitua.

Frekvenssikriteerin täyttävät muodot *kukka*, *sauna* ja *vallata* (lk. 1) sekä *kaivos* (lk. 2). Läpinäkyvyyskriteerin puolestaan täyttävät tavoitemuodot *kukkia*, *saunoja* ja *valtaisa* (lk. 1) sekä *inhota* ja *panna* (lk. 4). Kummankin kriteerin perusteella ensisijaisia ovat tavoitemuodot *aito*, *haave*, *muovi*, *muu* ja *tapa* (lk. 3). Tavoitemuodot *kaivo* (lk. 2), *aita*, *haavi*, *muovinen*, *muuttaa* ja *tappaa* (lk. 3), *inhottaa* ja *panta* (lk. 4) sekä *homo* ja *homoilta* (lk. 5) eivät täytä sen paremmin frekvenssi- kuin läpinäkyvyyskriteeriäkään.

Vaihtoehtoisten tavoitemuotojen osuuksien oletan jakautuvan epätasaisimmin niissä tapauksissa, joissa sekä frekvenssi että läpinäkyvyys tukevat jommankumman

tavoitemuodon aktivoitumista (lk. 3). Vastaavasti sellaiset tavoitemuodot, jotka eivät täytä sen paremmin frekvenssi- kuin läpinäkyvyyskriteeriäkään (vrt. luokat 2, 3, 4 ja 5), jäävät muita todennäköisemmin nimeämättä. Hypoteesieni toteutumista tarkastelen seuraavaksi.

R1a: Tehtävän 3 kohdemuodot ovat saaneet yhden tavoitemuodon tai tavoitemuotoon rinnastuvan muodon keskimäärin 12,0/16 informantilta, mikä vastaa 75,0:aa prosenttia kaikista informanteista (vrt. tehtävä 2: 82,3 %). Tavoitemuotojen keskinäiset osuudet käyvät ilmi kuviosta 20 (alla).

KUVIO 20. Tavoitemuotojen suhteelliset osuudet tehtävässä 3, R1a. Tavoitemuotojen edellä frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokka (1–5), suosittumman muodon perässä tieto yleisemmän tai harvinaisemman merkityksen mukaisuudesta (+ tai -); merkintä +/- tarkoittaa, että frekvenssisuhteet eivät ole tiedossa.

Tavoitemuotojen osuudet näyttävät jakautuvan jonkin verran tasaisemmin kuin tehtävässä 2: vain yhdessä tapauksessa (vrt. *haaveista*) jompikumpi tavoitemuodoista on saavuttanut 100,0-prosenttisen suosion, ja toisaalta erotus on pienimmilläänkin 33,3 prosenttiyksikköä (vrt. *kaivosta*, *muuta* ja *valtaisista*). Keskimäärin tavoitemuotojen

osuudet (erotus 60,7 %-yksikköä) ovat kuitenkin lähes yhtä kaukana toisistaan kuin tehtävässä 2.

Suosittummat tavoitemuodot ovat *aito* (90,9 %), *haave* (100,0 %), *homo* (92,3 %), *inhota* (72,6 % + 6,6 %), *kaivo* (66,7 %), *kukka* (60,0 %), *muovi* (92,9 %), *muu* (66,7 %), *panta* (92,3 %), *sauna* (85,7 %), *tapa* (70,0 %) ja *vallata* (66,7 %). Frekventimpi tavoitemuoto on päässyt voitolle kahdeksassa tapauksessa, harvinaisempi vain yhdessä tapauksessa. Viisi niistä tapauksista, joissa frekventimpi muoto on päätyntä tulkinnoista suosittumaksi, kuitenkin selittyy frekvenssin ja läpinäkyvyyden yhteisvaikutuksella (lk. 3), joten frekvenssin perusteella ratkenneita tapauksia on lopulta vain kolme (vrt. *kukkia*, *saunoja* ja *valtaisin*).

Huomionarvoista on kuitenkin, että frekvenssin kannalta relevantteja kohdemuotoja on tehtävässä 3 vain neljä (vrt. lk:t 1 ja 2). Niinpä frekvenssin vaikutus tuloksiin näyttää huomattavasti vankemmalta kuin tehtävässä 2, jossa ainoa edes näennäisesti frekvenssin perusteella ratkennut kohdemuoto oli *neuvoja*. Myös tehtävässä 3 frekvenssikriteerin täyttävät suosittumiksi päätyneet muodot *kukka*, *sauna* ja *vallata* ovat luultavasti saaneet tukea myös muista tekijöistä, kuten jo valmiiksi perusmuotoisen sanan välttelystä (vrt. *kukkia*) tai toisen tulkintavaihtoehdon tuntemattomuudesta: deverbaalijohdoksen *saunoja* on merkinnyt itselleen tuntemattomaksi kaksi informanttia ja adjektiivijohdoksen *valtaisa* kolme informanttia (ks. liite 6).

Läpinäkyvämpi muoto on päässyt voitolle vain yhdessä tapauksessa (vrt. *ei inhota*) ja sekä frekvenssi- että läpinäkyvyyskriteerin vastainen muoto kolmessa tapauksessa (vrt. *homoilta*, *kaivosta* ja *pannassa*). Se, että *kaivosta* on useammin saanut perusmuodokseen *kaivon* kuin *kaivoksen*, viittaa siihen, että informantit ovat tukeutuneet tulkinnassaan ennen kaikkea syntaktisiin vihjeisiin: lauseen loppukentässä suuntaa ilmaisevan adverbiaalinen (*Rovaniemelle*) edellä on tulkinnan mukaan joko objekti (*kaivos*) tai lähtöpistettä ilmaiseva adverbiaali (*kaivo*). Jälkimmäinen tulkinta sopii semanttisesti täydentämään rakenteen. 'Kaivos' sen sijaan olisi maailmantiedon perusteella luontevampi tulkinta, sillä radiossa on tavallista kertoa mielipiteensä ajankohtaisista asioista.

Maailmantietoa ei näytä hyödynnetyn myöskään kohdemuodon *homoilta* (lk. 5) tulkinnassa: lähes kaikki kahdeksaluokkalaiset (92,3 %) ovat antaneet sille

perusmuodon *homo*, jonka aktivoitumista puoltavat ennen muuta typografiset seikat ja *kieltää*-verbin rektio (vrt. *kielletty* + abl.). Myös Aitavaara (1999: 70) toteaa tutkimuksessaan maailmantietoon kytkeytyvien merkitysten olleen yläkoululaisille hankalasti oivallettavia. On tosin huomautettava, että tehtävässä 5 kolme informanttia on merkinnyt yhdyssubstantiivin *homoilta* itselleen tuntemattomaksi. Yhdyssana on kuitenkin semanttisesti läpinäkyvä, joten sanan tuntemattomuus kertonee juuri maailmantiedon puutteellisuudesta: käsite ei ole ollut informanteille televisiosta tuttu (vrt. Ajankohtainen kakkonen 12.10.2010).

Neljänteen luokkaan sijoittuva *pannassa* sen sijaan on luultavasti juuri maailmantiedon ohjaamana tulkittu substantiivin *panta* taivutusmuodoksi. Koiranpanta on kuitenkin niin arkinen asia, ettei tämän tulkinnan oivaltaminen vaadi kummoisia taustatietoja. Lisäksi vaihtoehtoinen lekseemi, kirkonkirousta merkitsevä *panna*, on vaikea sovittaa yhteen *koiran* kanssa, ja sen onkin vastauksessaan nimennyt vain yksi informantti. Kahdelle informantille koko lekseemi on tuntematon (ks. liite 6).

Tavoitemuotojen osuuksissa on havaittavissa samanlainen tendenssi kuin tehtävässä 2: osuudet jakautuvat hypoteesini mukaisesti epätasaisemmin niissä tapauksissa, joissa jompikumpi tavoitemuodoista on sekä frekvenssiltään että läpinäkyvyydeltään ensisijainen (lk. 3), kuin niissä tapauksissa, joissa frekvenssi ja läpinäkyvyys eivät kasaudu vain jompaankumpaan tavoitemuotoon (lk. 1, 2 ja 4). Ensiksi mainitussa tapausryhmässä tavoitemuotojen osuudet ovat keskimäärin 68,2 prosenttiyksikön päässä toisistaan (vaihteluväli 33,3–100,0 %-yksikköä) ja viimeksi mainitussa 50,5 prosenttiyksikön päässä (vaihteluväli 20,0–71,4 %-yksikköä). Tehtävään 2 verrattuna tavoitemuotojen osuudet jakautuvat kuitenkin myös luokkaan 3 sijoittuvissa kohdemuodoissa melko tasaisesti, eikä frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokkien välille sen vuoksi muodostu yhtä selvää eroa (tehtävässä 2 erotus 32,0 %-yksikköä). Epätasaisimmin jakautuvat frekvenssiltään ja läpinäkyvyydeltään spesifioimattoman kohdemuodon *homoilta* tulkinnat (ks. analyysi edellä).

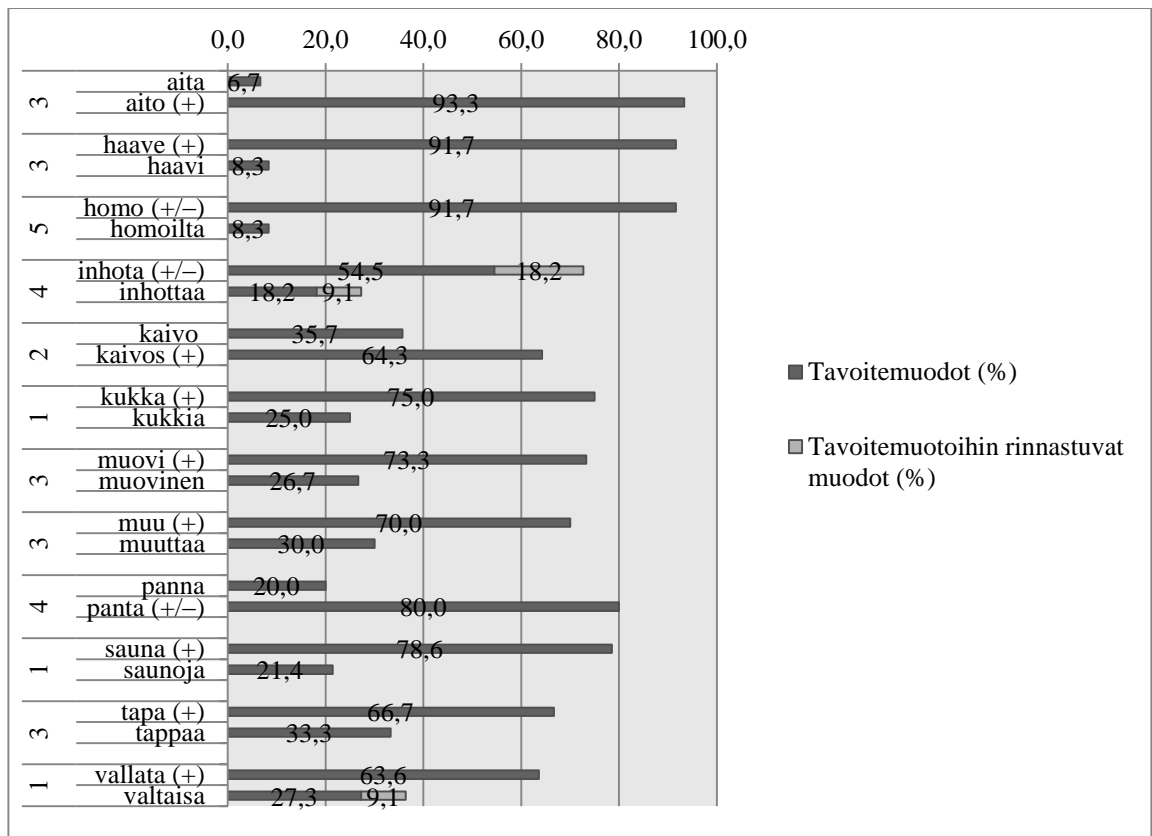
Huomionarvoista on, että kolmanteen luokkaan kuuluvista kohdemuodoista (*aidoilta*, *haaveista*, *muovista*, *muuta* ja *tapamme*) ainoastaan *haaveista* on kaikilta informanteilta saanut saman tulkinnan: abstraktisubstantiivi *haave* on tyystin syrjäyttänyt kontekstissa mainittuun *kalastajaan* luontevasti liittyvän substantiivin *haavi*, joka on kaikista tavoitemuodoista ainoa vastauksissa esiintymätön muoto. Se, että frekvenssi ja

läpinäkyvyys ovat vaikuttaneet tulkintaan enemmän kuin kontekstuaaliset vihjeet, on mielestäni yllättävää, mutta näyttää vahvistavan tutkimustuloksia, joiden mukaan merkitysten aktivoitumisen määrää neutraalissa kontekstissa frekvenssi (vrt. luku 4.2.2).

Hypoteesistani poikkeavat selvimmin kohdemuodot *muuta* ja *tapamme*, joille informantit ovat melko tasapuolisesti nimenneet perusmuotoja *muu* ja *muuttaa* (erotus 33,3 %-yksikköä) tai *tapa* ja *tappaa* (erotus 40,0 %-yksikköä); tehtävän 2 vastaavat kohdemuodot *tuota* (lk. 3) ja *nuolemme* (lk. 2) saivat lähes poikkeuksetta tulkinnakseen pronominin *tu* tai verbin *nuolla*. Se, että tehtävän 2 suosituimmille muodoille vastakkaiset muodot *muuttaa* ja *tapa* ovat saavuttaneet näinkin paljon suosiota, lienee ainakin osittain kontekstin ansiota: *muuttaa*-verbiin ajatukset ohjaa semanttinen vihje *muuttomiehet.fi*, ja omistusliitteiseen substantiiviin *tapa* johdattaa kollokaatio *tapa toimia* eli *toimintatapa*. Toisaalta *tapamme* ja *nuolemme* – joka sai kaikilta informanteilta verbitulkinnan – eivät ole sikäli vertailukelpoisia, että *nuolemme* kuuluu frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokkaan 2, kun taas *tapamme* kuuluu luokkaan 3. Lisäksi *tapa* on yleisempi substantiivi kuin *nuoli* (fr. SKT:ssa 71 vs. 7844).

Ensimmäiseen, toiseen ja neljänteen luokkaan kuuluvista kohdemuodoista erottuvat jo esillä olleet kohdemuodot *pannassa* (lk. 4) ja *saunoja* (lk. 1), joissa tulkinnat jakautuvat vähintään yhtä epätasaisesti kuin kolmanteen luokkaan sijoittuvissa kohdemuodoissa keskimäärin: substantiivin *panta* erotus *pannaan* on 84,6 prosenttiyksikköä ja substantiivin *sauna* erotus *saunojaan* 71,4 prosenttiyksikköä. Kummassakin tapauksessa yhtenä selittävänä tekijänä on maailmantieto: *koira* ja *panta* liittyvät luontevammin yhteen kuin *koira* ja *panna*, ja myytäviä kohteita ovat yleensä *saunat*, eivät *saunojat*. Lisäksi kohdemuodon *saunoja* tulkintaan on saattanut vaikuttaa myös se, että frekvenssiltään toissijaiseen ’saunoja’-merkitykseen ohjaava vihje tulee vasta tekstinäytteen lopussa (ks. kontekstin kuvaus liitteestä 2); siksi on todennäköistä, että ’sauna’-tulkinta juolahtaa ensimmäisenä mieleen.

R1b: Yhdeksäsluokkalaiset ovat antaneet yhden tavoitemuodon sisältäviä vastauksia keskimäärin 85,0 prosenttia, mikä tarkoittaa, että yhden tavoitemuodon on nimennyt keskimäärin 12,8/15 informanttia. Kohdemuodoittain tavoitemuotojen osuudet jakautuvat kuvion 21 (alla) osoittamalla tavalla.

KUVIO 21. Tavoitemuotojen suhteelliset osuudet tehtävässä 3, R1b. Tavoitemuotojen edellä frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokka (1–3); + tai – suositumman muodon perässä kertoo, onko kyse kohdemuodon yleisemmästä vai harvinaisemmasta merkityksestä; merkintä +/- tarkoittaa, että frekvenssisuhteet eivät ole tiedossa.

Tavoitemuotojen osuudet jakautuvat jonkin verran tasaisemmin kuin tehtävässä 2: erotus on suurimmillaan 86,7 prosenttiyksikköä (vrt. *aidoilta*) ja pienimmillään 30,0 prosenttiyksikköä (vrt. *kaivosta*, *tapamme* ja *valtais*). Keskimäärin vaihtoehtoisten tavoitemuotojen osuudet ovat 53,5 prosenttiyksikön päässä toisistaan.

Kohdemuotojen suositummat tulkintavaihtoehdot ovat *aito* (93,3 %), *haave* (91,7 %), *homo* (91,7 %), *inhota* (54,5 % + 18,2 %), *kaivos* (64,3 %), *kukka* (75,0 %), *muovi* (73,3 %), *muu* (70,0 %), *panta* (80,0 %), *sauna* (78,6 %), *tapa* (66,7 %) ja *vallata* (63,6 %). Ainoastaan *kaivosta*-muodon tulkinta näyttää ratkenneen eri perustein kuin R1a:ssa: yhdeksäsluokkalaiset ovat päätyneet tavoitemuodoista frekventimpään, kahdeksäsluokkalaiset harvinaisempaan. Käytännössä tämä tarkoittaa, että frekvenssi on R1b:ssä ratkaissut tavoitemuotojen suosion neljässä (vrt. *kaivosta*, *kukkia*, *saunoja* ja *valtais*), läpinäkyvyys yhdessä (vrt. *ei inhota*) ja frekvenssi ja läpinäkyvyys viidessä tapauksessa (vrt. *aidoilta*, *haaveista*, *muovista*, *muuta* ja *tapamme*); kummankin kriteerin vastaisesti on määrätynyt kahden tavoitemuodon (vrt. *homo* ja *panta*) suosio. Mainitsemisen

arvoista on, että kulloinkin frekventimpi tavoitemuoto on poikkeuksetta saavuttanut kilpailijaansa enemmän suosiota. Tämän voi tulkita tukevan prosessointitutkimusten tuloksia, jotka osoittavat merkitysten aktivoituvan neutraalissa kontekstissa frekvenssin mukaisesti (vrt. luku 4.2.2).

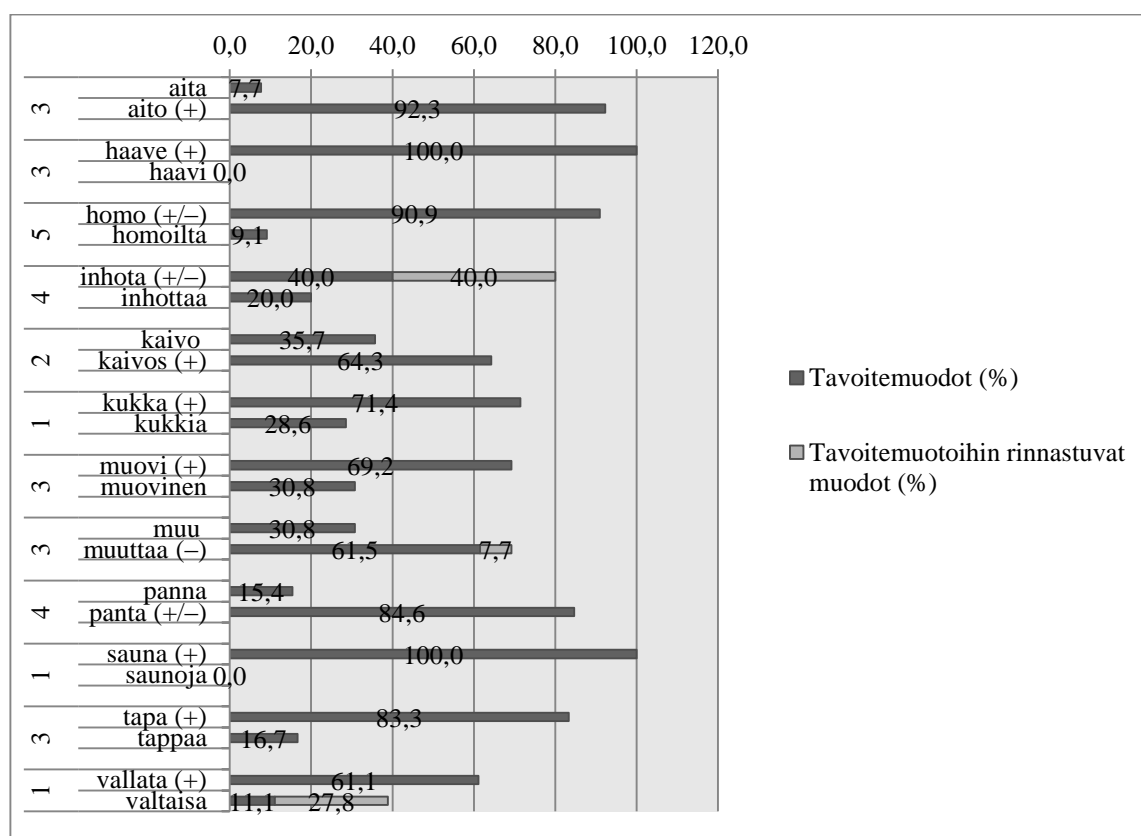
Koska tulokset muilta osin ovat samankaltaiset kuin R1a:ssa, siirryn suoraan toisen hypoteesini tarkasteluun. Aivan kuten tehtävässä 2, vaihtoehtoisten tavoitemuotojen etäisyys korreloi frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokan kanssa: tavoitemuotojen saavuttamat osuudet ovat hypoteesini mukaisesti keskimäärin kauempana toisistaan luokkaan 3 lukeutuissa kohdemuodoissa (*aidoilta*, *haaveista*, *muovista*, *muuta* ja *tapamme*) kuin luokkiin 1, 2 ja 4 sijoittuvissa muodoissa. Prosentuaalisesti välimatka on 58,0 prosenttiyksikköä (lk. 3) ja 44,7 prosenttiyksikköä (lk:t 1, 2 ja 4), joten frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokkien välinen ero ei ole likimainkaan yhtä huomattava kuin tehtävässä 2, jossa se oli 25,7 prosenttiyksikköä. Vaihteluvälit ovat kuitenkin melko suuret: kolmanteen luokkaan kuuluvissa muodoissa 33,3–86,7 prosenttiyksikköä, muihin luokkiin kuuluvissa muodoissa 27,3–57,1 prosenttiyksikköä.

Huomionarvoista on myös se, että yksikään tavoitemuoto ei ole täysin syrjäyttänyt kilpailijaansa edes frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokassa 3. Otaksun tämän olevan kontekstin vaikutusta. Erityisesti kohdemuodoissa *muovista*, *muuta* ja *tapamme* tavoitemuotojen osuudet (erotukset 46,7 %-yksikköä, 40,0 %-yksikköä ja 33,3 %-yksikköä) jakautuvat huomattavasti tasaisemmin kuin tehtävän 2 vastaavissa muodoissa *lasista*, *tuota* ja *nuolemme* (erotukset 86,7 %-yksikköä, 84,6 %-yksikköä ja 100,0 %-yksikköä). Kahdeksasluokkalaisten vastauksissa suuntaus oli sama, paitsi kohdemuodossa *muovista*.

Muihin luokkiin kuuluvista kohdemuodoista vain jo mainittu *homoilta* (lk. 5) erottuu selvästi muista: tavoitemuotojen osuudet (erotus 83,3 %-yksikköä) ovat yhtä kaukana toisistaan kuin kaikkein epätasaisimmin tulkituissa kolmannen luokan muodoissa *aidoilta* ja *haaveista* (erotukset 86,7 %-yksikköä ja 83,3 %-yksikköä). Näissä tapauksissa konteksti ei näytä houkuttelleen tasapuolisesti esiin eri tulkintavaihtoehtoja, mutta kyseessä on luultavimmin usean eri tekijän yhteisvaikutus. Näihin tekijöihin voitaneen lukea ainakin maailmantieto (vrt. *homoilta*) ja siihen kytkeytyvä tulkintojen plausibiliteetti kielenulkoisessa todellisuudessa (vrt. *aidalta* näyttävä vs. *aidolta* näyttävä) sekä vakiintuneiden kollokaatioiden vaikutus (vrt. puheenaiheena haaveet vs.

haavit). Mielenkiintoinen eroavaisuus R1a:n tulokseen on, että *pannassa* on kolmelta informantilta saanut pragmaattisesti epätodennäköisen *panna*-tulkinnan; kyseistä lekseemiä ei toisaalta kukaan yhdeksäsluokkalaisista ole merkinnyt itselleen tuntemattomaksi.

R2: Yhden tavoitemuodon tai tavoitemuotoon rinnastuvan muodon sisältävään vastaukseen on päätyneet keskimäärin 12,9/19 lukiolaista, mikä tarkoittaa, että yhden tavoitemuodon sisältää vastauksista 68,0 prosenttia. Tavoitemuotojen keskinäiset osuudet ilmenevät kuviosta 22 (alla).

KUVIO 22. Tavoitemuotojen suhteelliset osuudet tehtävässä 3, R2. Tavoitemuotojen edellä frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokka (1–3); + tai – suositumman muodon perässä kertoo, onko kyse kohdemuodon yleisemmästä vai harvinaisemmasta merkityksestä; merkintä +/- tarkoittaa, että frekvenssisuhteet eivät ole tiedossa.

Vaihtoehtoisten tavoitemuotojen osuudet vaihtelevat hiukan enemmän kuin tehtävässä 2: erotus on pienimmillään 22,2 prosenttiyksikköä (vrt. *valtais*in), suurimmillaan 100,0 prosenttiyksikköä (vrt. *haaveista* ja *saunoja*). Keskimäärin osuudet ovat kuitenkin

jonkin verran lähempänä toisiaan kuin tehtävässä 2 (keskiarvot 74,6 %-yksikköä ja 61,1 %-yksikköä).

Kohdemuodoille useammin nimetyt perusmuodot ovat *aito* (92,3 %), *haave* (100,0 %), *homo* (90,9 %), *inhota* (40,0 % + 40,0 %), *kaivos* (64,3 %), *kukka* (71,4 %), *muovi* (69,2 %), *muuttaa* (61,5 % + 7,7 %), *panta* (84,6 %), *sauna* (100,0 %), *tapa* (83,3 %) ja *vallata* (61,1 %). Yhdeksäsluokkalaisten tuloksista poikkeaa vain yhden kohdemuodon tulosjakauma (vrt. *muuta*), kahdeksäsluokkalaisten tuloksesta kahden (vrt. *muuta* ja *kaivosta*).

Tästä seuraa, että tavoitemuotojen suosituimmuus on luokissa 1 ja 2 poikkeuksetta ratkennut frekvenssin perusteella (vrt. *kukka*, *sauna* ja *vallata*; *kaivos*); luokassa 3 suosituimpi muoto täyttää neljässä tapauksessa viidestä sekä frekvenssi- että läpinäkyvyyskriteerin (vrt. *aito*, *haave*, *muovi* ja *tapa*), yhdessä ei kumpaakaan (vrt. *muuttaa*). Huomionarvoista on, että kummankin kriteerin täyttävä tavoitemuoto on ensimmäistä kertaa nimetty kilpailijaansa harvemmin (vrt. *muu* vs. *muuttaa*). Ilmeisesti kontekstin tarjoama semanttinen vihje *muuttomiehet.fi* on ohjannut tulkintaa voimakkaammin kuin frekvenssi ja läpinäkyvyys; myös yhdeksäsluokkalaisilta *muuttaa*-verbi sai enemmän kannatusta kuin tehtävän 2 vastine *tuottaa*. Frekvenssi- ja läpinäkyvyyskriteerin vastaisesti suosiota ovat saavuttaneet myös tavoitemuodot *homo* (lk. 5) ja *panta* (lk. 4). Läpinäkyvä tavoitemuoto on päässyt voitolle vain yhdessä luokkaan 4 sijoittuvassa tapauksessa (vrt. *inhota*).

Hypoteesini siitä, että tavoitemuotojen keskinäiset suhteet korreloisivat frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokan kanssa, saa tukea, muttei yhtä vahvasti kuin tehtävässä 2: kolmanteen luokkaan sijoittuvissa kohdemuodoissa (*aidoilta*, *haaveista*, *muovista*, *muuta* ja *tapamme*) tavoitemuotojen osuudet ovat keskimäärin 65,6 prosenttiyksikön päässä toisistaan (vaihteluväli 38,5–100,0 %-yksikköä), kun taas ensimmäiseen, toiseen ja neljänteen luokkaan sijoittuvissa kohdemuodoissa osuudet sijoittuvat keskimäärin 53,8 prosenttiyksikön päähän toisistaan (vaihteluväli 22,2–100,0 %-yksikköä). Tehtävässä 2 luokan 3 ja luokkien 1, 2 ja 4 välinen ero oli 21,6 prosenttiyksikköä, kun taas tehtävässä 3 se on vain 11,8 prosenttiyksikköä.

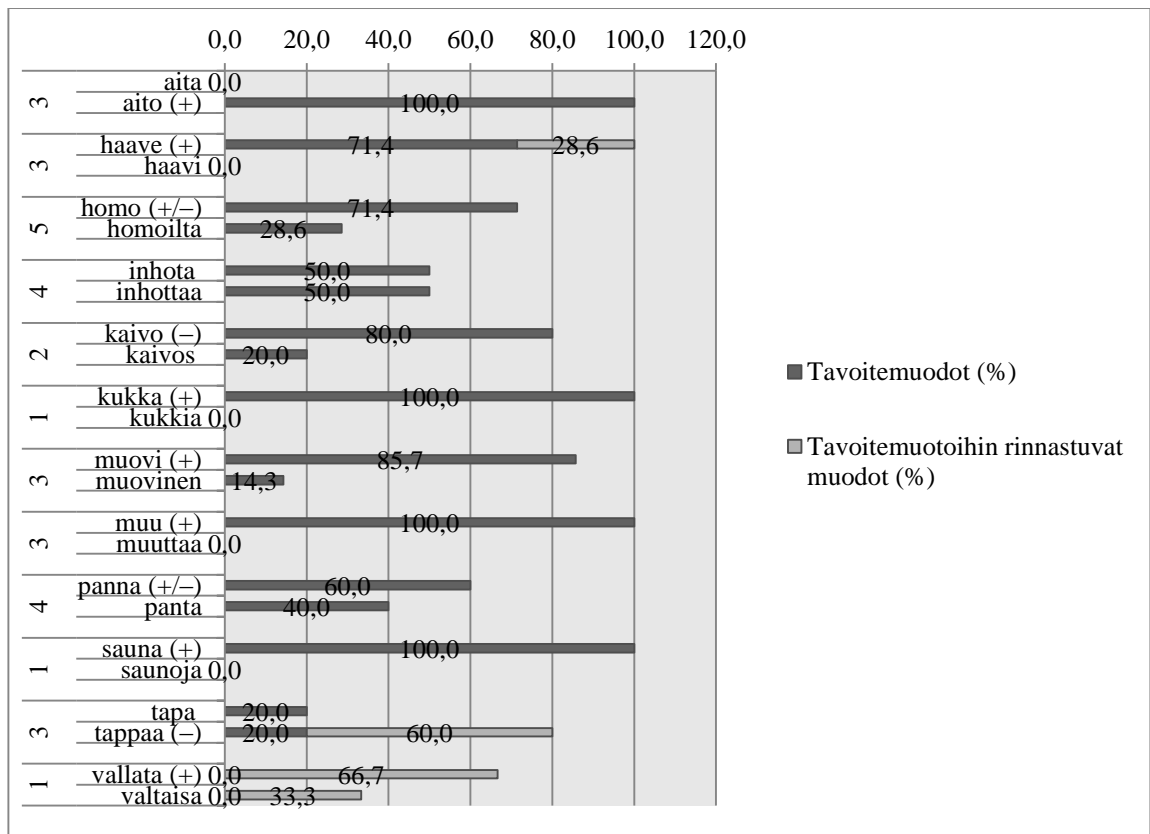
Luokkaan 3 sijoittuvista kohdemuodoista vain *aidoilta* ja *haaveista* ja on hypoteesiani vastaavasti tulkittu huomattavan epätasaisesti (tavoitemuotojen osuuksien väliset

erotukset 84,6 %-yksikköä ja 100,0 %-yksikköä). Sen sijaan kohdemuotojen *muovista*, *muuta* ja *tapamme* tulkinnat jakautuvat tasaisemmin: tavoitemuotojen *muovi* ja *muovinen* osuuksien välinen erotus on 46,7 prosenttiyksikköä, tavoitemuotojen *muuttaa* ja *muu* 40,0 prosenttiyksikköä ja tavoitemuotojen *tapa* ja *tappaa* 33,3 prosenttiyksikköä.

Ensimmäiseen, toiseen ja neljänteen frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokkaan sijoittuvista kohdemuodoista (*kukkia*, *saunoja* ja *valtaisin*; *kaivosta*; *ei inhota* ja *pannassa*) kolmannen luokan keskiarvon ylittää reilusti *saunoja*, joka on järjestään saanut perusmuodokseen elottoman substantiivin *sauna*. Syiksi tavoitemuodon *saunoja* puuttumiseen olen jo aiemmin esittänyt kontekstuaalisen informaation sijaintia ('saunoja'-merkitykseen liittyvä vihje on tekstinäytteen lopussa), 'saunoja'-tulkinnan pragmaattista epätodennäköisyyttä ja jo valmiiksi perusmuotoisen sanan välttelyä vastauksissa. Yksi lisätekijä saattaa olla myös johdoksen vähäinen käyttö. Eräs informantti on jopa merkinnyt sanan itselleen tuntemattomaksi.

Myös Fingerpori-kontekstissa esiintyvä *pannassa*, jonka tulkintojen *panta* ja *panna* osuudet ovat 69,2 prosenttiyksikön päässä toisistaan, yltää kolmanteen luokkaan sijoittuvien muotojen keskiarvoon. Epätasaisesti on tulkittu myös viidenteen luokkaan sijoittuva *homoilta* (lk. 5), jolle suurin osa informanteista (10/11) on nimennyt perusmuodon *homo* (erotus *homoiltaan* 81,8 %-yksikköä). Tämä viittaa siihen, että tulkinta on yläkoululaisista poiketen pohjautunut pikemmin maailmantietoon kuin typografisiin seikkoihin ja *kieltää*-verbin rektioon.

R3: Yhden tavoitemuodon tai tavoitemuotoon rinnastuvan muodon sisältävään vastaukseen on R3:ssa päätyntä keskimäärin 5,4/7 informanttia (77,4 %). Tavoitemuotojen keskinäiset suhteet ilmenevät kuviosta 23 (alla).

KUVIO 23. Tavoitemuotojen suhteelliset osuudet tehtävässä 3, R3. Tavoitemuotojen edellä frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokka (1–3); + tai – suositumman muodon perässä kertoo, onko kyse kohdemuodon yleisemmästä vai harvinaisemmasta merkityksestä; merkintä +/- tarkoittaa, että frekvenssisuhteet eivät ole tiedossa.

Tavoitemuotojen keskinäiset osuudet jakautuvat vaihtelevan tasaisesti: pienimmillään erotus on 0,0 prosenttiyksikköä (vrt. *ei inhota*), suurimmillaan 100,0 prosenttiyksikköä (*aidoilta*, *haaveista*, *kukkia*, *muuta* ja *saunoja*). Keskimäärin erotus on 65,6 prosenttiyksikköä, mikä on pienempi kuin tehtävässä 2.

Useammin nimetyt perusmuodot ovat *aito* (100,0 %), *haave* (71,4 % + 28,6 %), *homo* (71,4 %), *kaivo* (80,0 %), *kukka* (100,0 %), *muovi* (85,7 %), *muu* (100,0 %), *panna* (60,0 %), *sauna* (100,0 %), *tappaa* (20,0 % + 60,0 %) ja *vallata* (0,0 + 66,7 %). Tavoitemuodot *inhota* ja *inhottaa* ovat kumpikin saavuttaneet 50,0-prosenttisen suosion, mikä eroaa suomenkielisten informanttiryhmien tuloksesta: niissä on suosittu transitiivista *inhota*-verbiä. Muiden informanttiryhmien tuloksesta poikkeaa myös se, että *tappaa*-verbi on saavuttanut enemmän suosiota kuin substantiivi *tapa* ja että *pannassa* on useammin saanut perusmuodokseen kirkonkirousta merkitsevän abstraktisubstantiivin *panna* kuin konkreettisen, koiraan luontevasti liittyvän substantiivin *panta*.

Perusmuodon *panna* suosio on sikäli mielenkiintoinen ilmiö, että peräti kuusi seitsemästä informantista on merkinnyt sekä merkityksen 'panna' että 'panta' itselleen tuntemattomaksi (ks. liite 6). Ilmeisesti informantit ovat konstruoineet perusmuodon kieliopillisen tietämyksensä varassa: kolme informanttia on päätenyt fonologisesti läpinäkyvään *panna*-muotoon, kun taas kaksi informanttia on nimennyt astevaihtelunalaisen perusmuodon *panta*. Muut vastaukset ovat *painata* ja *pane*. Suomenkielisten informanttien välille eroavaisuuksia aiheuttaneissa muodoissa (*kaivosta* ja *muuta*) S2-informantit ovat suosineet samoja muotoja kuin yläkoululaiset: *kaivosta* on saanut perusmuodokseen substantiivin *kaivo* (kuten R1a:ssa) ja *muuta* pronominin *muu* (kuten R1a:ssa ja R1b:ssä).

Frekventimpi tavoitemuoto on täten päihittänyt fonologisesti läpinäkyvämmän tavoitemuodon kaikissa ensimmäiseen frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokkaan kuuluvissa kohdemuodoissa (*kukkia*, *saunoja* ja *valtaisin*); sen sijaan toiseen luokkaan sijoittuvan *kaivosta*-muodon tulkinta on ratkennut frekvenssin vastaisesti substantiivin *kaivo* hyväksi, kuten oli laita myös R1a:ssa. Neljänteen luokkaan sijoittuvissa kohdemuodoissa tulkinnan on yhdessä tapauksessa ratkaissut läpinäkyvyys (vrt. *panna*), kun taas toisessa tapauksessa vaihtoehtoiset tavoitemuodot ovat saavuttaneet yhtä paljon suosiota (vrt. *inhota* ja *inhottaa*). Kolmanteen luokkaan sijoittuvissa kohdemuodoissa voitolle on poikkeuksetta päässyt tavoitemuodoista frekventimpi ja läpinäkyvämpi (vrt. *aito*, *haave*, *muovi*, *muu* ja *tapa*), ja viidenteen luokkaan sijoittuvan kohdemuodon *homoilta* tulkintaa lienee ohjannut konteksti sekä mahdollisesti myös jo valmiiksi perusmuotoisen sanan välttely (vrt. myös tehtävän 1 *keskusteluilta* ja tehtävän 2 *lauluilta*).

Frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokan vaikutus tavoitemuotojen jakaumaan on havaittavissa myös S2-informanttien vastauksissa: tavoitemuotojen osuudet jakautuvat epätasaisemmin kolmanteen luokkaan sijoittuvissa kohdemuodoissa kuin ensimmäiseen, toiseen ja neljänteen luokkaan sijoittuvissa muodoissa: ensiksi mainitussa tapausryhmässä tavoitemuotojen osuudet ovat keskimäärin 86,3 prosenttiyksikön päässä toisistaan (vaihteluväli 60,0–100,0 %-yksikköä), viimeksi mainitussa 57,6 prosenttiyksikön päässä (vaihteluväli 0,0–100,0 prosenttiyksikköä).

Luokkien välinen ero (28,7 %-yksikköä) on selvästi jyrkempi kuin suomenkielisten informanttien vastauksissa ja muista informanttiryhmistä poiketen myös lähes sama kuin tehtävässä 2, jossa se oli 32,1 prosenttiyksikköä. Huomionarvoista on, että peräti kolme viidestä luokkaan 3 sijoittuvasta kohdemuodosta on tulkittu täysin yhdenmukaisesti: vastauksissa esiintyvät ainoastaan perusmuodot *aito*, *haave* ja *muu*, eivät kertaakaan vaihtoehtoiset perusmuodot *aita*, *haavi* ja *muuttaa*. Myös jäljelle jäävien kohdemuotojen *muovista* ja *tapamme* tulkinnat jakautuvat epätasaisemmin (erotus 71,4 %-yksikköä ja 60,0 %-yksikköä) kuin ensimmäiseen, toiseen ja neljänteen luokkaan sijoittuvien muotojen, mikä poikkeaa osittain muiden informanttiryhmien tuloksista.

Epätasaisesti jakautuvat toisaalta myös luokkiin 1, 2 ja 4 sijoittuvien kohdemuotojen *kukkia* ja *saunoja* vaihtoehtoisten perusmuotojen osuudet: tavoitemuodot *sauna* ja *kukka* ovat saavuttaneet 100,0-prosenttisen suosion, kun taas *saunoja* ja *kukkia* ovat jääneet tyystin nimeämättä. Tavoitemuotojen *kukka* ja *sauna* suosio perustuu frekvenssin lisäksi mahdollisesti siihen, että nämä tulkinnat ovat kontekstissaan pragmaattisesti uskottavampia kuin *saunoja* ja *kukkia*. Muista *saunoja*-muotoon liittyvistä selityksistä on ollut puhetta suomenkielisten informanttiryhmien yhteydessä. Tasaisemmin on hypoteesini mukaisesti tulkittu kohdemuodot *ei inhota* (lk. 1), *pannassa* (lk. 4) ja *valtaisin* (lk. 1). Myös viidenteen luokkaan sijoittuva *homoilta* on tulkittu tasaisemmin kuin muissa informanttiryhmissä (tavoitemuodon *homo* erotus *homoiltaan* 42,9 %-yksikköä).

S2-informanteilta on jäänyt nimeämättä suurempi osa tavoitemuodoista kuin suomenkielisiltä informanteilta. Vastauksissa esiintymättömät muodot ovat *kukkia* (lk. 1), *saunoja* (lk. 2), *aita*, *haavi* ja *muuttaa* (lk. 3). Enin osa muodoista vastaa hypoteesini mukaisesti kohdemuodon harvinaisempaa ja läpinäkymättömämpää tulkintaa.

Seuraavaksi on aika katsoa, missä määrin frekvenssiä ja läpinäkyvyyttä koskevat hypoteesini toteutuvat tehtävässä 4, jossa kohdemuodot ovat tuttuja tehtävästä 1 ja jossa tehtävänanto ohjaa pohtimaan vaihtoehtoisia tulkintoja.

5.3.4. Tehtävä 4: Rajaavan kontekstin homonyymiset sananmuodot kontekstistaan irrotettuina

Tehtävä 4 sisältää samat kohdemuodot kuin tehtävä 1, mutta ne esiintyvät kontekstistaan irrotettuina. Tehtävän tavoitteena on ensiksikin testata Laalon (1982: 7; 1990: 12) hypoteesiin sisältyvää olettamusta, jonka mukaan homonyymisten sananmuotojen merkitykset aktivoituvat rajaavassa kontekstissa selektiivisesti siten, että kontekstinvastaiset tulkinnat jäävät yleensä tyystin huomaamatta. Toinen tavoite on selvittää ohjeistuksen vaikutusta monitulkintaisuuden havaitsemiseen.

5.3.4.1. Retrospektiivinen tehtävä 4a

Tehtävän ensimmäinen osa on suunniteltu Laalon (1982: 7; 1990: 12) hypoteesin testaamiseen. Tehtävänannossa informanteilta kysytään suoraan, tuliko heille tehtävää 1 tehdessään mieleen, että tehtävän sananmuodoilla voisi olla useita tulkintamahdollisuuksia. Tehtävänannossa ei spesifioida, viitataanko kysymyksellä tehtävän 1 kaikkiin kohdemuotoihin vai ainoastaan osaan niistä. Siksi myöntävä vastaus voi tarkoittaa yhtä hyvin, että informantti on havainnut vain yhden kohdemuodon monitulkintaisuuden, kuin että hän on oivaltanut kaikkien kohdemuotojen vaihtoehtoiset merkitykset.

Tehtävän 1 vastausten ja luvussa 4.2.2 esitettyjen yleistysten (ks. asetelma 2) perusteella on kuitenkin todennäköistä, että monimerkityksisyys on havaittu ainoastaan niissä tapauksissa, joissa tavoitemuotona on ollut kohdemuodon harvinaisempaa merkitystä vastaava perusmuoto; muissa tapauksissa merkitykset ovat luultavimmin aktivoituneet selektiivisesti, mihin viittasi myös tehtävän 1 analyysi.

Lisäksi on oletettavaa, että kummankin merkityksen ovat oivaltaneet ainoastaan ne informantit, jotka ovat vastauksessaan päätyneet tähän harvinaisempaan perusmuotoon. Siksi varmistan mahdollisten *kyllä*-vastausten luotettavuuden tarkastamalla, ovatko *kyllä*-vastaukseen päätyneet informantit tehtävässä 1 nimenneet vähintään yhden seuraavista tavoitemuodoista: *arpoa*, *kokki*, *kuusi*, *metallinen* ja *pinta*.

R1a: Valtaosa kahdeksaluokkalaisista (68,8 %) vastaa myöntävästi kysymykseen siitä, olivatko he tehtävää 1 tehdessään tulleet ajatelleeksi, että kohdemuodoilla voisi olla useita tulkintamahdollisuuksia. Kieltävästi on vastannut viisi informanttia (31,3 %). Vertailu tehtävän 1 tuloksiin osoittaa, että kaikki *kyllä*-vastauksen antaneet informantit ovat tehtävässä 1 nimenneet tavoitemuodon vähintään yhdelle kohdemuodolle, jonka konteksti puoltaa sen harvinaisempaa merkitystä. Hieman ristiriitaista on kuitenkin se, että myös kolme *ei*-vastauksen antanutta informanttia on tehtävässä 1 nimennyt parikkiaan harvinaisempia tavoitemuotoja, kahdessa tapauksessa jopa huomattavan hankalaksi osoittautuneelle *pinnassa*-muodolle. Nämä informantit eivät ehkä ole muistaneet tehtävässä 1 antamia vastauksia. Joka tapauksessa kokonaistulos on siinä mielessä Laalon (1990: 12) hypoteesin vastainen, että se antaa olettaa ainakin osan merkityksistä aktivoituneen kattavasti suurella osalla informantteja. Silti on edelleen täysin mahdollista, että merkitykset ovat aktivoituneet selektiivisesti niissä tapauksissa, joissa konteksti puolsi kohdemuodon yleisempää merkitystä; tehtävän 1 tulokset ovat tämän suuntaiset.

R1b: Yhdeksäluokkalaisilla *kyllä*- ja *ei*-vastausten osuudet jakautuvat hiukan tasaisemmin kuin kahdeksaluokkalaisilla: myöntävästi on vastannut yhdeksän informanttia (60 %) ja kieltävästi kuusi informanttia (40 %). *Kyllä*-vastauksen antaneista yksi ei ole nimennyt tavoitemuotoa millekään tehtävän 1 toissijaisen merkityksen mukaisessa kontekstissa esiintyneelle kohdemuodolle eikä ole koko testissä tunnistanut yhdenkään kohdemuodon monitulkintaisuutta. Ilman tätäkin vastausta *kyllä*-vastauksia on huomattavan paljon (53,3 %). Lisäksi on mainittava, että kaikki *ei*-vastaukseen päätyneet informantit ovat nimenneet tavoitemuotoja tehtävän 1 kriittisille kohdemuodoille. Vastauksista on täten vaikea tehdä luotettavia päätelmiä.

R2: Lukiolaisista *kyllä*-vastaukseen on päätenyt 14 informanttia (77,8 %) ja *ei*-vastaukseen neljä (22,2 %) ¹⁷. Informanteista kaikki ovat tehtävässä 1 nimenneet tavoitemuotoja niille viidelle kohdemuodolle, joissa merkitysten olettaisi aktivoituvan kattavasti, frekvenssin mukaisessa järjestyksessä.

R3: Suomea toisena kielenä puhuvista informanteista kuusi (85,7 %) on päätenyt *kyllä*-vastaukseen ja vain yksi (14,3 %) *ei*-vastaukseen. *Kyllä*-vastauksen antaneista kaksi ei

¹⁷ Informanttien kokonaismäärä on muista tehtävistä poiketen 18, koska yksi informantti teki tehtävät 4 ja 5 väärässä järjestyksessä, eikä hänen vastauksiaan sen vuoksi ole otettu huomioon.

kuitenkaan ole nimennyt tavoitemuotoa yhdellekään tehtävän 1 kriittisistä kohdemuodoista, eivätkä he myöskään koko testissä ole tunnistaneet minkään kohdemuodon monitulkintaisuutta. Ilman näitä vastauksia *kyllä*-vastausten osuus on 57,1 prosenttia, mikä on Laalon (1982: 7; 1990: 12) hypoteesin kannalta edelleen paljon.

On kuitenkin huomautettava, ettei tehtävätyyppejä voi pitää erityisen onnistuneena: tuloksista on vaikea tehdä luotettavia päätelmiä, koska informantit ovat ensinnäkin saattaneet vastata *kyllä* siksi, että ovat halunneet antaa itsestään myönteisen kuvan; toisekseen he eivät välttämättä enää tehtävässä 4 ole muistaneet, mitä ajattelivat tehtävässä 1. Myös psykolingvistiksessä tutkimuskirjallisuudessa suhtaudutaan kriittisesti menetelmiin, joissa pyritään prosessoinnin lopputuloksesta – informanttien tuotoksesta – päättämään, miten he ovat kielellistä informaatiota prosessoineet. Luotettavampaan tulokseen olisi ehkä päässyt ääneenajattelutehtävällä, mutta sellaisen käyttö ei olisi soveltunut kovin laajan aineiston keräämiseen.

5.3.4.2. Tavoitevastaukset (tehtävä 4b)

Tehtävän toisessa osassa informantteja kehoitetaan tehtävistä 2 ja 3 tutulla tavalla nimeämään kohdemuodoille perusmuotoja. Tehtävän varsinaisena tavoitteena on selvittää, tunnistetaanko monitulkintaisuus keskimääräistä paremmin silloin, kun informantteja on varta vasten ohjattu pohtimaan kontekstistaan irrotetuille kohdemuodoille muita tulkintamahdollisuuksia kuin tehtävässä 1 annetut. Hypoteesini on, että monitulkintaisuus tunnistetaan huomattavasti paremmin kuin tehtävässä 2 ja kutakuinkin yhtä hyvin kuin tehtävässä 3.

Lisäksi mielenkiinnonkohteena on jälleen se, mitä perusmuotoja informantit suosivat vastauksissa, joissa on nimetty vain jompikumpi tavoitemuodoista. Luultavasti tulokset ovat samankaltaisia kuin tehtävissä 2 ja 3, joskin kohdemuotojen alkuperäinen esiintymiskonteksti saattaa vaikuttaa tuloksiin.

5.3.4.2. Tavoitevastaukset

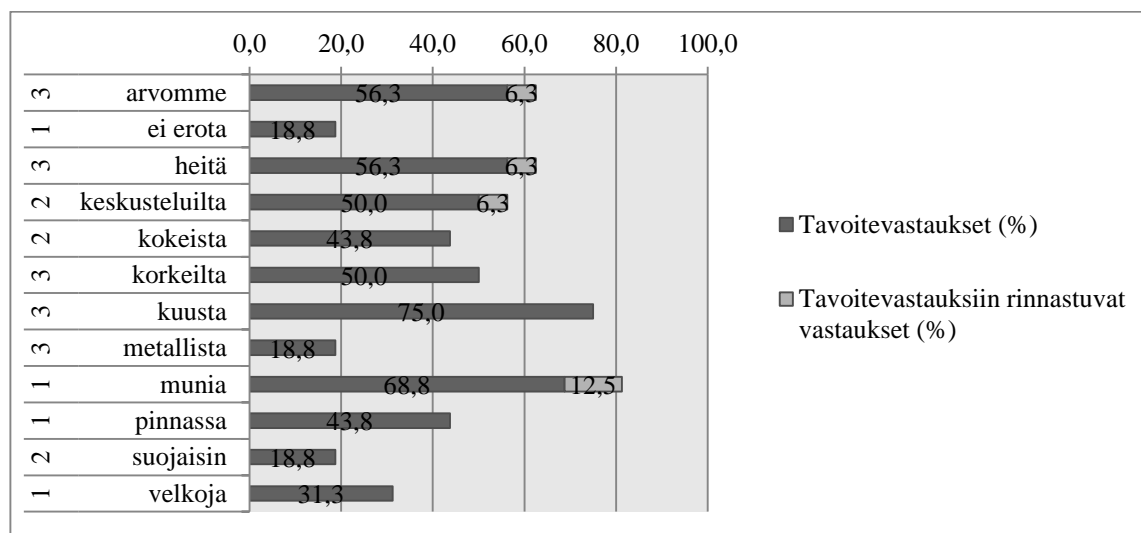
Hyödynnän tavoitevastausten analyysissä vastaavia frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokkia kuin tehtävissä 2 ja 3 (ks. asetelma 4 liitteestä 1). Hypoteesini on, että kolmanteen luokkaan kuuluvien kohdemuotojen (*arvomme, heitä, korkeilta, kuusta ja metallista*) vaihtoehtoiset merkitykset havaitaan heikommin kuin ensimmäiseen ja toiseen luokkaan kuuluvien kohdemuotojen (*ei erota, pinnassa, munia ja velkoja; keskusteluilta, kokeista ja suojaisin*), joissa kumpikin tavoitemuodoista täyttää vain joko frekvenssi- tai läpinäkyvyyskriteerin, ei molempia. Kolmanteen luokkaan sijoittuvissa kohdemuodoissa on luultavaa, että sekä frekvenssi- että läpinäkyvyyskriteerin täyttävä muoto dominoi.

Lisäksi oletan, että tavoitevastauksia on annettu enemmän niille kohdemuodoille, jotka alun perin (tehtävässä 1) esiintyivät toissijaista merkitystä puoltavassa kontekstissa, kuin niille, joiden konteksti puolsi kohdemuodon ensisijaista merkitystä. Ensisijaista merkitystä puoltavassa kontekstissa esiintyivät kohdemuodot *ei erota, heitä, keskusteluilta, korkeilta, munia, suojaisin ja velkoja* (kontekstit 2, 3, 4, 6, 9, 11 ja 12), eikä harvinaisemman merkityksen aktivoitumisesta tehtävässä 1 juuri ollut viitteitä. Niinpä harvinaisemman merkityksen aktivoituminen tehtävässä 4 ei ole keskimääräistä todennäköisempää.

Sen sijaan toissijaista merkitystä puoltavassa kontekstissa esiintyneiden kohdemuotojen (*arvomme, kokeista, kuusta, metallista ja pinnassa*) merkitykset ovat tehtävässä 1 tavoitevastaukseen päätyneillä informanteilla mitä luultavimmin aktivoituneet kattavasti (vrt. luku 4.2.2). Siksi he huomaavat kummankin merkityksen muita todennäköisemmin myös, kun kohdemuodot esiintyvät ilman kontekstia. Heidän lisäksi luultavasti myös osa kontekstinvastaisen muodon nimenneistä informanteista päätyy tavoitevastaukseen, koska myös tehtävien 2 ja 3 kohdemuodoille on nimetty tavoitevastauksia, vaikkeivät muodot aiemmin ole esiintyneet kontekstissa. Se, onko tehtävän 1 vastauksilla todella yhteys tehtävän 4 tavoitevastausten esiintyvyyteen, selviää yksilötuloksia tarkastelemalla. Nämä on taulukoitu kohdemuodoittain liitteeseen 7. Esittelen seuraavassa eri informantiryhmien tulokset.

R1a: Tehtävän 4 kohdemuodot ovat saaneet tavoitevastauksen tai tavoitevastaukseen rinnastuvan vastauksen keskimäärin 7,5/16 informantilta (46,9 %). Osuus on

huomattavasti korkeampi kuin tehtävissä 2 ja 3, joten keskiarvon perusteella voi olettaa, että tehtävänantoon sisältyvä kehoitus pohtia kohdemuodoille vaihtoehtoisia tulkintoja on tehokkaasti edistänyt monitulkintaisuuden havaitsemista – toisin kuin tehtävän 3 neutraali konteksti. Toisaalta tuloksiin on saattanut vaikuttaa myös tehtävän sijainti. Pohdin tätä vaihtoehtoa tuonnempana. Alla olevasta kuviosta (kuvio 24) ilmenee, missä määrin eri kohdemuotojen monitulkintaisuus on tehtävässä 4 tunnistettu.

KUVIO 24. Tavoitevastausten ja tavoitevastauksiin rinnastuvien vastausten osuudet tehtävässä 4, R1a. Kohdemuotojen edellä frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokka (1–3).

Tavoitevastauksia on ensimmäistä kertaa nimetty jokaiselle kohdemuodolle, ja tavoitevastaukseen on enimmillään päätynt peräti kaksitoista informanttia (81,3 %), kun vastaava lukumäärä tehtävässä 2 oli kolme (18,8 %) ja tehtävässä 3 viisi (31,3 %). Jokaisen kohdemuodon monitulkintaisuus on myös oivallettu paremmin kuin tehtävien 2 ja 3 vastaavien muotojen. Vaatimattomimmillaankin monitulkintaisuuden on oivaltanut kolme informanttia (18,8 %).

Vähiten tavoitevastauksia saaneilla muodoilla (*ei erota*, *metallista* ja *suojaisin*) on se yhteinen piirre, että niiden vaihtoehtoiset perusmuodot on kulloinkin johdettu samasta kantasana (vrt. *ero*, *metalli*, *suoja*). Kaikki nämä kantasanat myös esiintyvät informanttien tehtävän 1 vastauksissa (*ero* 2 kertaa, *suoja* 3 kertaa ja *metalli* peräti 10 kertaa). Tämä viittaa siihen, että taivuttamisen ja johtamisen välinen ero ei kaikille informanteille ole ollut selvä.

Hypoteesini frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokan vaikutuksesta monitulkintaisuuden havaitsemiseen ei kahdeksaluokkalaisten osalta toteudu tässäkään tehtävässä: kolmanteen luokkaan kuuluvat kohdemuodot (*arvomme, heitä, korkeilta, kuusta ja metallista*) on odotukseni vastaisesti tunnistettu monitulkintaisiksi keskimäärin paremmin kuin luokkiin 1 ja 2 kuuluvat muodot (*ei erota, munia, pinnassa ja velkoja; keskusteluilta, kokeista ja suojaisin*). Tavoitevastausten osuus on kolmanteen luokkaan sijoittuvissa muodoissa keskimäärin 53,8 prosenttia (vaihteluväli 18,8–75,0 %) ja ensimmäiseen ja toiseen luokkaan sijoittuvissa muodoissa 42,0 prosenttia (vaihteluväli 18,8–81,3 %).

Hypoteesiani tukee kolmanteen luokkaan kuuluvista muodoista ainoastaan substantiiviksi tai adjektiiviksi hahmottuva *metallista*, jolle tavoitevastauksia on luultavasti perusmuotoon liittyvän epävarmuuden vuoksi annettu keskimääräistä vähemmän, vain 18,8 prosenttia. Kaikissa muissa tapauksissa tavoitevastausten osuus ylittää ensimmäiseen ja toiseen luokkaan sijoittuvien kohdemuotojen keskiarvon. Ensimmäisen ja toisen luokan muodoista puolestaan vain *keskusteluilta* ja *munia* (tavoitevastauksia 50,0 % + 6,3 % ja 68,8 % + 12,5 %) yltyvät kolmannen luokan muotojen keskiarvoon; jäljelle jäävät viisi kohdemuotoa käyttäytyvät hypoteesini vastaisesti.

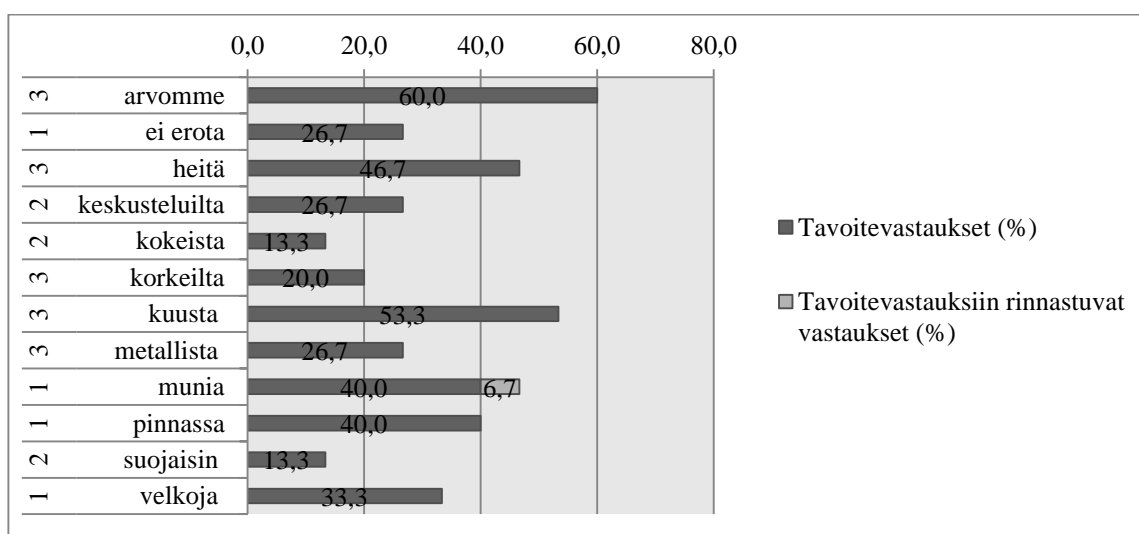
Myöskään hypoteesini tehtävän 1 kontekstityypin (ensisijaista vs. toissijaista merkitystä puoltava konteksti) vaikutuksesta monitulkintaisuuden havaitsemiseen ei toteudu: ensisijaista merkitystä puoltavassa kontekstissa esiintyneiden kohdemuotojen (*ei erota, heitä, keskusteluilta, korkeilta, munia, suojaisin ja velkoja*) monitulkintaisuus on tunnistettu keskimäärin 45,6-prosenttisesti (vaihteluväli 18,8–81,3 %) ja toissijaista merkitystä tukevassa kontekstissa esiintyneiden muotojen (*arvomme, kokeista, kuusta, metallista ja pinnassa*) vain hiukan paremmin, 48,8-prosenttisesti (vaihteluväli 18,8–75,0 %).

Silti sellaiset informantit, jotka tehtävässä 1 ovat onnistuneesti nimenneet toissijaisen merkityksen mukaisessa kontekstissa esiintyneille kohdemuodoille (ks. yllä) niiden harvinaisempaa merkitystä vastaavan perusmuodon (*arpoa, kokki, kuusi, metallinen ja pinna*), ovat muita useammin päätyneet tavoitevastaukseen tehtävässä 4: he ovat oivaltaneet kohdemuotojen monitulkintaisuuden keskimäärin 70,6-prosenttisesti, kun

taas kontekstinvastaisen muodon nimenneillä informanteilla vastaava osuus on 50,5 prosenttia.

Kohdemuodoille *arvomme* ja *kuusta* ovat tosin kaikki tehtävässä 1 kontekstinvastaiseen muotoon päätyneet informantit nimenneet tavoitevastauksen, mutta tulosta selittää se, että perusmuodon *arvo* on tehtävässä 1 nimennyt vain yksi informantti ja perusmuodon *kuu* kaksi informanttia. Kohdemuodoittaiset prosenttiosuudet ovat nähtävissä liitteessä 7 (taulukko 8).

R1b: Yhdeksäsluokkalaisilla tavoitevastauksia esiintyy keskimäärin 33,9 prosenttia, mikä tarkoittaa, että tavoitevastaukseen on keskimäärin päätyneet 5,1/15 informanttia. Osuus on kahdeksäsluokkalaisten tavoin huomattavasti suurempi kuin tehtävissä 2 ja 3, joissa se oli kulloinkin vain 10,6 prosenttia. Samalla yhdeksäsluokkalaisten tulos on kuitenkin 13,0 prosenttiyksikköä heikompi kuin kahdeksäsluokkalaisilla, mikä on alussa asettamani hypoteesin vastaista. Toisaalta yhdeksäsluokkalaisten suoritus on myös tehtävissä 2 ja 3 jäänyt kahdeksäsluokkalaisia heikommaksi. Erot ovat kuitenkin olleet pieniä, toisin kuin tehtävässä 4. Tarkempi analyysi osoittaa, päteekö sama tendenssi myös yksittäisiin kohdemuotoihin. Tavoitevastausten jakautumista eri kohdemuotojen kesken havainnollistaa alla oleva kuvio (kuvio 25).

KUVIO 25. Tavoitevastausten ja tavoitevastauksiin rinnastuvien vastausten osuudet tehtävässä 4, R1b. Kohdemuotojen edellä frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokka (1–3).

Myös yhdeksäsluokkalaiset ovat nimenneet tavoitevastauksia ensimmäistä kertaa jokaiselle kohdemuodolle. Tavoitevastaukseen on parhaimmillaan päätenyt yhdeksän informanttia (60,0 %) ja vähimmilläänkin kaksi informanttia (13,3 %); tehtävässä 2 kohdemuotojen monitulkintaisuuden havaitsi nollasta viiteen informanttia (0,0–33,3 %) ja tehtävässä 3 vain nollasta kolmeen informanttia (0,0–20,0 %). Silti aivan kaikkien kohdemuotojen monitulkintaisuutta ei ole oivallettu paremmin kuin tehtävien 2 ja 3 vastaavien muotojen: muotoryhmän sisäisistä homonyymeista sanaluokaltaan yhtenäinen *kokeista* on saanut vähemmän tavoitevastauksia kuin tehtävän 3 *haaveista*; sanaluokaltaan ambivalentti *korkeilta* on puolestaan saanut vähemmän tavoitevastauksia kuin tehtävän 2 *aroilta*. Tulosta selittää nähdäkseni se, että toissijaisten merkitysten *kokki* ja *korkki* aktivoitumisesta ei tehtävässä 1 ollut lainkaan tai juuri lainkaan viitteitä. Seitsemälle kohdemuodolle (*heitä, keskusteluilta, kokeista, korkeilta, kuusta, munia ja suojaisin*) tavoitevastauksia on nimetty vähemmän kuin R1a:ssa.

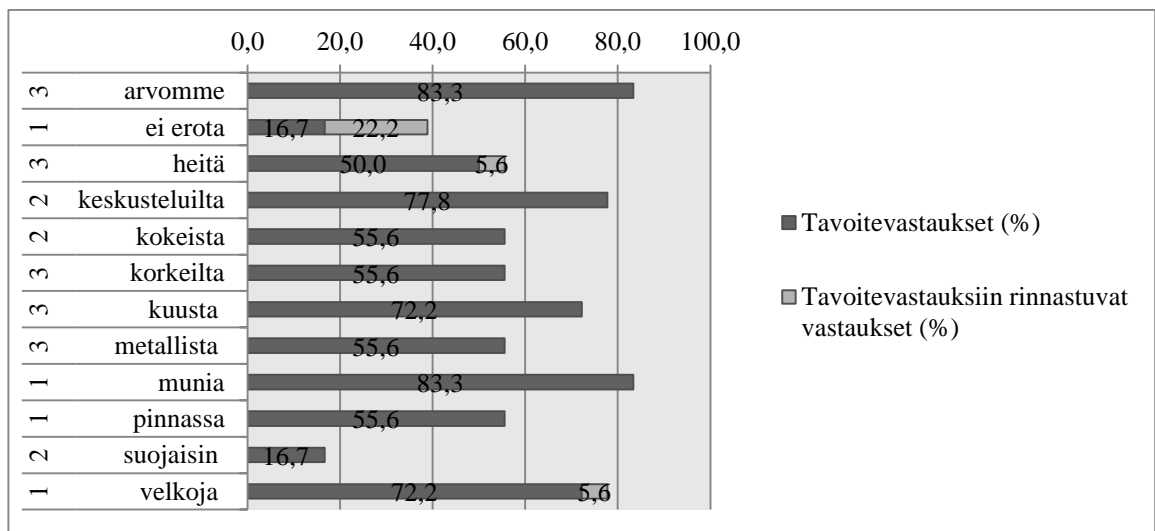
Frekvenssiin ja läpinäkyvyyteen perustuvat luokat eivät selitä kohdemuotojen välisiä eroja. Kolmanteen luokkaan kuuluvien kohdemuotojen (*arvomme, heitä, korkeilta, kuusta ja metallista*) monitulkintaisuus on havaittu keskimäärin paremmin kuin ensimmäiseen ja toiseen luokkaan kuuluvien kohdemuotojen (*ei erota, keskusteluilta, kokeista, munia, pinnassa, suojaisin ja velkoja*). Tavoitevastausten osuus on luokassa 3 keskimäärin 41,3 prosenttia (vaihteluväli 20,0–60,0 %), kun taas luokissa 1 ja 2 osuus on vain 28,6 prosenttia (vaihteluväli 13,3–46,7 %). Yksittäisistä kohdemuodoista ainoastaan *korkeilta* (tavoitevastauksia 20,0 %) ja *metallista* (tavoitevastauksia 26,7 %) on havaittu monitulkintaisiksi heikommin kuin ensimmäiseen ja toiseen luokkaan sijoittuvat muodot keskimäärin; ensimmäisen ja toisen luokan muodoista sen sijaan yhdenkään monitulkintaisuutta ei ole oivallettu useammin kuin kolmannen luokan muotojen keskimäärin. Hypoteesini ei siis toteudu edes yksittäisten muotojen osalta.

Toisin kuin R1a:ssa, kohdemuotojen alkuperäisellä esiintymiskontekstilla (kontekstityypit 1 ja 2) ja monitulkintaisuuden havaitsemisella näyttää olevan yhteys. Ensisijaisen merkityksen mukaisessa kontekstissa esiintyneille kohdemuodoille (*ei erota, heitä, keskusteluilta, korkeilta, munia, suojaisin ja velkoja*) tavoitevastauksia on nimetty vähemmän kuin toissijaista merkitystä puoltavassa kontekstissa esiintyneille muodoille (*arvomme, kokeista, kuusta, metallista ja pinnassa*): tavoitevastausten osuudet ovat 29,5 prosenttia (vaihteluväli 20,0–46,7 %) ja 38,7 prosenttia (vaihteluväli 13,3–60,0 %).

Lisäksi ne informantit, jotka tehtävässä 1 onnistuneesti nimesivät jonkin tavoitemuodoista *arpoa*, *kokki*, *kuusi*, *metallinen* ja *pinna*, ovat tehtävässä 4 nimenneet sekä vastaavan kohdemuodon yleisemmän että harvinaisemman merkityksen mukaisen perusmuodon useammin kuin tehtävässä 1 kontekstinvastaisiin muotoihin päätyneet informantit: tavoitevastausten osuudet ovat keskimäärin 45,7 % ja 29,6 %. Kontekstinvastainen *arvo* poikkeaa jälleen joukosta, sillä ainoa sen nimennyt informantti on tehtävässä 4 nimennyt sekä tavoitemuodon *arvo* että *arpoa*, minkä vuoksi suhdeluku on 100,0 prosenttia (kaikkien muotojen osalta ks. liite 7).

Tulos on samankaltainen kuin R1a:ssa ja viittaa siihen, että kattava aktivoituminen tehtävässä 1 on usein johtanut kattavaan aktivoitumiseen myös tehtävässä 4 ja selektiivinen aktivoituminen selektiiviseen aktivoitumiseen. Harvinaisempi merkitys ei kaikilla informanteilla siis näytä aktivoituneen missään vaiheessa.

R2: Lukiolaisilla monitulkintaisuuden tunnistamisprosentti on 60,6: tavoitevastaukseen on päätyneet keskimäärin 10,9/18 informanttia. Tavoitevastausten osuus on täten selvästi korkeampi kuin yläkoululaisilla, mikä on hypoteesini mukaista. Tavoitevastauksia on myös nimetty huomattavasti enemmän kuin tehtävissä 2 ja 3, joissa tavoitevastausten osuudet olivat vain 20,2 prosenttia ja 25,0 prosenttia. Kohdemuodoittain tavoitevastausten jakauma näyttää kuviossa 26(alla) kuvatun laiselta:

KUVIO 26. Tavoitevastausten ja tavoitevastauksiin rinnastuvien vastausten osuudet tehtävässä 4, R2. Kohdemuotojen edellä frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokka (1–3).

Myös lukiolaiset ovat ensimmäistä kertaa nimenneet tavoitevastauksia jokaiselle tehtävän kohdemuodolle. Tavoitevastausten osuudet vaihtelevat 16,7 prosentista peräti 83,3 prosenttiin; tehtävissä 2 ja 3 vaihteluväli oli 0,0–42,1 prosenttia. Kaikkien kohdemuotojen monitulkintaisuus on R1a:n tavoin oivallettu paremmin kuin edeltävissä tehtävissä.

Frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokat eivät lukiolaisillakaan korreloi tavoitevastausten osuuksien kanssa. Kolmanteen luokkaan kuuluvat kohdemuodot (*arvomme, heitä, korkeilta, kuusta ja metallista*) ovat hypoteesini vastaisesti saaneet hiukan enemmän tavoitevastauksia kuin ensimmäiseen ja toiseen luokkaan sijoittuvat kohdemuodot (*ei erota, munia, pinnassa ja velkoja; keskusteluilta, kokeista ja suojaisin*): tavoitevastausten osuudet ovat 64,4 prosenttia (vaihteluväli 16,7–77,8 %) ja 57,9 prosenttia (vaihteluväli 55,6–83,3 %).

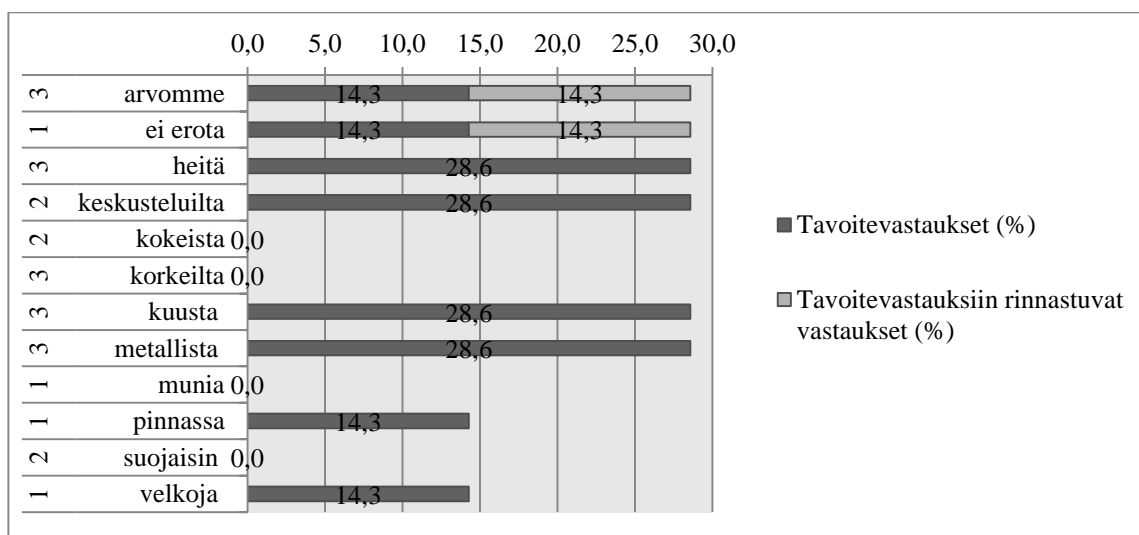
Kolmessa kolmannen luokan muodossa (*heitä, korkeilta ja metallista*) tavoitevastausten osuus jää kuitenkin hiukan alle ensimmäisen ja toisen luokan keskiarvon, ja ensimmäiseen ja toiseen luokkaan sijoittuvista muodoista puolestaan *keskusteluilta, munia* ja *velkoja* on oivallettu monitulkintaisiksi selvästi keskimääräistä useammin. Näissä kohdemuodoissa suuntaus on hypoteesini mukainen. Toisaalta kuitenkin *ei erota* (lk. 1) ja *suojaisin* (lk. 2) ovat saaneet varsin vähän tavoitevastauksia, ja *arvomme* (lk. 3) ja *kuusta* (lk. 3) huomattavan paljon. Luultavasti kyse on enemmän kohdemuotojen muista ominaisuuksista kuin frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokan vaikutuksesta. Lisäksi tuloksiin on oletettavasti vaikuttanut myös tehtävänannon ohjailevuus.

Tehtävän 1 kontekstilla vaikuttaa olevan yhteys siihen, kuinka hyvin monitulkintaisuus on tehtävässä 4 havaittu. Toissijaista merkitystä tukevassa kontekstissa esiintyneiden kohdemuotojen (*arvomme, kokeista, kuusta, metallista ja pinnassa*) monitulkintaisuus on tunnistettu keskimäärin 64,4-prosenttisesti (vaihteluväli 55,6–83,3 %), kun taas ensisijaista merkitystä puoltavaan kontekstiin sijoitettujen muotojen (*ei erota, heitä, keskusteluilta, korkeilta, munia, suojaisin ja velkoja*) vaihtoehdotiset merkitykset on oivallettu keskimäärin 53,2-prosenttisesti (vaihteluväli 16,7–83,3 %).

Tulos on samansuuntainen kuin R1b:ssä ja vastaa asettamaani hypoteesia. Hypoteesini mukaista on myös se, että kunkin kohdemuodon monitulkintaisuuden ovat oivaltaneet huomattavasti paremmin ne informantit, jotka tehtävän 1 toissijaista merkitystä

puoltavissa konteksteissa ovat päätyneet tavoitevastaukseen, kuin ne informantit, jotka ovat frekvenssin perusteella nimenneet kontekstinvastaisen perusmuodon (tavoitevastaukseen päätyneet 83,0 % vs. 17,9 % informanteista). Frekvenssiin luottaneilla informanteilla merkitykset näyttävät myös tehtävässä 4 vain harvoin aktivoituneen kattavasti (ks. tulokset kohdemuodoittain liitteestä 7, taulukko 8).

R3: Suomea toisena kielenä opiskelevat informantit ovat tunnistaneeet tehtävän 4 kohdemuotojen monitulkintaisuutta melko heikosti: tavoitevastaukseen on päätyneet keskimäärin 1,2/7 informanttia (16,7 %). Silti vaihtoehtoiset merkitykset on oivallettu parhaimminkin edeltävissä tehtävissä, sillä tehtävässä 2 oli tunnistettu ainoastaan kohdemuotojen *juhlia* ja *nuolemme* kumpikin merkitys (tavoitevastauksia kulloinkin 1/7 eli 14,3 %), kun taas tehtävässä 3 informantit eivät nimenneet kahta tavoitemuotoa millekään tehtävän kohdemuodolle. Kohdemuodoittain tavoitevastausten osuudet näyttävät kuviossa 27 (alla) esitetyn laisilta:

KUVIO 27. Tavoitevastausten ja tavoitevastauksiin rinnastuvien vastausten osuudet tehtävässä 4, R3. Kohdemuotojen edellä frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokka (1–3).

Tavoitevastauksia on nimetty yhteensä kahdeksalle kohdemuodolle, mikä on edeltäviin tehtäviin verrattuna huomattavan paljon. Se, että tavoitevastausten osuudet vaihtelevat 0,0 prosentista 28,6 prosenttiin, tarkoittaa, että vaihtoehtoiset merkitykset on parhaimmillaan oivaltanut jo kaksi informanttia, kun tehtävässä 2 kyse oli kulloinkin vain yhdestä informantista.

Mielenkiintoista on kuitenkin, että tehtävässä 2 monitulkintaiseksi oivalletun *juhlia-*muodon vastine *munia* on tehtävässä 4 jäänyt tavoitevastauksitta. Tämä johtunee pitkälti siitä, että *munia*-verbi on tuntematon sille informantille, jolla tavoitevastausten osuus on suurin. *arvomme* sen sijaan on oivallettu monitulkintaiseksi useammin kuin tehtävän 2 vastine *nuolemme*, vaikka yksi vastaus (*arvo* ja *arvota*) on jätetty huomioimatta, koska siihen päätyneet informantit ei tunne *arpoa*-verbin merkitystä. Huomionarvoista on, että substantiivin tai adjektiivin muodoksi hahmottuva *metallista* on saanut tavoitevastauksen useammin kuin R1a:ssa.

Tunnistamatta S2-informanteilta on jäänyt kohdemuotojen *kokeista*, *korkeilta*, *munia* ja *suojaisin* monitulkintaisuus, joskin *suojaisin* on peräti neljältä informantilta saanut perusmuodot *suojata* ja sen kantasanaa sopivan substantiivin *suoja*. Tämä muoto esiintyy taajaan myös suomenkielisten informanttien vastauksissa (ks. liite 5), minkä vuoksi tavoitevastausten osuus jää alhaiseksi.

Kohdemuotojen frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokat eivät korreloi monitulkintaisuuden tunnistamisprosentin kanssa: kolmanteen luokkaan sijoittuvien kohdemuotojen (*arvomme*, *heitä*, *korkeilta*, *kuusta* ja *metallista*) monitulkintaisuus on oivallettu keskimäärin 22,9-prosenttisesti (vaihteluväli 0,0–28,6 %), kun taas ensimmäiseen ja toiseen luokkaan sijoittuvien kohdemuotojen (*ei erota*, *munia*, *pinnassa* ja *velkoja*; *keskusteluilta*, *kokeista* ja *suojaisin*) vaihtoehtoiset merkitykset on tunnistettu vain 12,2-prosenttisesti (vaihteluväli 0,0–28,6 %). Suuntaus on kaikissa informanttiryhmissä ollut sama.

Tehtävän 1 kontekstin tyypillä ei S2-informanttien vastauksissa näytä olevan yhteyttä monitulkintaisuuden havaitsemiseen: toissijaisen merkityksen mukaisessa kontekstissa esiintyneet muodot (*arvomme*, *kokeista*, *kuusta*, *metallista* ja *pinnassa*) ovat saaneet tavoitevastauksen keskimäärin vain hiukan useammin kuin ensisijaisen merkityksen mukaisessa kontekstissa esiintyneet muodot (*ei erota*, *heitä*, *keskusteluilta*, *korkeilta*, *munia*, *suojaisin* ja *velkoja*). Tavoitevastausten osuus on ensisijaista merkitystä tukevissa konteksteissa keskimäärin 20,8 prosenttia, kun taas tosisijaista merkitystä puoltavissa konteksteissa se on 22,9 prosenttia.

Todenmukaisimman kuvan kontekstin tyyppin vaikutuksesta saa yksittäisten informanttien vastauksia seuraamalla. Tehtävässä 1 tavoitemuotoon päätyneet

informantit ovat tunnistaneeet toissijaista merkitystä puoltavassa kontekstissa esiintyneiden muotojen monitulkintaisuuden keskimäärin 63,3-prosenttisesti, kun taas frekvenssiin luottaneet informantit eivät tehtävässä 4 lainkaan ole tunnistaneeet kyseisten muotojen monitulkintaisuutta. Frekvenssiin luottaneilla informanteilla kohdemuotojen harvinaisempi merkitys ei luultavasti ole aktivoitunut missään vaiheessa. Nähtäväksi tosin jää, ovatko tehtävässä 4 yhden tavoitemuodon nimenneet informantit joissain tapauksissa päätyneet harvinaisemman merkityksen mukaisiin perusmuotoihin; se viittaisi useamman merkityksen aktivoitumiseen. Yhden tavoitemuodon sisältäviä vastauksia tarkastelen seuraavaksi.

5.3.4.3. Yhden tavoitemuodon sisältävät vastaukset

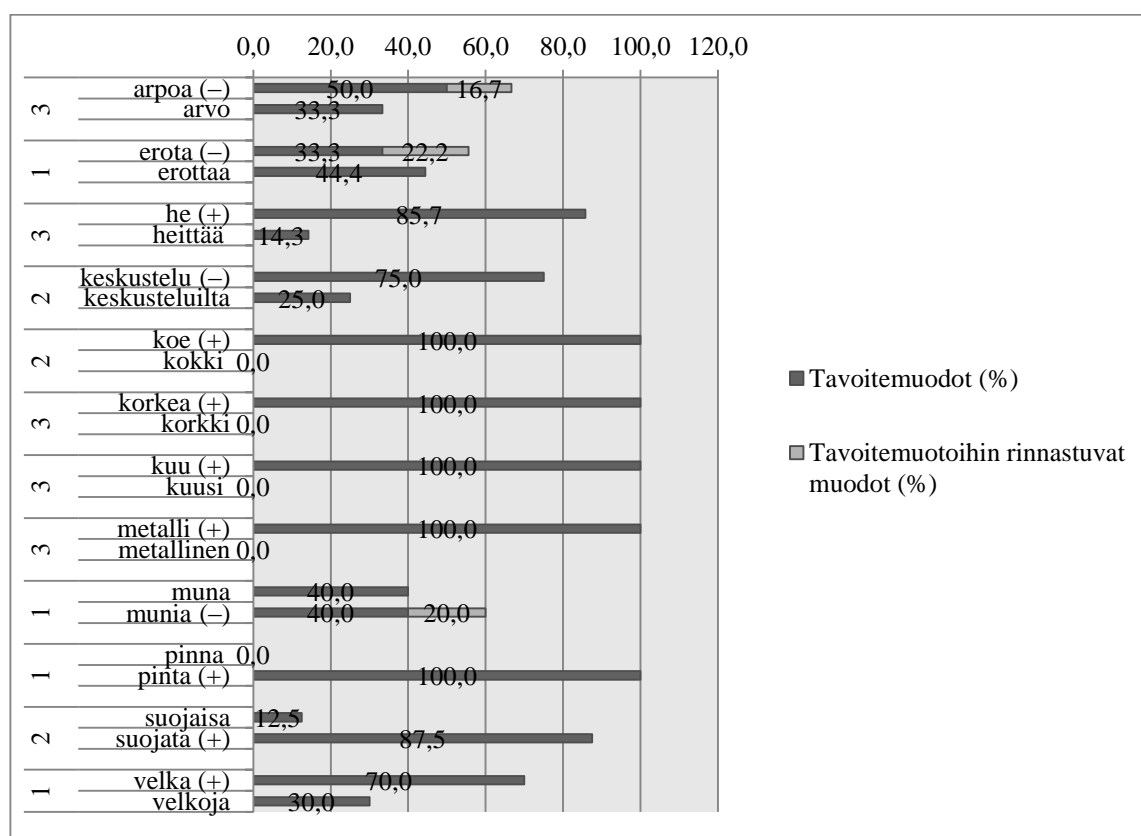
Analysoin vastaukset samalla tavalla kuin tehtävissä 2 ja 3 eli kiinnitän huomiota tavoitemuotojen frekvenssiin, läpinäkyvyyteen ja tarvittaessa muihin ominaisuuksiin. Erityistä merkitystä saattaa olla sillä, että osa kohdemuotojen tulkintavaihtoehdoista on ollut tavoitemuotoina myös tehtävässä 1. Tämä näkökohta on otettu huomioon tulosten analyysissa. Tutkimuskysymykseni ovat silti samat kuin edeltävissä tehtävissä:

1. Kuinka usein tavoitemuotojen suosituimmuus on ratkennut (a) frekvenssin, (b) läpinäkyvyyden, (c) frekvenssin ja läpinäkyvyyden tai (d) jonkin satunnaismuuttujan perusteella?
2. Millaisissa tapauksissa tavoitemuotojen osuudet jakautuvat epätasaisimmin?
3. Millaiset tavoitemuodot jäävät kokonaan nimeämättä?

Oletan jälleen, että tavoitemuotojen suosio määräytyy pitkälti frekvenssin perusteella (lk:t 1 ja 2) ja että satunnaismuuttujien vaikutus on vähäinen. Kolmanteen frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokkaan kuuluvat kohdemuodot tulkittaneen poikkeuksetta siten, että sekä frekvenssi- että läpinäkyvyyskriteerin täyttävä tavoitemuoto pääsee voitolle. Tällaisia ovat muodot *arvo*, *he*, *korkea*, *kuu* ja *metalli* (lk. 3). Pelkän frekvenssikriteerin sen sijaan täyttävät muodot *erottaa*, *pinta*, *muna* ja *velka* (lk. 1) sekä *keskusteluilta*, *koe* ja *suojata* (lk. 2); läpinäkyvyyskriteerin täyttävät puolestaan *erota*, *pinna*, *munia* ja *velkoja* (lk. 1). Kumpaakaan kriteeriä eivät täytä tavoitemuodot *keskustelu*, *kokki* ja *suojaisa* (lk. 2) eivätkä tavoitemuodot *arpoa*, *heittää*, *korkki*, *kuusi* ja *metallinen* (lk. 3).

Tavoitemuotojen osuuksia koskeva hypoteesini on, että vaihtoehtoisten tavoitemuotojen saavuttamat osuudet ovat kolmanteen luokkaan sijoittuvissa kohdemuodoissa etäämpänä toisistaan kuin muihin luokkiin sijoittuvissa muodoissa. Nimeämättä jäävät tavoitemuodot lienevät niitä muotoja, jotka eivät täytä sen paremmin frekvenssi- kuin läpinäkyvyyskriteeriäkään. Tarkastelen hypoteesieni toteutumista seuraavaksi.

R1a: Kahdeksasluokkalaisista keskimäärin 7,3/16 informanttia (45,3 %) on nimennyt tehtävän 4 kohdemuodoille yhden tavoitemuodon tai tavoitemuotoon rinnastuvan muodon. Tavoitemuotojen keskinäiset suhteet käyvät ilmi kuviosta 28 (alla).

KUVIO 28. Tavoitemuotojen suhteelliset osuudet tehtävässä 4, R1a. Tavoitemuotojen edellä frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokka (1–3); + tai – suosittumman muodon perässä kertoo, onko kyse kohdemuodon yleisemmästä vai harvinaisemmasta merkityksestä.

Vaihtoehtoisten tavoitemuotojen osuudet jakautuvat vaihtelevasti: enimmillään tavoitemuotojen osuudet ovat 100,0 prosenttiyksikön päässä toisistaan (vrt. *kokeista*, *korkeilta*, *kuusta*, *metallista* ja *pinnassa*), pienimmillään 11,1 prosenttiyksikön päässä

(vrt. *ei erota*). Keskimääräinen erotus (66,7 %-yksikköä) on hiukan suurempi kuin tehtävissä 2 ja 3.

Kohdemuodoille useammin nimetyt perusmuodot ovat *arpoa* (50,0 % + 16,7 %), *erottaa* (33,3 % + 22,2 %), *he* (85,7 %), *keskustelu* (75,0 %), *koe* (100,0 %), *korkea* (100,0 %), *kuu* (100,0 %), *metalli* (100,0 %), *munia* (40,0 % + 20,0 %), *pinta* (100,0 %), *suojata* (87,5 %) ja *velka* (70,0 %). Vain viidessä tapauksessa useammin nimetty perusmuoto on sama kuin tehtävässä 1 tavoitemuotona ollut perusmuoto (vrt. *arpoa*, *he*, *korkea*, *suojata* ja *velka*). Se, että osa kohdemuotojen merkityksistä on oletettavasti aktivoitunut jo tehtävässä 1, ei toisin sanoen näytä vaikuttaneen tuloksiin erityisen vahvasti.

Kuviosta ilmenee, että useammin nimetty tavoitemuoto vastaa kaikkiaan kahdeksassa tapauksessa kohdemuodon yleisempää merkitystä ja vain neljässä sen harvinaisempaa merkitystä. On kuitenkin muistettava, että neljässä tapauksessa suosituimpi tavoitemuoto täyttää sekä frekvenssi- että läpinäkyvyyskriteerin (vrt. lk. 3). Kyseessä ovat tavoitemuodot *he*, *korkea*, *kuu* ja *metalli*; samaan luokkaan kuuluva kohdemuoto *arvomme* on sekä frekvenssi- että läpinäkyvyyskriteerin vastaisesti saanut useammin verbi- kuin substantiivitulkinna. Tämä voi liittyä siihen, että *arpoa* oli tehtävässä 1 tavoitemuotona: *arpoa*-tulkintaan päätyneet informantit (3/16) ovat nimenomaan niitä, jotka myös tehtävässä 1 nimesivät tämän muodon. Yhtä todennäköistä kuitenkin on, että tulkinta on ratkennut *mme*-suffiksin yleisemmän käyttötavan perusteella, kuten oli laita tehtävän 2 *nuolemmme*-muodon tulkinnassa.

Ensimmäiseen frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokkaan kuuluvien tavoitemuotojen *pinta* ja *velka* suosio perustuu frekvenssiin; *erota* ja *munia* sen sijaan on luultavasti nimetty läpinäkyvyyden perusteella. Toisaalta niiden suosiota on saattanut lisätä myös perusmuotoon liittyvä epävarmuus, mihin viittaa sekin, että osa hyväksytyistä vastauksista on tavoitemuotoon rinnastuvia muotoja. Toiseen luokkaan kuuluvissa kohdemuodoissa frekvenssi selittää tavoitemuotojen *koe* ja *suojata* suosion, kun taas tavoitemuodon *keskustelu* suosiossa saattaa pohjimmiltaan olla kyse siitä, että informantit ovat olleet epävarmoja yhdyssanan perusmuodosta. Satunnaismuuttajat näyttävät siis selittävän vain tavoitemuotojen *arpoa* ja *keskustelu* suosittuuden.

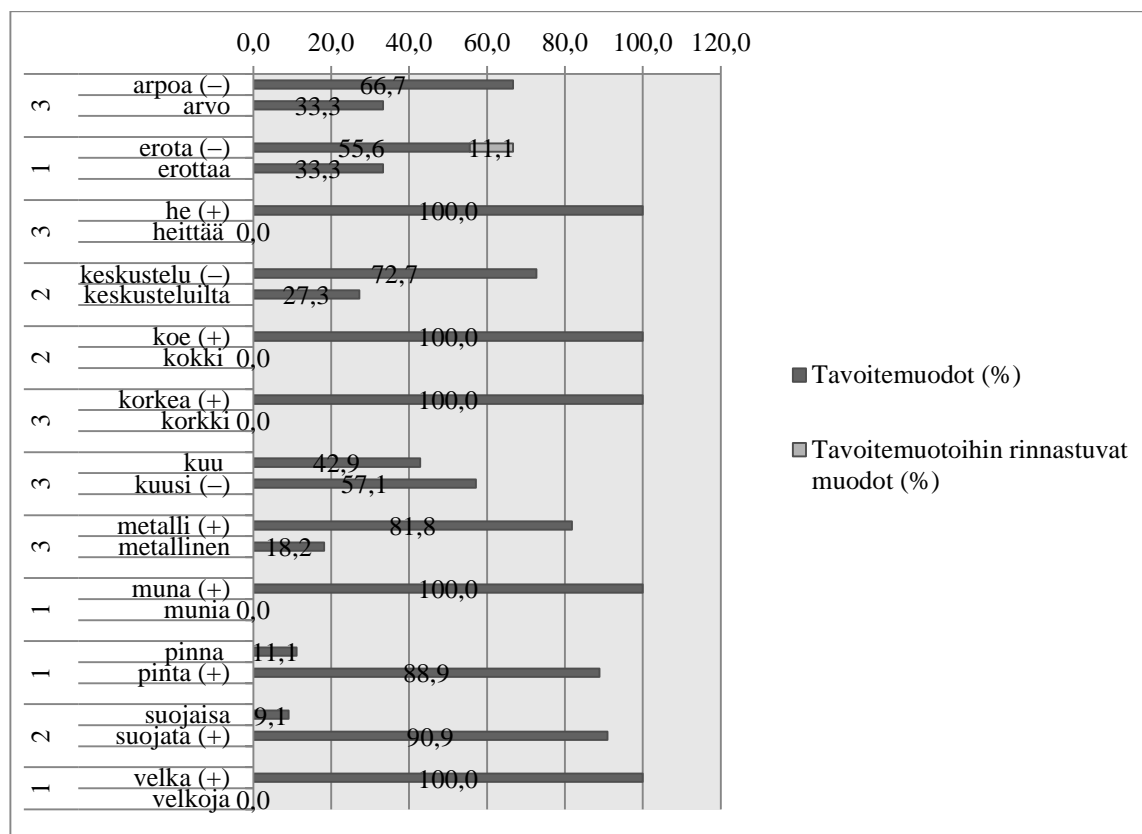
Tavoitemuotojen osuudet jakautuvat hypoteesini mukaisesti epätasaisemmin niissä tapauksissa, joissa frekvenssi ja läpinäkyvyys tukevat yhden ja saman tavoitemuodon aktivoitumista (lk. 3), kuin niissä tapauksissa, joissa kumpikin tavoitemuodoista saa tukea korkeintaan joko frekvenssistä tai läpinäkyvyydestä (lk:t 1 ja 2): kolmanteen luokkaan kuuluvissa kohdemuodoissa erotus on keskimäärin 81,0 prosenttiyksikköä (vaihteluväli 33,3–100,0 %-yksikköä) ja ensimmäiseen ja toiseen luokkaan kuuluvissa 56,6 prosenttiyksikköä (vaihteluväli 11,1–100,0 %-yksikköä). Ero ei ole yhtä jyrkkä kuin tehtävissä 2 ja 3, ja yksittäiset muodot poikkeavat jälleen joukosta.

Kolmanteen luokkaan sijoittuvista muodoista (*arvomme*, *heitä*, *korkeilta*, *kuusta* ja *metallista*) poikkeava on *arvomme*, jonka tulkintojen *arpoa* ja *arvo* osuudet (erotus 33,3 %-yksikköä) jakautuvat tasaisemmin kuin muihin luokkiin kuuluvissa kohdemuodoissa keskimäärin. Mielenkiintoista on kuitenkin myös se, että *heitä* on yhdeltä informantilta saanut harvinaisempaa merkitystä vastaavan verbitulkinnan *heittää*, joka on myös fonologisesti läpinäkymätön; kyseisen merkityksen aktivoitumisesta ei myöskään tehtävässä 1 ollut viitteitä.

Ensimmäiseen ja toiseen luokkaan sijoittuvista muodoista poikkeavia ovat muotoryhmän sisäiset homonyymit *kokeista* ja *pinnassa*, jotka ovat kulloinkin kaikilta informanteilta saaneet tulkinnan *koe* tai *pinta*. Tehtävän 1 tulosten perusteella tämä ei juuri yllätä. Kolmanteen frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokkaan sijoittuvista kohdemuodoista tällaisia kaikkien informanttien nimeämiä muotoja on kolme: *korkea*, *kuu* ja *metalli*.

Nimeämättä ovat täten jääneet seuraavat viisi tavoitemuotoa: *kokki* (lk. 2), *korkki* (lk. 3), *kuusi* (lk. 3), *metalli* (lk. 3) ja *pinna* (lk. 1). Yksikään nimeämättä jääneistä muodoista ei vastaa kohdemuodon yleisempää merkitystä. Mielenkiintoista kuitenkin on, että kolme näistä muodoista (*kokki*, *kuusi* ja *pinna*) on tehtävässä 1 tavoitemuotona. Ei liene liioiteltua olettaa, että nämä frekvenssiltään toissijaiset merkitykset ovat aktivoituneet ainoastaan niillä informanteilla, jotka ovat tehtävässä 1 päätyneet kontekstinmukaiseen vastaukseen tai tehtävässä 4 nimenneet myös kunkin kohdemuodon (*kokeista*, *kuusta* ja *pinnassa*) yleisemmän merkityksen mukaisen perusmuodon (*koe*, *kuu* ja *pinta*).

R1b: Yhdeksäsluokkalaisista keskimäärin 9,7/15 eli 64,4 prosenttia on nimennyt kohdemuodoille yhden tavoitemuodon. Tavoitemuotojen keskinäiset osuudet jakautuvat kuvion 29 osoittamalla tavalla:

KUVIO 29. Tavoitemuotojen suhteelliset osuudet tehtävässä 4, R1b. Tavoitemuotojen edellä frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokka (1–3); + tai – suositumman muodon perässä kertoo, onko kyse kohdemuodon yleisemmästä vai harvinaisemmasta merkityksestä.

Tavoitemuotojen osuudet jakautuvat hyvin epätasaisesti: suurimmillaan tavoitemuotojen osuuksien välinen erotus on 100,0 prosenttiyksikköä (vrt. *heitä*, *kokeista*, *korkeilta*, *munia* ja *velkoja*), pienimmillään vain 14,3 prosenttiyksikköä (vrt. *kuusta*). Keskimäärin vaihtoehtoisten tavoitemuotojen osuudet ovat 70,8 prosenttiyksikön päässä toisistaan, mikä sijoittuu tehtävien 2 ja 3 tulosten välille.

Useammin nimetyt perusmuodot ovat *arpoa* (66,7 %), *erota* (55,6 % + 11,1 %), *he* (100,0 %), *keskustelu* (72,7 %), *koe* (100,0 %), *korkea* (100,0 %), *kuusi* (57,1 %), *metalli* (81,8 %), *muna* (100,0 %), *pinta* (88,9 %), *suojata* (90,9 %) ja *velka* (100,0 %). Suositummiksi ovat kahta poikkeusta lukuun ottamatta päätyneet samat perusmuodot

kuin kahdeksaluokkalaisilla: kohdemuodon *kuusta* tulkinnassa yhdeksäluokkalaiset ovat frekvenssi- ja läpinäkyvyyskriteerin vastaisesti suosineet kilpailijaansa harvinaisempaa ja läpinäkymättömämpää perusmuotoa *kuusi* ja kohdemuodon *munia* tulkinnassa parikkiaan frekventimpää perusmuotoa *muna*. Kumpikin näistä muodoista on tehtävässä 1 tavoitemuotona, joten yhdeksäluokkalaisilla suositummaksi päätynyt muoto vastaa seitsemässä tapauksessa tehtävän 1 tavoitemuotoa (vrt. *arpoa*, *he*, *korkea*, *kuusi*, *muna*, *suojata* ja *velka*). Frekventimpi muoto on päässyt voitolle kaikkiaan kahdeksassa tapauksessa, harvinaisempi muoto neljässä tapauksessa.

Luokassa 1 voitolle on kolmessa tapauksessa päässyt tavoitemuodoista frekventimpi (vrt. *muna*, *pinta* ja *velka*) ja vain yhdessä tapauksessa tavoitemuodoista läpinäkyvämpi (vrt. *erota*). Luokassa 2 tavoitemuodot *koe* ja *suojata* täyttävät frekvenssikriteerin, kun taas *keskustelu* on saavuttanut suosiota sekä frekvenssi- että läpinäkyvyyskriteerin vastaisesti. Kaikkiaan frekvenssi näyttää siis ratkaiseen tavoitemuotojen välisen kilpailun viidessä tapauksessa, läpinäkyvyys vain yhdessä. Kolmessa luokan 3 tapauksessa (vrt. *heitä*, *korkeilta* ja *metallista*) on kyse frekvenssin ja läpinäkyvyyden yhteisvaikutuksesta, mutta kahden muodon (*arvomme* ja *kuusta*) tulkinta on ratkennut sekä frekvenssi- että läpinäkyvyyskriteerin vastaisesti.

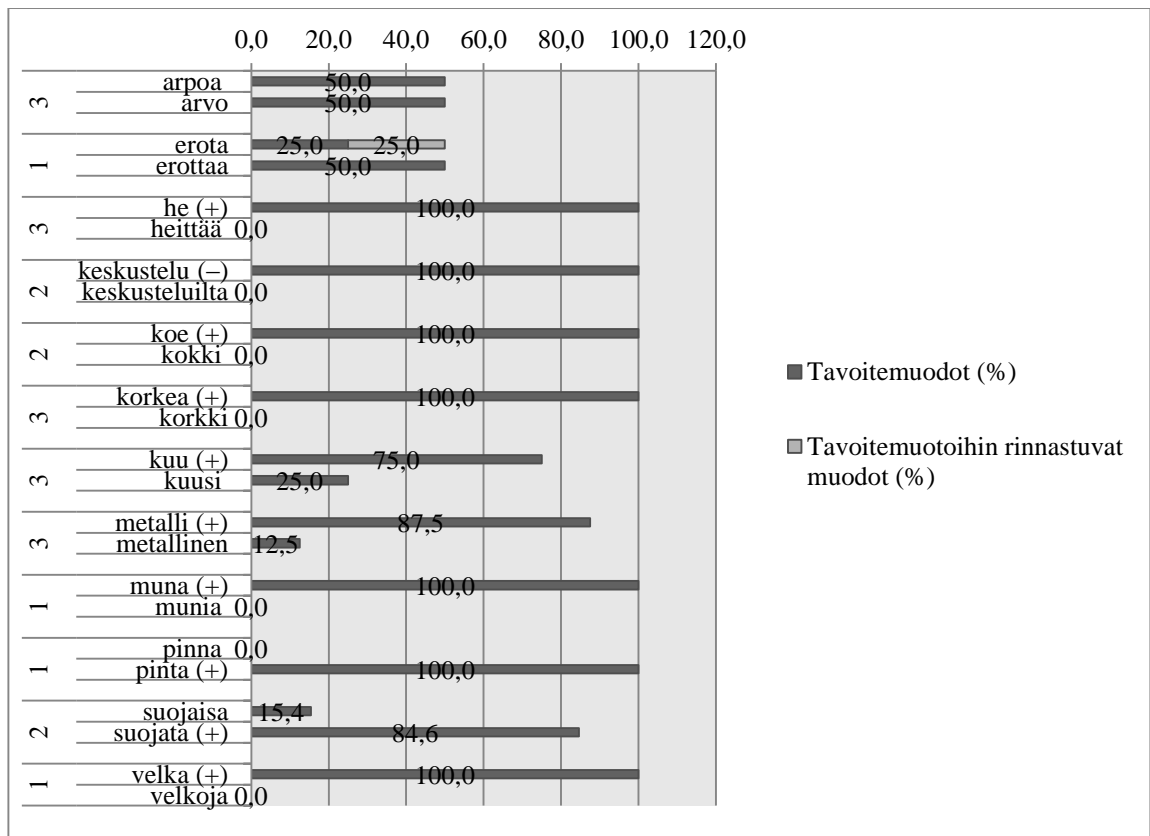
Myös R1a:ssa *arvomme* sai useammin perusmuodon *arpoa* kuin *arvo*, minkä katsoin heijastavan morfologian tai kohdemuodon alkuperäisen esiintymiskontekstin vaikutusta. Yhdeksäluokkalaisten suosima *kuusi*-tulkinta vastaa niin ikään tehtävän 1 tavoitemuotoa, ja kaikki neljä perusmuodon *kuusi* nimennyttä informanttia ovat tehtävässä 1 päätyneet juuri tähän kontekstinmukaiseen perusmuotoon.

Hypoteesini, jonka mukaan vaihtoehtoisten tavoitemuotojen osuudet olisivat etäämpänä toisistaan kolmanteen frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokkaan kuuluvissa muodoissa kuin ensimmäiseen ja toiseen luokkaan sijoittuvissa muodoissa, ei ensimmäistä kertaa toteudu: etäisyys on kolmanteen luokkaan sijoittuvissa kohdemuodoissa (*arvomme*, *heitä*, *korkeilta*, *kuusta* ja *metallista*) keskimäärin 62,3 prosenttiyksikköä (vaihteluväli 14,3–100,0 %-yksikköä), kun taas ensimmäiseen ja toiseen luokkaan sijoittuvissa muodoissa (*ei erota*, *munia*, *pinnassa* ja *velkoja*; *keskusteluilta*, *kokeista* ja *suojata*) se on 76,9 prosenttiyksikköä (vaihteluväli 33,3–100,0 prosenttiyksikköä). Kolmanteen luokkaan kuuluu kyllä myös kaksi kohdemuotoa, joissa tavoitemuotojen osuudet ovat 100,0 prosenttiyksikön päässä toisistaan (vrt. *heitä* ja *korkeilta*), ja luokissa 1 ja 2 sen

sijaan vain *keskusteluilta* on saanut melko tasaveroisesti perusmuodokseen joko yhdistämättömän sanan *keskustelu* tai yhdyssanan *keskusteluilta* (erotus 45,5 %-yksikköä). Muissa kohdemuodoissa hypoteesini ei toteudu lainkaan.

Tyystin nimeämättä on jäänyt viisi tavoitemuotoa: *heittää* (lk. 3), *kokki* (lk. 2), *korkki* (lk. 3), *munia* (lk. 1) ja *velkoja* (lk. 1). Näistä kahdeksaluokkalaisten kanssa yhteisiä ovat ainoastaan *kokki* ja *korkki*. Kaikki nimeämättä jääneistä perusmuodoista vastaavat kohdemuodon harvinaisempaa merkitystä, mutta sekä frekvenssiltään että läpinäkyvyydeltään toissijaisia ovat ainoastaan *heittää* ja *korkki*. Nimeämättä jääneistä muodoista ainoa tehtävässä 1 tavoitemuotona ollut muoto on *kokki*. Tulosten perusteella on hyvä syy olettaa, että tämä merkitys on aktivoitunut ainoastaan 'koe'-merkityksen rinnalla. Myöskään 'korkki'-merkityksen aktivoitumisesta ilman 'korkea'-merkityksen aktivoitumista ei ole viitteitä sen paremmin tehtävässä 1 kuin tehtävässä 4.

R2: Yhden tavoitemuodon (tai tavoitemuotoon rinnastuvan muodon) sisältävään vastaukseen on päätyneet keskimäärin 5,9/18 informanttia (32,9 %). Kohdemuodoittain tavoitemuotojen osuudet ilmenevät kuviosta 30 (seuraavalla sivulla).

KUVIO 30. Tavoitemuotojen suhteelliset osuudet tehtävässä 4, R2. Tavoitemuotojen edellä frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokka (1–3); + tai – suositumman muodon perässä kertoo, onko kyse kohdemuodon yleisemmästä vai harvinaisemmasta merkityksestä.

Vaihtoehtoisten tavoitemuotojen osuudet jakautuvat maksimaalisen epätasaisesti: peräti seitsemässä tapauksessa (*heitä*, *keskusteluilta*, *kokeista*, *korkeilta*, *munia*, *pinnassa* ja *velkoja*) tavoitemuotojen osuudet ovat 100,0 prosenttiyksikön päässä toisistaan, kun taas kahdessa tapauksessa (vrt. *arvomme* ja *ei erota*) kumpikin tavoitemuoto on nimetty yhtä usein. Keskimääräinen erotus on 74,5 prosenttiyksikköä, mikä on lähellä tehtävän 2 tulosta.

Useammin nimetyt perusmuodot ovat *he* (100,0 %), *keskustelu* (100,0 %), *koe* (100,0 %), *korkea* (100,0 %), *kuu* (75,0 %), *metalli* (87,5 %), *muna* (100,0 %), *pinta* (100,0 %), *suojata* (84,6 %) ja *velka* (100,0 %); tavoitemuodot *arpoa* ja *arvo* on kumpikin nimetty kerran (50,0 %), *erota* (tai siihen rinnastuva muoto) ja *erottaa* kulloinkin kaksi kertaa (50,0 %). Kahdeksaslukulaisten tuloksesta poikkeaa lisäksi se, että lukiolaiset ovat suosineet perusmuotoa *muna*, ja yhdeksäslukulaisten tuloksesta se, että lukiolaisten vastauksissa esiintyy useammin perusmuoto *kuu* kuin *kuusi*. Tehtävän 1 tavoitemuotoa vastaa viisi suositummaksi päätynyttä perusmuotoa (*he*, *korkea*, *muna*, *suojata* ja *velka*).

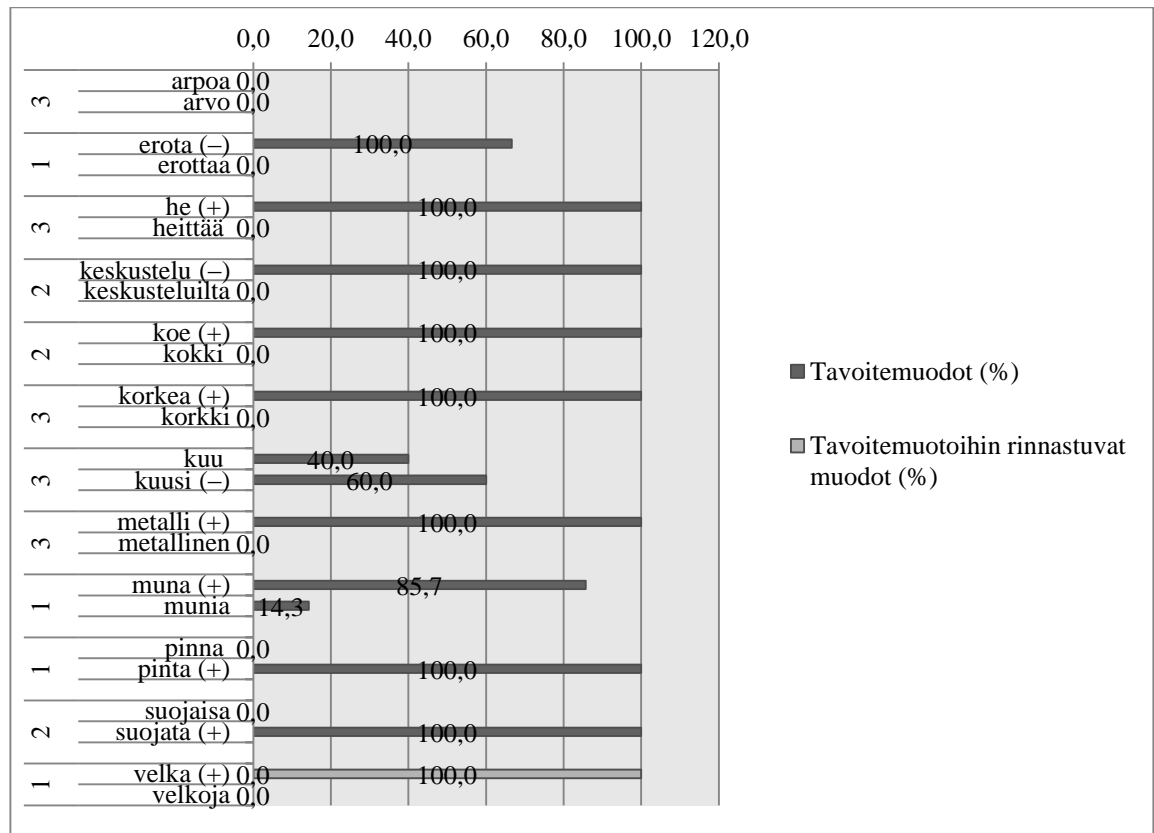
Frekventimpi tavoitemuoto on lukiolaisilla päässyt voitolle peräti yhdeksässä tapauksessa. Ainoa poikkeus, jossa harvinaisempi tavoitemuoto on saavuttanut frekventimpää enemmän suosiota, on yhdyssanan tai yhdistämättömän sanan muodoksi hahmottuva *keskusteluilta* (lk. 2), jonka tulkinnessa on luultavasti vaikuttanut ennen kaikkea se, että toinen tavoitemuodoista on kohdemuodon kanssa identtinen.

Mainitsemisen arvoista on, että pelkän läpinäkyvyyskriteerin täyttävistä muodoista (*erota, munia, pinna* ja *velkoja*) yksikään ei ole saavuttanut kanssaan kilpailevaa muotoa enempää suosiota. Neljässä luokan 3 tapauksessa (vrt. *heitä, korkeilta, kuusta* ja *metallista*) suositumpi muoto kuitenkin täyttää läpinäkyvyyden ohella myös frekvenssikriteerin; *arvomme* sen sijaan on tulkittu yhtä usein frekvenssi- ja läpinäkyvyyskriteerin mukaisesti substantiivin *arvo* omistusliitteiseksi muodoksi kuin kummankin kriteerin vastaisesti *arpoa*-verbin muodoksi.

Hypoteesini frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokan yhteydestä tavoitemuotojen jakaumaan saa yhtä vähän tukea kuin R1b:n tuloksista: tavoitemuotojen saavuttamien osuuksien välinen suhteellinen erotus on luokkaan 3 kuuluvissa kohdemuodoissa pienempi kuin luokkiin 1 ja 2 sijoituvissa muodoissa. Luokassa 3 keskimääräinen erotus on 65,0 %-yksikköä ja muihin luokkiin kuuluvissa muodoissa 81,3 %-yksikköä. Vaihteluväli on kummassakin tapausryhmässä 0,0–100,0 prosenttiyksikköä. Tähän tehtävistä 2 ja 3 poikkeavaan tulokseen on saattanut vaikuttaa se, että samat kohdemuodot esiintyvät myös tehtävässä 1, että tehtävänanto sisältää viittauksen monitulkintaisuuteen tai että eri frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokkiin sijoittuvat kohdemuodot eivät kaikilta osin ole vertailukelpoisia tehtävien 2 ja 3 muotojen kanssa.

Mielenkiintoista tehtävässä 4 on, että huomattavan suuri osa tavoitemuodoista on jäänyt tyystin nimeämättä ja että tällaisia nimeämättä jääneitä muotoja kuuluu jokaiseen frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokkaan. Vastauksissa esiintymättömät muodot ovat *heittää* (lk. 3), *keskusteluilta* (lk. 2), *kokki* (lk. 2), *korkki* (lk. 3), *munia* (lk. 1), *pinna* (lk. 1) ja *velkoja* (lk. 1). Valtaosa näistä muodoista on jäänyt nimeämättä myös joko R1a:ssa tai R1b:ssä – ainoastaan *keskusteluilta* esiintyy yläkoululaisten vastauksissa. Tehtävässä 1 tavoitemuotoina ovat olleet perusmuodot *kokki* ja *pinna*. Näiden merkitysten aktivoitumisesta ilman yleisemmän merkityksen 'koe' ja 'pinta' aktivoitumista ei ole viitteitä.

R3: Yhden tavoitemuodon sisältävään vastaukseen on päätenyt keskimäärin 4,8/7 informanttia (67,9 %). Tavoitemuotojen jakauma ilmenee alla olevasta kuviosta (kuvio 31).

KUVIO 31. Tavoitemuotojen suhteelliset osuudet tehtävässä 4, R3. Tavoitemuotojen edellä frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokka (1–3); + tai – suositumman muodon perässä kertoo, onko kyse kohdemuodon yleisemmästä vai harvinaisemmasta merkityksestä.

Tavoitemuotojen osuudet sijoittuvat S2-oppijoilla huomattavan etäälle toisistaan: erotus on peräti kymmenessä tapauksessa maksimaaliset 100,0 prosenttiyksikköä; vain tavoitemuotojen *kuusi* ja *kuu* sekä *muna* ja *munia* osuudet jakautuvat tasaisemmin (erotukset 20,0 %-yksikköä ja 71,4 %-yksikköä). Keskiarvoksi muodostuu 91,0 prosenttiyksikköä. Tulos eroaa selvästi sekä tehtävien 2 ja 3 että suomenkielisten informanttiryhmiä tuloksesta.

Useammin nimetyt tavoitemuodot tai tavoitemuotoon rinnastuvat muodot ovat S2-informanteilla *erota* (66,7 %), *he* (100,0 %), *keskustelu* (100,0 %), *koe* (100,0 %),

korkea (100,0 %), *kuusi* (60,0 %), *metalli* (100,0 %), *muna* (85,7 %), *pinta* (100,0 %), *suojata* (100,0 %) ja *velka* (100,0 %). Suurin osa näistä muodoista on nimetty kilpailijaansa useammin kaikissa informantiryhmissä; ainoastaan kohdemuotojen *erota*, *kuusta* ja *munia* tulkinnoissa on ollut vaihtelua. S2-informanteilla *ei erota* -muodon tulkinnan on ratkaissut läpinäkyvyys ja *munia*-muodon tulkinnan frekvenssi. *Kuusta*-muodon tulkintaan sen sijaan näyttää vaikuttaneen tehtävän 1 konteksti: perusmuotoon *kuusi* päätyneet kolme informantia ovat jo tehtävässä 1 nimenneet tämän muodon. Myös viisi muuta suosittumaksi päätyntä perusmuotoa (*he*, *korkea*, *muna*, *suojata* ja *velka*) on ollut tehtävässä 1 tavoitemuotona.

Erikseen on mainittava kohdemuodon *arvomme* tulkinta, sillä sen tulkintavaihtoehtoista kumpikaan (*arpoa* ja *arvo*) ei esiinny S2-informanttien vastauksissa. Sen sijaan vastauksissa esiintyy kaksi kertaa verbinmuodoksi tunnistettava *arvota*. Kyseisen perusmuodon nimenneet informantit ovat kuitenkin merkinneet *arpoa*-verbin itselleen tuntemattomaksi, joten he ovat hyödyntäneet päättelytaitojaan ja segmentoineet perusmuodon suoraan taivutusmuodosta. 'arpoa'-merkityksen aktivoitumisesta ei tässä tapauksessa voi puhua, ja siksi olen jättänyt nämä vastaukset huomioimatta.

Hypoteesini frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokan vaikutuksesta tavoitemuotojen jakaumaan ei toteudu: tavoitemuotojen osuudet ovat kolmanteen luokkaan kuuluvissa kohdemuodoissa (*arvomme*, *heitä*, *korkeilta*, *kuusta* ja *metallista*) lähempänä toisiaan kuin ensimmäiseen ja toiseen luokkaan kuuluvissa kohdemuodoissa. Keskimääräinen erotus on ensiksi mainitussa tapausryhmässä 84,0 prosenttiyksikköä (vaihteluväli 20,0–100,0 %-yksikköä) ja viimeksi mainitussa 95,9 prosenttiyksikköä (vaihteluväli 71,4–100,0 %-yksikköä). On kuitenkin huomautettava, että kumpaankin ryhmään kuuluu vain yksi kohdemuoto, jonka tulkinnoista toinen ei ole täysin syrjäyttänyt toista: nämä ovat kolmanteen luokkaan kuuluva *kuusta* (tavoitemuotojen osuudet 20,0 %-yksikön päässä toisistaan) ja ensimmäiseen luokkaan kuuluva *munia* (tavoitemuotojen osuudet 71,4 %-yksikön päässä toisistaan).

Yllä sanotusta seuraa myös, että huomattavan suuri osa tavoitemuodoista on jäänyt tyystin nimeämättä. Vastauksissa eivät esiinny lainkaan tavoitemuodot *arpoa* ja *arvo*, *heittää*, *keskusteluilta*, *kokki*, *korkki*, *metallinen*, *pinna*, *suojaisa* ja *velkoja*, joista neljä (*keskusteluilta*, *kokki*, *metallinen* ja *pinna*) on tehtävässä 1 tavoitemuotoina. Enemmistö tässä luetelluista muodoista on jäänyt nimeämättä myös vähintään yhdessä

suomenkielisten informanttien ryhmässä; *arvo* ja *suojaisa* kuitenkin esiintyvät muiden informanttiryhmien vastauksissa ainakin harvakseltaan. Eri informanttiryhmien tulokset on nyt aika koota yhteen.

6. KOKOAVAA TARKASTELUA

Tutkielmassani olen pyrkinyt selvittämään, kuinka konteksti, frekvenssi ja fonologinen läpinäkyvyys vaikuttavat suomen kielen homonyymisten sananmuotojen tulkintaan. Olen ollut kiinnostunut paitsi siitä, millä ehdoin vaihtoehtoiset merkitykset havaitaan, myös siitä, mitkä tekijät ohjaavat tulkintaa silloin, kun taivutusmuotojen monimerkityksisyys jää huomaamatta. Seuraavassa kokoon yhteen tutkimukseni tärkeimmät tulokset ja otan kantaa esittämieni hypoteesien toteutumiseen. Etenen yhteenvedossa tutkimuskysymyksiäni (ks. luku 1.2) mukaisessa järjestyksessä.

Ensimmäinen tutkimuskysymykseni perustui Laalon (1982: 7; 1990: 12) hypoteesiin, jonka mukaan rajaava konteksti auttaa automaattisesti tulkitsemaan homonyymiset sananmuodot oikein ja kontekstiin sopimattomat merkitykset jäävät huomaamatta. Yleistys osoittautui turhan väljäksi, sillä tulokset riippuivat selvästi siitä, ohjasiko konteksti tulkinnan homonyymisen sananmuodon ensisijaiseen vai toissijaiseen merkitykseen.

Ensisijaisen merkityksen mukaisissa konteksteissa Laalon (1982: 7; 1990:12) hypoteesi näyttää toteutuvan: kontekstiin sopimattomia perusmuotoja nimettiin harvakseltaan, eikä niiden esiintyminen näyttänyt johtuvan väärän merkityksen aktivoitumisesta, vaan esimerkiksi perusmuotoihin liittyvistä ongelmista. Sen sijaan toissijaisen merkityksen mukaisissa konteksteissa virhetulkintojen määrä oli niin suuri, ettei Laalon (1982: 7; 1990:12) hypoteesin mitenkään voi katsoa toteutuvan. Informantit ovat mitä ilmeisimmin luottaneet tulkinnoissaan frekvenssiin ja jättäneet kontekstuaaliset vihjeet huomiotta, mikä on tyypillistä lapsille (ks. luku 4.2.3). Selityksenä tähän yllättävään löydökseen voi pitää joko sitä, että kontekstit eivät ole vahvuudeltaan yhtenäisiä tai että informantit ovat lukeneet huolimattomasti. Se, että lukiolaisten tulos oli parempi kuin yläkoululaisten, antaa kuitenkin tukea sille oletukselle, että homonyymien tulkinta helpottuu sitä mukaa, kun kokemus konteksteista karttuu (vrt. Simpson ym. 1994).

Vaihtoehtoisten merkitysten huomaamista kartoitti myös retrospektiivinen tehtävä 4a, jossa kysyttiin, tulivatko informantit tehtävässä 1 ajatelleeksi, että muodoilla voisi olla useita merkityksiä. Tulokset viittaavat siihen, että suurin osa informanteista on tehtävässä 1 oivaltanut ainakin joidenkin kohdemuotojen monitulkintaisuuden. Tämäkin tulos on ristiriidassa Laalon (1982: 7; 1990: 12) hypoteesin kanssa. Tehtävätyyppi ei tosin ole erityisen onnistunut, mutta oletus merkitysten kattavasta aktivoitumisesta saa tukea myös tehtävän 4b yksilötulosten analyysistä: monitulkintaisuuden ovat tehtävässä 4b havainneet useammin ne informantit, jotka tehtävän 1 toissijaisen merkityksen mukaisissa konteksteissa ovat nimenneet kontekstinmukaisen, harvinaisempaa merkitystä vastaavan perusmuodon.

Toinen tutkimuskysymykseni koski neutraalin kontekstin, kontekstittomuuden ja monitulkintaisuuteen viittaavan tehtävänannon yhteyttä kohdemuotojen vaihtoehtoisten merkitysten havaitsemiseen. Vaihtoehtoiset merkitykset oivallettiin vastoin odotustani ylivoimaisesti parhaiten tehtävässä 4 (tavoitevastausten osuus R1a:ssa 46,9 %, R1b:ssä 33,9 %, R2:ssa 60,6 % ja R3:ssa 16,7 %), mikä osoittaa, että eksplisiittinen ohjeistus ja sen oletettavasti aikaansaama merkitysten tietoinen pohdiskelu ovat tehokas keino edistää monitulkintaisuuden oivaltamista. Vaihtoehtoinen selitys tosin on, että tulos johtuu tehtävän sijainnista. Palaan tähän näkökohtaan tuonnempana.

Muissa tehtävissä kohdemuotojen monitulkintaisuus on havaittu yllättävän heikosti. Se, että vaihtoehtoiset merkitykset on kontekstittomassa tehtävässä oivallettu melko harvoin, vastaa hypoteesiani. Hypoteesini vastaista sen sijaan on se, että monitulkintaisuus on neutraalissa kontekstissa huomattu lähes yhtä harvoin (tavoitevastausten osuudet tehtävissä 2 ja 3 R1a:ssa 11,5 % vs. 14,1 %, R1b:ssä 10,6 % vs. 10,6 %, R2:ssa 20,2 % vs. 25,0 % ja R3:ssa 2,4 % vs. 0,0 %). Yhden selityksen tarjoaa lukiolaistytön kommentti, jonka perusteella kontekstit näyttävät vaikeuttavan monitulkintaisuuden havaitsemista:

-- Kun mielti lauseittain sanoja tuntui vaihtoehtoja olevan vain yksi, mutta yksittäin huomasi, että merkityksiä oli enemmän.

Tulos on myös empiirisesti odotuksenmukainen, sillä prosessointitutkimuksissa (vrt. luku 4) on todettu homonyymien merkitysten aktivoituvan neutraalissa kontekstissa valikoivasti. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tulkinnan ratkaisee frekvenssi (ks.

kuitenkin analyysi tuonnempana). Yllättävää on silti, että sanaleikit ovat nähtävästi suurelta osalta informanteista jääneet oivaltamatta.

Vertailun vuoksi on mainittava, että Aitavaaran (1999) tutkimuksessa monimerkityksisten lauseiden tulkinnasta osa informanteista (yhdeksäsluokkalaiset) oivalsi neutraaliin kontekstiin sijoitettujen monitulkintaisten ilmausten – sanaleikkien – vaihtoehdotiset merkitykset huomattavan hyvin (20,4/25 tapauksessa). Tulos ei kuitenkaan väistämättä ole ristiriidassa omien tutkimustulosteni kanssa, sillä Aitavaaran (1999) tutkimuksessa ohjeistus ja typografiset seikat tekivät selväksi, että monimerkityksisille lauseille haetaan useampaa tulkintaa. Niinpä tulosten voi katsoa antavan epäsuorasti tukea sille olettamukselle, että nimenomaan eksplisiittinen ohjeistus – ei tehtävien sijainti – vaikuttaa vahvasti vaihtoehtoisten tulkintojen oivaltamiseen.

Silti on pohdittava myös sitä vaihtoehtoa, että tehtävien järjestys on saattanut vaikuttaa tuloksiin. Tähän viittaa erään lukiolaistytön testin loppuun kirjoittama kommentti:

Ensimmäisissä tehtävissä en vielä "hoksannut" kaikkia mahdollisia perusmuotovaihtoehtoja. Tehtäviä eteenpäin tehdessäni huomasin, että kyseisillä sanoilla onkin monia eri merkityksiä.

Kiistatonta tehtävien järjestyksen vaikutus tuloksiin oli pilottitestauksessa, jossa neutraalin kontekstin tehtävä oli ensimmäisenä ja rajaavan kontekstin tehtävä kolmantena: rajaavaan kontekstiin sijoitetuille kohdemuodoille nimesi kaksi perusmuotoa keskimäärin 4,3/24 informanttia (18 %) ja neutraaliin kontekstiin sijoitetuille 4,6/24 informanttia (19 %). Muilta osin tulokset olivat samankaltaiset kuin käsillä olevassa tutkimuksessa: kontekstittoman tehtävän 2 tulokset (monitulkintaisuus oivallettu 17-prosenttisesti) eivät juuri poikenneet neutraalin kontekstin tehtävän tuloksista, ja neljäs tehtävä sujui myös pilottitestauksessa ylivoimaisesti parhaiten (tavoitevastaukseen päätyneitä keskimäärin 36 %).

Huomionarvoista on kuitenkin se, että kaikkiin tämän tutkimuksen informanttiryhmiin mahtui informantteja, jotka eivät oivaltaneet yhdenkään kohdemuodon monitulkintaisuutta edes tehtävässä 4. Tällaisia informantteja oli R1a:ssa kolme (18,8 %), R1b:ssä neljä (26,7 %), R2:ssa yksi (5,6 %) ja R3:ssa neljä (57,1 %). He olisivat ehkä tarvinneet vielä eksplisiittisempää ohjausta ja mahdollisesti esimerkkejä oivaltaakseen vaihtoehdotiset merkitykset. Opettajalle homonyymiset sananmuodot tarjoavatkin oivan välineen kehittää opiskelijoidensa kielellistä tietoisuutta ja

metalingvistisiä taitoja – näistä koululaiset voisivat hyötyä erityisesti vieraiden kielten opiskelussa.

Kolmas tutkimuskysymykseni liittyi frekvenssiin ja fonologiseen läpinäkyvyyteen. Otaksuin, että näillä muuttujilla ei olisi merkitystä rajaavan kontekstin tehtävässä, mutta oletus osoittautui etenkin frekvenssin osalta vääräksi: frekvenssi vaikutti informanttien tulkintoihin monissa tapauksissa enemmän kuin konteksti. Erityisen mieleenpainuvia olivat vastaukset, joiden perusteella *kokeet* (p.o. *kokit*) olivat ammattitaitoisia ja *pinta* (p.o. *pinna*) kireällä.

Tehtävissä 2 ja 3 frekvenssi ja läpinäkyvyys eivät vaikuttaneet siihen, miten hyvin eri kohdemuotojen monitulkintaisuus havaittiin, mutta sen sijaan ne vaikuttivat hyvin vahvasti tavoitemuotojen keskinäiseen jakaumaan. Huomionarvoista on erityisesti se, että tavoitemuodot, jotka täyttävät sekä frekvenssi- että läpinäkyvyyskriteerin, saavuttivat tehtävissä 2 ja 3 lähes poikkeuksetta kilpailijaansa enemmän suosiota ja että monet kummankin kriteerin suhteen toissijaisista tavoitemuodoista eivät esiintyneet vastauksissa lainkaan.

Tehtävässä 4 hypoteesi frekvenssin ja läpinäkyvyyden yhteisvaikutuksesta ei kuitenkaan toteudu, vaan kummankin kriteerin täyttävät tavoitemuodot on toisinaan nimetty kilpailijaansa harvemmin. Syynä lienee se, että kohdemuotojen tulkintaa sekoittavat tehtävänannon ohjailevuus ja se, että kohdemuodot ovat tuttuja jo tehtävän 1 konteksteista. Monitulkintaisuuden havaitsemiseen frekvenssin ja läpinäkyvyyden kasautuminen yhteen ja samaan tavoitemuotoon ei hypoteesini vastaisesti vaikuttanut missään tehtävässä, vaan vaihtoehtoisten tulkintojen oivaltamista tuntuivat säätelevän erityisesti kontekstiin ja tehtävänantoon liittyvät muuttujat.

Niissä tapauksissa, joissa frekvenssi ja läpinäkyvyys eivät ohjanneet tulkintaa yhden ja saman tavoitemuodon suuntaan, tulkinta määräytyi joko frekvenssin, läpinäkyvyyden tai jonkin satunnaismuuttujan perusteella (ks. tulkintojen määräytymisperusteet liitteen 7 taulukosta 5.). Huomionarvoista on, että fonologinen läpinäkyvyys ja erilaiset satunnaismuuttujat pystyivät monissa tapauksissa tehokkaasti haastamaan frekventimmän merkityksen mukaisen muodon, etenkin tehtävässä 2, jossa frekvenssi ratkaisi kohdemuotojen tulkinnan yllättävän harvassa tapauksessa. Tehtävän 3 neutraaleissa konteksteissa frekventtejä muotoja suosittiin selvemmin. Tulos tukee

prosessointitutkimuksissa (ks. luku 4.2.2) tehtyä havaintoa merkitysten selektiivisistä, frekvenssinmukaisesta aktivoitumisesta.

Se, että frekventimmät muodot pääsivät myös kontekstittomassa tehtävässä 4 useammin voitolle kuin tehtävässä 2, mikä viittaa siihen, että tulokseen ovat luultavasti vaikuttaneet tehtävän ominaisuudet: tehtävänannon ohjailevuus ja tehtävästä 1 tutut kohdemuodot. Yksi selittävä tekijä on, että tehtävässä 1 moni harvinaisempi merkitys (esim. *kokki*) näytti aktivoituneen vain harvoin, jos lainkaan.

Satunnaismuuttujista tärkeiksi osoittautuivat ainakin sanojen oletettu subjektiivinen tuttuusaste ja morfologia. Lisäksi oli havaittavissa, että informantit välttelivät jo valmiiksi perusmuotoisten sanojen nimeämistä vastauksissaan. Tämä testausasetelmasta kumpuava tendenssi lienee johtanut siihen, että taivutusmuotojen ja perusmuotojen prosessointinopeuden erot (vrt. luku 4.3.1) eivät näy tuloksissa; muutoin kohdemuotoihin kätkeytyvät nominatiivit (vrt. esim. tehtävän 2 *lauluilta* ja *neuvoja*) olisi kontekstittomissa tehtävissä kulloinkin nimetty kilpailijaansa harvemmin. Perusmuotojen nimeämisessä myös esiintyi paljon virheitä, minkä vuoksi metodini ei ollut ihanteellinen – varsinkaan, kun testin ohjeistus jäi puutteelliseksi.

Viimeinen tutkimuskysymykseni koski informanttien iän ja kielitaustan yhteyttä testissä menestymiseen. Iän osalta hypoteesini toteutuu osittain: lukiolaiset ovat kautta linjan menestyneet testissä yläkoululaisia paremmin, ja ratkaisevassa tehtävässä 4 heidän suorituksensa on 13,8 prosenttiyksikköä parempi kuin kahdeksaluokkalaisten ja peräti 26,8 prosenttiyksikköä parempi kuin yhdeksäluokkalaisten; S2-informantteihin etumatkaa on vieläkin enemmän, 44,0 prosenttiyksikköä.

Hypoteesini vastaista on se, että yhdeksäluokkalaisten tulos on heikompi kuin kahdeksaluokkalaisten, etenkin tehtävässä 4 (erotus 13,0 prosenttiyksikköä). Tulos selittyy parhaiten ryhmien tasoeroilla: kahdeksaluokkalaisten ryhmässä suurimmalla osalla (9/16) informanteista on äidinkielestä arvosana 9, kun taas yhdeksäluokkalaisten yleisin arvosana on 8 (annettu 7/15 informantille), ja vain kahdella on 8:aa korkeampi arvosana (10).

Myöskään kaikkien informanttien vertailussa iän vaikutus ei ilmene täysin suoraviivaisesti: koko testin korkein pistemäärä kuuluu kahdeksaluokkalaiselle pojalle,

ja toisaalta jokaiseen informantiryhmään sisältyy henkilöitä, jotka eivät koko testissä näytä oivaltaneen yhdenkään kohdemuodon monitulkintaisuutta (ks. yllä). Odotukseni mukaista on se, että S2-informantit ovat suoriutuneet testistä muita heikommin; kielitausta on siis vaikuttanut testimenestykseen.

Tutkimukseni osoittaa, että konteksti, frekvenssi ja läpinäkyvyys ovat relevantteja muuttujia suomen kielen homonyymisten sananmuotojen tulkinnassa ja että homonyymisten sananmuotojen tulkinta irrallisissa lausekonteksteissa ei ole ongelmatonta: virheitä esiintyi runsaasti. Avoimeksi jää kysymys, aiheuttaisivatko homonyymiset sananmuodot tulkintaongelmia myös tavallisessa lukemisessa. Tätä kysymystä olisi erityisen mielenkiintoista lähestyä S2-oppijoiden näkökulmasta, sillä S2-informanteilla kontekstinvastaisia tulkintoja esiintyi testissäni kaikkein eniten ja heiltä myös jäi havaitsematta kaikkien neutraaliin kontekstiin sijoitettujen kohdemuotojen monitulkintaisuus. Toisaalta se, että lukiolaiset menestyivät testissä yläkoululaisia paremmin, innostaisi myös selvittämään, missä vaiheessa homonyymisten sananmuotojen tulkinta alkaa suomenkielisillä enenevässä määrin vastata kontekstin vaatimuksia; tähän tutkimukseen sisältyvässä testissä etenkin yläkoululaiset tulkitsivat muotoja pitkälti frekvenssin ohjaamina.

LÄHTEET

AINESLÄHTEET

Jarla, Pertti 27.10.2010: Fingerpori [Online.] [Viitattu 10.3.2014.] Saatavissa: www.hs.fi/fingerpori/s1349766250916

----- 10.1.2012: Fingerpori [Online.] [Viitattu 10.3.2014.] Saatavissa: <http://www.hs.fi/fingerpori/s134976519978>

----- 25.2.2012: Fingerpori [Online.] [Viitattu 10.3.2014.] Saatavissa: <http://www.hs.fi/fingerpori/s1349775870973>.

Tirkkonen, Nina 2012: Homonyymitesti.

Tirkkonen, Nina 2012: Suomenkielisten ja S2-informanttien taustatietolomakkeet.

MUUT LÄHTEET

Ahlman, Erik 1939: Homonymiat sanaleikin aineksina. *Vir.* 43, s. 185–188.

Aitavaara, Titta 1999: *Monimerkityksisten lauseiden tulkinnasta: miten seitsemäs- ja yhdeksäsluokkalaiset huomaavat eri merkitykset kontekstista irralliaan?* Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos. [Online.] [Viitattu 30.5.2013.] Saatavissa: <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/11765>.

Ajankohtainen kakkonen 9.4.1996: *Homoliitto-ilta*. Juontajina Toivonen, Pasi & Flinkkilä, Anne.

Ajankohtainen kakkonen 12.10.2010: *Homoilta*. Juontajina Paajanen, Salla & Richt, Jyrki.

Beretta, Alan – Fiorentino, Robert – Poeppel, David 2005: The effects of homonymy and polysemy on lexical access: an MEG study. *Cognitive Brain Research* 24, s. 57–65. [Online.] [Viitattu 25.10.2013.] Saatavissa: www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0926641004003477.

Bertram, Raymond – Hyönä, Jukka – Laine, Matti 2000: The role of context in morphological processing: Evidence from Finnish. *Language and Cognitive Processes* 15 (4/5), s. 367–388. [Online.] [Viitattu 15.10.2013.] Saatavissa: <http://tandf.co.uk/journals/pp/01690965.html>.

Bussmann, Eija-Riitta 1988: *Rikhardin kieltä: havaintoja kaksikielisen lapsen sanaston kehityksestä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kielen laitos, Helsinki.

Clahsen, Harald & Felser, Claudia 2006: Grammatical Processing in Language Learn-

ers. *Applied Psycholinguistics* 27, s. 3–42. [Online.] [Viitattu 10.3.2014.] Saatavissa: http://www.uni-potsdam.de/fileadmin/projects/prim/papers/clahsen_felser04.pdf

Doherty, Martin J. 2000: Children's understanding of homonymy: metalinguistic awareness and false belief. *JCL* 7, s. 367–392. [Online.] [Viitattu 25.10.2013.] Saatavissa: <https://dspace.stir.ac.uk/bitstream/1893/273/1/childrens-understanding-of-homonymy-.pdf>.

----- 2004: Children's difficulty in learning homonyms. *JCL* 31, s. 203–214. [Online.] [Viitattu 25.10.2013.] Saatavissa: <https://dspace.stir.ac.uk/bitstream/1893/275/1/childrens-difficulty-in-learning-homonyms.pdf>

Dufva, Hannele 1999: Kieli, mieli ja konteksti: Psykologiviestisestä tutkimuksesta dialogiseen kielen psykologiaan. Teoksessa: *Kielenoppimisen kysymyksiä*. S. 11–44. Toim. Sajavaara, Kari & Piirainen-Marsh, Arja. Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Elston-Güttler, Kerrie E. & Friederici, Angela D. 2005: Native and L2 processing of homonyms in sentential context. *Journal of Memory and Language* 52, s. 256–283. [Online.] [Viitattu 21.11.2012.] Saatavissa: http://static.cbs.mpg.de/Projects/archiv/-Guettler/Native_and_L2_2005.pdf.

Fedorenko, Evelina – Piantadosi, Steven T. – Gibson, Edward 2012: The Interaction of Syntactic and Lexical Information Sources in Language Processing: The Case of the Noun-verb Ambiguity. *Journal of Cognitive Science* 13, 211–235. [Online.] [Viitattu 31.5.2013.] Saatavissa: <http://web.mit.edu/piantado/www/papers/fedorenko2012-interaction.pdf>.

Gooding, Christine M. 2005: *Lexical resolution in children: frequency and context effects*. [Online.] [Viitattu 2.6.2013.] Saatavissa: <http://linguisticsnotes.files.wordpress.com/2011/04/children1.pdf>.

Haberlandt, Karl 1994: Methods in Reading Research. Teoksessa: *Handbook of Psycholinguistics*. S. 1–32. Toim. Gernsbacher, Morton A. Academic Press, New York.

Happonen, Leila 1998: *Finlandiatalo heittää laattaa: ajankohtaisviitsien polysemiaa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.

Helenius, Eleonoora 2006: *Monitulkintaiset yhdyssanat morfologisessa jäsentimessä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos, Helsinki.

Hu, Jiehui – Zhang, Wenpeng – Zhao, Chen – Ma, Weiyi – Lai, Yongxiu – Yao, Dezhong 2011: Non-native Homonym Processing: an ERP Measurement. *International Journal of Bioelectromagnetism* 13 (4), s. 207–211. [Online.] [Viitattu 16.1.2014.] Saatavissa: www.jibem.org/volume13/number4/2011_v13_no4_207-211_Hu_Jiehui_Banff.pdf.

Hyönä, Jukka – Vainio, Seppo – Laine, Matti 2002: A morphological effect obtains for isolated words but not for words in sentence context. *European Journal of Cognitive Psychology* 14, s. 417–433.

Ikola, Osmo 1992: Omistussuhteiden harvinaistuminen. Teoksessa: *Yhteiskunta muuttuu – kieli muuttuu: Nykysuomen seuran 10-vuotisjuhlakirja*. S. 176–196. Toim. Yli-Vakkuri, Valma – Länsimäki, Maija – Nyman, Aarre. WSOY, Porvoo.

IRAL = International Review of Applied Linguistics in Language Teaching. Groos, Heidelberg.

IS = Iltasanomat 25.1.2013: *15 hauskinda lasten suusta -sutkanautusta*. [Online.] [Viitattu 25.1.2013.] Saatavissa: <http://www.iltasanomat.fi/viihde/art-1288534896367.html?pos=ok-nln>.

ISK = Hakulinen, Auli – Vilkuna, Maria – Korhonen, Riitta – Koivisto, Vesa – Heino-nen, Tarja Riitta – Alho, Irja 2005: *Iso suomen kielioppi*. SKS, Helsinki.

JCL = Journal of Child Language. Cambridge University Press, Cambridge.

Järvikivi, Juhani 2003: *Allomorphy and morphological salience in the mental lexicon*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 32, Joensuu.

Järvikivi, Juhani & Niemi, Jussi 2002a: Form-Based Representation in the Mental lexicon: Priming (with) Bound Stem Allomorphs in Finnish. Teoksessa: Järvikivi, Juhani 2003: *Allomorphy and Morphological Salience in the Mental Lexicon*. S. 101–119.

Järvikivi, Juhani & Niemi, Jussi 2002b: Allomorphs as Paradigm Indices: On-Line Experiments with Finnish Free and Bound Stems. Teoksessa: Järvikivi, Juhani 2003: *Allomorphy and Morphological Salience in the Mental Lexicon*. S. 121–146.

Järvikivi, Juhani & Niemi, Jussi 2002c: Stem Allomorphs as Units in the Mental Lexicon. Teoksessa: Järvikivi, Juhani 2003: *Allomorphy and Morphological Salience in the Mental Lexicon*. S. 83–99.

Järvikivi, Juhani – Pyykkönen, Pirita – Niemi, Jussi 2009: Exploiting degrees of inflectional ambiguity: Stem form and the time course of morphological processing. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 35, 221–237. American psychological association, Washington.

Kamppari, Heli 1991: Homonyymeja tutkijan haaveissa. *SJ* 33, s. 175–178.

Kangasniemi 1997: *Sana, merkitys, maailma. Katsaus leksikaalisen semantiikan perusteisiin*. Oy Finn Lectura Ab, Helsinki.

Klepousniotou, Ekaterini 2001: The Processing of Lexical Ambiguity: Homonymy and Polysemy in the Mental Lexikon. *Brain and Language* 81, 205–223. [Online.] [Viitattu 2.6.2013.] Saatavissa: http://www.ling.ohiostate.edu/~rytting/teaching/615/615_feb05-/Klepousniotou_2002_polysemy_homonym_review.pdf.

Klepousniotou, Ekaterina & Baum, Shari R. 2007: Disambiguating the ambiguity effect in word recognition: An advantage for polysemous but not homonymous words. *Journal of Neurolinguistics* 20 (1), s. 1–24.

Koivuniemi, Anu 2002: *Haita risoi, kun haitari soi: kielellä leikkittelyn keinoja Juice Leskisen Räkä ja roiskis -sarjassa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen

kielen laitos, Helsinki.

Kutas, Marta & Van Petten, Cyma K. 1994: Psycholinguistics Electrified: Event-Related Brain Potential Investigations. Teoksessa: *Handbook of Psycholinguistics*, S. 83–144. Toim. Gernsbacher, Morton A. Academic Press, New York.

Kytömäki, Leena 1986: Kielen lipsahduksia: Kielellisen leikittelyn anatomiaa. *SJ* 28, s. 47–73.

----- 1990: Kielen koukkuja. *Vir.* 1990, s. 524–526.

Laalo, Klaus (1982): *Suomen kielen homografia*. Laudaturtyö. Helsingin yliopisto, yleisen kielititeen laitos, Helsinki.

----- 1988: Suomen kielen sananmuotohomonymiasta. Teoksessa: *Kieli* 3, s. 93–116. Toim. Kalliokoski, Jyrki – Leino, Pentti – Pyhtilä, Pertti. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.

----- 1989a: Sananmuotojen homografiaa suomessa ja virossa. *Vir.* 93 (4), s. 511–541.

----- 1989b: Homonymiasta ja polysemiasta. *Vir.* 93 (2), s. 220–235.

----- 1990: *Säkeistä patoihin. Suomen kielen monitulkintaiset sananmuodot*. SKS, Helsinki.

----- 1999: Morphological ambiguity in Finnish. Teoksessa: *Sadanmiehet: Aarni Penttilän ja Ahti Rytkösen juhlakirja*. S. 113–126. Kirjoittanut Pekkola, Seppo. Suomen kielen laitoksen julkaisuja 41. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Laine, Matti – Vainio, Seppo – Hyönä, Jukka 1999: Lexical access routes to nouns in a morphologically rich language. *Journal of Memory and Language* 40, s. 109–135.

Larjavaara, Matti 2007: *Pragmasemantiikka*. SKST 1077. SKS, Helsinki.

Latomaa, Sirkku & Tuomela, Veli 1993: Suomi toisena vai vieraana kielenä? *Vir.* 97, s. 238–245.

Lehtonen, Minna 2006: Morfologinen prosessointi yksi- ja kaksikielisillä: neurokognitiivisia tutkimuksia suomen ja ruotsin kielessä. *Puhe ja kieli* 26 (1), s. 39–56. [Online.] [Viitattu 2.6.2013.] Saatavissa: <http://ojs.tsv.fi/index.php/pk/article/view/6651>.

Leino, Pentti 1993 (toim.): *Kieli 7: Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1. Polysemia – kielen moniselitteisyys*. Helsingin yliopisto, suomen kielen laitos.

Leppänen, Erkki 1995: *Homografien disambiguoinnin vaikutukset ja toteuttaminen tekstihaussa*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, informaatiotutkimuksen laitos, Tampere.

Lyons, John 1977: *Semantics*. Osa 2. Cambridge University Press, Cambridge.

Malk, Anna 2008: *Lasten alennusmyynti alkaa Jukkalassa: suomen kielen NP rakenteel-*

lisen monitulkintaisuuden synnyssä. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos, Helsinki.

Martin, Charles – Vu, Hoang – Kellas, George – Metcalf, Kimberly 1999: Strength of discourse context as a determinant of the subordinate bias effect. *Quarterly Journal of Experimental Psychology* 52 (4), s 813–839. Psychology Press, Lontoo.

Mazzocco, Michele M. M. (1997): Children's interpretation of homonyms: a developmental study. *JCL* 24 (2), s. 441–467.

Mäki, Anna Maria 2003: *Mainoslauseiden monitulkintaisuus*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kielen laitos, Helsinki.

NES = Häkkinen, Kaisa 2004: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. 4. painos. WS Bookwell Oy, Juva, 2007.

Penttilä, Aarni 1961: *Sanaleikeistä*. Kalevalaseuran vuosikirja 41, s. 91–98. SKS, Helsinki.

-----1975: *Homonüümiast, eriti soome keelt silmas pidades*. Congressus Tertius Internationalis Fenno-Ugristarum. Osa I, s. 322–326. Valgus, Tallinna.

Pitkänen, Kaarina 2005: "Suomen kielen suurin rikkaus ja ihanin ominaisuus" – Elias Lönnrotin johto-oppia. *Vir.* 1/2005, s. 52–82. [Online.] [Viitattu 14.4.2013.] Saatavissa: http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/hakemistot/jutut/2005_52.pdf.

PS = Haarala, Risto – Lehtinen, Marja – Grönros, Eija-Riitta – Kolehmainen, Taru – Nissinen, Irma – Eronen, Riitta – Suorsa, Minna: *Suomen kielen perussanakirja*. 2. painos. Nidottu laitos vuosina 1990–1994 julkaistusta Suomen kielen perussanakirjasta. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Edita, Helsinki, 2004.

Puolakka, Suvi 2003: ”*Kuka uuno tän on duunannu?*”: suomalaisten etunimien appellaatiivistuminen slangisanastossa. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turku.

Raukko, Jarno 2002: Pitämisen polysemia: miten koehenkilöt hahmottavat pitää-verbin merkitystyyppisiä. *Vir.* 3/2002, s. 354–374.

Rodd, Jennifer M. – Gaskell, Gareth M. – Marslen-Wilson, William D. 2002: Making Sense of Semantic Ambiguity: Semantic Competition in Lexical Access. *Journal of Memory and Language* 46, s. 245–26. [Online.] [Viitattu 10.3.2014.] Saatavissa: http://www.researchgate.net/publication/222782094_Making_Sense_of_Semantic_Ambiguity_Semantic_Competition_in_Lexical_Access

Saarimaa, Eemil Arvi 1940: Kaksimielisiä ilmauksia. *Vir.* 1940, s. 397–398.

Sajavaara, Kari 1999: Toisen kielen oppiminen. Teoksessa: *Kielenoppimisen kysymyksiä*. S. 73–102. Toim. Sajavaara, Kari & Piirainen-Marsh, Arja. Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Saukkonen, Pauli – Haipus, Marjatta – Niemikorpi, Antero – Sulkala, Helena 1982: Suomen kielen homonyymeja. Teoksessa: *Språkhistoria och språkkontakt i Finland och*

Nord-Scandinavien. Studier tillägnade Tryggve Sköld. S. 255–273. Kungl. skytteanska samfundets handlingar 26. Gotab, Tukholma.

Selinker 1972: Interlanguage. *IRAL* 10, s. 209–231.

Seppälä, Piia 2005: *Kaviaaria ei jätetä! Kielellisen leikittelyn keinot Alivaltiosihteerin ”loppuheittoissa”*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turku.

Seppänen, Liisa 2000: *Osku käy kaupungissa ja kuumana – kielellinen iloittelu Jukka Parkkisen Osku-nuortenkirjasarjassa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.

Siitonen, Kirsti 1999: *Agenttia etsimässä. U-verbijohdokset edistyneen suomenoppijan ongelmana*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 63. Turun yliopisto, Turku.

Simpson, Greg B. 1994: Context and the Processing of Ambiguous Words. Teoksessa: *Handbook of Psycholinguistics*. S. 359–374. Toim. Gernsbacher, Morton A. Academic Press, New York.

Simpson, Greg B. – Krueger, Merilee A. – Kang, Hyewon – Elofson, Amy C. 1994: Sentence context and meaning frequency effects in children’s processing of ambiguous words. *Journal of Research in Reading* 17, s. 62–72. Blackwell, Oxford.

SJ = *Sananjalka*. Suomen Kielen Seuran aikakauslehti. SKS, Turku.

SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia.

SKT = *Suomen kielen taajuussanasto* 1979. Toim. Saukkonen, Pauli – Haipus, Marjatta – Niemikorpi, Antero – Sulkala, Helena. WSOY, Porvoo.

Traxler, Matthew 2012: *Introduction to Psycholinguistics. Understanding Language Science*. Loppuosa. Wiley-Blackwell, Chichester, West Sussex.

Vainio, Seppo 2006: Lausetason kokeellisesta tutkimuksesta: tuloksia, haasteita ja tulevaisuuden näkymiä. *Puhe ja kieli* 26 (1), s. 3–21. Puheen ja kielen tutkimuksen yhdistyksen aikakauslehti, Helsinki.

Viks, Ülle 1984: Sõnavormide homonüümia eesti keeles. *Keel ja kirjandus* 2, s. 97–105. Eesti Teaduste Akadeemia ja Eesti Kirjanike Liidu ajakiri.

Vilenius, Anne Maija-Stiina 2010: *Minä sulle homonyymit näytän. Kielellinen leikittely Pertti Jarlan Fingerpori-sarjakuvassa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, kieli- ja käännettieteen laitos, Turku.

Vir. = *Virittäjä*. Kotikielen Seuran aikakauslehti, Helsinki.

Virta, Tiina 2005: *Ainasta Sariin ja Otosta Kimmoon: suomenkielisistä homonyymiparisista etunimistä 1800-luvun lopulta noin vuoteen 1980*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin

yliopisto, suomen kielen laitos, Helsinki.

Virtanen, Veikko 2001: *Monta reikärautaa tulessa. Kielellinen leikittely Jerry Cottonin juonitiivistelmässä*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, suomalaisen ja yleisen kieli-tieteen laitos, Turku.

WSOY = Werner Söderström Osakeyhtiö

Liite 1. Aineiston homonyymisten sananmuotojen piirteitä

ASETELMA 1. Testissä esiintyvät homonyymisten sananmuotojen sarjat ja kohdemuotojen vaihtoehtoiset perusmuodot frekvenssitietoinen. Muotoryhmän sisäinen ja muotoryhmien välinen homonymia. Tehtävät 1 (ja 4), 2 ja 3.

Homonymian tyyppi	Tehtävä 1 (ja 4)	Tehtävä 2	Tehtävä 3
MUOTORYHMÄN SISÄINEN HOMONYMIA			
1. Astevaihtelu Substantiivi-substantiivi	<i>pinnassa</i> <i>pinna</i> (fr. eos.) <i>pinta</i> (fr. 524)	<i>turvassa</i> <i>turva</i> (fr. 1667) <i>turpa</i> (fr. 7844)	<i>pannassa</i> <i>panna</i> (fr. eos.) <i>panta</i> (fr. eos.)
2a. Monikon i Substantiivi-substantiivi	<i>kokeista</i> <i>koe</i> (fr. 849) <i>kokki</i> (fr. 9466)	<i>paineista</i> <i>paine</i> (fr. 1557) <i>paini</i> (fr. eos.)	<i>haaveista</i> <i>haave</i> (fr. 5842) <i>haavi</i> (fr. eos.)
2b. Monikon i ja astevaiht. Adjektiivi-substantiivi	<i>korkeilta</i> <i>korkea</i> (fr. 274) <i>korkki</i> (fr. 2684)	<i>aroilta</i> <i>arka</i> (fr. 3282) <i>aro</i> (fr. eos.)	<i>aidoilta</i> <i>aito</i> (fr. 1626) <i>aita</i> (fr. 2348)
MUOTORYHMIEN VÄLINEN HOMONYMIA			
1. Perus- ja taivutusmuoto	<i>velkoja</i> <i>velka</i> (fr. 2348) <i>velkoja</i> (fr. 3740)	<i>neuvoja</i> <i>neuvo</i> (fr. 1911) <i>neuvoja</i> (fr. 4315)	<i>saunoja</i> <i>sauna</i> (fr. 1475) <i>saunoja</i> (fr. eos.)
2. Yhdyssanat	<i>keskusteluilta</i> <i>keskustelu</i> (fr. 638) <i>keskust.ilta</i> (fr. 524) ¹⁸	<i>lauluilta</i> <i>laulu</i> (fr. 697) <i>lauluilta</i> (fr. 554)	<i>homoilta</i> <i>homo</i> (fr. eos.) <i>homoilta</i> (fr. eos.)
3. Erilainen segmentointi a. Substantiivi b. Substantiivi-adjektiivi c. Pronomini-verbi	<i>kuusta</i> <i>kuu</i> (fr. 1288) <i>kuusi</i> (fr. 1911) <i>metallista</i> <i>metalli</i> (fr. 2186) <i>metallinen</i> (fr. 6684) <i>heitä</i> <i>he</i> (fr. 32) <i>heittää</i> (fr. 754)	<i>lautasta</i> <i>lautta</i> (fr. 3100) <i>lautanen</i> (fr. 3740) <i>lasista</i> <i>lasi</i> (fr. 1752) <i>lasinen</i> (fr. eos.) <i>tuota</i> <i>tuo</i> (fr. 132) <i>tuottaa</i> (fr. 653)	<i>kaivosta</i> <i>kaivo</i> (fr. 4701) <i>kaivos</i> (fr. 3740) <i>muovista</i> <i>muovi</i> (fr. 3100) <i>muovinen</i> (fr. 11536) <i>muuta</i> <i>muu</i> (fr. 26) <i>muuttaa</i> (fr. 306)
5. Verbien muotoja	<i>ei erota</i> <i>erota</i> (fr. 968) <i>erottaa</i> (fr. 809)	<i>ei herätä</i> <i>herätä</i> (fr. 1138) <i>herättää</i> (fr. 923)	<i>ei inhota</i> <i>inhota</i> (fr. 7844) <i>inhottaa</i> (fr. 7844)
6. Nominat ja verbit a. Substantiivi-verbi b. Substantiivi-verbi c. Adjektiivi-verbi	<i>munia</i> <i>muna</i> (fr. 2262) <i>munia</i> (fr. 5842) <i>arvomme</i> <i>arvo</i> (fr. 232) <i>arpoa</i> (fr. 7844) <i>suojaisin</i> <i>suojata</i> (fr. 1849) <i>suojaisa</i> (fr. eos.)	<i>juhlia</i> <i>juhla</i> (fr. 1014) <i>juhlia</i> (fr. 3495) <i>nuolemme</i> <i>nuoli</i> (fr. 7884) <i>nuolla</i> (fr. 11536) <i>kuuluisin</i> <i>kuulua</i> (fr. 62) <i>kuuluista</i> 1849	<i>kukkia</i> <i>kukka</i> (fr. 1043) <i>kukkia</i> (fr. 2672) <i>tapamme</i> <i>tapa</i> (fr. 71) <i>tappaa</i> (fr. 1798) <i>valtais</i> <i>vallata</i> (fr. 2559) <i>valtaisa</i> (fr. eos.)

¹⁸ Yhdyssanojen frekvenssi on tässä tutkimuksessa määriteosan ja perusosan frekvenssien keskiarvo.

Asetelmat 2–4. Frekvenssi ja läpinäkyvyys tehtävien 2–4 kohdemuodoissa.

ASETELMA 2. Frekvenssi ja läpinäkyvyys tehtävän 2 kohdemuodoissa. Frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokat 1–3.

Vastakkainasettelu	Kohdemuoto	Frekventimpi m.	Läpinäkyvämpi m.
1. Frekvenssi vs. läpinäkyvyys	<i>aroilta</i> <i>ei herätä</i> <i>juhlia</i> <i>lautasta</i>	<i>arka</i> <i>herättää</i> <i>juhla</i> <i>lautta</i>	<i>aro</i> <i>herätä</i> <i>juhlia</i> <i>lautanen</i>
2. Frekvenssi vs. muu	<i>kuuluisin</i> <i>lauluilta</i> <i>neuvoja</i> <i>nuolemme</i>	<i>kuulua</i> <i>laulu</i> <i>neuvo</i> <i>nuoli</i>	- - <i>neuvoja</i> -
3. Frekvenssi + läpinäkyvyys vs. muu	<i>lasista</i> <i>paineista</i> <i>tuota</i> <i>turvassa</i>	<i>lasi</i> <i>paine</i> <i>tuo</i> <i>turva</i>	<i>lasi</i> <i>paine</i> <i>tuo</i> <i>turva</i>

ASETELMA 3. Frekvenssi ja läpinäkyvyys tehtävän 3 kohdemuodoissa. Frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokat 1–5.

Vastakkainasettelu	Kohdemuoto	Frekventimpi m.	Läpinäkyvämpi m.
1. Frekvenssi vs. läpinäkyvyys	<i>kukkia</i> <i>saunoja</i> <i>valtais</i>	<i>kukka</i> <i>sauna</i> <i>vallata</i>	<i>kukkia</i> <i>saunoja</i> <i>valtaisa</i>
2. Frekvenssi vs. muu	<i>kaivosta</i>	<i>kaivos</i>	-
3. Frekvenssi + läpinäkyvyys vs. muu	<i>aidoilta</i> <i>haaveista</i> <i>muovista</i> <i>muuta</i> <i>tapamme</i>	<i>aito</i> <i>haave</i> <i>muovi</i> <i>muu</i> <i>tapa</i>	<i>aito</i> <i>haave</i> <i>muovi</i> <i>muu</i> <i>tapa</i>
4. Läpinäkyvyys vs. muu	<i>ei inhota</i> <i>pannassa</i>	- -	<i>inhota</i> <i>panna</i>
5. Muu	<i>homoilta</i>	-	-

ASETELMA 4. Frekvenssi ja läpinäkyvyys tehtävän 4 kohdemuodoissa. Frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokat 1–3.

Vastakkainasettelu	Kohdemuoto	Frekventimpi m.	Läpinäkyvämpi m.
1. Frekvenssi vs. läpinäkyvyys	<i>ei erota</i> <i>pinnassa</i> <i>munia</i> <i>velkoja</i>	<i>erottaa</i> <i>pinta</i> <i>muna</i> <i>velka</i>	<i>erota</i> <i>pinna</i> <i>munia</i> <i>velkoja</i>
2. Frekvenssi vs. muu	<i>keskusteluilta</i> <i>kokeista</i> <i>suojaisin</i>	<i>keskusteluilta</i> <i>koe</i> <i>suojata</i>	- - -
3. Frekvenssi + läpinäkyvyys vs. muu	<i>arvomme</i> <i>heitä</i> <i>korkeilta</i> <i>kuusta</i> <i>metallista</i>	<i>arvo</i> <i>he</i> <i>korkea</i> <i>kuu</i> <i>metalli</i>	<i>arvo</i> <i>he</i> <i>korkea</i> <i>kuu</i> <i>metalli</i>

Tehtävän 1 kontekstien rajaavuus syntaktis-semanttisesta näkökulmasta

1. ”*Arvomme seitsemän numeroa ja kaksi lisänumeroa.*” Jokaisessa lauseessa on oltava predikaattina persoonamuotoinen verbi, ja kyseisessä lauseessa ei ole muita predikaatiksi sopivia sanoja kuin *arvomme*. Verbitulkintaan ohjaa myös maailmantieto: lausetta käytetään lottoarvonnassa. Substantiivitulkinta tulisi kyseeseen ainoastaan siinä tapauksessa, että *Arvomme* tulkittaisiin erisnimen *Arvo* omistusliitteiseksi muodoksi.
2. ”*Identtisten kolmosten äiti pulassa – ei erota lapsia toisistaan.*” Lauseen homonyyminen sananmuoto voidaan tulkita joko intransitiivisen *erota*-verbin passiivi- tai transitiivisen *erottaa*-verbin aktiivimuodoksi. Passiivimuotoinen verbi ei tule kyseeseen, koska jälkilauseen implisiittinen subjekti on *äiti*; intransitiivisen verbin mahdollisuuden taas rajaa pois objekti *lapsia*. Niinpä ainoa järkevä tulkinta on ’erottaa’.
3. ”*Enkeleitä, onko heitä?*” Kaksitulkintainen *heitä* viittaa anaforisesti muotoon *enkeleitä* ja kongruoi sen kanssa. Verbitulkinta ei ole mahdollinen, koska kyseessä on (lohjennut) eksistentiaalilause, johon ei voi sisältyä transitiivisen *heittää*-verbin vaatimaa objektiä.
4. ”*Koululla järjestettiin vanhemmille tietokoneaiheinen keskusteluilta.*” Joko perus- tai taivutusmuodoksi tulkittava *keskusteluilta* on määritteen ja pääsanana kongruenssin vuoksi tulkittava yksikön nominatiiviksi: sitä edeltää yksikön nominatiivissa oleva adjektiivimäärite, joten myös pääsanana on oltava samassa muodossa. Monikon ablatiivi on syntaktisesti mahdoton.
5. ”*Ammattitaitoisista kokeista on huutava pula.*” Adjektiivi *ammattitaitoinen* vaatii pääsanakseen elollisen substantiivin. Koska *koe* ei ole elollinen, se ei voi olla ammattitaitoinen, vaan korkeintaan ammattitaitoisesti laadittu. Tämän vuoksi ainoa semanttisesti järkevä tulkinta on *kokki*. Teoreettisesti *kokeista* voisi olla myös harvinaisen *kokeistaa*-verbin (fr. ei tiedossa) muoto, mutta koska muotoa edeltää sen kanssa kongruoiva adjektiivimäärite, ei verbitulkinta tule kyseeseen.
6. ”*Aurattu lumi valuu takaisin tielle korkeilta lumipenkoilta.*” Muoto *korkeilta* on tulkittava adjektiiviksi, koska se esiintyy substantiivin määritteenä ja kongruoi sen kanssa sijassa ja luvussa.
7. ”*Kuusta voisi pitää ahneena puuna, koska se rohmuaa vettä, valoa ja ravinteita.*” Homonyyminen sananmuoto *kuusta* on tulkittava lekseemin *kuusi* muodoksi, koska lauseessa esiintyy kyseisen sananmuodon yläkäsite *puu*, joka samalla on osa *pitää*-verbin essiivimuotoista täydennystä (*ahneena puuna*).
8. ”*Metallista säilyketölkkiä ei tulisi säilyttää jääkaapissa - -.*” Sananmuoto *metallista* on tulkittava adjektiiviksi, koska se esiintyy substantiivin edellä ja kongruoi sen kanssa sijassa ja luvussa.
9. ”*Pääsiäisen aikaan munia syödään paljon enemmän kuin muulloin.*” Lauseessa on predikaattina passiivimuotoinen transitiiviverbi *syödään*, jonka objektiksi monikon partitiivissa oleva substantiivi *muna* sopii. Toiselle predikaatille lauseessa ei ole tilaa.
10. ”*Pinnassa Matilla on todellakin löysäämisen varaa; häneltä menee hermot aivan liian helposti!*” Homonyyminen *pinnassa*-muoto paljastuu lekseemin *pinna* muodoksi semanttisten vihjeiden perusteella: Ensimmäiseen lauseeseen sisältyy vihje ”*on löysäämisen varaa*”, josta voi tehdä johtopäätöksen, että sananmuodolle haettu tulkinta on jotakin sellaista, joka Matilla on kireällä. Toisessa lauseessa implikaatio ”*on kireällä*” saa vielä tarkentavan parafrasoin ”*menee hermot*”. Nämä merkityspiirteet sopivat ainoastaan lekseemiin *pinna*.
11. ”*Miten suojaisin vauvan parhaiten auringolta?*” *Suojaisin* on tulkittava verbinmuodoksi, koska jokainen lause tarvitsee predikaatin, eikä lauseessa esiinny muita verbejä. Lisäksi lauseessa on *suojata*-verbin objektiksi sopiva genetiiviakkusatiivi *vauvan*. Jos *suojaisin* tulkittaisiin adjektiiviksi, sen pääsanana tulisi olla nominatiivissa ja lauseeseen pitäisi löytyä vaihtoehtoinen predikaatti.
12. ”*Vuonna 2011 kotitalouksien varat kasvoivat velkoja nopeammin.*” Kyseessä on vertailurakenne, joka vaatii partitiivimuotoisen täydennyksen. Sananmuodon *velkoja* tulkinnoista ainoastaan *velka* täyttää partitiivivaatimuksen; *velkojan* partitiivi olisi *velkojaa*. Semanttisen vihjeen tarjoaa sananmuoto *varat*, joka on *velkojen* vastakohta.

Tehtävän 3 kontekstien neutraalius syntaktis-semanttisesta näkökulmasta

1. ”Niiden on näytettävä ehdottoman täydellisesti **aidoilta**.” *Aidoilta* esiintyy kuvallisessa kontekstissa, jossa sarjakuvahahmo antaa toiselle ohjeita. Tekstissä on käytetty *ne*-pronominin taivutusmuotoa, joten homonyymisen sananmuodon tulkintaa ei pääse ohjaamaan referentiaalinen substantiivi. Sen sijaan maailmantieto ohjaa tulkintaa *aidon* suuntaan: *aidalta* näyttäviä asioita ei ole läheskään niin helppo keksiä kuin *aidolta* näyttäviä. Tällä perusteella kontekstia ei voine pitää täysin neutraalina.
2. ”**HOMOILTA / PÄÄSY / KIELLETTY**”. Kyseinen kielto on sarjakuvakontekstissa kiinnitetty TV-studion oveen. Kielto voi kohdistua joko kaikkiin ohikulkijoihin tai ainoastaan homoihin. Konteksti tarjoaa kumpaakin tulkintaa tukevia vihjeitä: asemointi mahdollistaa tasapuolisesti sekä ’homo’- että ’homoilta’-tulkinnan, ja myös ohikulkijan yrmeän ilmeen voi selittää usealla tavalla. Hän voi esimerkiksi kokea tulleen syrjityksi homoutensa perusteella (tulkinta: homot eivät pääse TV-studioon) tai harmitella yleisesti sitä, ettei pysty osallistumaan kyseiseen tapahtumaan (tulkinta: kukaan ei pääse TV-studioon). Syntaktiset seikat puoltavat ’homo’-tulkintaa, sillä *kieltää*-verbin rektioon kuuluu ablatiivimuotoinen täydennys. Maailmantieto taas ohjaa ’homoilta’-tulkintaan, sillä TV:ssä oli sarjakuvan ilmestymisen aikoihin (25.10.2010) vastikään järjestetty seksuaalivähemmistöjen oikeuksia koskeva keskusteluilta (Ajankohtainen kakkonen 12.10.2010).
3. ”**Omista haaveista puhuminen on tärkeää niin kalastajille kuin muillekin.**” Haaveet lienevät tavallisempi puheenaihe kuin haavit, mutta semanttinen vihje *kalastajille* houkuttelee esiin myös jälkimmäisen tulkinnan.
4. ”**Ei minua silti inhota, kertoi tappeluun joutunut poika, jolla oli silmä mustana.**” Konteksti mahdollistaa tasapuolisesti sekä *inhota*- että *inhottaa*-tulkinnan, sillä pahoinpideltyä poikaa voi hyvinkin inhottaa musta silmänsä tai mietityttää, inhotaanko häntä. Lausetyyppi saattaa kuitenkin puoltaa ’inhota’-tulkintaa: *inhota* esiintyy tavallisissa transitivilauseissa, kun taas tunnekausatiiviverbi *inhottaa* vaatii ympärilleen tunnekausatiivilauseen, joka kuuluu peruslausetyyppiä harvinaisempiin erikoislausetyyppisiin (syntaktisista lausetyypeistä ks. ISK: 847–862).
5. ”**Minä olen Jouko, enkä halua kaivosta Rovaniemelle.**” Kontekstissa on kuva, jossa joku soittaa radion ja lausuu kyseisen repliikin. Konteksti mahdollistaa sekä ’kaivo’- että ’kaivos’-tulkinnan, mutta maailmantieto ohjaa vahvasti ’kaivos’-tulkintaan: radiossa on tavallista, että kuulijat ilmaisevat mielipiteitään ajankohtaisista asioista, kun taas varsin epätodennäköistä on, että joku oleskelee pysyvästi kaivossa eikä halua sieltä pois. Toisaalta taas syntaktiset vihjeet tukevat jälkimmäistä tulkintavaihtoehtoa: *Rovaniemelle* on päätepiestetä ilmaiseva suunnan adverbialiaali, kun taas *kaivosta* voi elatiivimuotoisena ilmaista lähtöpiestetä, semminkin kun muoto sijoittuu päätepiestetä ilmaisevan adverbialian edelle.
6. ”**Pannassa koira olisi paremmin hallittavissa.**” Kontekstina on jälleen ruutu Fingerpori-sarjakuvasta. Konteksti mahdollistaa sekä ’panna’- että ’panta’-tulkinnan, mutta lauseessa esiintyvä sana *koira* ohjaa lukijaa vahvasti ’panta’-tulkintaan. Tätä tulkintaa saattaa tukea myös se, että *panta* on *pannaa* konkreettisempi substantiivi. Kontekstia ei näiden seikkojen vuoksi voi pitää täysin neutraalina.
7. ”**Orvokilla on toive: ”Haluan kukkia!”** Orvokki voidaan luseenalkuisena tulkita joko kukan tai naisen nimeksi, mikä tekee homografisesta sananmuodosta *kukkia* kaksitulkintaisen.
8. ”**Savoy-teatterissa järjestettiin juhluvuoden kunniaksi näyttely, jonka nimi oli Muovista kristallia.**” Homonyymisen sananmuodon *muovista* voi tulkita joko substantiivin *muovi* elatiiviksi tai adjektiivin *muovinen* partitiiviksi; muoto siis joko nimeää aineksen, josta tehdään kristallia (*muovi*) tai kuvailee kristallin ominaisuutta (*muovinen*).
9. ”**Tässä oli firmamme esittely. Muuta osoitteessa muuttomiehet.fi.**” Kontekstin ensimmäinen lause tekee selväksi, että firma on nyt esitelty. Tämän perusteella seuraavan lauseen homonyyminen *muuta*-muoto voidaan ymmärtää lisätiedon synonyymiksi. Firman kotisivun nimi *muuttomiehet.fi* kuitenkin houkuttelee esiin vaihtoehtoisen tulkinnan, *muuttaa*-verbin.
10. ”**Saunoja myytiin pilkkahintaan saunomisen MM-kilpailujen aikana. Poliisi tutkii asiaa.**” Maailmantieto ohjaa lukijaa ’sauna’-tulkintaan, sillä saunojat eivät yleensä ole kaupan. Poliisin kiinnostus asiaan kuitenkin ohjaa muuttamaan alkuperäistä tulkintaa.
11. ”**Rikollisjärjestön kotisivulla luki: ”TAPAMME TOIMIA.**” *Tapamme* voidaan tulkita joko osaksi ilmausta *tapamme toimia*, jonka konventionaalinen merkitys on ’toimintatapa/-tavat’, tai se voidaan semanttisen vihjeen rikollisjärjestö perusteella hahmottaa luseen predikaatiksi: tällöin luseen tulkintana on, että Toimia tapetaan.
12. ”**Valtaisin vankilamme, ylpeili vankilanjohtaja.**” Vankilanjohtajan sanat voi tulkita ylpeilyksi vankilan koosta tai sitten ylpeyden voi ajatella olevan niin suurta, että vankilanjohtaja olisi jopa valmis valtaamaan vankilansa.

TAUSTATIETOLOMAKE SUOMENKIELISILLE

Nimi: _____
Ikä: _____ Sukupuoli: _____
Viimeisin äidinkielen arvosana: _____

En ole kaksikielinen. ____
Olen kaksikielinen ____, ja kielet ovat _____ ja _____.

TAUSTATIETOLOMAKE S2-OPISKELIJOILLE¹⁹

Nimi: _____ Ikä: _____
Sukupuoli: _____ Äidinkieli: _____
Viimeisin suomen kielen (S2) arvosana: _____

Rastita (X) sopiva vaihtoehto ja vastaa kysymyksiin.

En ole kaksikielinen ____
Olen kaksikielinen ____, kielet ovat _____ ja _____.

Olen syntynyt Suomessa. ____
En ole syntynyt Suomessa. ____ Minkä ikäinen olit, kun muutit Suomeen? _____

Olen käynyt kouluni kokonaan Suomessa. ____
En ole käynyt koulua vain Suomessa. ____
Monennellako luokalla olit, kun aloitit koulun Suomessa? _____
Puhuin suomea, ennen kuin aloin opiskella sitä koulussa. ____
En puhunut suomea, ennen kuin aloin opiskella sitä koulussa. ____

Käytän suomen kieltä vain koulussa. ____
Käytän suomen kieltä koulussa ja joskus vapaa-ajalla. ____
Käytän suomen kieltä koulussa ja lähes joka päivä vapaa-ajalla. ____

Minulla on tuttavita, joiden kanssa puhun vain suomea. KYLLÄ ____ EI ____

¹⁹ Taustatietolomakkeessa on otettu mallia Siitosen (1999) väitöskirjasta.

OHJEET

Testissä on **viisi tehtävää**, joista neljässä sinun tulee nimetä sanojen perusmuotoja. Viimeisessä tehtävässä näet testissä esiintyneet sanat perusmuodossa, ja sinun tulee merkitä, ovatko sanat sinulle tuttuja.

Perusmuoto on se sanan muoto, joka esiintyy sanakirjassa. Substantiiveilla, adjektiiveilla, pronomineilla ja numeraaleilla perusmuoto on nominatiivi (esim. *syksy, värikäs, me, neljä*), verbeillä infinitiivi (esim. *lukea, syödä, opiskella, hypätä, tarvita, vanheta*). Mitkä ovat seuraavassa lauseessa esiintyvien sanojen perusmuodot?

Tässä testissä teidän tulee nimetä sanojen perusmuotoja.

TEHTÄVÄ 1

Alla on 12 lyhyttä tekstinäytettä. Jokaisesta on alleviivattu yksi sananmuoto. Lue tekstit huolellisesti ja kirjoita alleviivattujen sanojen perusmuodot niille varatuille viivoille. Jos et osaa nimetä jollekin sanalle perusmuotoa, merkitse viiva (–).

- Arvomme seitsemän numeroa ja kaksi lisännumeroa.
- Identtisten kolmosten äiti pulassa – ei erota lapsia toisistaan!
- Enkeleitä, onko heitä?
- Koululla järjestettiin vanhemmille tietokoneaiheinen keskusteluilta.
- Ammattitaitoisista kokeista on huutava pula.
- Aurattu lumi valuu takaisin tielle korkeilta lumipenkoilta.
- Kuusta voisi sanoa ahneeksi puuksi, sillä se rohmuaa vettä, valoa ja ravinteita.
- Metallista säilyketölkkiä ei tulisi säilyttää jääkaapissa, koska pakkaus saattaa kerätä kosteutta ja syöpyä.
- Pääsiäisen aikaan munia syödään paljon enemmän kuin muulloin.
- Pinnassa Matilla on todellakin löysäämisen varaa; häneltä menee hermot aivan liian helposti!
- Miten suojaisin vauvan parhaiten auringolta?
- Vuonna 2011 kotitalouksien varat kasvoivat velkoja nopeammin.

TEHTÄVÄ 2

Alla on joukko erilaisia sananmuotoja. Kirjoita sananmuotojen vieressä oleville viivoille sanojen perusmuodot. Jos et osaa nimetä jollekin sanalle perusmuotoa, merkitse viiva (–).

PERUSMUODOT

- aroilta _____
- ei herätä _____
- juhlia _____
- kuuluisin _____
- lasista _____
- lauluilta _____
- lautasta _____
- neuvoja _____
- nuolemme _____
- paineista _____
- tuota _____
- turvassa _____

TEHTÄVÄ 3

Alla on lyhyitä tekstinäytteitä ja yksittäisiä ruutuja Pertti Jarlan Fingerpori-sarjakuvasta²⁰. Lue tekstit huolellisesti ja kirjoita alleiviivattujen sananmuotojen perusmuodot niille varatuille viivoille. Jos et osaa nimetä jollekin sanalle perusmuotoa, merkitse viiva (-).

1. Niiden on näytettävä ehdottoman täydellisesti aidoilta.²¹
2. HOMOILTA / PÄÄSY KIELLETTY²²
3. Omista haaveista puhuminen on tärkeää niin kalastajille kuin muillekin.
4. ”Ei minua silti inhota”, kertoi tappeluun joutunut poika, jolla oli silmä mustana.
5. Minä olen Jouko, enkä halua kaivosta Rovaniemelle.²³
6. Pannassa koira olisi paremmin hallittavissa.²⁴
7. Orvokilla on toive: ”Haluan kukkia!”
8. Savoy-teatterissa järjestettiin juhlavuoden kunniaksi näyttely, jonka nimi oli Muovista kristallia.
9. Tässä oli firmamme esittely. Muuta osoitteessa muuttomiehet.fi.
10. Saunoja myytiin pilkkahintaan saunomisen MM-kilpailujen aikana. Poliisi tutkii asiaa.
11. Rikollisjärjestön kotisivulla luki: ”TAPAMME TOIMIA.”
12. ”Valtaisin vankilamme”, ylpeili vankilanjohtaja.

TEHTÄVÄ 4

A. Palataan vielä hetkeksi tehtävään 1, jossa oli sijoitettu 12 sananmuotoa tekstiyhteyteen. Vastaa rehellisesti: Tuliko sinulle mieleen, että sananmuodoilla *arvomme, ei erota, heitä, keskusteluilta, kokeista, korkeilta, kuusta, metallista, munia, pinnassa, suojaisin ja velkoja* voisi olla useampia²⁵ tulkintamahdollisuuksia?

KYLLÄ ___ EI ___

B. Kun nyt ajattelet kyseisiä sananmuotoja, tuleeko sinulle mieleen muita tulkintamahdollisuuksia kuin ne, jotka nimesit tehtävässä 1? Luettele kaikki perusmuodot, jotka sinulle nyt tulee mieleen – myös ne, jotka kirjoitit tehtävään 1.

PERUSMUODOT

1. arvomme	_____
2. ei erota	_____
3. heitä	_____
4. keskusteluilta	_____
5. kokeista	_____
6. korkeilta	_____
7. kuusta	_____
8. metallista	_____
9. munia	_____
10. pinnassa	_____
11. suojaisin	_____
12. velkoja	_____

²⁰ Kuvat kohdista 1, 2, 5 ja 6 poistettu 28.5.2015 tekijänoikeuksien vuoksi.

²¹ Jarla, Pertti 25.2.2012: Fingerpori [Online] [Viitattu 28.5.2015] Saatavissa: <http://www.hs.fi/fingerpori/s1349775870973>

²² Jarla, Pertti 27.10.2010: Fingerpori [Online] [Viitattu 28.5.2015] Saatavissa: <http://www.hs.fi/fingerpori/s1349766250916>

²³ Jarla, Pertti 10.1.2012: Fingerpori [Online] [Viitattu 28.5.2015] Saatavissa: <http://www.hs.fi/fingerpori/s1349765199788>

²⁴ Jarla, Pertti 4.9.2009: Fingerpori [Online] [Viitattu 28.5.2015] Saatavissa: <http://www.hs.fi/fingerpori/s1349764913377>

TEHTÄVÄ 5

Alla on lueteltu tehtävissä 1, 2, 3 ja 4 esiintyneiden, monitulkintaisten sananmuotojen perusmuodot. Merkitse jokaisen perusmuodon perään numerolla 1–3, kuinka tuttu sana sinulle on.

- 1 = En ole kuullut sanaa koskaan ennen.
 2 = Olen kuullut sanan, mutta en tiedä, mitä se tarkoittaa.
 3 = Tiedän, mitä sana tarkoittaa.

Muista, että tämä ei ole sanakoe! Ei haittaa, jos et tiedä jonkin sanan merkitystä. Vastaa siis totuudenmukaisesti.

PERUSMUODOT

arpoa	___	arka	___	aita	___
arvo	___	aro	___	aito	___
erota	___	herättää	___	homo	___
erottaa	___	herätä	___	homoilta	___
he	___	juhla	___	haave	___
heittää	___	juhlia	___	haavi	___
keskustelu	___	kuulua	___	inhota	___
keskusteluilta	___	kuuluisa	___	inhottaa	___
koe	___	lasi	___	kaivo	___
kokki	___	lasinen	___	kaivos	___
korkea	___	laulu	___	panna (subst.)	___
korkki	___	lauluilta	___	panta	___
kuu	___	lautanen	___	kukka	___
kuusi	___	lautta	___	kukkia	___
metalli	___	neuvo	___	muovi	___
metallinen	___	neuvoja	___	muovinen	___
muna	___	nuoli	___	muu	___
munia	___	nuolla	___	muuttaa	___
pinna	___	paine	___	sauna	___
pinta	___	paini	___	saunoja	___
suojaista	___	tuo	___	tapa	___
suojata	___	tuottaa	___	tappaa	___
velka	___	turpa	___	vallata	___
velkoja	___	turva	___	valtaisa	___

Kommentteja

Jos sinulla on jotakin kommentoitavaa testistä, voit kirjoittaa kommenttisi tähän.

KIITOS VASTAUKSISTASI!

Liite 5. Tavoitemuodot, tavoitemuotoihin rinnastuvat muodot ja muut muodot

Tähän liitteeseen on koottu tehtävien 1–4 tavoitemuodot ja tavoitemuotoihin rinnastuvat muodot sekä tavoitemuodoista poikkeavat muodot (muut muodot). Aluksi on tarpeen tehdä hiukan selkoa niistä kriteereistä, joiden perusteella muodot on joko rinnastettu tavoitemuotoihin tai luokiteltu muiksi muodoiksi.

Tärkein periaate muotojen rinnastamisessa tavoitemuotoihin on ollut, että nimetty muoto muistuttaa läheisesti juuri tiettyä tavoitemuotoa. Esimerkiksi verbien taivutusmuodot *ei eroa*, *juhli* ja *munii* on rinnastettu tavoitemuotoihin *erota*, *juhli* ja *munia*, koska yhteys näihin perusmuotoihin on ilmeinen. Erikseen on kuitenkin mainittava, että *nuolea* – joka periaatteessa voisi olla sekä substantiivin (*nuoli*) että verbin (*nuolla*) muoto – on tulkittu verbinmuodoksi, koska se esiintyy havaintojeni mukaan verbinä lapsenkielessä samalla tavalla kuin esimerkiksi *purra*-verbistä muodostettu *purea*.

Toinen tärkeä kriteeri muotojen luokittelussa tavoitemuotoihin rinnastuviin ja tavoitemuodoista poikkeaviin muotoihin on ollut sanojen tutuus: jos tavoitemuoto ei ole ollut informantille tuttu, tätä tavoitemuotoa muistuttavaa muotoa ei ole rinnastettu tavoitemuotoihin. Samakin muoto on siis toiselta informantilta saatettu hyväksyä, toiselta jättää hyväksymättä. Tämä eronteko on kuitenkin tärkeä, koska jos sanan merkitys on informantille tuntematon, hän ei myöskään ole voinut aktivoida kyseistä merkitystä, vaan on korkeintaan konstruoinut muodon kieliopillisen tietämyksensä varassa.

Hankalia rajatapauksia ovat ne, joissa nimetty muoto sopii kummankin tavoitemuodon kantasanaksi (*ero*, *inho*, *suoja* ja *valta*). Nämä muodot esiintyvät usein toisen muodon rinnalla, jolloin monitulkintaisuus mitä ilmeisimmin on oivallettu. Silti olen jättänyt nämä muodot huomioimatta, koska ne eivät viittaa yksiselitteisesti kumpaankaan niistä merkityksistä, jotka kohdemuodolla todellisuudessa on. Yhtä lailla tulkinnanvaraisia ovat muodot *muuta* ja *tuota*, jotka kuitenkin olen rinnastanut tavoitemuotoihin silloin, kun ne esiintyvät toisen muodon rinnalla (vrt. *muuta*, *muuttaa*; *tuo*, *tuota*). Tällaisissa tapauksissa *muuta* on mitä todennäköisimmin pronominin partitiivimuoto, joka ehkä kiteytyneisyytensä vuoksi on jäänyt segmentoimatta; *tuota* taas on sellaisenaan käytössä diskurssipartikkelina (vrt. esim. *No tuota noin...*), ja tällaiseksi olen sen *tuo*-pronominin rinnalla esiintyessään tulkinnut. Yksin esiintyessään muodot on jätetty huomioimatta, koska niiden merkitystä on mahdoton päätellä. On myös huomautettava, että *muuta* on johdonmukaisuuden vuoksi rinnastettu tavoitemuotoihin vain silloin, kun vastauksessa on sen lisäksi nimetty *muuttaa*-verbi; *muu*-pronominin ohella esiintyessään sitä ei ole tulkittu verbin muodoksi, vaan se on jätetty huomioimatta.

Tavoitemuotoihin olen rinnastanut myös joitakin verbin asemesta nimettyjä substantiiveja (esim. *arpa* < *arpoa*; *heitto* < *heittää*; *inhoaminen* < *inhota*; *inhotus* < *inhottaa*), jotka selvästi sopivat yhteen vain jommankumman tulkintavaihtoehdon kanssa. Myös lähikäsitteitä tai parafraaseja olen rinnastanut tavoitemuotoihin (vrt. esim. *olla heräämättä* < (*ei*) *herätä*; *munata* < *munia*; *paino* < *paine*; *tämä* < *tuo*; *valloittaa* < *vallata*; *valtainen*, *valtava* < *valtaisa*). *Munata* tosin kuvastaa vain *munia*-verbin yhtä merkitystä, 'tehdä tyhmyyksiä' tai 'möhliä' (vrt. PS: s.v. *munia*), mutta on kuitenkin selvästi verbi.

Tehtävien 1–4 tavoitemuodot ja tavoitemuotoihin rinnastuvat muodot

Alla olevassa asetelmassa tehtävien 1 ja 4 muodot ovat yhtenä listana, koska muodot ovat samoja; selvyyden vuoksi asetelmasta on lihavoitu tehtävän 1 tavoitemuodot. Tavoitemuotoihin rinnastuvia muotoja on nimetty sekä ainoana muotona että jonkin toisen muodon rinnalla. Siksi eri vastauksissa annetut muodot on aina erotettu puolipisteellä muista vastauksista, kun taas yhteen vastaukseen sisältyvät muodot on erotettu toisistaan pilkulla.

Tehtävien 1 ja 4 tavoitemuodot

1. *arpoa*, arvo
2. *erota*, **erottaa**
3. *he*, heittää
4. *keskustelu*, **keskusteluilta**
5. *koe*, **kokki**
6. *korkea*, korkki
7. *kuu*, **kuusi**
8. *metalli*, **metallinen**
9. *muna*, munia
10. *pinna*, pinta
11. *suojaisa*, **suojata**
12. *velka*, velkoja

Tavoitemuotoihin rinnastuvat muodot

1. arvota
2. *ei eroa*; *ei erottaa*; *ei erota*, *ei eroa*; *ei erottaa*, *ei erota*; *olla eroamatta*; *ei eroa*, *erottaa*
3. *he*, heitto
4. *keskustella*, *keskusteluilta*
5. –
6. –
7. –
8. –
9. *munii*; *muna*, *munata*; *muna*, *munii*; *muna*, *muniminen*
10. –
11. *suojata*, *suojainen*
12. *vela*; *velkat*; *velkaa*; *velko*; *velka*, *velkoa*

Tehtävän 2 tavoitemuodot

1. *arka*, aro
2. *herättää*, herätä
3. *juhla*, juhlia
4. *kuulua*, kuuluisa
5. *lasi*, lasinen
6. *laulu*, lauluilta
7. *lautanen*, lautta
8. *neuvo*, neuvoja
9. *nuoli*, nuolla
10. *paine*, *paini* (*paineinen*, *paineistaa*)
11. *tuo*, tuottaa
12. *turpa*, turva

Tavoitemuotoihin rinnastuvat muodot

1. –
2. *herää*; *ei herää*
3. *juhlita*; *juhla*, *juhlata*
4. *kuuluinen*
5. –
6. *laulua*
7. –
8. –
9. *nuolea*
10. *painaa*, *paine*
11. *tuo*, *tuota*
12. –

Tehtävän 3 tavoitevastaukset

1. *aita*, aito
2. *homo*, *homoilta*
3. *haave*, *haavi*
4. *inhota*, *inhottaa*
5. *kaivo*, *kaivos*
6. *panna*, *panta*
7. *kukka*, *kukkia*
8. *muovi*, *muovinen*
9. *muu*, *muuttaa*
10. *sauna*, *saunoja*
11. *tapa*, *tappaa*
12. *vallata*, *valtaisa*

Tavoitemuotoihin rinnastuvat muodot

1. –
2. –
3. *haavet*
4. *ei inhoa*; *en inhoa*; *inhoaminen*; *inhotus*
5. –
6. –
7. *kukkii*; *kukka*, *kukita*
8. –
9. *muutto*; *muuta*, *muuttaa*
10. –
11. *tapata*; *tappa*
12. *valtaine(n)*; *valtata*; *vallata*, *valtava*; *valloittaa*, *valtainen*

Tehtävissä 1–4 nimetyt tavoitemuodoista poikkeavat muodot

Asetelmiin 1–4 on koottu informanttiryhmittäin kaikki tehtävissä 1–4 annetut vastaukset, joissa esiintyy tavoitemuodoista poikkeavia muotoja. Tavoitemuotoihin ei ole rinnastettu sellaisia muotoja, jotka eivät yksiselitteisesti viittaa kumpaankaan (tai mihinkään) tavoitemuotoon tai jotka ovat vastauksessa nimetyn perusmuodon taivutusmuotoja. Sellaiset kohdemuodot, jotka eivät ole saaneet lainkaan tavoitemuodoista poikkeavia tulkintoja, on merkitty sulkeisiin. Poikkeavien muotojen perässä on ilmoitettu esiintymien lukumäärä silloin, kun kohdemuodolle on nimetty useita eri muotoja, jotka eivät vastaa tavoitemuotoja; muissa tapauksissa muotojen lukumäärä on ilmoitettu *Lkm.*-sarakkeessa. Tavoitemuodoista poikkeavien muotojen prosenttiosuuksia ei ole mainittu, koska osa muodoista esiintyy toisen muodon rinnalla, minkä vuoksi vastausten lukumäärä ei ole sama kuin vastauksissa nimettyjen muotojen lukumäärä. Tähdellä (*) on varustettu sellaiset muodot, joita ei ole rinnastettu tavoitemuotoihin sen vuoksi, että sen sanan merkitys, johon muoto oletettavasti viittaa, ei ole informantille tuttu (vrt. liite 5) tai että vastauksessa on jo nimetty hyväksyttävä tavoitemuoto. Asetelmissa 1–4 tavoitemuodoista poikkeavien muotojen esitysjärjestys (1–12) vastaa kohdemuotojen järjestystä itse testitehtävissä.

ASETELMA 1. Tehtävissä 1–4 nimetyt tavoitemuodoista poikkeavat muodot, R1a.

R1a								
Nro.	Tehtävä 1		Tehtävä 2		Tehtävä 3		Tehtävä 4	
	Poikkeavat muodot	Lkm.	Poikkeavat muodot	Lkm.	Poikkeavat muodot	Lkm.	Poikkeavat muodot	Lkm.
1.	<i>arvomme</i>	1	<i>aroilta</i>	1	<i>aidoilta</i>	1	<i>arvomme</i>	1
2.	<i>ei erota</i> (1), <i>ero</i> (1)	2	<i>ei herätä</i>	5	<i>(homoilta)</i>	0	<i>ei erota</i> (1), <i>ero</i> (4)	5
3.	<i>(heitä)</i>	0	<i>(juhlia)</i>	0	<i>haaveista</i>	1	<i>heitä</i>	1
4.	<i>(keskusteluilta)</i>	0	<i>(kuuluisin)</i>	0	<i>ei inhota</i> (2), <i>inhoa</i> (2), <i>inho</i> (1)	3	<i>(keskusteluilta)</i>	0
5.	<i>kokeista</i> (1), <i>koke</i> (1)	2	<i>(lasista)</i>	0	<i>(kaivosta)</i>	0	<i>kokeista</i>	1
6.	<i>(korkeilta)</i>	0	<i>(lauluilta)</i>	0	<i>pa[?]essa</i>	1	<i>korkeilta</i> (1), <i>korko</i> (1)	2
7.	<i>kuusta</i>	1	<i>lauta</i>	1	<i>(kukkia)</i>	0	<i>kuusta</i>	1
8.	<i>metallista</i>	1	<i>neuvoa</i>	1	<i>(muovista)</i>	0	<i>metallista</i>	1
9.	<i>muni</i>	1	<i>nuolemme</i>	1	<i>muuta</i>	3	<i>(munia)</i>	0
10.	<i>pinnassa</i>	1	<i>paineista</i>	1	<i>(saunoja)</i>	0	<i>pinnassa</i>	1
11.	<i>suoja</i> (3), <i>suoja</i> (1)	4	<i>tuota</i>	3	<i>tavata</i>	2	<i>suoja</i> (3), <i>suoja</i> (1)	4
12.	<i>(velkoja)</i>	0	<i>turvassa</i>	1	<i>valta</i> (5), <i>valtaa</i> (1), <i>valtasin</i> (1)	7	<i>(velkoja)</i>	0
	Poikkeavat muodot yht.	13	Poikkeavat muodot yht.	14	Poikkeavat muodot yht.	18	Poikkeavat muodot yht.	17

ASETELMA 2. Tehtävissä 1–4 nimetyt tavoitemuodoista poikkeavat muodot, R1b.

R1b								
Nro.	Tehtävä 1		Tehtävä 2		Tehtävä 3		Tehtävä 4	
	Poikkeavat muodot	Lkm.	Poikkeavat muodot	Lkm.	Poikkeavat muodot	Lkm.	Poikkeavat muodot	Lkm.
1.	arvon	1	aroilta	1	(aidoilta)	0	arvon	1
2.	ei erota (2), ero (1)	3	(ei herätä)	0	snibel, schnibels (1); snibus (1)	2	ei erota (1), ero (3), eroa (1)	5
3.	(heitä)	0	(juhlia)	0	(haaveista)	1	(heitä)	0
4.	(keskusteluilta)	0	(kuuluisin)	0	ei inhota (1), inho (1)	2	(keskusteluilta)	0
5.	(kokeista)	0	(lasista)	0	(kaivosta)	0	kokeista (1), *kokeet (1)	2
6.	(korkeilta)	0	(laula)	1	(pannassa)	0	(korkeilta)	0
7.	(kuusta)	0	lauta	1	(kukkia)	0	(kuusta)	0
8.	(metallista)	0	neuvoa	1	(muovista)	0	*metall	1
9.	(munia)	0	(nuolemme)	0	muuta	4	munaa	1
10.	(pinnassa)	0	(paineista)	0	(saunoja)	0	pinnassa	1
11.	suoja (2)	2	(tuota)	0	(tapamme)	0	suoja (4), suojaisin (2)	6
12.	(velkoja)	0	(turvassa)	0	valta	6	(velkoja)	0
	Poikkeavat muodot yht.	6	Poikkeavat muodot yht.	4	Poikkeavat muodot yht.	15	Poikkeavat muodot yht.	17

ASETELMA 3. Tehtävissä 1–4 nimetyt tavoitemuodoista poikkeavat muodot, R2.

R2								
Nro.	Tehtävä 1		Tehtävä 2		Tehtävä 3		Tehtävä 4	
	Poikkeavat muodot	Lkm.	Poikkeavat m muodot	Lkm.	Poikkeavat muodot	Lkm.	Poikkeavat muodot	Lkm.
1.	(arvomme)	0	(aroilta)	0	(aidoilta)	0	arvoilta	1
2.	ei erota	11	ei herätä	10	(homoilta)	0	ei erota (7), ero (4), *eroittaa (1), eroilta (1), eroamaton (1)	14
3.	(heitä)	0	(juhlia)	0	(haaveista)	0	heitä	2
4.	(keskusteluilta)	0	kuuluisin	1	ei inhota (12), inho (2)	14	(keskusteluilta)	0
5.	(kokeista)	0	(lasista)	0	kaivonen	1	kokeilta	1
6.	(korkeilta)	0	(lauluilta)	0	pannassa	1	(korkeilta)	0
7.	(kuusta)	0	lauta	1	(kukkia)	0	kuussa	1
8.	(metallista)	0	neuvoa	1	(muovista)	0	(metallista)	0
9.	(munia)	0	(nuolemme)	0	muuta	4	(munia)	0
10.	(pinnassa)	0	(paineista)	0	saunoa	1	pinnalla	2
11.	(suojaisin)	0	(tuota)	0	(tapamme)	0	suoja (7), suojassa (1), suojella (1)	9
12.	(velkoja)	0	turvassa	1	valta	3	(velkoja)	0
	Poikkeavat muodot yht.	11	Poikkeavat muodot yht.	14	Poikkeavat muodot yht.	24	Poikkeavat muodot yht.	30

ASETELMA 4. Tehtävissä 1–4 nimetyt tavoitemuodoista poikkeavat muodot, R3.

R3								
Nro.	Tehtävä 1		Tehtävä 2		Tehtävä 3		Tehtävä 4	
	Poikkeavat muodot	Lkm.	Poikkeavat muodot	Lkm.	Poikkeavat muodot	Lkm.	Poikkeavat muodot	Lkm.
1.	arvata (1), arvioj (1), arvoa (1), *arvota (2)	5	ara? (1), aroilta (1), arota (1)	3	aidoilta	1	arvata (2), arvioita (1), *arvota (3)	1
2.	ei erota (4), ei ero (1)	5	ei herä (2), ei herätä (2)	4	(homoilta)	0	ei erota (3), ero (3), eroja (1)	7
3.	(heitä)	0	(juhlia)	0	*haavet	1	heitä	1
4.	(keskusteluilta)	0	kuuluisin	1	ei inhota (4), inho (1)	5	keskusteliat (1), keskustella (1)	2
5.	kokee	1	(lasista)	0	kaivonen? (1), kaivota (1)	2	kokeilla (1), kokeinen (1), kokeita (1), *koket (1)	4
6.	korkeilta	1	(lauluilta)	0	pane (1), painata (1)	2	korkeilta (1), *korkeat (1), korkella (1)	3
7.	kuusta	0	lauta (3), lautu (2)	5	(kukkia)	0	(kuusta)	0
8.	metallista	0	neuvota	1	(muovista)	0	*metali	1
9.	(munia)	0	nuole (1), *nuolea (1), nuolia (1), *nuolta (1), nuota (1)	5	muuta	2	(munia)	0
10.	(pinnassa)	0	paineista	1	sauno	1	pinnassa	1
11.	suoja	1	tuota	2	tavata	1	suoja (3), suojaa (1)	4
12.	*velat	0	turvata	1	valta (3) välttä (1)	4	*velko	1
	Poikkeavat muodot yht.	13	Poikkeavat muodot yht.	23	Poikkeavat muodot yht.	19	Poikkeavat muodot yht.	25

Liite 6. Tehtävien 1–4 tuntemattomiksi merkityt sanat informanttiryhmittäin

Taulukkoon 1 on koottu tehtävän 5 tulokset. Vastauksissa ei kuitenkaan ole eritelty tuntemattomuuden astetta (1–2). Valkoisella pohjalla ovat ne perusmuodot, jotka kulloinkin vähintään yksi informantti on merkinnyt tuntemattomaksi; harmaalla erottuvat sanat, joita ei yhdessä tai useammassa informanttiryhmässä ole kertaakaan merkitty tuntemattomiksi. Asetelman lopussa on ilmoitettu merkintöjen 1 ja 2 (tuntematon sana) kokonaismäärä informanttiryhmittäin.

TAULUKKO 1. Tuntemattomiksi merkityt sanat (lkm.) tehtävissä 1–4 informanttiryhmittäin: R1a, R1b, R2 ja R3.

Tehtävät 1 ja 4					Tehtävä 2					Tehtävä 3				
Perus- muodot	R1a	R1b	R2	R3	Perus- muodot	R1a	R1b	R2	R3	Perus- muodot	R1a	R1b	R2	R3
	n= 16	n= 15	n= 19	n= 7		n= 16	n= 15	n= 19	n= 7		n= 16	n= 15	n= 19	n= 7
<i>arpoa</i>	1			4	<i>arka</i>	1			6	<i>aita</i>				4
<i>arvo</i>		1			<i>aro</i>		1	3	6	<i>aito</i>				3
<i>erota</i>					<i>herätä</i>					<i>haave</i>				3
<i>erottaa</i>				1	<i>herättää</i>				1	<i>haavi</i>				5
<i>he</i>					<i>juhla</i>					<i>homo</i>		1		
<i>heittää</i>					<i>juhlia</i>					<i>homoilta</i>	3	1		1
<i>keskustelu</i>					<i>kuulua</i>				1	<i>inhota</i>				1
<i>keskustelu- ilta</i>		1			<i>kuuluisa</i>				1	<i>inhottaa</i>	1	2		1
<i>koe</i>					<i>lasi</i>					<i>kaivo</i>				4
<i>kokki</i>					<i>lasinen</i>					<i>kaivos</i>				4
<i>korkea</i>					<i>laulu</i>					<i>kukka</i>				
<i>korkki</i>				2	<i>lauluilta</i>			1	1	<i>kukkia</i>				1
<i>kuu</i>					<i>lautanen</i>				1	<i>muovi</i>				
<i>kuusi</i>					<i>lautta</i>	1			2	<i>muovinen</i>				
<i>metalli</i>					<i>neuvo</i>				2	<i>muu</i>				
<i>metallinen</i>	1				<i>neuvoja</i>				2	<i>muuttaa</i>				
<i>muna</i>					<i>nuoli</i>				3	<i>panna</i>	2		3	6
<i>munia</i>				1	<i>nuolla</i>				3	<i>panta</i>	1			6
<i>pinna</i>	1		1	3	<i>paine</i>	1			2	<i>sauna</i>	1			
<i>pinta</i>					<i>paini</i>	1			3	<i>saunoja</i>	2		1	
<i>suojaisa</i>		1		5	<i>tuo</i>					<i>tapa</i>				
<i>suojata</i>				1	<i>tuottaa</i>					<i>tappaa</i>				
<i>velka</i>				2	<i>turpa</i>					<i>vallata</i>				2
<i>velkoja</i>	1		1	1	<i>turva</i>					<i>valtaisa</i>	3	1		3
Tunt. yht.	4	3	2	20	Tunt. yht	4	1	4	34	Tunt. yht	13	5	4	44

Liite 7. Tuloksia

Monitulkintaisuuden havaitseminen tehtävissä 2–4

Taulukoihin 1–4 on koottu tehtävissä 2–4 annettujen tavoitevastausten lukumäärä ja prosenttiosuus kohdemuodoittain. Eri tehtävien toisiaan vastaavat muodot on sijoitettu rinnakkain.

TAULUKKO 1. Tavoitevastausten osuudet tehtävissä 2–4 kohdemuodoittain, R1a.

Tehtävä 2	Lkm.	%	Tehtävä 3	Lkm.	%	Tehtävä 4	Lkm.	%
<i>aroilta</i>	3	18,8	<i>aidoilta</i>	4	25,0	<i>korkeilta</i>	8	50,0
<i>ei herätä</i>	0	0,0	<i>ei inhota</i>	1	6,3	<i>ei erota</i>	3	18,8
<i>juhlia</i>	1	6,3	<i>kukkia</i>	5	31,3	<i>munia</i>	13	81,3
<i>kuuluisin</i>	2	12,5	<i>valtaisin</i>	1	6,3	<i>suojaisin</i>	3	18,8
<i>lasista</i>	2	12,5	<i>muovista</i>	1	6,3	<i>metallista</i>	3	18,8
<i>lauluilta</i>	2	12,5	<i>homoilta</i>	3	18,8	<i>keskusteluilta</i>	9	56,3
<i>lautasta</i>	2	12,5	<i>kaivosta</i>	1	6,3	<i>kuusta</i>	12	75,0
<i>neuvoja</i>	3	18,8	<i>saunoja</i>	2	12,5	<i>velkoja</i>	5	31,3
<i>nuolemme</i>	2	12,5	<i>tapamme</i>	3	18,8	<i>arvomme</i>	10	62,5
<i>paineista</i>	1	6,3	<i>haaveista</i>	2	12,5	<i>kokeista</i>	7	43,8
<i>tuota</i>	2	12,5	<i>muuta</i>	2	12,5	<i>heitä</i>	10	62,5
<i>turvassa</i>	2	12,5	<i>pannassa</i>	2	12,5	<i>pinnassa</i>	7	43,8
Keskiarvo	1,8	11,5	Keskiarvo	2,3	14,1	Keskiarvo	7,5	46,9

TAULUKKO 2. Tavoitevastausten osuudet tehtävissä 2–4 kohdemuodoittain, R1b.

Tehtävä 2	Lkm.	%	Tehtävä 3	Lkm.	%	Tehtävä 4	Lkm.	%
<i>aroilta</i>	5	33,3	<i>aidoilta</i>	0	0,0	<i>korkeilta</i>	3	20,0
<i>ei herätä</i>	0	0,0	<i>ei inhota</i>	2	13,3	<i>ei erota</i>	4	26,7
<i>juhlia</i>	2	13,3	<i>kukkia</i>	4	26,7	<i>munia</i>	7	46,7
<i>kuuluisin</i>	0	0,0	<i>valtaisin</i>	0	0,0	<i>suojaisin</i>	2	13,3
<i>lasista</i>	0	0,0	<i>muovista</i>	0	0,0	<i>metallista</i>	4	26,7
<i>lauluilta</i>	0	0,0	<i>homoilta</i>	1	6,7	<i>keskusteluilta</i>	4	26,7
<i>lautasta</i>	3	20,0	<i>kaivosta</i>	1	6,7	<i>kuusta</i>	8	53,3
<i>neuvoja</i>	1	6,7	<i>saunoja</i>	3	20,0	<i>velkoja</i>	5	33,3
<i>nuolemme</i>	4	26,7	<i>tapamme</i>	3	20,0	<i>arvomme</i>	9	60,0
<i>paineista</i>	0	0,0	<i>haaveista</i>	3	20,0	<i>kokeista</i>	2	13,3
<i>tuota</i>	1	6,7	<i>muuta</i>	2	13,3	<i>heitä</i>	7	46,7
<i>turvassa</i>	3	20,0	<i>pannassa</i>	0	0,0	<i>pinnassa</i>	6	40,0
Keskiarvo	1,6	10,6	Keskiarvo	1,6	10,6	Keskiarvo	5,1	33,9

TAULUKKO 3. Tavoitevastausten osuudet tehtävissä 2–4 kohdemuodoittain, R2.

Tehtävä 2	Lkm.	%	Tehtävä 3	Lkm.	%	Tehtävä 4	Lkm.	%
<i>aroilta</i>	4,0	21,1	<i>aidoilta</i>	6	31,6	<i>korkeilta</i>	10	55,6
<i>ei herätä</i>	0,0	0,0	<i>ei inhota</i>	0	0,0	<i>ei erota</i>	7	38,9
<i>juhlia</i>	8,0	42,1	<i>kukkia</i>	5	26,3	<i>munia</i>	15	83,3
<i>kuuluisin</i>	3,0	15,8	<i>valtaisin</i>	2	10,5	<i>suojaisin</i>	3	16,7
<i>lasista</i>	5,0	26,3	<i>muovista</i>	6	31,6	<i>metallista</i>	10	55,6
<i>lauluilta</i>	5,0	26,3	<i>homoilta</i>	8	42,1	<i>keskusteluilta</i>	14	77,8
<i>lautasta</i>	2,0	10,5	<i>kaivosta</i>	5	26,3	<i>kuusta</i>	13	72,2
<i>neuvoja</i>	7,0	36,8	<i>saunoja</i>	4	21,1	<i>velkoja</i>	14	77,8
<i>nuolemme</i>	8,0	42,1	<i>tapamme</i>	7	36,8	<i>arvomme</i>	15	83,3
<i>paineista</i>	3,0	15,8	<i>haaveista</i>	4	21,1	<i>kokeista</i>	10	55,6
<i>tuota</i>	0,0	0,0	<i>muuta</i>	4	21,1	<i>heitä</i>	10	55,6
<i>turvassa</i>	1,0	5,3	<i>pannassa</i>	6	31,6	<i>pinnassa</i>	10	55,6
Keskiarvo	3,8	20,2	Keskiarvo	4,8	25,0	Keskiarvo	10,9	60,6

TAULUKKO 4. Tavoitevastausten osuudet tehtävissä 2–4 kohdemuodoittain, R3.

Tehtävä 2	Lkm.	%	Tehtävä 3	Lkm.	%	Tehtävä 4	Lkm.	%
<i>aroilta</i>	0	0,0	<i>aidoilta</i>	0	0,0	<i>korkeilta</i>	0	0,0
<i>ei herätä</i>	0	0,0	<i>ei inhota</i>	0	0,0	<i>ei erota</i>	2	28,6
<i>juhlia</i>	1	14,3	<i>kukkia</i>	0	0,0	<i>munia</i>	0	0,0
<i>kuuluisin</i>	0	0,0	<i>valtaisin</i>	0	0,0	<i>suojaisin</i>	0	0,0
<i>lasista</i>	0	0,0	<i>muovista</i>	0	0,0	<i>metallista</i>	2	28,6
<i>lauluilta</i>	0	0,0	<i>homoilta</i>	0	0,0	<i>keskusteluilta</i>	2	28,6
<i>lautasta</i>	0	0,0	<i>kaivosta</i>	0	0,0	<i>kuusta</i>	2	28,6
<i>neuvoja</i>	0	0,0	<i>saunoja</i>	0	0,0	<i>velkoja</i>	1	14,3
<i>nuolemme</i>	1	14,3	<i>tapamme</i>	0	0,0	<i>arvomme</i>	2	28,6
<i>paineista</i>	0	0,0	<i>haaveista</i>	0	0,0	<i>kokeista</i>	0	0,0
<i>tuota</i>	0	0,0	<i>muuta</i>	0	0,0	<i>heitä</i>	2	28,6
<i>turvassa</i>	0	0,0	<i>pannassa</i>	0	0,0	<i>pinnassa</i>	1	14,3
Keskiarvo	0,2	2,4	Keskiarvo	0,0	0	Keskiarvo	1,2	16,7

Frekvenssi, läpinäkyvyys ja satunnaismuuttujat homonyymisten sananmuotojen tulkinnan määrääjinä

Taulukosta 5 ilmenee, missä määrin tavoitemuotojen suosituimmuus tehtävissä 2–4 on ratkennut frekvenssin (Fr.), fonologisen läpinäkyvyyden (L), frekvenssin ja fonologisen läpinäkyvyyden (Fr. + L) tai satunnaismuuttujien (Muu) perusteella. Kunkin kategorian alle on merkitty, kuinka monessa tapauksessa (n=x) kyseinen muuttuja on relevantti.

Relevanttien tapausten lukumäärä perustuu liitteessä 1 esiteltyihin frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokkiin. Tapausten yhteismäärä (taulukossa 5 oikealla) ei ole sama kuin kohdemuotojen lukumäärä, koska eri muuttujat voivat olla relevantteja useassa frekvenssi- ja läpinäkyvyysluokassa (esim. frekvenssi tehtävän 2 kohdemuotojen luokissa 1 ja 2). Siksi taulukoissa on ilmoitettu sekä relevanttien tapausten summa että kohdemuotojen lukumäärä.

Tehtävässä 3 kohdemuotojen lukumääräksi on merkitty 11, koska yksi kohdemuoto (*homoilta*) on frekvenssi- ja läpinäkyvyysuhteiltaan spesifioimaton ja siten irrelevantti. Yksittäistapauksissa kohdemuotojen vaihtoehtoiset perusmuodot esiintyvät yhtä usein, ja tällöin kyseinen kohdemuoto on vähennetty relevanttien kohdemuotojen lukumäärästä. Relevanttien kohdemuotojen lukumäärä eri informantiryhmissä saattaa siksi vaihdella.

TAULUKKO 5. Suosittumpien tavoitemuotojen määräytymisperusteet tehtävissä 2–4: R1a, R1b, R2 ja R3. Frekvenssi (Fr.), fonologinen läpinäkyvyys (L), frekvenssi ja fonologinen läpinäkyvyys (Fr. + L) sekä satunnaismuuttujat (Muu).

Inf.ryhmä	Tehtävä 2				
	Fr.	L	Fr. + L	Muu	Yht.
	n = 8	n = 4	n = 4	n = 8	24/12
R1a	1	4	4	3	12
R1b	1	4	4	3	12
R2	1	4	4	3	12
R3	3	3	4	2	12
Inf.ryhmä	Tehtävä 3				
	Fr.	L	Fr. + L	Muu	Yht.
	n = 4	n = 5	n = 5	n = 8	22/11
R1a	3	1	5	2	11
R1b	4	1	5	1	11
R2	4	1	4	2	11
R3	4	0	4	2	10
Inf.ryhmä	Tehtävä 4				
	Fr.	L	Fr. + L	Muu	Yht.
	n = 7	n = 4	n = 5	n = 8	24/12
R1a	4	2	4	2	12
R1b	5	1	3	3	12
R2	5	0	4	1	10
R3	5	1	3	2	11

Tehtävissä 1–4 saavutetut pistemäärät informanttiryhmittäin (R1a, R1b, R2 ja R3)

Taulukkoon 6 on koottu tehtävien 1–4 pistemäärien jakauma. Valkoiseihin ruutuihin on merkitty kunkin pistemäärän saavuttaneiden informanttien lukumäärä. Vaaleanharmaat ruudut osoittavat pistemäärät, joita eri informanttiryhmissä ei esiinny.

TAULUKKO 6. Monitulkintaisuuden havaitseminen tehtävissä 1–4. Pistemäärien 1–12 esiintyvyys informanttiryhmissä R1a, R1b, R2 ja R3.

Pist.	Tehtävä 1				Tehtävä 2				Tehtävä 3				Tehtävä 4				Yht.	
	R1 a	R1 b	R2	R3	R1 a	R1 b	R2	R3	R1 a	R1 b	R2	R3	R 1a	R1 b	R2	R3	lk m.	%
12	1												1	1	1		4	1,8
11	2	2	5		1				1				1	1	3		16	7,0
10	3	2	7							2					2		16	7,0
9	3	3	5	2									2		2		17	7,5
8		5	1				1						2		1	1	11	4,8
7	5	1	1	1							1		1		3		13	5,7
6		1					2		1		1		2	2	1		10	4,4
5				2	1	1	3		1	3	3			4	1		19	8,4
4	1	1		1		1					1		3		2		10	4,4
3				1	1	2	2		1	1						2	10	4,4
2	1				1	1	2				1		1	3			10	4,4
1					1	2	1	2	2	1	3				1		13	5,7
0					11	8	8	5	10	10	7	7	3	4	1	4	78	34,4
Yht.	16	15	19	7	16	15	19	7	16	15	19	7	16	15	18	7	227	100

Taulukosta 7 ilmenevät erikseen niiden informanttien lukumäärät ja prosenttiosuudet, jotka eivät tehtävissä 2–4 ole nimenneet yhdellekään kohdemuodolle kahta tavoitemuotoa.

TAULUKKO 7. Nolla pistettä saaneiden lukumäärät ja prosenttiosuudet tehtävissä 2–4. R1a, R1b, R2 ja R3.

Informanttiryhmä	Tehtävä 2		Tehtävä 3		Tehtävä 4	
R1a (n = 16)	11	68,8	10	62,5	3	18,8
R1b (n= 15)	8	53,3	9	60,0	4	26,7
R2 (n = 19/18)	8	42,1	7	36,8	1	5,6
R3 (n = 7)	5	71,4	7	100,0	4	57,1

Tehtävän 1 vastaukset suhteessa tehtävässä 4 nimettyihin tavoitevastauksiin

TAULUKKO 8. Tehtävässä 1 toissijaisen merkityksen mukaisissa konteksteissa esiintyneet kohdemuodot. Tehtävän 1 tavoitevastausten ja kontekstinvastaisten muotojen suhde tehtävän 4 tavoitevastauksiin (%). *tav.-tav.* = tavoitevastaus tehtävässä 1 ja tavoitevastaus tehtävässä 4; *kont.-tav.* = kontekstinvastainen muoto tehtävässä 1 ja tavoitevastaus tehtävässä 4.

Teht. 1 - teht. 4	Inf.	arvomme	kokeista	kuusta	metallista	pinnassa	Keskiarvo
tav. - tav.	R1a	54,5	100,0	76,9	50,0	71,4	70,6
	R1b	61,5	0,0	61,5	50,0	55,6	45,7
	R2	88,9	75,0	92,3	81,8	76,9	83,0
	R3	50,0	-	40,0	100,0	0,0	47,5
kont. - tav.	R1a	100,0	30,0	100,0	10,0	12,5	50,5
	R1b	100,0	13,3	0,0	18,2	16,7	29,6
	R2	-	57,1	0,0	14,3	0,0	17,9
	R3	-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0